

GEZUIVERDE
GENEESKONST,
OF
KORT ONDERWYS
DER MEESTE
INWENDIGE ZIEKTEN;
TEN NUTTE VAN
CHIRURGYNS,
Die ter Zee of Velde dienende, of in andere omstandigheden, zig genoodzaakt vinden dusdanige Ziekten te behandelen.

DOOR

JOANNES DE GORTER,
Medicinæ Doctor en *Professor.*

Derde Druk, merkelyk vermeerderd.

TE AMSTERDAM,
By *ISAAK TIRION*,
vooraan in de Kalverstraat, in HUGO GROTIUS.
MDCCLXI.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

B E R I G T
VAN DEN
D R U K K E R
AANGAANDE DE DERDE
U I T G A A V E.

De *Heer* DE GORTER, *Lyfarts van haare Keizerlyke Majesteit van geheel Rusland, in Amsterdam wedergekeerd zynde, gaf ik Zyn Wel Ed. kennisse dat ik zyne* Gezuiverde Geneeskonst, *voor de tweede maal uitverkogt zynde, voor de derdemaal wederom ter Drukperse zou moeten bezorgen. Zyn Wel Ed. gaf te kennen, indien hy vooraf hadt geweeten, dat dit werkje zo getrokken zou worden, hy 'er nog wel eenige stukken meer zou bygevoegd hebben. Men vatte zyn Wel Ed. op dit woord, met te zeggen, dat dit nu by deeze derde Uitgaave nog kon geschieden. Maar de Professor verschoonde zich hier van, wegens zyne Ouderdom, en zwakheid, welken hem onlustig maakten om meer in de wetenschap der Geneeskunde te arbeiden. Men vertoonde zyn Wel Ed. dat het gemaklyk te doen zou zyn, door eenige Hoofddeelen uit zyne* Praxis Medica *te vertaalen, en by de* Gezuiverde Geneeskonst *te voegen. Deeze voorslag dagt hem goed, zonder evenwel*

wel te besluiten om zelf dit te doen. Een beroemd Geneesheer, een gemeenzaam vriend van den Heer DE GORTER, *op den zelfden tyd hier by tegenwoordig zynde, verzogt de Professor dezen, om de moeite op zich te neemen, en een dergelyke aanvulling, uit zyne* Praxis Medica, *by het gemelde werkje te voegen. Deeze Heer heeft dan, ook ten mynen verzoeke, dit werkje dus merklyk vermeerderd; als, met een Hoofdstuk over de* Verkoudheid, Besmetting der Pokken, *de* Watervreeze, *den* Hik, Ziekten van het Vrouwlyk Geslacht, Vrysterziekten, Ziekten van Zwangere Vrouwen *en* Kraamvrouwen, *om geen meer onderdeelingen te noemen. Behalven dit heeft dezelfde Heer hier en daar een enkele Aantekening, by en nevens het gestelde van den Heer* DE GORTER, *en met genoegen van zyn Wel Ed. gevoegd. De Lezer kan hier uit genoeg zien, hoe veel deeze Uitgaave boven de twee voorgaanden te verkiezen zy.*

VOOR-

VOORREDEN.

De tyden en omſtandigheden van zaäken vereisſchen ſomtyds, dat een inwooner van een Gemeenebest zig beneerſtige meer te döen dan wel op andere tyden, en in byzondère gelegenheden iets te ondernemen, dat men niet by der hand zou nemen, ten ware de opkomende zaaken iets zulks vorderden. Dusdanige tyden en gelegenheden belèven wy thans, waar in de Hooge Machten van het Land goed gevonden hebben meer Oorlogs toebereitzelen te maken, tot beveiliging en beſcherming van ons lieve Vaderland; en daarom ook meer menſchen in hunnen dienſt hebben aangenomen, om dit goede oogmerk te bereiken. Dewyl nu onder dit grooter getal meer menſchen noodig zyn, die de ziekten en gebreken, welke daar onder voorvallen, weten te genezen en te herſtellen; is het te duchten, dat men te weinige zal vinden die in deeze wetenſchap genoegzaam onderrigting en ervarenheid hebben; voornamentlyk, om dat men in deeze Landen niet gewoon is, de Genees- en Heelkonſt te gelyk te leeren; welke beide deelen nochtans in dit tydgewricht even noodzakelyk zyn. Alle die in 's Lands dienſt zyn, zyn zoo wel inwendige ziekten als uitwendige kwaalen onderheevig; terwyl men ondertusſchen zich niet op alle plaatzen, en op alle Schepen, van twee perſonen kan

voorzien, waar van de een de inwendige, en de andere uitwendige ziekten geneeſt; zoo vereiſt of veronderſtelt men dat deeze beide wetenſchappen in een en denzelfden perſoon worden bevonden. Ik weet wel, dat men by eenige Chirurgyns, en in de Gaſthuizen, onderwys geeft aangaande de uitwendige gebreken, en het behandelen der Operatien: maar dit kan niet of weinig baaten in de inwendige ziekten, welke door de Geneesheeren worden behandeld. Andere, die zich beneerſtigt hebben om de inwendige ziekten te kennen en te geneezen, zyn veelmalen zoo weinig ervaren in de uitwendige ziekten, en het verrichten der Operatien, dat men aan de zelve, met geen genoegzame geruſtheid, de uitwendige ziekten kan toevertrouwen. Hier komt by, dat deeze wetenſchap niet wel kan bekomen worden, zonder de Latynſche tale te verſtaan. En gelyk 'er zeer weinige zyn, welke zich in dienſt van het Land begeven, om de Genees- en Heelkonſt te oefenen, die der Latynſche tale kundig zyn, vindt men ook weinige welke ervaren genoeg zyn, om, onder zulk een groot getal van Menſchen, het ampt van Genees- en Heelmeeſter teffens, zo als vereiſcht wordt, te kunnen waarnemen.

Om dit gebrek, zoo veel in myn vermogen is, te verbeteren, heb ik, uit liefde tot myn Vaderland, en op het aanraaden van verſcheiden goede vrienden, en die den welſtand van

ons

ons Vaderland beminnen, voorgenomen dit Werkje, dat ik tegenwoordig gemeen maak, in onze Moedertaal te beſchryven. Het zelve bevat de voornaamſte ziekten welke door inwendige Medicynen moeten geneezen worden; en is zoo eenvoudig en met zoo weinig diepzinnige redeneering opgeſtelt, als my mogelyk is geweeſt: maar ondertuſſchen zoo getrouw, dat de Lezer zich veilig daar op kan verlaaten.

Daar zullen 'er zyn, die oordeelen, dat dit Werkje niet is overeenkomende met myn Ampt, als Hoogleeraar; eensdeels, om dat het in onze Moedertaal geſchreven is; anderdeels, dat het niet genoeg met redeneering is opgeſiert: doch de zulken meen ik dat in hunne overleggingen miſſen. Dit Werkje in de Latynſche tale beſchreven zynde, dat voor my gemaklyker zou zyn geweeſt, zou voor het grootſte gedeelte van hun, waar voor het geſchikt is, als dezer tale onkundig, van geen nuttigheid geweeſt hebben. Oordeelt men het verachtelyk, om dat het zonder uitgebreide redeneering en menigvuldige bewyzen is opgeſtelt? ik acht dit oordeel ongegrond, nademaal het myn oogmerk in dit Werkje niet is, door redeneeringen en proeven de ziekte te verklaaren en het gezegde te bewyzen; dit heb ik in andere Latynſche Werken, door my in het licht gegeven, gedaan. In dit heb ik alleen voorgenomen de tekenen op te geven, waar aan men de

 ziek-

ziekten kan kennen; aanwyzing te doen, wanneer zy in derzelver aart veranderen; of welke ziekten uit verscheiden oorzaken spruiten; op dat men, door de bykomende tekenen, zou konnen weten, of de ziekte verandert is in aart, dan uit een min gewoone oorzaak voortgekomen is. Op dit alles heb ik een of twee voorschriften van Medicynen laaten volgen, welke in zulke opkomende gevallen met nut kunnen gebruikt worden. Alles wat tot de Natuur- Schei-, en Ontleedkunde behoort, heb ik onaangeroert gelaaten: zelfs de uitwendige ziekten, die in myne *Gezuiverde Heelkonst* worden beschreven; en my alleen willen ophouden, met de inwendige ziekten welke het meest voorkomen; op dat dit Werkje zou kunnen dienen voor allen die het Gemeene Land, zoo ter Zee als te Velde, dienen; als ook voor die onze Konst ten platten lande oefenen, daar men zich niet gemaklyk van een Geneesheer kan voorzien.

Ik voorzie wel dat sommige zullen zeggen, dat ik met dit Schryven de Medicynsche wetenschap tracht den bodem in te slaan; om dat ik hier door gelegenheid geef, die wetenschap te konnen oefenen zonder het leeren van de Latynsche taale, en zonder het hooren der Lessen van de Hoogleeraaren. Het zyn maar laage geesten, die zich door dit Spook laaten verschrikken: want die deeze dingen alle weet, is maar alleen zoo ver gevordert, dat hy eeni-

ge

ge ziekten kan geneezen, en grove misslagen vermyden; maar nog zeer verre van den naam te verdienen van een' Geneesheer.

Het is in ons Gemeenebest zoo gesteld, dat men ten platten lande, en in den dienst van het gemeene Land, zich moet vergenoegen met Heelmeesters, welke de uit- en inwendige Ziekten te gelyk behandelen. Zelfs wordt in sommige Steden de zorg over ziekten niet alleen aan Genees- en Heelmeesters overgelaaten; nademaal zig ook de Apothekers bevlytigen het ampt van Docter te bekleeden en van 't Gemeen, dat onvermogend is over de bekwaamheid of onbekwaamheid te oordeelen, boven een dooroefend en ervaren Geneesheer gesteld worden. Wat hier van zy laat ik liever andere oordeelen, en zal maar alleen te berde brengen, wat my zelve wedervaart. Ik moet my dikmaal verwonderen, dat menschen die eenen grooten naam in de Geneeskonst-oeffening bekomen hebben, zoo onkundig zyn in de Geneeskonst, dat ik het schande zou oordeelen, aan dezelve de waardigheid van Geneesheer te geven. Daar zyn evenwel eenige weinigen, die het stuk redelyk machtig zyn: maar als ik het klein getal van deze vergelyk by alle die in- en uitwendige ziektens behandelen, kan ik 't niet anders dan beklaaglyk aanmerken, dat 'er in deeze wetenschap zoo weinige bekwaame Mannen gevonden worden. Het aantal van deeze onkundigen zal door dit Werk-

je niet vermeerdert of vermindert worden: en de tydsgesteldheid maakt noodzaakelyk, dat veele door onkundige moeten behandelt, en dus niet zelden verwaarloost of mishandelt worden. Dit gebrek ben ik niet in staat te verbeteren, om dat men geen Leermeesters vindt welke de Geneeskunde in onze Moedertaale voorstellen. Eenige vindt men in de Heelkonst, eenige weinige in de Ontleedkunde; maar de kennisse van deeze deelen is niet genoeg om Ziekten te kennen en te geneezen. Om dan hier in eenige hulpe toe te brengen, en dit gebrek eenigzints te vervullen, heb ik voorgenomen dit Werkje uit te geven, op dat de ongeletterden zich hier van zouden kunnen bedienen, en daar van gebruik maaken, in zulke gelegenheden daar men geen bekwaam Geneesheer kan bekomen.

De Lezer kan uit dit gezegde gemaklyk myn oogmerk opmaaken; namentlyk dat het my te doen is, om het Gemeenebest ten nutte te wezen in deeze tydsomstandigheden; waar toe ik meen dat yder ingezeten verpligt is: en ik zal my daarom niet bekreunen, wat andere zullen weeten in te brengen.

Ik verwagt wel dat dit Werkje aan zommigen wat duister zal voorkomen; eerstelyk, om dat het wat al te kort van Styl geschreeven is, en te weinig voorbeelden by gebragt worden om het gezegde te staaven: maar dit heeft niet anders kunnen zyn, of het zou niet voldaan heb-

hebben aan het oogmerk, 't welk was een korte Verhandeling te geeven. Doch dit is te helpen, zoo de Leezer zich wil verledigen een zaak driemaalen te herleezen, 't geene in een korte befchryving gemakkelyk te doen is; daar men in een langwylige Verhandeling dikwyls aan eens te lezen reeds te veel heeft.

Het ander is van meerder belang; namentlyk; dat ik de redeneering veftig op eenige fundamenten in de *Praxis*, die by anderen niet alle gevonden worden. De zaak is waar, en ik zie geen weg om dit gebrek te vermyden; ten ware ik wegens die byzondere grondbeginzelen afzonderlyk fchreef: doch dat zou te langwylig zyn; en is ook door my in myne andere Latynfche Werken al ten deele verricht. Ik vind ook geen noodzaaklykheid dit in onze Moedertaal te herhaalen; want alle die zulks noodig hebben te weeten, verftaan ook de Latynfche fpraak.

Hier op zou mogen gevraagt worden, of het dan niet beter ware geweeft, deeze nieuwe grondbeginzelen in de Practyk over te flaan, of de oude en reets aangenomene te gebruiken? Hier op dient, dat ze niet alle nieuw zyn, maar alleen eenige weinige, welke ik in myn konftoefening en ftudie noodig geoordeelt heb daar by te doen: want de Lezer zal in het doorbladeren wel ontdekken, dat ik de grondwetten der Scheikonft, Ontleedkonft, Werk- en Waterloopkunde wel bewaard;

waard; maar 'er altyd by gevoegt heb, wat onderscheid van wetten 'er gevonden worden in een levendig lichaam, en in een dood werktuig. Wanneer ik dan ondervond, dat de uitlegging was gevestigt op een dood werktuig, en dat dezelve moest afgeleid worden van een levendig werktuig, heb ik het eerste verworpen in dat stuk, en het laatste in de plaats gestelt. Hier toe meen ik zoo veel recht te hebben als myne voorgangers; om dat het niet is van heden of gisteren, dat ik aangevangen heb de Genees- en Heelkonst te oefenen, en werk te maaken van wel en voorzichtig te geneezen. Zelfs houd ik my verzekerd, dit zoo wel als iemant anders te mogen doen, om dat ik byna myn gantsche leeftyd heb doorgebragt, om de *Praxis* te doorgronden; daar anderen dikwyls alleen het een of ander deel der Medicynen ter beproeving of verbetering voor zich neemen. Zodanige grondbeginselen derhalven, welke ik gevonden heb, en in de Practyk van merklyk nut en dienst zyn, heb ik ook hier kortelyk voorgesteld, om den Lezer tot gemakkelyker begrip van zaaken, en zekerder Geneeswyze te brengen. Die grondbeginselen achter te laaten, in het beschryven der ziekten, dunkt my zou zoo ongerymt wezen, als een huis te willen bouwen zonder fundamenten gelegd te hebben. Zoo het den ongeletterden niet zal lusten myne korte redeneeringen na te gaan, kan hy zich vergenoegen met de

voor-

voorgeſchreven Ordonnantien, welke ik tusſchen den tekſt heb ingevoegt, en niet afzonderlyk, gelyk van my in de *Gezuiverde Heelkonſt* gedaan is, om te minder misſlagen in de verkiezing te begaan.

Ik heb in de Ordonnantien myn werk gemaakt, om maar weinige middelen te geven, en onder die de beſte, eenvoudigſte, en van de minſte prys; op dat yder, die dit Werkje zal gebruiken, zich gemakkelyk van alle de inwendige Medicynen zou kunnen voorzien, en de zelve overal mede neemen; dat voor Leger- en Scheeps-Chirurgyns zeer noodzakelyk is.

Wanneer iemant de gediſtelleerde wateren niet kan na houden, mag hy wel in plaats van die gebruiken water met garſt of brood gekookt, en by yder twee of drie lood van dit gekookte water een druppel van die gediſtilleerde Oly voegen als het water dat voorſchreeven wordt: eer deeze Oly daar by gedaan wordt, zal het beſt zyn die vooraf met een weinig ſuiker te mengen.

Yder merkt wel dat dit Werkje niet voor geletterden en in de Konſt ervarenen geſchreven is; en daarom zal het my, vertrouw ik, niet kwalyk genomen worden, dat ik overal de eenvoudigſte wyze van voorſtellen gehouden heb; geen plaatzen aanhaal van andere Schryvers, en geen voorbeelden bybreng, om iets te beveſtigen: want dat zou te langwylig zyn voor dit Werkje, dat niet geſchikt is om

van

van de grondbeginzelen af, iemant in de Geneeskunde te onderwyzen; maar alleen om de zodanigen te hulpe te komen, die, zonder grondbeginzelen geleerd te hebben, de Geneeskunde moeten oefenen.

Niemand denke dat, als hy deeze dingen alle verſtaat, en weet te gebruiken, hy den naam van een bekwaam Doctor zou mogen dragen. Hy is 'er waarlyk noch verre af: hy verſtaat geene grondbeginzelen, en kan gevolglyk de Geneeskonſt niet met oordeel oefenen. Want dit Werkje is niet anders dan eene handleiding voor onkundigen, welke zig, hier door, van grove misſlagen in de konſt te begaan konnen hoeden.

En ſchoon ik dit met een goed oogmerk geſchreven heb, om het Gemeenebeſt ten nutte te wezen, en zonder iemant te willen beledigen, of nadeel toe te brengen; zullen 'er waarſchynlyk zyn, die het mispryzen zullen, om dat de Wetenſchap der Geneeskonſt daar door te algemeen gemaakt wordt. Ik meen, in tegendeel, meer verplicht te wezen, het Gemeenebeſt en veele noodlydende te hulp te komen, dan iets zulks verborgen te houden, om de geneigtheid van eenige weinige Konſtoefenaars: terwyl het wel zeker is, dat verſtandige en geoefende, hier over, geen ongenoegen zullen opvatten. Ik heb hier in groote Voorgangers: in Engeland, Duitſchland, en Vrankryk, wordt alles hier toe dienende, door

door 't gezag van de Vorsten dier Landen, in de Moedertaale verhandelt; op dat de gemeene man deeze wetenschap zoude kunnen leeren. Hier te Lande kan men wel in zyne Moedertaale eenig onderwys bekomen in de Chirurgie, en hier en daar ook in de Anatomie: maar my is geen plaats in ons Land bekent daar men, zonder behulp van de Latynsche taale, onderrigting kan ontfangen in het kennen en genezen van inwendige ziekten. Ondertusschen moeten de zieken meest behandelt worden van zulke Konstoefenaaren, welke nooit onderwezen zyn. Hierom mag men met recht, in navolging van 't gemeen, zeggen, dat de Ondervinding de beste leermeesteresse is; want als deeze menschen met 'er tyd niet wat leerden door ondervinding, zouden zy niets weeten. Ik beklaag evenwel de Lyders, die, met gevaar van hunne gezontheid en leven, hebben moeten strekken tot proefneeming van zulken, welke de Konst in 't vervolg moet oefenen. Ware het niet beter, en voor het menschelyk geslagt heilzaamer, dat de leeringen door veelvuldige ondervindingen bekomen, eerst wierden medegedeelt, en dat zulk een onderwezen dan eerst begon de Konst te oefenen? Waarlyk in de Heel- en Geneeskonst is meer te leeren, dan een mensch in zyn leven kan machtig worden. Ten opzigte van my zelve wil ik wel bekennen, dat niet tegenstaande ik my,

bynaar myn gantſche leevenstyd, alleen heb opgehouden in het doorgronden en genezen der uit- en inwendige Ziekten en gebreken, ik op ver na tot nog toe in alles geen doorzigt heb. Hoe het dan geſchapen is met de zulken, die zonder voorgaande leeringen de Konſt oefenen, laat ik aan eens yders oordeel.

Zoo my iemand vraagde, op wat wyze dit gebrek zoude kunnen verbeterd worden; ik weet geen beter middel dan dat wy hier te Lande, in navolging van andere, onze leeringen in onze Moedertaal verrigtten. Want als men het getal der Konſt-oefenaaren nagaat, zou ik miſſchien niet miſſen, als ik zeide, 'er wel tien te wezen die de Konſt oefenen, met inwendige middelen te gebruiken, tegen een die vooraf daar in onderwezen is. Beſchouw maar eens het groot getal, dat dienſt doet in de Legers te lande, en op de Schepen, zoo wel ten Oorlog als tot het dryven van Koophandel en op de Viſſchery uitgeruſt; in alle Dorpen en ten platten lande: hoe weinige zyn 'er onder deeze, die buiten het Chirurgikale iets geleert hebben; en evenwel moeten deeze allen inwendige ziekten behandelen. Dit groot getal vergeleken tegen het klein getal der Doctoren in de Steden, zal wel een tienvoudig getal uitmaaken.

Terwyl nu deeze Leerwys in ons Land geen plaats heeft, weet ik geen beter middel, om dit gebrek te vervullen, dan het ſchryven in

on-

onze Moedertaale, op de klaarste, kortste en eenvoudigste wyze. Kan zig iemant hier mede niet voldoen; om dat hy begeerig is naar een klaarder en grondiger kennisse van zaaken; ik weet hem geenen beteren raad te geven, dan de Latynsche taale te leeren, en zodaanige Hoogleeraaren te gaan hooren welke de Geneeskunst in alle derzelver deelen voor hunne Leerlingen verklaren. Ten ware de Hooge Overigheid eens bekwaame mannen aanstelde, die gehouden waren in onze Moedertaal de Medicynsche Wetenschap, tot welzyn en ten nutte van het gemeen, voor te leeren.

Dewyl ik in de Nederduitsche taale schryf, voorzie ik dat dit van kundigen en onkundigen zal gelezen en beoordeelt worden: het oordeel over dit myn Schryven zal zeer verschillig wezen. Die de konst oefenen vooraf niet onderwezen zynde, en eerst beginnende te practizeeren, zullen het pryzen, om dat zy hier door hulpe bekomen. Sommige practizeerende Doctoren, die niet gaarne zien dat eene wetenschap voor 't Gemeen ligt gemaakt wordt, zullen het mogelyk verachten. Andere, op andere wyze in hunne jeugd onderwezen zynde, of maar een geringe kennis van de Geneeskonst hebbende, zullen sommige zaaken niet verstaan, en 'er daarom niet dan met kleinachting over oordeelen. Ik heb be-

ſloten eenen iegelyken zyne vryheid te laten; en gelyk ik niemant hier mede heb willen beledigen of verongelyken, zal ik my ook niet ligt door het oordeel van eenen anderen beledigd achten. Het zal my vergelding genoeg zyn voor mynen arbeid, zoo ik, als een Inwooner en Burger, eenig nut aan 't Gemeenebeſt heb konnen toebrengen.

Op dat in dit Werkje niets zoude achtergelaaten worden, dat eenige duiſterheid kan geven voor de ongeletterde, heb ik 't noodzakelyk geoordeelt, dit, niet alleen met een gewoon Regiſter, aanwyzende de Nommers of Zinſnydingen, te verryken; maar ook te gelyk op te geeven de Konſtwoorden hier in voorkomende, nevens derzelver vertaalingen; op dat, als men in den tekſt een woord vindt, dat onderaan niet is overgezet, men zich zoude kunnen wenden na het Regiſter der Vertaaling, en het aldaar opzoekende vinden.

I N-

INHOUD.

Algemeene Ziekten.

Ziekten des Hoofds.

ZIEKTEN VAN DEN HALS.

ZIEKTEN VAN DE BORST.

ZIEKTEN DES BUIKS.

ZIEKTEN DER PISWEGEN.

ZIEKTEN DER VROUWEN.

ZIEKTEN BUITEN OP DE HUID.

By Isaak Tirion zyn gedrukt de navolgende Medicynsche en Filosoofische Werken.

Exercitatio Medico-Chirurgica *de* Scirrho & Carcinomate, *in qua etiam* Fungi & Sarcomata *pertractantur. Auctore JOANNE GRASHUIS Medico Amstelodamensi.* 8vo.

Ejusdem Tentamen de Colica Pictonum cum Appendice. 8*vo.*

Ejusdem Dissertatio de Generatione Puris, 8*vo.*

Thomæ Glass, Medici Angli, *Commentarii* XII *de Febribus ad Hippocratis Disciplinam accommodati.* 8*vo.*

Pharmacopoea Amstelædamensis Renovata. in 12*mo.*

Pharmacopoea *Collegii Regalis Medicorum* Londinensis, *juxta postremam Renovationem edita* Londini, *Apud* T. Longman. 1746.

Verhandeling van de Etterwording, welke met den Prys door de Kon. Akademie der Heelkonst te Parys is beschonken. Door Johannes Grashuis, Lid van de Keizerlyke Academie, en van de Koninklyke der Heelkonst te Parys. gr. 8vo.

Genees- en Heelkundige Verhandeling van de Schirrus en Cancer, of *het Knoest- en Kreeft-gezwel*, waar in ook de Natuur van Fungus en Sarcoma, of het Uitwas en Vleeschgezwel onderzogt wordt. Hier is bygevoegd eene Waarneming van Spina Bifida, opgehelderd door eene Aftekening in Levensgrootte: beneffens eenige Bedenkingen over de Oorzaaken van dat Gebrek en andere tegennatuurlyke Gesteldheden, waar mede Kinderen ter wereld komen. Door Joannes Grashuis, *Med. Doctor* enz. groot 8vo.

Proeve om Gezond en Lang te leven; uit langduurige Ondervinding, in 't Engelsch beschreven door G. Cheyne, M. D. en Lid van de Koninklyke Societeyt te Londen, 8vo.

Nieuwe Oeffening der Geneeskunde, behelzende een Beschryving van Ziektens, derzelver Oorzaken, Kentekenen, Voortekenen en Hulpmiddelen, geschikt naar de wyze der beste, inzonderheid nieuwe Schryvers der Geneeskunde; door P. Shaw. Uit het Engelsch na den Vyfden Druk vertaald en met eenige Aanmerkingen vermeerderd. Groot 8vo. 2 Deelen.

Nieuwe Verhandeling over de nutste Instrumenten der Chirurgie, door R. J. C. de Garengeot; waar agter gevoegd is de Praktyk der Chirurgie verkort en vergaderd door J. Allen. Groot 8vo. 2 Deelen.

Uitgeleeze Filosofische Verhandelingen, waar in berigt gegeeven wordt van veele voornaame deelen der Natuurkunde en Natuurlyke Historie, als mede van nieuwe Ontdekkingen, Proeven en Waarneemingen; door voornaame Natuurkundigen in verscheiden gedeeltens des Aardryks genomen of beschreven. Groot 8vo. 5 Stukken.

De

De *Natuurkunde uit Ondervindingen opgemaakt*; behelsende een gansch Samenstel der Newtoniaansche Filosofie, op eene zeer gemaklyke wyze door Experimenten verklaard, en met meer dan 100 Plaaten opgehelderd; door Dr. J. Th. Desaguliers, Lid van de Koninklyke Societeit van Londen. Uit het Engelsch vertaald door een Liefhebber van de Natuurkunde. 3 Deelen in groot 4to.

Dr. Smith's Volkomen Samenstel der *Optica*, of Gezigtkunde; waar in ook de voornaamste Optische Instrumenten beschreven worden; met zeer veele Plaaten opgehelderd. 2 Deelen in 4to.

De Algebra gemakkelyk gemaakt, of de Beginselen der Stelkunde op eene nieuwe en gemaklyke wyze voorgesteld: nevens derzelver Gebruik en Toepassing, door N. Hammond. Uit het Engelsch vertaald en vermeerderd met eene voorbereidende Rekenkunde van den Heer *Newton*. Groot 8vo.

Korte Inhoud der Philosophische Lessen van Dr. J. Th. Desaguliers; vervattende een kort begrip van de Beginselen en Gronden der Proefondervindelyke Natuurkunde. In gr. 8vo. met Figuuren.

Gods Wysheid geopenbaart in de Werken der Schepping, door John Ray, in zyn leven Lid van de Koninklyke Societeit te Londen, en nu volgens den IXden Druk vertaalt. In 8vo.

Inleiding tot de Algemeene Geographie; benevens eenige Astronomische en andere Verhandelingen, zoo over de Komeeten, Eclipzen, den Loop van Jupiter, de Grootte de Aarde, als mede over de Lyfrenten en naauwkeurige Tellingen en Waarnemingen wegens den Staat des Menschelyken Geslagts met het Vervolg, door Nicolaas Struyck, Gr. 4to. 2 Deelen *met Figuuren.*

Wysgeerige Verhandeling van de Werken der Natuure. Waar in de verscheide trapswyze Opklimmingen, in de byzondere Deelen der Scheppinge, als Mynstoffen, Plantgewassen en Dieren aangetoond worden. Door Richard Bradley, Lid van 't Koninklyk Genoodschap en Professor in de Kruidkunde te Cambridge. Met veele Afbeeldingen opgehelderd. Uit het Engelsch vertaald. In groot 8vo.

Het Microscoop gemakkelyk gemaakt: of I. de Aart, het Gebruik en Vergrootend vermogen der beste soorten van Microscoopen beschreeven, berekend, en verklaard. II. Een Berigt van de verbaazende Ontdekkingen, die reeds door het Microscoop gedaan zyn. Door Henry Baker, Lid van het Koninglyk Genootschap en van de Maatschappy der Oudheids-Onderzoekers te Londen. Vercierd met Koperen Plaaten en naar den tweeden Druk uit het Engelsch vertaald. in Groot 8vo.

De Filosofische Onderwyzer of Algemeene Schets der Hedendaagsche Ondervindelyke Natuurkunde. Door B. Martin, nieuwe Druk met zeer veele Byvoegsels en Plaaten vermeerderd. Gr. 8vo.

KORT ONDERWYS
AANGAANDE DE
MEEST VOORVALLENDE
ZIEKTEN.

I. HOOFDSTUK.

Van de Koorts (*Febris*).

1.

e Koorts is een inwendige ziekte, uit een verborgene oorzaak, beginnende met koude en huivering, het aangezigt wordt bleek en vervallen, de pols is dan gemenelyk zwak en ras. Daar op volgt overmatige hitte en droogte over het gantſche lichaam, meeſtentydt met dorſt verzelt, de pols is dan ſnel en harder, het aangezigt begint rood en opgezwollen te worden. Daar na begint de hitte te verminderen, de huid wordt vochtig en het zweet begint uit te breken, de pols wordt langzamer en zagter. Eindelyk verdwynen alle deeze toevallen en daar wordt meeſtentydt eenige zwakheit nagelaten. Bepaling.

2. Daar zyn twee zoorten van Koortſen, namentlyk (1) waare en (2) valſche. De waare Verdeeling.

(1) *Idiopathica.* (2) *Symptomatica.*

Koortſen zyn die haar eigen oorzaak hebben, en komen met de bovengenoemde tekenen: deeze brengen in verſcheiden deelen van het lichaam wel eenige toevallen voort, maar die niet verdwynen of genezen kunnen worden, of de oorzaak van de Koorts moet eerſt weggenomen zyn: ook zyn deeze toevallen gewoon te komen na dat de Koorts al begonnen heeft. De valſche of onware Koorts is, die by toeval ſpruit uit een andere oorzaak van eene ziekte, als na wonden, plettering, branding of iets diergelyks; deeze is groot of zwaar na dat de oorzaak groot is, en is gewoon naderhand te beginnen: deeze verdwynt niet en kan ook niet geneezen worden, zoo lang de voorige ziekten blyven, waarom in de genezing hier wel op gelet moet worden.

Onderſcheid der Koortſen.

3. Wanneer men het aanhouden der Koortſen nagaat, vindt men drie zoorten. Eerſtelyk een Aanhoudende (1) of gedurige Koorts zonder eenige verpozing, die na dat hy een, vier, zeven of meerder dagen heeft aangehouden, geheel verdwynt. De twede zoort is een Tuſſchenpozende (2) of gaande en komende Koorts, deeze maakt Koorts verheffinge even eens als de gedurige, maar duurt zelden langer dan een dag, wanneer zy ſchynt geheel verdwenen te zyn, maar komt den volgenden, of anderen, of derden dag weder, en is daarom een Alle daaghſche, Anderen-daagſche en Derden-daagſche genaamt, welke laaſte twee zoorten ook wel verdubbelt worden. De Derde zoort is een Verpozende (3) Koorts, deeze maakt even eens weder komen

(1) *Continua.* (2) *Intermittens.* (3) *Remittens.*

mende Koorts-verheffingen, als de tusschenpozende, maar de eerste verheffing is nog niet geeindigt, of de volgende is al weder begonnen. Het gebeurt meermalen, dat een toenemende tusschenpozende Koorts in een dusdanige verpozende Koorts verandert; maar meest komt deeze voort uit een andere ziekte, waarom deeze Koortsen zoo zeltzaam geneezen worden.

4. Alle Koortsen worden veroorzaakt, wanneer eenige tegennatuurlyke scherpte het lichaam aandoet, of onder de vochten vermengt is, voornamentlyk in dat vocht, dat natuurlyk van binnen de Slagaderen bedekt. Deeze scherpte de Slagaderen prikkelende, maakt dat deeze zich meer bewegen, op dat zy van dit tegen natuurlyke ontslagen werden. Het is een wet in een levendig lichaam, dat alle deelen die geprikkelt worden zich meerder bewegen, om alzoo het prikkelende uit te werpen: wanneer deeze prikkeling een wyltyds duurt, dan is wederom een natuur-wet in de vochten, dat zy een vocht verschaft waar mede dit prikkelende wordt omwonden, dat men uit haar gedaante Etter mag noemen, gelykerwys men ziet als maar een splinter in het vleesch wordt gestoken. Deeze twee natuurwetten t'zamen werkende, omwinden de scherpte en dryven haar na buiten, by aldien deze niet te gelyk zoo ten onderen gebragt kan worden, dat het geen scherpte meer is. Inwendige oorzaken.

5. De uitwendige oorzaken, welke deeze scherpte aan het lichaam mede deelen, zyn meesten tydt te zoeken in de besmettelykheit van de lucht, of in de belette ongevoelige uit- Uitwendige oorzaken.

waasseming (1): want de Koortsen, welke voort komen uit bedurven vochten in de maag of darmen, zyn zelden een bestendige order houdende, waarom dezelve behooren tot de valsche of toevallige Koortzen, en moeten daarom niet op de gewone wys geneezen worden, maar volgens den aart dier ziekten, waar van de koorts een toeval is. Hier in worden veel misslagen begaan.

Gevolgen. 6. Alle waare Koortsen bereiden haar eigen stof en werpen die eindelyk uit, ten deele door het zweet en ongevoelige uitwaassemіng, en ten deele door de pis, onder de gedaante van een wit zetzel. Daarom is dusdanig een teken in de pis een goed teken: maar die zonder zetzel blyvende is het een teken dat deeze Koortsstof niet geloost wordt. Maar in de Koortsen uit bederving der vochten voortspruitende, is het zetzel in de pis een teken van bederving, en na mate dat de bederving groot is, is ook het zetzel overvloediger, waarom het zetzel in de valsche of toevallige Koortsen meesten tyd een kwaad teken is. Wanneer in de waare Koortsen de beweging te groot is, dat men leert uit de harde en rasse pols, en uit de groote hitte van het lichaam, dan wordt geen Etter gemaakt, welke het zetzel in de pis verschafte, maar een bedurven vocht, welke wy *Ichor* noemen, waar door de pis hoog-rood wordt geverft, zonder voortbrengen van zetzel, dat daarom een kwaad teken is. Daar en tegen wanneer de beweging te zwak is, dat men uit de zwakke pols en koude des lichaams gewaar wordt, dan krygt men bleeke pis met geen zetzel, of als het zetzel gezien wordt is het ongebonden door de geheele massa van de pis ver-

(1) *Insensibilis Perspiratio.*

verſpreidt, of zakt na de grond ſlymerig of meelachtig, blyvende in dit geval de Koorts zeer lang aanhouden, en de zieken krygen lichtelyk verſtopping der ingewanden, alwaar deeze ſlymerige ſtof wordt opgehoopt. Het gebeurt ook veelmalen, dat deze Koorts-ſtof, blyvende aldus in het lichaam, wordt verandert in een bedurven vocht, welke dan een ander zoort van ziekte voortbrengt, waar onder de Koorts ſchynt te ſchuilen.

7. In de waare Koortſen zyn twee zoorten van genezinge. Eerſtelyk door een Tegengift, waar door de ſtof van de Koorts zoodanig verandert wordt, dat zy niet langer vermogen heeft de deelen van het lichaam te prikkelen, om daar door de Koorts te doen volharden; het is niet denkelyk dat deeze Medicynen de kracht zullen hebben om deeze ſtof geheel uit te dryven, of die te veranderen in een goed vocht. De andere zoort volgt maar alleen de wetten van de natuur, die door haare beweging de Koorts-ſtof ten onderen brengt en uitwerpt, byaldien deeze beweeging matig is; maar te veel of te weinig zynde, kan de Natuur deeze Koortsſtof niet overwinnen; de middelen derhalven zyn, die de beweging vermeerderen als zy te zwak is, en verminderen als zy te ſterk is. Genezing.

8. Het is zonder tegenſpraak, dat yder zoort van ſtof, welke ziekten veroorzaakt, zyn eigen aart heeft, en daarom ook zyn eigen Tegengift vereiſt: daarom kan men niet alle koortſen met het zelfde Tegengift genezen. My is maar alleen een zoort van koortſen bekent, namenlyk de gaande en komende, die door een Tegengift genezen wordt; want Door Tegengift.

tot de gedurige Koorts is nog geen middel gevonden; en tot de verpozende kan geen middel gevonden worden, om dat die meesten tydt toevallig is, en volgens den aart van de verscheiden oorzaken moet genezen worden.

In een Tusschenpozende Koorts. 9. Wanneer dan een tusschenpozende Koorts voorkomt om te genezen, dan kan men twederlei genezing gebruiken. Eerstelyk door het bestieren van de Wetten der Natuur, welke men Regelmatige Genezing (1) noemt, als hier na geleert zal worden; de andere door een Tegengift (2): Waarin men moet acht geven, of deeze Koorts ook voortkomt uit een andere onnatuurlyke oorzaak, gelykerwys de verpozende Koorts, want dan zouw dit Tegengift de Koorts niet genezen, om dat die een andere oorzaak heeft: ten anderen moet men gade slaan, of 'er ook een andere ziekte in het lichaam is, welke de beweging van de Koorts vereist tot haar genezing; want dan zouw men met nadeel van de zieke de Koorts genezen.

Koorts middel. 10. Wanneer men dan verzekert is dat het een zuivere tusschenpozende Koorts is, dat dezelve geen andere ziekten in het lichaam moet genezen, en dat die nog eenige tydt zouw duuren, dan is het best hoe eerder hoe beter, voor dat zy kwade gevolgen heeft te weeg gebragt, of het lichaam al te zeer verzwakt, deeze Koorts met dit volgende Tegengift te genezen

℞ *Cort. Peruviani, Unc.* j.

Laat dit tot een fyn poejer maken, en meng dat met wat honing of syroop tot een conserf: of meng het met Gom-Dragant tot een Gelei

(1) *Methodica Curatio.* (2) *Antidotum.*

lei gesmolten (1), en maak daar pillen van. Anderzints mag men dit poejer in vierentwintig deelen gedeelt, als poejertjens laaten innemen met wat bier of wyn. Men kan ook deeze Koorts-bast gebruiken om te laten trekken in wyn, of te koken in water, maar dan moet men omtrent driemaal meerder gebruiken, eer men de zelfde uitwerking heeft. Deeze quantiteit deelt men in eenige delen, en laat daar van om het uur of twee een deel innemen, in dien tyd als men geen Koorts-verheffing gewaar wordt; hier in volhardt men tot dat niet alleen geen meer Koorts-verheffing wordt bespeurt, maar tot dat men een gezonde pis bekomen heeft, zonder eenig Koorts-zetzel; want zoo lang als het Koorts-zetzel nog in de pis blyft, alschoon dat de Koorts-verheffing schynt weg te blyven, zoo zal kort daar na de Koorts weder keeren, om dat het een teken is dat de Koorts-stof niet geheel is ten onderen gebragt. Tot het verdryven van de anderendaagsche Koorts zal men nauwelyk deeze voorgeschreven hoeveelheit van nooden hebben, maar tot de derdendaagsche Koorts moet men gemenelyk wel twee of driemalen meer gebruiken. Die vreezen dat de Koorts zal weder keeren, dat veel gebeurt des Winters in de derdendaagsche, konnen het gebruik herhalen na verloop van veertien dagen eer dat de Koorts zouw weder keeren. By dit Koorts-middel mogen wel andere middelen gevoegt worden, of tot gemakkelyker gebruik, of dat men een andere werking te gelyk vereist. Want om dit Medicyn wat smakelyker en geuriger te ma-

(1) *Mucilago Gummi Tragacanth.*

ken, mag men daar by wel wat Oranje-Oli (1) of Oli van Citroenen (2) mengen. Wanneer men te gelyk wat ontbinden wil, dan kan men daar by mengen, (3) Engelſch Purgeerzout, een vierendeel loots, of *Sal. Polychreſt. Drachm.* j. of (4) Zout van Alſt *Drachm.* ß Maakt het Medicyn wat veel beweging in het lichaam, dan mag men het mengen met ſyroop van Slaapbollen (5), of doen daar by *Laudani Liquidi* xx druppels. Het gebeurt veel malen, dat de afgang wat te overvloedig wordt, waarom dan dit Medicyn geen voordeel doet, om dat het door den afgang weeder gelooſt wordt, dan is het beſt wat rode Rozen (6) of Kaneel (7) daar by te mengen of te trekken, met een weinig *Laudani Liquidi.* Om dat veel menſchen een haat hebben opgevat tegens deeze Koorts-baſt, (welke ik wel duizentmalen gebruikt heb in zuivere tuſſchenpozende Koortzen, zonder daar van eenig nadeel gewaar te worden) zoo hebben veele getragt door bymenging van andere middelen de reuk, ſmaak, en kleur zoo te veranderen, dat men uit het gegeeven Medicyn niet konde kennen, dat deeze Koorts-baſt daar onder vermengt was, welk zoort van bedriegery ik hier onnoodig acht mede te deelen, om dat het de genezing meer belet dan bevordert.

Natuurlyke Genezing.

11. Om dat de levensbeweging de natuurlyke oorzaak is van de geneezing zonder Tegengift, zoo moet men in de Regelmatige Genezing (§. 9.) zoo te werk gaan, dat deeze beweging

(1) *Ol: Cort: Aurantior.* (2) *Citrior.* (3) *Sal Cathart. Anglican.* (4) *Sal Abſinthii.* (5) *Syrup. Papav. Alb.* (6) *Roſæ rubræ.* (7) *Cinamomum.*

ging niet te ſterk of te zwak is om de Koortsſtof onder te brengen en uit te dryven. Deeze genezing heeft in alderlei zoort van Koortzen plaats, en is al van oude tyden af in gebruik geweeſt, en is ook veilig; maar men moet uit de verſchynzelen by de Koorts kunnen opmaken, of die te veel of te weinig is, want in een middelmatige beweging behoeft men geen verandering te maken.

12. Wanneer men uit de hitte van het lichaam, hevige pols, en ſchielyk ademen (§. 6.) oordeelt dat de beweging ſterker is dan het lichaam zonder nadeel zouw kunnen dragen, dan doet men een Ader laten, en ook wel herhalen zoo eenmaal niet genoeg is; men gebruikt een verkoelende Clyſteer, als

In te groote beweging.

℞. *Hordei mundati.*
Tamarind. aa. Unc. j.
Fol. Sennæ, *Drachm.* iij.
Aquæ communis, *Unc.* xvj.

Verkoelende Clyſteer.

Kook dit te zamen, en doet by xij oncen van dit doorgezegen vocht.

Mellis, *Unc* j.
Nitri. Drachm. iij.

En laat het warm ingeſpuit werden.

Het is ook dienſtig dat de maag en darmen worden ontlaſt door een verkoelende Purgatie. Als

℞. *Fol. Sennæ*, *Drachm.* ij.
Tamarind. Unc. ß.
Sal. Nitri, *Drachm.* ß
Aq. comm. Unc. vj.

Verkoelende Purgatie.

A 5 Laat

Laat dit zagjes opkoken, en geeft dit afkookzel in, wat warm gemaakt: byaldien dit niet genoeg afgang maakt, kan men den volgenden dag wat meerder Senebladen (1) nemen.

Verkoelende Drank.

Om dat wy de overmatige beweging en hitte niet kunnen beteugelen zonder vocht, daarom is het ten uiterften nootzaaklyk, dat de Lyder veel drinkt, een dunne verkoelende vocht, een weinig te gelyk, en wat warm gemaakt, om dat de veelheit zouw bezwaren, en de koude zou de verhitte vochten doen ftollen. Om dat deeze vocht of drank veelmalen moet gebruikt worden, zal ik daar van twee of drie voorbeelden geven.

℞ *Hordei mundati*, *Unc.* j.
Mellis, *Unc.* i ß.
Aceti, *Unc.* j.
Aq. comm. *Unc.* xv.

Laat dit in een befloten fteenen pot gekookt worden, tot dat de Gerft ontbonden is.

℞ *Panis bifcocti*, *Unc.* iv.
Tamarind. *Unc.* i ß
Cremoris Tartari, *Unc.* ß.
Aquæ, *Unc.* xv.

Laat dit mede in een fteenen pot gekookt worden.

℞ *Rad. Acetofæ*,
Panis bifcocti, *aa.* *Unc.* ij.
Nitri, *Drachm* j.
Aquæ, *Unc.* xxv

Kook dit te zamen in een fteenen pot, en giet het kookzel dan door een Teems.

By

(1) *Fol. Sennæ.*

By deeze drank is het zeer nuttig wat zap van een Citroen of Aalbezien te mengen, en een weinig zuiker voor de ſmaak. Byaldien onder deeze hitte wat zwakheit is, dan is het goed wat Rhynſche wyn daar by te doen. Is de afgang te gelyk wat overvloedig, dan moet men daar by koken een hand vol Roode Roozen. Van deeze drank moet de zieke drinken zoo lang de hitte te overmatig is, en zich onthouden van alles dat van vlees gemaakt of gekookt wordt, om dat deeze zoort van ſpys en drank lichtelyk in zoo een groote hitte tot verrotting overgaat.

13. Wanneer men uit de koelheit des lichaams, de zwakke en traage pols, en uit de weinige en langzaame ademing beſpeurt, dat de levens beweging (1) niet genoegzaam zoude zyn om de koortsſtof onder te brengen en uit te dryven, (§. 6.) dan is het nootzaaklyk eenige verwarmende Koortsmiddelen te gebruiken. Als

In te zwakke beweging.

℞ *Rad. Contrajervæ*,
Sal. Abſinthii,
Cornu Cervi uſti, *aa. Drachm.* j.
M F. *Pulveres.* xij.

Laat hier van om de twee of drie uren één ingenomen worden met wat vocht.

℞ *Decocti Hordei*, *Unc.* viij.
Rad. Contrajervæ, *Drachm.* j.
Theriacæ, *Drachm.* ij.
Antimonii Diaphor.
Sal Abſinthii, *a. Drachm.* j.
Sacchari, *Unc.* ß.

M. F. Mixtura. Laat hier van alle uren een lepel vol ingenomen werden.

(1) *Motus Vitalis.*

℞. *Rad. Gentianæ,*
Angelicæ aa. Unc. j.
Card. Benedicti,
Absinthii, aa. M. j.
Vini albi, Unc. xxx.

Laat dit te zamen trekken in een besloten kan of fles, en geef van dit uittrekzel om de uur of drie een half roemertjen vol. Men moet deeze voorschreven Medicynen niet alle te gelyk gebruiken, maar den een of den ander. In het gebruik van deeze middelen volhardt men, tot dat de Koorts door de levens-beweging geheel verdwenen is.

Genezing in de toevallige Koortsen.

14. De toevallige Koortsen zyn veelen, en daarom kan ik geen algemeene geneezing aanwyzen, want daar zyn weinig ziekten, die geen Koorts mede brengen. Doch uit deeze allen zal ik eenige weinige aanhalen.

Koorts uit bedorven stof in de Maag.

15. Op de Schepen, in de Legers, en op het platte Land, komen veel Koortsen uit één vervuilde maag, welke niet kunnen genezen worden, zonder dat de maag gezuivert is. Wanner men uit het eeten van zwaar verteerende spys, met weinig lichaams beweging kan oordeelen, dat de maag vervuilt is, en daarin bevestigd wordt, door de verlooren eetlust, walging, zwaarte ontrent de maag, oprisping van kwade stof uit de maag, dan is het best aanstonts de maag te ontlasten door een Braakmiddel.

Braakmiddel.

℞ *Tartari Emetici gr.* iii.
Tamarind. Unc. ß.
Ol. Menthæ gt. j.
M. F. Bolus.

℞.

℞ *Infusi Croci Metallorum*, *Unc.* j.
F. Haustus.

℞. *Rad. Hypocacoanna Scrup.* j.
Vini albi, *Unc.* j.
Ol. Menthæ, gt. j.
M. F. Haustus.

Na dat een van deeze braakmiddelen ingenomen is, moet men rykelyk vocht drinken, om het geen in de maag is los te maken; en als de lyder gebraakt heeft, moet men weder warme zagte vocht drinken, op dat daar door alles, dat in de maag was, werdt uitgebraakt, zoo wel het braakmiddel, als de opgehouden vuiligheit. Op dusdanige wys zyn veel Koortsen geneezen, welke uit een vervuilde maag ontstaan, zonder verder andere Medicynen te gebruiken: maar men moet niet denken dat men door een braakmiddel de waare Koortsen zal geneezen, welke wy boven verhandelt hebben.

Uit bedurven stof in de Darmen.

16. Wanneer men na een langdurig gebruik van zwaar verteerende spys, of overvloedig eeten en drinken, gepaart met weinig lichaams beweging en een vertraagde afgang, verwekkende te gelyk een zwaarte en opvulling in de buik, kan opmaken, dat in de Darmen een overvloed is van achtergelaaten vuiligheit, welke daar opgehouden in een warme plaats bedurven wordt, zoo is het denkelyk dat dusdanig een aankomende Koorts voortkomt uit deeze verdurven stof: waarom men voor alle dingen eerst het opgehoudene moet uitloozen door een bekwaame Purgatie. Als.

℞.

Purgeer-middel. ℞. *Fol. Sennæ, Drachm.* ij.
Tamarind. Unc. ß.
Sem. Carui, Drachm. j.
Sal. Cathartic. Anglic. Drach. j ß.
Aq. comm. Unc. viij.

Laat dit te zamen trekken, en geef dit warm gemaakt op eenmaal in: dit kan men na verloop van twee dagen herhalen, om dat zelden in een reis de darmen genoegzaam gezuivert zyn. Byaldien men in de eerſte reis wat te veel of te weinig afgang gehad heeft, dan kan men na mate de Senebladen vermeerderen en verminderen.

Na dat deeze ſtof uitgedreven is, dan blyft nog wel de Koorts aanhouden van wegen de bedurven ſtof, die middelerwyl aan het bloed is overgegeven geweeſt. Daarom zal men in dusdanig zoort van Koorts, middelen gebruiken, die de bereiding van de Gyl bevorderen, en de bederving wederſtaan. Als

℞ *Myrrhæ, Drachm.* j.
Aloës, Drachm. ß.
Rad. Contrajervæ,
Sal. Abſinthii, aa. Drachm. i.
M. F. Pulveres, XII.

Laaten hier van drie op een dag gebruikt werden, voor de middag na de middag en ſavonts, buiten de verheffing van de Koorts. Of

℞.

℞ *Rad. Gentianæ,*
Angelicæ, aa. *Unc.* j.
Card. Bened.
Absinthii, aa. *M.* j.
Cort. Aurantiorum,
Sal. Cathart. Anglic. aa. *Unc.* ß.

Giet hier op xxxvi Oncen wyn of bier, of halfwyn en water, en laat het trekken, en laat de Lyder hier van drie of vier malen daags een half roemertjen vol innemen.

Om dat uit deeze oorzaken veel malen Koortſen ontſtaan, daarom zyn de bovengeſchreven Medicynen ook onder de Koorts-middelen getelt.

Nademaal de overige toevallige Koortſen beter kunnen verſtaan en genezen worden, na dat die ziekten welker toeval de Koorts is, beſchreven zyn, zoo zal ik hier de overige Koortſen voorbygaan.

II. HOOFDSTUK.

Van de ONGEDAANTHEIT (*Cachexia.*)

17. WAnneer men een bleeke en geelachtige kleur ziet in het aangezigt en over de gantſche huid, met een wanluſtigheit en logheit door al de leden, nevens een verminderde of kwalyk geſtelde eetluſt, gemeenlyk met weinig of geen Koorts verzelt, dan mag men het een ONGEDAANTHEIT of kwaade Geſteldheid noemen. Bepaling.

18. De gekauwde ſpys met ſpeekzel gemengt, doorgezwolgen, wordt in de maag en darmen van een gezont menſch, door bykomen Oorzaken.

men van het maag en klierbed-zap (1), en gal, en door de byzondere werking van de maag en darmen, in een bekwame gyl verandert, welke door de gewoone vaten tot in het bloed gebragt wordt, aldaar door werktuigen van den omloop des bloeds en ademing, verder tot een bekwaame vocht bereit, die ons kan voeden en dienen. Wanneer in een van deeze vochten, of werkingen, een kwade gesteltheit is, of wanneer men meerder spys gebruikt, of die zwaarder is te verteeren, dan wordt hier door een rauwe en onbekwame vocht (2) voortgebragt: deeze met de overige goede vochten rond gevoert, tot in de doorschynende vaatjes van 't aangezigt en overige huid, geven een miskleurigheit, eigen aan deeze vochten, welke zich wat geelachtig vertoonen. Hier uit leert men dat 'er veel bykomende oorzaken kunnen zyn, die deeze Ongedaantheit kunnen voortbrengen: want alle oorzaken, die deeze bereiding verminderen, zyn oorzaken van Ongedaantheit, welke alle nauwelyk kunnen opgetelt worden.

Gevolgen. 19. Wanneer deze onvolmaakte bereiding een rauwe vocht heeft voortgebragt, welke miskleurigheit, traagheit, machteloosheit, enz. heeft verwekt, dan blyven evenwel de voorgenoemde oorzaken: nademaal de vochten in een levendig lichaam door twee wetten te gelyk geregeert worden; namentlyk door de levensbeweging, die alles in ons bereit, en door haar eigenaartig verderf: daarom blyft deeze rauwe vocht niet in die zelfde hoedanigheit; want

(1) *Succus Pancreaticus.* (2) *Cruda materies.*

want de bereidende oorzaak te zwak zynde moet dulden dat deeze rauwe vocht eenigzins mede wordt verandert door haar eigen aart, dat is verderft. Dus wordt dan de rauwe vocht verandert in een bedurven vocht, welke veel ſlimmer is dan de voorgaande: want als de rauwe vocht bewerkt wordt door wat ſterker levensbeweging, dan kan zy nog wel tot een goed vocht overgebracht worden, maar is zy verder door de bederving verandert, dan is de levens beweging niet machtig, dit verdorvene in een goed vocht te veranderen. Daarom hoe langer deeze ziekte geduurt heeft, hoe zy bezwaarlyker is te genezen. De verandering, welke uit die eigen bederving komt, is niet altydt de zelfde. Het is beſtendig, dat een vocht wordt gebooren onbekwaam om te voeden en te dienen, maar zy wordt min of meer ſcherp, en verandert wel in een dun vocht of een taye ſlym, met of zonder ſcherpte. Wanneer deze vochten zoo ver van hun voorige rauwheit zyn afgeweken, dan is het onbeſchryflyk, wat al verſchynzelen zich in het lichaam op doen, en daarom kan ik die hier alle niet optellen.

20. Men kan wel uit de Maag en Darmen door een braak- en purgeermiddel de vergaderde ſtof uitwerpen, maar deeze onder het bloed gemengt, zoo dat zy zich door miskleurigheit in de huid vertoonende, blykt door de kleine vaten verſpreidt te zyn, dan kan men deeze ontaarde vocht niet wegnemen zonder voorgaande bereiding en afſcheiding: hierom is het zoo gemakkelyk niet, als zommige menen, deeze Ongedaantheit te geneezen. Want Genezing.

de Maag en Darmen zyn werktuigen om de ſpys te bereiden, en onbereide uit te werpen, maar zy krygen geen vochten om te loozen, welke onnut voor 't lichaam zyn, maar goede vochten om te dienen tot bereiding van de ſpys. Daarom krygt men door gebruik van Braak- en Purgeer-middelen zoo weinig voordeel in de genezing van deeze ziekte, nademaal de ontaarde vocht door het lichaam verſpreidt, niet gelooſt wordt.

Om dan deeze Ongedaantheit te geneezen, moet men eerſtelyk zorg dragen dat men de Maag en Darmen ontlaſte van derzelver vergaderde ontaarde ſtof, door een Braak- of Purgeer-middel (zie §. 15 en 16.)

Ten anderen moet men niet meerder ſpys en drank gebruiken dan het lichaam gemakkelyk kan overwinnen, en ſpys verkiezen die gemakkelyk te verteeren is.

Maag-middel. Vervolgens kan men laaten gebruiken een bekwaam Maag-middel, 't welk de werking der Maag verſterkt, en een weinig open lyf maakt, op dat de genomene ſpys niet bederve, wel bereid, en het overſchot door den afgang uitgedreve worde, waar door den nieuwe aangroei der ontaarde ſtof wordt weggenomen.

Maag-poeder.

℞. *Aloës Drachm.* ʒß.
Myrrhæ, Drachm. i.
Rad. Zedoariæ Drachm. ij.
Ol. Menthæ gt. iij.
Sal. Abſinthii, Scrup. i.
M. F. Pulveres x.

Laat hier van driemalen daags een poejertjen ingenomen worden. By aldien men lie-

ver

ver een Medicyn wyn of bier wilde gebruiken, kan men dit volgende voorschryven.

℞ *Rad. Imperatoriæ* Maag-wyn.
Caryophyllatæ aa. Unc. i.
Galangæ minoris Unc. ß.
Herb. Menthæ.
Centaurei minoris aa. M. i.
Aloës Drachm. i.
Sal. Cathartici Anglic. Drach. iij.

Laat dit in twee botteljes wyn of bier trekken, of laat het trekken in half wyn en water. Als men bier, of water en wyn gebruikt, dan moet 'er meerder vocht op gegoten worden, dan dat men wyn alleen gebruikt. Van deeze Medicyn-wyn kan men driemalen daags een roemertje vol gebruiken, maar als het met bier getrokken is, kan men een klein bierglaasjen vol teffens innemen. Onder het gebruik van deeze Medicynen moet men nagaan, of de Lyder niet, met vermeerderen en verminderen van dezelve, zoo ver gebragt kan worden, dat hy tweemalen daags afgang bekomt. Dewyl men een geruime tydt in het gebruik van deeze middelen moet volharden, en genootzaakt is de middelen wat te veranderen, op dat de natuur daar toe niet al te zeer gewenne, zoo laat ik ook deeze Pillen wel gebruiken.

℞. *Myrrhæ. Drachm.* i. Maag-pillen.
Mastichis.
Scammonei aa. Scrup. i.
Ol. Menthæ. gt. iij.
Saponis Veneti. Drachm. ij.
M. F. Pilulæ gr. iiij.

Hier van driemaal daags vier gebruikt.

Nademaal door het aanhoudent gebruik deezer middelen geen nieuwe rauwe ſtof aan het lichaam wordt over gedragen, en middelerwyl de levensbeweging van het lichaam de voorheen gekregene rauwe ſtof bereidt, en door de pis en ongevoelige uitwaaſſeming uitwerpt, zoo gebeurt het meeſten tydt, dat deeze ziekte door de voorgeſchrevene middelen genezen wordt, zonder verder op het lichaam te werken. Het is in deeze ziekte nuttig de pis te bezien, want zoo lang als 'er veel rauwe vochten in het lichaam zyn, is de pis wit en dik, en met veel zetzel, dat daarom een kwaad teken is; maar als zy allenskens begint dunder te worden, en haar behoorlyke Citroenkleur te krygen, is het een teken van een kort aanſtaande herſtelling, om dat zy aanwyſt, dat de Wey van 't bloed mede ontſlagen begint te worden van haar rauwe ſtof.

III. HOOFDSTUK.

Van de BEDERVING (*Corruptio.*)

Bepaling. 21. Alle vochten in ons lichaam zyn de verandering onderhevig: wanneer zy in ons levendig lichaam door de levensbeweging worden verandert, dan worden uit het genomene voedzel goede en dienſtige vochten voort gebragt; en die, welke goed zyn geweeſt, worden allenskens weder onnut, en dan ook vervolgens door de gewone wegen uitgeworpen. Maar wanneer de levensbeweging te ſterk is, of niet in order gaat, dan worden hier door alle vochten, zoo wel die van te vooren bereidt zyn,

zyn, als die tot voeding genomen worden, ten kwaden verandert; deeze verandering is de eene zoort, welke wy *Bederving* (1) noemen, welke by gevolg in alle vochten kan plaats hebben. De andere zoort van *Bederving* ſpruit uit de eigen aart der vochten: want alle onze vochten buiten ons lichaam in een warme plaats bewaart, of binnen in ons lichaam afgezondert van den omloop des bloedts, bederven zekerlyk, de eenen eerder en de andere laater, de eene ook meerder dan de andere, en hoe de vochten vetachtiger zyn, hoe ook deeze bederving kwaadaardiger is. Wanneer dan onze vochten door de levensbeweging niet worden van deeze eigenaartige verandering bewaart, dan wordt in ons een ziekte in de vochten voort gebragt, welke wy Bederving noemen. Eindelyk is 'er nog een derde zoort van *Bederving*, welke ſpruit uit bymenging van iets anders, dat de bederving te wege brengt, als in de Peſt, Volk- en Land-ziekten (2), door beſmetting in de lucht, of gebruik van bederfmakende ſpys en drank.

22. De oorzaken, welke de bederving te weeg brengen, zyn drie byzondere. 1. Te groote of onordentelyke levensbeweging. 2. Het bymengen van bederf aanbrengende ſtof. 3. De eigen aart der vochten, wanneer zy door de levensbeweging niet wordt wederhouden. Hierom zyn 'er een groot getal van bykomende oorzaken, welke Bederving voortbrengen, gelykerwys hevige Koortzen (3), die

Oorzaken.

(1) *Corruptio.* (2) *Morbi Endemici*, *Epidemici.* (3) *Febres acutæ.*

die veelmalen in een verrotting overgaan: de grooter willige beweging zal niet ligt een bederving te weeg brengen, om dat het niet in onze macht is, deeze beweging zoo lang gaande te houden, tot dat zy de bederving doet ontstaan. Maar in de stuipen en onordentelyke beweging der darmen: ziet men veelmalen binnen korten tydt bedurven vochten voortgebragt, welke daar te vooren niet zyn geweest. Dat uit het gebruiken van bedurven voedzel, en inademen van een besmette lucht wonderlyke Bederving in de vochten wordt voortgebragt, leert de dagelykze ondervinding alteveel. Het gene de meeste verwondering maakt is, hoe dat men zoo veel bedurven vochten kan vergaderen, zonder iets dat bedurven is te gebruiken, om dat men niet denkt dat alle onze vochten van zelfs bederven, wanneer zy niet door de levensbeweging voor het bederf bewaart worden. Daarom heeft men zoo veel malen bederf der vochten in zwakke menschen, om dat de zwakkere Levens beweging niet in staat is de vochten te bewaren voor haar eigen verandering. Deeze eigen verandering is dies te snelder, wanneer door uitwendige warmte en vochtigheit de vochten gekoestert worden. Hier van daan in de vochtige en warme landen en plaatzen veelvuldiger ziekten uit het bederf, dan in koele of drooge plaatzen.

Gevolgen. 23. Met de Bedurven vocht is het geheel anders gelegen dan met den Etter en Rauwe vocht; want de Etter is een uitwerking van de natuur, strekkende tot genezing, en de natuur heeft ook de Long, en wel voornamentlyk

lyk de Nieren, door middel van welke zy den Etter van het bloed kan affcheiden en uitwerpen: de Rauwe vocht laat toe, dat die nog weder in een goede, of ten minften in een onnutte vocht, welke uitgeworpen kan worden, zich laat veranderen door de Levensbeweging, maar deBedurven vocht wordt nooit verbetert, en de Levensbeweging kan zich bezwaarlyk van het Bedurvene of Verrotte ontflaan; ik vind ook in ons lichaam geen werktuig gefchikt om het verrotte van het goede af te fcheiden en uit te werpen; daarom is de ziekte uit bederf ontftaande zo gevaarlyk en zwaar om te geneezen. Het blyft hier noch niet by, want als het bedurvene bewaart wordt, dan wordt het van kwaad tot erger, en allenskens fchadelyker, zelfs vergiftig, en maakt door de vermenging met goede vochten alles verdurven en verrot: hier van daan worden alle vochten die gelooft worden ftinkend, dun, knagende, miskleurig, zich overvloedig loozende zonder eenige verlichting of hope van geneezing, waar uit men ook de voortgang der Bederving leert kennen.

24. Dewyl wy niet in ftaat zyn het bedurven goed te maken, en wy ook geen werktuig vinden in het lichaam, dat het bedurvene affcheid van het goede, zoo fchiet maar alleen in de genezing over, dat wy middelen gebruiken, welke den voortgang en aangroei verhinderen, en trachten allenskens door gemeene looswegen het bedurvene uit te werpen. Ik bevind in de konft-oefening voornamentlyk twee zoorten van deeze Bederving, waar in de eene met hitte en Koorts verzelt is, en de Genezing

andere met koude en weinig of geen Koorts. Van de byzondere bederving in de Peſt, Land-en Veld-ziekten zal ik hier niet handelen, maar alleen aanwyzen op wat wys en door wat middelen deeze twee zoorten beſt geneezen worden.

In heete bederving.

25. In heete en vochtige landen, en in de zomer als het zaizoen wat te vochtig is, krygt men een zoort van Koorts, welke lang aanhoudt, zich op ongezette tyden verheft, veel vocht uitwerpt zonder verlichting, door den afgang en zweet: het bloeden en aderlaten ſchynt in den beginne wat te helpen, maar doet in 't vervolg meer nadeel: wanneer de zieken zich toedekken dan vloejen zy wech van zweet; begeven zy zich in de koude, dan worden zy benauwt, hun eetluſt vervalt en zy krygen een afkeer van alle ſpyzen, vermageren boven maten, en worden zwakker, dan de grootheit van Koorts wel ſchynen zouw te kunnen voortbrengen: alle deeze tekenen wyzen aan dat 'er een bederving van vochten is, welke te gelyk door haar prikkelende ſcherpte deeze Koorts verwekt. Dusdanig een Lyder moet in een drooge lucht geplaatſt worden, dewyl de vochtige lucht de ongevoelige uitwaaſſeming belet, en de bederving vermeerdert; de lucht moet ook niet zoo koud zyn dat zy deeze doorwaasſeming belet, en niet zoo warm dat zy de bederving bevordert; het is beſt veel malen friſſe lucht te ſcheppen, op dat de beſmette lucht geen nieuwe bederving maake, de Lyder moet zich onthouden van alles dat van vleeſch gemaakt wordt, maar gebruiken dat van meel wordt toebereidt, of uit ſalade en ſuring,

met

met weinig vettigheden daar by gemengt: ook gebruiken de ſpys uit rype tuinvruchten gemaakt, en drinken dit volgende.

℞. *Roſæ Rubræ M.* ß.
Rad. Acetoſæ, *Unc.* j.
Hord. mundati, *Unc.* j ß.
Aq. com. Unc. xx.

Verkoelende drank tegen de bederving.

Kook dit te zamen in een toegeſloten aarden vat tot dat de Gerſt gaar is, giet het dan door een teems en doe daar by wat nat uit een *Citroen*, of wat *Aalbezien* Conſerf. Byaldien de hitte wat groot is, moet men hier by wat *Salpeter* (1) mengen, en is de afgang te traag, dan kan men hier by doen wat *Tamarinde*. Om wat in deeze drank te veranderen, kan men in plaats van Garſt wel haveren gort of beſchuit gebruiken. Hier in moet men volharden, tot dat de Koorts en zwakheit geheel verdwenen is, en de bedurven ſtof door de uitwaaſſeming is weggevoert. By aldien hier nevens te veel ſlaaploosheit heerſt, is het goed by deeze drank te koken een *Slaapbol*. Maar vindt men dat de zwakheit grooter wordt dan de Koorts, moet onder deeze drank gemengt worden wat *Rynſche Wyn*.

Op dusdanig een wyze kan men meermalen in den beginne deeze verrotting, welke men Rotkoorts (2) mag noemen, voorkomen, en haar groot gewelt temmen: maar als die een begin gemaakt heeft, gelykerwys in de Weſtindien, en het bloed, dat in de Poort-ader is, heeft aangeſtoken, dan is het beſt hoe eerder hoe beter

(1) *Nitrum.* (2) *Febris putrida.*

deeze bederving door een herhaalde purgatie, uit te dryven en verkoelende dranken te gebruiken. (zie §. 12.) Dat deeze bederving hier begint, leert men uit de pyn in de lenden, benauwtheit ontrent de maag, walging, verval van krachten, droogheid van de huid, weinige en roode pis, met een raſſe en zwakke pols. Als deeze ſtof, in dusdanige heete en vochtige Landen, maar een of twee dagen wordt opgehouden, dan wordt uit de vermeerderde verrotting voort gebragt een ſtinkende adem, bittere ſmaak in den mond, braken van groene en bedurven ſtof, en de tanden en tong worden met een bedurven ſlym bezet: eindelyk breekt het koude zweet uit, de handen en voeten worden koud en trillen, zy braken een zwarte ſtof, en geven zwarte rachels op, raken licht aan het bloeden, worden duizelig, raaskallende, krygen ſtuipen en ſterven, heb bende dan veelmalen ontrent de Poort-ader (1) verſterving (2) in het Darmſcheil (3), met een zwart verrotte vocht en veel lucht in de darmen. Wanneer wy bevinden dat een ſtinkende verrotte ſtof door den afgang gelooſt wordt, dat te dier plaatzen *Chocolaat ziekte* genaamt wordt, is het gevaar grooter, en vereiſt evenwel dezelfde Purgeer-middelen, om die verrotte ſtof te loozen door den afgang, waar door zommige nog zullen behouden worden, maar als deeze ſtof in het lyf wordt gehouden, ſterven zy zekerlyk.

Schoon

(1) *Vena Portarum* (2) *Gangræna*. (3) *Meſenterium*.

26. Schoon de naam van Bederving blyft, heeft evenwel de koude Bederving een gantsch tegenstrydige genezing. Deeze ziekte groeit allenskens en wordt erger; de menschen vermageren over het gantsche lichaam, zonder in den beginne eenige vermaaning van Koorts. Zy zweeten licht, en zyn huiverig en zwakkelyk: eindelyk voelen zy wel eenige Koorts, maar dat noemen zy sluipkoortsjes, voortgaande met vermaagering noemen zy het de Teering (1), maar verwonderen zich, dat zy niet hoesten of fluimen opwerpen. Deeze Bederving meen ik dat dus voortgebragt word. Eerst hebben deeze menschen een zwakker Levens beweging, dan van noden is om de genomene spys te bereiden, en de goede vochten in haar gezonden staat te bewaren; hier uit wordt dan ten deele een rauwe en ten deele een bedurven vocht voortgebragt, door de eigen verandering in de vochten. Deeze zelfde oorzaak aanhoudende maakt dat deeze bederving allenskens grooter wordt, en meerder afwykt van den gezonden staat; en alzoo overgaat tot een dunne bedurven stof, onbekwaam om te voeden, en bekwaam om gemakkelyk geloost te worden. Gebruikt men in dit geval verkoelende middelen, de zieke vind tot zyn nadeel verlichting, want de Levensbeweeging hier door vermindert zynde neemt de Bederving uit eigen aart in de vochten toe: gebruikt men verwarmende middelen, waar door de Bedurven vocht wordt voortgedreven, aanstonts krygt de Lyder meerder Koorts, en bevindt zich slimmer

In koude bederving.

(1) *Tabes.*

mer: hy zal ook niet dulden zulke middelen te gebruiken. Hier ſtaat dan een onervarene verlegen, zich gaarne willende ſchikken na het genoegen van den Lyder, en die Medicynen vervolgens gebruiken, die hulpe ſchynen aan te brengen: en by aldien hy dat doet is het einde de dood. Ik heb evenwel veelmaalen deeze bederving welke men Teering noemde op de volgende wys geneezen. Aanſtonts laat ik deeſe menſchen gebruiken verwarmende en de verrotting tegenſtaande middelen, in zoo weinig quantiteit, dat daar door geen vermeerdering van Koorts gevoelt werde, maar by volharding laat ik de Doſis allenskens vermeerderen, wanneer ik ook ondervind, dat de Lyder dan door driemaal grooter Doſis geen vermaning van Koorts gewaar wordt: als deeze bederving dus ver gebragt kan worden, dan is 'er een groote hoop tot volkomen genezing. Myn oogmerk is door harsagtige middelen de eigen aartige Bederving te beletten, en door wat meerder Levens beweeging goede vochten te bereiden. De middelen zyn

Bederving wederſtaande Pillen.

℞ *Maſticis*,
Styracis,
Benzoin. aa. Scrup j.
Myrrhæ Drachm j.
Gum. Galbani Drachm. ij.
Balſ. Peruviani. q. ſ.
M. F. Pilulæ gr. iij.

Laat deeze omwonden worden met poejer van Oranjen ſchellen. In den beginne gebruikt men hier van maar een te gelyk, vier malen daags; in vervolg twee, dan drie of wel vier teffens, welke in het begin wat veel beweging zouden maken.

27. Het

27. Het is wel waar dat de natuur om genezing te bevorderen Etter voort brengt, maar als deeze te lang wordt bewaart, dan is zy zoo wel als andere vochten de Bederving onderhevig, en verandert zynde brengt zy een kwaadaartige vocht (1) te voorſchyn. Ook is de Etter zoo wel als andere vochten, door bymenging van iets kwaadaartigs, de bedurven verandering onderhevig. Als dit geſchiedt, wordt het goed oogmerk verydelt; en de Medicynmeeſter vindt zich genootzaakt middelen te gebruiken, die deeze verderving als beletten. Hier in is dienſtig. In Etterbederving.

℞ *Herb. Scabioſæ,*
Agrimoniæ, aa. m. j.
Rad. Bardanæ,
Symphyti maj. aa. Unc. j.
Aq. com. Unc xvj.
Vini albi. Unc. viij.

Bederf-wederſtaande-Drank.

Laat dit in een geſlooten ketel gekookt en daarvan eenige reizen daags een bierglaasjen vol warm genoomen worden. Deeze Bederving moet hoe eerder hoe beter geneezen worden, of de zieke zal in een Teering vervallen, met of zonder Long zweering. Nademaal de ondervinding leert, dat de Etter of door Rachelen of door Wateren beſt geloost wordt, is het voor alle dingen nodig, nevens de voorgeſchreven drank ook eenige pillen of poejers te gebruiken, welke het Wateren en Rachelen bevorderen.

℞. Tere-

(1) *Ichor.*

℞. *Terebinthinæ. Unc.* ß.

Kook deeze met wat water daar by gedaan, tot een zagte consistentie van Pillen, doe daar by

Masticis,
Myrrhæ,
Succini aa. Drachm. ß.
Pulv. Rad. Symphyti. q. s.

Maak hier Pillen van, van middelmatige grootte, en met zoethout omwonden; hier van drie malen daags drie of vier te gelyk ingevende. Of.

Poejer. ℞. *Masticis,*
Succini,
Styracis aa. Drachm. ß.
Pulv. Rad. Symphyti.
Cornu Cervi usti. aa. Drachm. jß.
M. F. Pulveres. xviij.

Geef hier van drie malen daags een in,

In bederving van onnutte vochten. 28. Behalven de gezonde en ziekte verwekkende vochten in ons lichaam, is noch een vocht die wy onnut noemen mogen, zynde die welke door de Levens beweging zelfs in de gezonde staat uit de gezonde vochten wordt voortgebracht, en welke in den gezonden staat door den Afgang, Pis en Ongevoelige uitwaassemïng geloost wordt, om dat zy om verder te dienen, onnut geworden is. Deeze in het lichaam gehouden, als by Hardlyvigheit, opstopping van de Pis, en belette Ongevoelige uitwaassemïng, verandert allenskens in een kwaadaartige stof, zoo wel als zy stil staat, als wanneerze rondt gevoert wordt: tot haar genezing is niet anders overig, dan die te loozen door haar

eigen

eigen werktuig; waarom hier van nooden zyn Purgeer, -Pisdryvende- (1) en Zweet-middelen (2), na dat men weet welke loozing belet geworden is.

℞. *Fol. Sennæ Drahm.* ij. Purgeer-middel.
Tamarind. Unc. j.
Sal. Cathartici Anglic.
Sem. Anisi aa. Drachm. j.

Laat dit in vj *Unc.* water getrokken, en de door gegoten vocht op een maal ingegeven werden.

℞ *Succini Drachm.* j. Pisdryvent middel.
Corn. Cervi usti. Drach. ij.
Ol. Juniperi gt. x.
M. F. Pulveres x.

Laat hier van drie op een dag gebruikt werden.

℞ *Theriacæ Drach.* j. Zweet-middel.
Croci,
Antim. Diaphoret. aa. Scrup. ſs.
Syrup. Papav. alb. q. s.
M. F. Bolus.

Om des avonts in te nemen.

IV. HOOFDSTUK.

Van de SCHEURBUIK- (*Scorbutus.*)

29. Gelykerwys men de boomen en planten brengt tot haar geslagten, door de onderscheid-merken in de vrugt, en tot haar zoor- Bepaling.

(1) *Diuretica.* (2) *Sudorifera.*

zoorten, door het verſchil in de bladen, alſchoon men niet weet hoe de natuur hier in te werk gaat om dezelve dus of zo te formeeren: even zo moet men doen in het beſchryven der gebreken, alhoewel wy niet weten hoe het levendige lichaam hier in te werk gaat om deeze of geene kenmerken voort te brengen. De Scheurbuik in zyn geſlagt behoort tot Eigenaartige Bederving, en daarom heeft zy veel tekenen eigen aan de Bederving, die men daarom niet tot waare tekens van Scheurbuik moet opgeven, gelyk door meeſt alle *Practici* geſchiedt: maar men moet door verſchillende kenmerken de Scheurbuik onderſcheiden van de overige naaſt by komende ziekten. Wanneer dan iemant heeft een eigen aartige bederving in de vochten hier voorbeſchreven, en bekomt bovenmatige Loomheit, voornamentlyk in de Dyen; wanneer de Tanden los beginnen te worden en zwartachtig; het Tandtvlees bleek, miskleurig, rottig, en aangeraakt licht bloedende; de adem ſtinkende; over het lichaam roodachtige blauwe of bruine vlakken, zonder uitwendige kneuzing; dan zegt men dat zo een menſch met de Scheurbuik geplaagt is.

Onderſcheid. 30. Om dat niet alle deeze tekenen gevonden worden in de Eigenaartige Bederving, moet men beſluiten dat hier nog een byzondere oorzaak by komt, waar van wy niet anders kunnen zeggen, dan dat het een Scheurbuikſtof (1) is, welke zich met deeze byzondere tekenen kenbaar maakt. Maar als deeze ſtof ge

(1) *Materies Scorbutica.*

gevoegt wordt met een heete of koude bederving; of met een verandering in een dunne of dikke vocht; dan is het niet te verwonderen, dat niet alleen de tekens in de Scheurbuik verſchillen, maar zelfs ook de genezing. Verder wordt een verſchil gevonden in de minder of meerder Scheurbuik-ſtof, en na mate dat zy lang geduurt heeft. Hier van daan is het dat nauwelyks een teken in het levendige lichaam zich opdoet, of het wordt door de Beſchryvers van de Scheurbuik tot een teken van Scheurbuik te borde gebragt, waarin weinig ervarene zich grootelyks verlegen vinden.

31. Alle oorzaken welke toelaten dat vochten uit haar eigen aart bederven, zyn ook de gemene oorzaken van de Scheurbuik: gelykerwys het lang gebruik van ſpys, welke zwaar is om te verteeren; het lui en ledig leven, waar door de vochten minder als behoort door de levens beweging bereit worden; langdurige zwakheit; het wonen op vochtige plaatzen, waar door de toekrimping der vezelen verzwakt worden. Alle deeze oorzaken te zamen loopende, maken wel, of laaten liever toe, dat de vochten bederven, maar veroorzaken evenwel geen volkomen Scheurbuik, ten zy men alle eigen bederf Scheurbuik wilde noemen. Maar wanneer by deeze oorzaken een zekere geſteltheit in de Lucht is, welke wy gedurig inademen, dan wordt dat byzondere ſoort van bederf in ons voortgebracht, welke wy uit de byzondere tekenen Scheurbuik noemen. Wanneer de levens-beweging krachtig genoeg is om de Eigen-bederving te weder-

Oorzaken.

 ſtaan,

ſtaan, dan wordt ook deeze byzondere Scheurbuik-bederving niet gebooren.

Gevolgen. 32. Om dat in de Scheurbuik twee oorzaken te zamen loopen, als eigen-bederf der vochten en byzondere Scheurbuik-ſtof, zoo heeft men ook eerſtelyk tweederhande gevolgen te wachten; want de bederving voortgaande brengt zyn eigen toevallen voort (zie §. 23.) en de Scheurbuik-ſtof wordt allenskens overvloediger en ſcherper, en verwekt alzoo meerder en nieuwe toevallen te veel om op te tellen. Ten anderen vindt men een groot verſchil in de tekens en genezing, by aldien de Scheurbuik-ſtof verzelt is met een verdunnende of verdikkende Bederving, of met een heete of koude bederving. (zie §. 25 en 26.)

Genezing. 33. Wanneer men uit de opgegeven eigen tekenen der Scheurbuik, verzelt met bolle zagte en koude zwellinge, diepe en doffe pyn in de leden, gewaar wordt, dat de Scheurbuik-ſtof onder een verdorven ſlym vermengt is, dan is het noodzaaklyk, dat zoo een lichaam zich allengskens wat meer beweege, dat het gewreven worde, dat zoo een menſch gaa wonen in een drooger en warmer lucht, en dat hy gebruike verwarmende en ontbindende Scheurbuik-Middelen. (1)

Verwarmende en ontbindende Scheur-buik-middelen.

℞ *Herb. Cochleariæ rec. M.* iij.
Rad. Raphani ruſtic. Unc. j.
Cort. Aurant. Unc. ʒ.

Laat dit in een toegeſloten fles met twee botteljes witte Franſche wyn getrokken werden,

(1) *Antiſcorbutica.*

den, en daar van een reis of driemalen daags een roemertjen vol gebruikt worden. By al dien men deeze versche Medicynen niet kan bekomen, mag men dit volgende gebruiken:

℞ *Sp. Cochleariæ, Unc.* ij.
Rosmarini, Unc j.
Ol Cort. Aurantiorum, gt. x.
Tinct. Myrrhæ. Drachm. ij.
M. F. Guttulæ.

Hier van mag men eenige reizen daags ontrent veertig druppen met wat wyn ingeven. Om dat de vochten tot den omloop onbekwaam zyn, is 't in dit geval best met een weinig tessens een begin te maken.

34. By aldien men uit de vermagering des lichaams, het loozen van veel dunne scherpe vocht, en vliegende koude pyn door de leden, gewaar wordt dat de Scheurbuik-stof verzelt is met een dunne en koude verderving, dan moet men wat meer versterkende Scheurbuik-middelen gebruiken, en voorzichtig handelen om niet te grooten loozing te maken.

℞ *Trifolii aquatici, M.* iij.
Cort. Citri,
Rad. Galangæ minoris aa. Unc. j.

Versterkend Scheurbuik-middel.

Laat dit getrokken in twee botteljes wyn en daarvan gebruikt worden, in den begin een half kelkjen vol driemalen daags, maar naderhand wat meer.

35. Wanneer men in heete en vochtige zomers, of in heeter landen, bevindt dat de Scheurbuik-tekenen verzelt worden met veel

ſtank, loozing van veel taje bedorven ſtoffe, de mond en tanden bezet zyn met veel tajeſlym, en het lichaam zeer verzwakt en brandig, dan denkt men dat deeze Scheurbuik-ſtof vermengt is met een bedurven ſlym, in welken geval men verkoelende en ontbindende Scheurbuik-middelen moet gebruiken:

Verkoelende en losmakende Scheurbuik middelen.

Seri Lactis, *Pint.* j.
Tamarindorum, *Unc.* ß.
Cremoris Tartari, *Drachm.* j.
M. F. Potio.

Laat dit alle dagen opgedronken worden van den Lyder; maar als het wat veel afgang maakt, dan kan men dit volgende laaten drinken:

℞. *Acetoſæ rec* *M.* iiij.
Pomorum Citr. *No.* ij.

Kook dit te zamen in een aarden vat met ontrent twee botteljes water, en doe by het door gegoten een weinig ſuiker voor de ſmaak; laat hier van de Zieke veelmalen daags een glaasjen vol drinken. Als de zwakheit te gelyk wat groot is, dan mag men hier onder wel wat Rhynſche wyn mengen. Men kan ook in dit geval, wanneer men de wey of de verſche zuring niet kan bekomen, zich behelpen met de Conſerf van Aalbezien, Moerellen, Karſſen en diergelyken, onder andere vocht gemengt.

36. Wanneer eindelyk de Scheurbuik-ſcherpte gemengt is onder een dunne en heete bedurven vocht, dat men uit de inwendige byzynde hitte en Koorts en uit het loozen van heete ſcherpe vochten gewaar wordt, dan moet

moet men wat meerder t'ſamentrekkende en verkoelende Scheurbuik-middelen gebruiken:

℞ *Rad. Acetoſæ,*
Lapathi acuti, aa Unc. ij.
Roſarum rubr. M. j.
Cort. Tamariſci, Drachm. ij.

t'Samentrekkend verkoelend Scheurbuik-Middel.

Laat dit in twee botteljes water gekookt werden, en hier van gebruiken een wyn roemertjen vol eenige reizen daags: men moet zorg dragen dat hier door niet al te ſchielyk de loozing van die dunne vocht werde geſtopt: als men bevindt, dat het wat al te veel verkoelt, dan moet hier onder wat roode wyn gemengt worden.

V. HOOFDSTUK.

Van de VERKOUDHEID. (*Coryza.*)

37. VERKOUDHEID wordt gezegd tegenwoordig te zyn, wanneer meer neus-ſlym dan naar gewoonte ontlaſt wordt: ook verandert deeze ſlym van haare natuurlyke geaartheid, wordt dun en ſcherp, ſomtyds ook wel dik. Doorgaans gaat hier mede verzeld een gevoel van zwaarte van den Neuze, het Hoofd, en het geheele lichaam, en dikwils een klein Koortsje. Bepaling.

38. De ſtoffe der onzichtbaare uitdamping tegengehouden zynde, en naar het vlies van den Neuze gedreeven wordende, ſchynt de gemelde vogt, in meerdere maate, te doen afgeſcheiden worden. Hierom zyn alle oorzaa- Oorzaken.

 ken

ken welken de onzichtbaare doorwaafeming kunnen beletten, in ftaat Verkoudheid voort te brengen; voornaamlyk wanneer deeze ftoffe, door hitte of fterke beweeging des lichaams, reeds fcherp is geworden, en dan door overvallende koude belet wordt uit te dampen. Dit is de reden dat op fommige tyden van het jaar, by verandering van Wind en ontblootinge van het lichaam, zoo dikwils Verkoudheid ontfta. Waar by gevoegd moet worden een natuurlyke zwakheid in het Snotvlies uit ouderdom; of inademing van koude lucht, welke gelegenheid geeft dat hier meer vocht vergaderd wordt. Dit kan ook door een misbruik van Niesmiddelen gefchieden.

Voorzegging. 39. Hoe dunner, menigvuldiger, heeter en langwyliger, de veranderde fnot zy en ontlaft worde, hoe kwaader. Wanneer dit gebrek in zwang gaat, zonder baarblyklyke verandering van lucht, is het gevaarlyker dan anders. Wanneer het uit een natuurlyke zwakheid ontftaat, is het van een langzaame geneezing.

Gevolgen. 40. De Gevolgen hier van zyn; de meer dan behoorlyke Snot en Slym, verdooft de Reuk, maakt de ademhaling door den Neuze bezwaarlyk, en een gevoel van zwaarte omtrent den wortel van den Neuze en de voorfte deelen van het Hoofd, Harthoorendheid, Slaapzugt, en drukkende pyn boven het Hoofd. De ftoffe, fcherp geworden zynde, verwekt Niezing, Hoeft, een rooden Neus, ontvellinge, roode en traanende Oogen, fomtyds ook een ftinkende Neus-zweer (1) Neusprop (2) en

(1) *Ozæna.* (2) *Polypus.*

en Hoofdpyn. Wanneer deeze ſtoffe neerdruipt in de Maag, bederfſtze de Eetluſt en de Verteering der ſpyzen. En wanneer dezelve zich door het geheele lichaam verſpreidt, volgt 'er Koorts, Ongedaantheid, en Bleekheid.

41. De Geneezing moet beſtaan in het uitdryven der gemelde ſtoffe naar de Huid, door middelen welken het uitdampen en zweeten bevorderen. (Hier toe kunnen dienen de Voorſchriften, in het volgende Hoofdſtuk van de Zinkingen ter neergeſteld.) Als men plaatsmiddelen (1) wil gebruiken, moet men verkiezing maaken van bevochtigende, ſtompmaakende, verwarmende en rotting tegenſtaande, naar het onderſcheid van de uitloopende ſtoffe. Het is dikwils van dienſt een Slaapmiddel te geeven, om de rypwording der ſtoffe te bevorderen. Geneezing.

VI. HOOFDSTUK.

Van de ZINKINGEN. (*Catarrhi.*)

42. Wanneer een voortgaande pyn, van 't hoofd meeſtentydt beginnende, na beneden daalt, op de neus, tanden, keel, borſt, long, alwaar zy te gelyk hoeſten verwekt: of wanneer deeze wordt verandert in een loozing van een dunne ſcherpe ſtof uit de oogen, neus, mond, keel, of andere plaatzen; dan wordt deeze ziekte geoordeelt uit ZINKINGEN voort te komen: zoo dat Zinkin- Bepaling.

(1) *Topica.*

kingen verscheiden tekenen kunnen geven, onder de gedaante van pyn en loozing.

Oorzaken.

43. Aan deeze ziekte zyn meest onderhevig zwakke menschen, vrouwen, kinderen, hoog bejaarde personen, die zich heel warm bewaren en evenwel nu en dan genootzaakt zyn zich in de koude lucht te begeven. Deeze ziekte komt meest ontrent de winter, voornamentlyk als na voorgaande warmte een koude lucht volgt, of wanneer iemant, zulks ongewoon, in de tocht zit.

Welke stof de Zinkingen voortbrengt.

44. Als men de oorzaken na gaat, kan men gemakkelyk besluiten, dat de stof der Zinkingen is de opgehouden ongevoelige uitwaassemingen (1). Door deeze loozing worden tweederhande vochten ontlast: eerstelyk de *onnutte vocht* welke gemaakt wordt door de gedurige Levens-beweging: ten anderen de *bedurven stof* in de ziekten, welke zoo dun is, dat zy hier geloost kan worden: beide deeze vochten worden in een *algemene* waterachtige *vocht* (2) gevoert, om zoo geloost te worden. Deeze onnutte en bedurven vocht laat zich alzoo weinig door andere plaatzen en werktuigen lozen, als de pis door het zweet of afgang kan ontlast worden. Wanneer 'er derhalven oorzaken zyn die deeze uitwaassemingen beletten, dat gemakkelyk geschied in zwakke menschen, vrouwen en hoog bejaarden, voornamentlyk door de opgegeven verandering in de lucht, en door tocht, dan houden zoodanige Menschen een onnutte, en ook wel een Bedur ven vocht in

(1) *Insensibilis Perspiratio.* (2) *Humor aquosus.*

in hun lichaam, welke de ſtof is van de Zinkingen. (1)

45. De ſcherpe Zinking-ſtof rond gevoert wordende, is zekerlyk onder andere algemene vochten van ons lichaam gemengt: maar of het bloed en verdere vochten daar by gemengt deeze Zinking-ſtof in zig heeft, wanneer uit de Zinkingen pyn en loozingen gemaakt worden, daar aan kan men zeer twyfelen: want het bloed wordt door ſlagaderen gevoert, welke van binnen alzoo wel met een natuurlyke ſlym bedekt zyn, als de Pis-leiders (2) tegen de ſcherpte van de Pis: waarom men niet kan denken dat de ſlagaders door het bloed worden geprikkelt. Ook volgt de loop der Zinkingen niet den natuurlyken loop der ſlagaderen, maar den loop der Zenuwen. Daarom ben ik van gedachten, dat het vocht, welk wy *Zenuw-zap* (3) noemen, de natuurlyke vocht is waar in de Zinkingſtof (4) zich ophoudt. In welke vaten de Zinkingen zich ophouden.

46. Dewyl deeze ziekte onverſtaanbaar zou zyn zonder voor-kenniſſe van dit *Zenuw-zap*, en dat hier uit de volgende ziekten mede veel licht wordt bygezet, zoo zal ik hier een kleine beſchryving byvoegen. In de Zenuwen zyn twee ſoorten van vochten. De eene noemt men Geeſten (5). Deeze wordt bereid en afgeſcheiden in de groote en kleine hersſenen, en vervolgens door kleine buizen, welke men Zenuw-draaden noemt, gevoert na alle deelen van het lichaam, dienende tot gevoel en bewe- Beſchryving van het zenuw-zap.

(1) *Materies Catarrhalis.* (2) *Ureteres.* (3) *Succus Nervorum.* (4) *Materies Catarrhoſa.* (5) *Spiritus,*

weging. Deeze Zenuw-draden liggen niet bloot verſpreit in het lichaam, maar zyn als bondeltjes by een verzamelt en met een beſtendig vlies of ſchede omwonden, tot dat zy komen in dat deel alwaar deeze Geeſten hunne werking moeten verrichten. In de holligheit van dit vlies of deeze ſchede, is een ander vocht, dat wy Zenu-zap noemen, het welk de Zenuw-draden beſproeit, en vochtig houdt. Dit Zenu-zap met de Zenuwen komende tot aan de huid, maakt ook een gedeelte van de ongevoelige uitwaaſſeming, dat ik breder in myn Latynſche werken getoont heb, en hier maar kortheits halven heb aangeroert.

De ſtof van Zinkingen in het Zenu-zap.

47. Gelykerwys alle vochten, wordt ook dit Zenu-zap allengskens onnut, en wordt dan voornamentlyk door de ongevoelige uitwaasſeming uitgeworpen. Als deeze dan belet wordt door de boven genoemde oorzaken, voornamentlyk wanneer in deeze vocht ook wordt opgehouden een bedurven vocht, dan blyft 'er een ſcherpe vocht in het lichaam, welke moet gelooſt worden. Deeze, om dat zy onmiddelyk de Zenu-draden raakt, maakt pyn, en gehouden in de Zenu-ſchede, moet de pyn noodzakelyk den loop der Zenuwen volgen. Als deeze vocht dan wordt voortgeſtuwt na het een of ander uitloos-vat, dan heeft men een overvloedige loozing van ſcherpe Zinkingen. Deeze zaak vereiſte wel breedvoeriger verhandeling, maar ons beſtek laat het niet toe.

Gevolgen.

48. Deeze ſtof, het zy dat zy uit de onnutte of uit de bedurven ſtof is voortgebragt, in het lichaam behouden, om dat zy door de levens-beweging niet kan gemaakt worden tot een

een goed vocht, moet nootzakelyk uitgeworpen worden: want blyvende wordt zy van ſcherp allengskens ſcherper, en meer afwykende van de gezonde ſtaat: en meer en meer met het goede Zenu-zap vermengt wordende, doet het dit mede bederven. Aldus geſchiedt de vermeerdering van Zinkingen; en veel plaatzen worden aangedaan, die van te vooren noch onaangeraakt bleven.

49. Was het in onze macht de opgehouden ſtof der belette uitwaaſſeming weder te dryven na de huid, en zoo te lozen, een hulpmiddel dat zweet verwekte was genoeg. Maar opgehouden zynde, en zoo met de overige vochten vermengt, beneemt ons de gelegentheit, om deeze ſtof aanſtonds weder uit te dryven. Het beſte dat my bekent is, is het lichaam dan wat meerder te dekken, en een licht doorwaaſement middel in te geven, 't welk te gelyk wat ruſt verwekt, gelykerwys *Theriacæ Drachm.* j. of Genezing.

℞ *Syrup Papav. albi Unc.* j.
Croci, Scrup. ſſ.
Antimon. Diaphoret. Scrup. j.
M. F. Hauſtus.

Ongevoelige uitwaaſſeming bevorderende Middelen.

Laat dit des avonds na bed gaande met wat warme wyn ingenomen worden. of

℞ *Rob. Sambuci Unc.* j.
Croci, Scrup ſſ.
Laudani Liquidi, gt. x.
M. F. Hauſtus.

Dit kan men mede eenige avonden na malkan-

kanderen laaten gebruiken, tot dat men gewaar wordt dat al het ſcherpe vocht door de ongevoelige uitwaaſſeming gelooſt is.

Het gebeurt veel malen, dat maar in een of twee takken der Zenuwen deeze zinking-ſtof word opgehouden, wanneer men ook plaatsmiddelen (1) mag gebruiken.

Pynſtillent middel in de zinkingen.

℞. *Ol. Terebinthinæ. Drachm.* ij.
Sp. Vini. Unc. ß.
Sp. Sal. Ammoniaci, extemporanei Drachm. i.
M. F. Fomentum.

Laat hier mede een drie of vier dubbeld doekjen nat gemaakt en op het deel gelegt worden, dat aldaar eenige roodigheid zal maaken en de pyn doen verdryven.

50. Deeze ſchielyk bereidde Geeſt van *Sal Ammoniac* (2) wordt aldus gemaakt. Men neemt afzonderlyk *Sal Ammoniac* en Pot-as, en laat yder in zoo weinig water ſmelten als het mogelyk is. Deeze vochten laat men afzonderlyk door een vloei-papier zakken, zoo dat die vochten van alle haare vuiligheid gezuivert zyn, dan giet men van deeze vochten evenveel by malkander, wanneer aanſtonds een ſterke vlugge reuk zal opgaan. Deeze gemengde vocht wordt dan *Spiritus Salis Ammoniaci extemporaneus* genaamt, en moet dan in een toegeſlooten fles bewaart worden.

(1) *Topica.* (2) *Spiritus Salis Ammoniaci extemporaneus.*

VII. HOOFD.

VII. HOOFDSTUK.

VAN DE JIGT. (*Arthritis*)

51. Het is zeer nadelig in de Medicynſche wetenſchap, ziekten, zeer veel overeenkomende in tekenen, maar in oorzaken en genezing veel van elkanderen verſchillende, onder een te vermengen, gelykerwys deezen, Jigt (1), Voeteuvel (2), Vliegende Jigt (3), Pyn der gewrigten (4): want daar door begaat een jong en niet genoeg ervaren konſt-oefenaar veele misſlagen. Ik zal hier maar alleen de JIGT vehandelen, om dat dit werkjen, anders al te groot zouw uitloopen. De Jigt is een pynlyke ziekte, allengskens aangroejende, gemeenlyk in de uitwendige ledematen, meer tuſſchen de gewrigten als in de gewrigten zelfs pyn verwekkende; uitwendig kan men in de huid geen verandering gewaar worden; als het deel aangeraakt wordt, dan word de pyn niet der maten vermeerdert, gelyk geſchied in de Vliegende Jigt en het Voeteuvel, maar het deel vermagert allengskens en word kragteloos; de pyn blyft gemeenlyk lang in een deel, verſchiet ook wel van het eene na het andere deel, gaat en komt, maar op ongezette tyden; komt meeſt weder als de lucht koud en vochtig wordt: zy verwekt zeldzaam de Koorts: doch als zy oud wordt en overvloedig, laat zy de ingewanden mede niet onaangeraakt. Bepaling.

52. De

(1) *Arthritis* (2) *Podagra*. (3) *Rheumatismus*. (4) *Articulorum dolor*.

Oorzaken.

52. De uitwendige oorzaaken zyn byna de zelfde als die van de zinkingen (1) (§. 43.) Maar deeze brengen allengskens een Jigtige ſcherpte voort, welke mede ſchynt te zitten in het zenuw-zap (2) van die zenuwen, welke gaan tot in het vleeſch en vliezen, maar zoo zeer niet na de uitloosplaatzen. Het ſchynt my ook toe, dat het niet alleen is de ſtof van de ongevoelige uitwaaſſeming, welke belet is geworden uit te dampen: maar dat in deeze zenuw-vocht een eigenaartige bedurven ſtof gebooren is, welke zich in de zenuwen van die deelen meeſt ſchynt op te houden. Den aart van deeze bedurven ſtof kan ik niet nader beſchryven, dan dat zy zig door de opgegeven tekenen voordoet, en verklaart tegenwoordig te wezen. Hier mede moet men zig vergenoegen, om dat wy in het beſchryven van andere ſcherpe vochten mede niet verder kunnen komen: wy weten immers niet dat het zoo bekende zuur in ons heerſcht, dan uit de tekenen hier aan eigen. Daarom is het onnodig hier verder over te zintwiſten.

Gevolgen.

53. Als de Jigtige ſcherpte gebooren is, en zyn zitplaats genomen heeft, dan is het wonderlyk na te gaan, dat hier de twee wetten der natuur, namentlyk de meerdere beweging en Ettermaaking, niet te hulpe komen. Want de pyn kan lang duuren zonder verheffing van Koorts, en zonder verſchyning van Etter. Doch als wy na gaan dat een geprikkelde ſlagader Koorts verwekt, en dat een wond of ſplinter in het vleeſch Etter op geeft, maar

(1) *Catarrhi.* (2) *Succus Nervorum.*

maar een zenuw door een byzonder ſcherpe vocht geprikkelt, altyd geen vermeerderde beweging maakt, zoo als wy gewaar worden in de lang aanhoudende koude pynen; en dat uit een gekneuſde zenuw geen Etter, maar een dunne vocht uitlekt; dan is het wel na te gaan waarom deeze byzondere Jigt-Scherpte (1) mede niet behoeft meer beweging te maken, of Etter voort te brengen. Doch dit is deeze ſtof eigen, dat hoe langer zy blyft, en hoe overvloediger zy wordt, hoe zy ook zwaarder wordt om te geneezen, en gevaarlyker, om dat zy dan ook wel de ingewanden bekruipt en den dood aanbrengt.

54. Tot geneezing van de Jigt heeft men eenigen tydt van nooden: want men moet door langheit van tydt de eigenaartige bederving in het zenu-vocht voor komen, en het bedorvene allenskens door de ongevoelige uitwaaſſeming uitdryven, waar toe dit volgende uitmunt: Geneezing.

℞ *Terebinthinæ*,
Saponis Veneti aa. Drachm. ij.
Maſticis,
Styracis aa. Scrup. ij.
Pulv. rad. Galangæ minoris. Drachm. i.
Balſ. Peruviani. Scrup. i.
M. F. Pilulæ gr. iiij.

Pillen tegen de Jigt.

Laat eerſt de Terpentyn (2) met de Spaanſche Zeep (3) wat kooken tot dat de maſſa wat harder geworden is, meng dan de overige poejers met Balſem Peru daar onder; als dit nog niet

(1) *Acrimonia Arthritica.* (2) *Therebinthina.*
(3) *Sapo Venetus.*

niet ſtyf genoeg is, dan moet daar onder zoo veel gebrande Herts Hoorn (1) gemengt worden, als genoeg is om daar pillen van te kunnen maken. Het is zeer voordeelig dat men hier onder mengt eenige druppen Oly van Saſſafras, en deeze pilletjes omwindt met poeijer van Oranje-ſchellen. Hier van moet den Lyder drie malen daags drie of vier teffens innemen en zeer lang daar by volharden: hy zal vinden dat de pyn allengskens zal verdwynen, en het lichaam ſterker worden. Als de pyn geheel genezen is, dan is het beſt nog wel een half jaar alle morgens drie of vier te gebruiken, om dat de oorzaak, die de eerſtemaal de Jigt verwekte, niet kan weggenomen worden, en zal daarom ook lichtelyk van zelfs weder komen.

VIII. HOOFDSTUK.

Van de WINDEN (*Flatus.*)

Bepaling. 55. Wanneer men ergens in het lichaam gewaar wordt een lichte zwelling met een veerſpringende wederſtreving, even als of men op een blaas met lucht gevult drukte, dan zegt men daar WIND in te zitten: of als iemand door oprispen, of door loozen van Wind door den endeldarm, veel lucht uitwerpt, dan zegt men deezen met *Winden* gekwelt te zyn: of als men in de buik veel gerommel hoort, dan is dit mede van Winden: menſchen die door het vleeſch en leden een vliegende pyn gewaar worden, ſchryven dit mede aan Win-

(1) *Cornu Cervi.*

Winden toe: zelfs bekomen pyn, na dat iemand in de wind of koude geweeſt of gewandelt heeſt, of in de tocht gezeten heeft, wordt mede op rekening van de Winden gezet.

56. Dewyl veel ſoorten van ziekten Winden (1) genoemt werden, is het ook te denken dat 'er niet alleen veelderlei ſoort van oorzaken zyn, welken de Winden voort brengen, maar dat ook de genezing zeer veel verſchillende is, en daarom veel misſlagen begaan worden door die maar een ſoort van Winden voorſtellen en die tragten te genezen. Om hier in wel te ſlagen, zal ik afzonderlyk eenige voorname ſoorten van Winden voorſtellen. Oorzaken.

57. Allerlei ſoort van verrotting, giſting (2) en opbruizing (3) brengt veel lucht voort, uit een ſtoffe waar in men te vooren geen veêrende lucht (4) gewaar wierd. Maar om dat onze vochten uit haar eigen aart overgaan tot verrotting, zoo moet men denken, dat op die plaats, waar dat men een windig gezwel vindt, (behalven omtrent de borſt, alwaar de lucht zelfs wel een winderig gezwel maakt) een vocht of iets anders ligt, dat deeze lucht voortbrengt. Al wat men dierhalven gebruikt om deze zwelling te verminderen, is vruchteloos, zoo lang als men de verrottende vocht (5) niet kan wegnemen, of de voortgang der verrotting ſtuiten. Is 'er dan een opening, dan moet men door inſpuiting de holligheit zuiveren, gebruikende daar toe wat brandewyn en *Maſtix* onder een gemengt, en met zoo veel water getempert, Winderige gezwellen.

(1) *Flatus.* (2) *Fermentatio.* (3) *Effervescentia.* (4) *Aër elasticus.* (5) *Humor putrescens.*

pert, dat deeze vocht zonder pyn kan verdragen werden. Laat het deel toe geopent te werden, dan snyt men het gezwel open, en handelt als vooren: maar moet het digt blyven, dan stooft men het met *Mastix* en Brandewyn, in deeze koude Landen, maar in hete Landen is het beter daarop Azyn te leggen.

Lozing van Winden.

58. Het is verwonderenswaardig te zien in sommige menschen, hoe zy binnen korten tydt zoo veel winden kunnen loozen van boven en van onder, voornamentlyk als zy fruit, of spys van meel gemaakt eeten. Deze verwondering spruit uit onkunde van zeekere proeven: want die de proeven nagaat, welke genomen zyn om na te vorschen, hoe dat lucht wordt voortgebragt, die zal dit niet alleen gemakkelyk verstaan, maar ook een overeenkomende geneezing kunnen gebruiken. Het is eerstelyk zeker, dat deze Vruchten en Meelspyzen met speekzel gemengt zeer schielyk gisten, en veel lucht uitgeven: als dit mede in de maag geschiedt, dan weet men aanstonds dat de Gisting de oorzaak is; of als dit in menschen geschiedt na het eten van spys uit vleesch gemaakt, dan weet men dat het door verrotting wordt veroorzaakt. Deeze voortbrenging van lucht geschiedt niet in een gezond mensch, om dat de Levensbeweging in de maag en darmen deeze Gisting en verrotting belet. Hier uit leert men derhalven dat deeze menschen een zwakke beweging in de maag en darmen hebben, welke niet in staat is de Gisting en verrotting te beletten. Daarom als zoo iemant gekwelt is met opgeven en loozen van winden, of als hy door winden in de buik wordt opgebla-

blazen, is het zeer goed een weinig Brandewyn te neemen, getrokken op Oranje- of Citroen schellen, of eenige andere Speceryen, waar door aanstonds de winden schynen te verdwynen, en daarom Windbrekende Middelen genaamt worden, welke alleen de beweging van de Maag en Darmen versterken, en zoo den voortgang van de Gisting beletten. Maar wanneer men bevindt dat de winden voort spruiten uit verrotting in de Maag, dan zal men de Winden doen bedaaren door het gebruiken van Citroensap met Rynsche wyn. Den Lezer moet evenwel niet denken, dat alle deeze winden in de maag en darmen voortgebragt worden door Gisting of Verrotting, zo als door proeven kan bewezen worden; want veele zullen een groote menigte winden loozen, zonder spys te nuttigen. Hier in moet men denken, dat de maag en darmen op een tegennatuurlyke wyze bewogen worden. De ondervinding leert verder in levendige lichamen, dat gelykerwys de natuurlyke Levens-beweging de lucht verslindt, de tegennatuurlyke Levensbeweging lucht doet te voorschyn komen; dat ik hier kortsheits halven niet verder kan verklaren. Wanneer dan iemant onderhevig is aan een tegennatuurlyke beweging van de maag en darmen, gelykerwys de Vrouwen, welke menen met het Moerspel (1) geplaagt te zyn, dan worden in de maag en darmen, zelfs uit gemoets-beweging, veel winden gemaakt en gelooft. Nademaal door speceryen met wat slaapmiddelen vermengt, deeze tegennatuur-

(1) *Passio Hysterica.*

tuurlyke beweging wordt geſtilt, daarom zyn de Opiaten in dit geval de beſte windbrekende middelen. In dit ſoort van winden heb ik dit volgende by uitſtek nuttig gevonden:

Wind-brekend Mixtuur.

℞. *Aq. Menthæ*, *Unc.* viij.
Theriacæ, *Drachm.* jß.
Tinct. Myrrhæ, *Drachm.* ij.
Ol. Cort. Aurant. gt. v.
Laud. Liquidi, *gt.* xv.
Sp. Sal. Ammon. extemp. Drachm. j.
Syrup. Papav. alb. Unc. j.
M. F. Mixtura.

Men moet eerſt de oly van Oranje (1) met wat Suiker mengen, om dat zy anders in dit drankjen onvermengt blyft. Als men geen *Tinct. Myrrhæ* heeft, mag men in plaats gebruiken het poejer van de Myrrhe *Drachm.* j. By aldien dit drankje wat verwarmender moet wezen, kan men daar by mengen *Sp. Carm. Sylvii Drachm.* ij. Hier van laat men om het half of heel uur een lepel vol gebruiken, zoo lang als het noodig is.

Rommeling van Winden.

59. Ik heb nooit ſlegter redeneering gehoort, en die byna by allen doorgaat, als wegens de Rommeling van Winden in de Buik. By na alle meenen dat de lucht hier zoo een beweging maakt; en denken niet, dat lucht in een beſloten plaats afgezondert, gelyk ze in de Maag en Darmen, geen de minſte kragt heeft om zich te bewegen. Want al zyn de Maag en Darmen in een Dood lichaam opgevult met lucht, zoo zal daarom geen gerommel gehoort of

(1) *Ol. Cort. Aurantior.*

of beweging beſpeurt worden: Maar in een levendig lichaam wordt men dit gerommel gewaar. Daarom is het de tegennatuurlyke beweging in de Maag of Darmen, die de ingeſlotene lucht zoo doet bewegen, dat zy, door de ongelyke ploojen van de Darmen gedreven, een gedruis maakt. Deeze zelfde tegennatuurlyke beweging brengt ook lucht voort; daarom is het, als deeze beweeging volhardt, dat de menſchen de Buikpyn blyven houden, alſchoon zy veel Winden loozen: nochtans is meerendeels grooter verlichting in de buikpyn en maagpyn, welke zy *Colyk in de Maag* (1) noemen, wanneer te gelyk Winden geloſt worden; eensdeels om dat het een teken is, dat de kramptrekking in de vezelen van de Maag en Darmen zich wel eens loslaat; anderdeels om dat door het loozen van deeze tegennatuurlyk gemaakte lucht, het ſpannen der deelen wort vermindert. Gelykerwys de voorige ſoort genezen wordt, zoo wordt ook deeze geneezen. Want als men maar de onnatuurlyke beweging kan bedaren, dan worden de Winden gelooſt, de pyn bedaart, en de overige lucht wordt wederom door de natuurlyke beweging der ingewanden verteert. Hierom heb ik het Colyk der Maage en Darmen, zoo als men het heden noemt, meeſt geneezen zonder loozen van winden, en zonder purgeermiddel. Maar als ik kon denken uit de tekenen van Ongedaantheit, dat 'er een bedurven vocht was in het gedarmte, die door haar prikkeling Winden en Colyk veroorzaakte, en dat ik daarom genoot-

(1) *Colica Stomachica.*

nootzaakt was deeze ſtof eerſt te lozen, dan gebruikte ik dit volgende:

Purgeermiddel in het Colyk.

℞. *Fol. Sennæ, Drachm.* ij.
Sem. Carui,
Sal. Cathartici Anglicani,
Cort. Aurant. aa. Drachm. j.

Laat dit getrokken worden in *Unc.* v. gemeen water, en by het door gegotene gedaan worden,

Syrup. Papav. Alb. Unc. j.
M. F. Hauſtus.

Laat dit op eenmaal, warm gemaakt, ingenomen worden,

Bereiding van de Syrupus Papaveris albi.

Om dat ik veelmalen de Syroop van Slaapbollen (1) voorſchryf, en het beſt is dat de Leezer die zelf kan maken, heb ik de bereiding hier by gevoegt, eenvoudiger dan die in 't gemeen gemaakt wordt.

Neem twintig Slaapbollen (2) aan ſtukken geſneden, van de ſteelen en het zaad gezuivert, laat die een nagt in water weeken, kook dan die te zamen tot dat de Slaapbollen heel murw zyn, nyp die dan droog uit, en meng by deeze vocht een pond ſuiker, en kook dit te zamen tot de dikte van een Siroop: dan heeft men in yder ons Siroop een weinig meer kragt dan van een Slaapbol. Onder het koken moet men de ſchuim afnemen.

Vliegende Winden.

60. De gewoone redeneering van de vliegende

(1) *Syrupus Papaveris albi.* (2) *Capita Papaveris.*

gende winden ſteunt op geen beter gronden dan de voorgaande: want tuſſchen de vezelen van het vleeſch is geen ruimte waar door de Winden kunnen gaan; en in dit deel alwaar men meent dat de Winden door trekken, vindt men geen een teken van de tegenwoordigheit van veêrende lucht; (1) alleen wordt men de ſchielyk verplaatſte pyn gewaar, dat waarlyk geen teken van lucht is, maar een teken van verplaatzende ſcherpe vocht. De grootſte zwarigheit voor het gemeen om dit te begrypen, beſtaat hier in, dat zy niet kunnen verſtaan, hoe een vocht zoo ſchielyk van de eene plaats kan komen tot de andere. Wanneer deeze twyfelaars begrepen, dat de Zenuwdraden, tot het gevoel verordineert, by malkanderen liggen in een ſchede, en dat als een gevoel-Zenuw in het midden wordt aangedaan, wy dan oordeelen het te voelen in dat deel daar die Zenuw eindigt, zouden zy niet meer verwondert wezen, hoe de pyn zoo ſchielyk kan verhuizen. Want byaldien men een ſcherpte heeft in het Zenuwzap, gelyk geleert is voor (§. 46.), welke zich maar weinig verplaatſt van den eenen Zenuwdraad tot den anderen, welke naaſt malkander liggen, maar in verſcheiden deelen eindigen, dan ſchynt deeze pyn zich ſchielyk ongemeen ver te verplaatzen. Om dat deeze Winden voortkomen uit een Zinking of Jigt-ſcherpte (1), welker genezing boven geleert is, zal het niet noodig wezen dezelve te herhalen.

61.

(1) *Aër elaſticus.* (2) *Acrimonia Arthritica.*

Winden door het vatten van koude.

61. Veele menſchen zyn zoo winderig van aart, dat ze, zoo dra zy maar in de opene lucht, in de tocht of wind geweeſt hebben, zelfs ook door koude voeten, aanſtonts vol winden zyn, niet alleen in de buik, dat zy dan *Colyk* noemen, maar zy gevoelen ook Vliegende winden door het geheele lichaam. Zy maken een begrip dat die uitwendige lucht door het lichaam is ingetrokken en nu rondom zwerft: en op dat zy het vatten van de wind wat zouden vermyden, houden zy een hand of neusdoek voor de mond, op dat de wind daar niet in zou vliegen. Dit wordt mede uit onkunde geboorren: want het gevoel van Winden in het lichaam is niet die buiten-lucht, welke wy ingeademt of door gezwolgen hebben, of door de huid is door geboort, maar om dat deeze koude uitwendige lucht de ongevoelige uitwaaſſeming belet, daarom is de ſtof, welke voor ons lichaam onnut, en ook ſcherp is wanneer zy niet geloosſt wordt, de oorzaak van het gevoel van winderige pyn. Deeze ſtof van ongevoelige uitwaaſſeming, voornamentlyk zynde gehuisveſt in het zenuwſap (1), op de zenuwen van het Darmſcheil vallende, maakt aldaar Kolyk-pyn en een tegennatuurlyke beweging, welke in de Darmen lucht voortbrengt: deeze door de Zenuwen van de ledematen gevoert maakt een vliegende Jigt. Op wat wys deeze Winden geneezen moeten worden is klaar, want men moet deeze vocht weder brengen na de huid en daar loozen, door middelen boven (§. 49.) opgegeven.

IX.

(1) *Succus Nervorum.* (2) *Arthritis vaga.*

IX. HOOFDSTUK.

VAN DE GEELZUCHT. (*Icterus.*)

62. Het is natuurlyk dat de bereide gal uit de Lever en Galblaas door de Gal-leider (1) gebragt wordt in het begin der dunne darmen, dicht by de Maag. Deeze Gal als zy gezont is heeft een geele kleur; maar bedurven zynde wordt zy in verſcheiden kleuren verandert, als in bleek, groen, lootverwig en zwart. Wanneer dan deeze wel of kwaalyk geſtelde Gal deezen loop niet kan houden, maar overgaat in de Holader, en zoo met het gantſche bloed vermengt wordt, dan vertoonen die kleuren zich in de Huid, het Witte der Oogen, en in de Pis, welke dan zoo geel wordt, dat zy het ingedoopte linnen of papier met een geele kleur verft, welke men daar niet wel kan uitſpoelen: in dit geval is de kleur des afgangs, welke geelachtig moeſt zyn, by na wit of graauw, om dat zy het verwen der Gal nu niet heeft. Deeze veranderde kleur in de huid wordt *Geelzucht* (2) genaamt, welke daarom wel wat kan verſcheelen, als de Gal te gelyk bedurven is. Bepaling.

63. Alle oorzaaken die de loozing van de Gal beletten in het twaalfvingerig gedarmte (3), en de Gal dwingen over te gaan in de Holader, Oorzaken.

zyn

(1) *Ductus Cholidochus.* (2) *Icterus.* (3) *Intestinum Duodenum.*

zyn oorzaken van Geelzucht. By aldien dit een eenvoudige oorzaak was, dan zouden 'er ook wel byzondere Middelen tot het geneezen der Geelzucht kunnen gevonden worden; maar om dat deeze oorzaken verscheiden zyn, daarom vindt men zoo groot een verschil in de voorzegging en geneezing van de Geelzucht. De voornaamste van deeze zal ik optellen en daarnevens de middelen ter genezing opgeven.

Een steentjen in de Galleider.

64. By aldien iemant veelmalen en als onvoorziens door de Geelzucht wordt bevangen en dan weder van zelfs geneest; welke ook vuiligheit van veelerhande kleur afgaat, veelmalen wit, graauw, en slymig; krygende dikwils een benauwtheit ontrent de middel, en wordt dan over het geheele lichaam geel, dan is het te denken dat in deeze persoon een steentje is, dat, de Galleider inwendig verstoppende, den doortogt van de Gal belet: maar als het steentje deeze plaats verliest, en de Gal zyn gewone weg weder kan vloejen, dan bedaart allenskens de Geelzucht. Wanneer zulke menschen geopent wierden, heeft men na de dood deeze steentjes in de Galblaas (1) en Galleider gevonden. Als nu dusdanige door den afgang eenige steentjes loosden, welke in het vuur geworpen brandden, of een geele taje slym, dan zyn zy van de Geelzucht verlost gebleven. Daarom moet men in de genezing van deeze soort van Geelzucht Middelen gebruiken die deeze steentjes ontbinden, en de stof door den afgang loozen.

℞.

(1) *Vesicula fellea.*

℞ *Gum. Galbani,*
Saponis Veneti, aa. Drachm. ij.
Sal. Tartari, Drachm. ß.
Pulv. Rhabarbari, Drachm. j.
Elix. prop. Parac. q. s.
M. F. Pilulæ, gr. iiij.

Hier van gebruikt men drie of viermalen daags vier te gelyk. Het is ook goed voor deeze menſchen Moeskruiden te eeten, en zig te onthouden van alle vettigheit.

65. Zulke menſchen als aan ſtuiptrekkende beweging (1) onderhevig zyn, en opſtygingen (3), en welke door gemoets bewegingen te zeer ontroert worden, vervallen meermalen zeer ſchielyk in een Geelzucht, wanneer de Galleider door deeze ſtuiptrekking zoo wordt toegetrokken, dat de Gal gedwongen word over te gaan in de Holader. Zoo lang als deeze toeknyping blyft, blyft ook de Geelzucht: maar de toeknyping loslaatende dan verdwynt wederom allengskens de Geelzucht; dan namentlyk wanneer wederom al het bloed met Gal bezet door de lever is doorgegaan, en van zyn Gal gezuivert. Hier uit blykt dat de gaande en komende Geelzucht geen vaſt teken is, dat 'er een ſteentje in de Galblaas is, gelyk veele meenen. Het blykt ook dat veel middelen worden voorgeſchreven, die de Geelzucht geneezen, en waarlyk daar toe niets gedaan hebben. Het blykt ook dat deeze Geelzucht moet geneezen worden door middelen welke de ſtuiptrekking doen bedaren, welke opgegeven zyn (§. 58.). Want als de toekrimping

Kramptrekkige ſluiting.

(1) *Motus Convulſivus.* (2) *Paſſio Hyſterica.*

ping zich loslaat, dan heeft de Gal weder zyn gewone loop, en de Lever zal dan de Gal wel weder van het bloed ſcheiden. Dit kan men zien uit de verminderde Geele kleur in het aangezigt en in de Pis. Daarom moet men niet denken dat Geele Pis een teken is van geneezing, maar een teken van de grootheid der Geelzucht.

Door ſterk braken.

66. Ik heb menigmalen gezien in menſchen, dat zy na ſterk braken heel ſchielyk Geel wierden: dat ik aldus begreep: wanneer de Galblaas vol Gal is als de braking begint, dan kan zy zig aanſtonts niet ontlaſten in 't begin der dunne darmen, nademaal maar weinig te gelyk kan gaan door de Galleider uit de Galblaas na het gedarmte; wanneer onderwylen in het braken de buikſpieren ſterk worden toegetrokken, voornamentlyk als dan ook te gelyk het twaalfvingerig gedarmte wordt toegetrokken, en zoo den uittogt van de Gal belet, dan wordt de Gal in de Galleider van de lever ſterk geperſt en te rug gedreven, na de takken van de Holader in de lever, welke gemeenſchap hebben met de Galleider, hier wordt dan de Gal overgebragt, tegen zyn gewone beweging, in het Bloed, en maakt zoo een Geelzucht. Doch deeze is van een korten duur, en vereiſt geen Medicynen, om dat als eenmaal al het bloed weder door de lever is door gekleinſt, dan is deeze Geelzucht genezen; welke natuurlyke genezing gemeenlyk wordt toegeſchreven aan de gebruikte Medicynen. Het is hier alleen maar nootzakelyk de overgroote braking te geneezen, dat onder geleert zal worden, waar

door

door men de Geelzucht kan voorkomen.

67. Ik vind een groote verwarring onder de schryvers, zoo wel Oude als Nieuwe, in de voorzegging en genezing, wanneer de Geelzucht in de Koorts komt, en daarom is de voorschryving der Medicynen ook zeer verschillende. Alles hier op te tellen zou voor dit werkje te overvloedig wezen, en zou ook niet wel verstaan kunnen worden door de ongeletterden; daarom zal ik maar twee eenvoudige zaken by brengen. Wanneer iemant een zuivere gedurige koorts heeft, dan gebeurt het wel, dat de tegennatuurlyke beweging van de Koorts, de vierde of zevende dag, een tegennatuurlyke beweeging maakt in de Galleiders en zoo de Gal, in de Galblaas vergadert, met een tegennatuurlyke beweging door de Galleiders van de Lever dryft na het bloed. Als deeze beweging wordt voortgebragt, uit hoofde van bereiding van de Koortsstof: dan is deeze Geelzucht een goed teken, en dan volgen ook loozingen, die de Koorts doen verminderen: maar geschied deeze beweging van Koorts tot een uitgang ten kwaden, dat men haast gewaar wordt uit het verval van krachten, en vermeerdering van Koorts, dan is deeze Geelzucht mede onder de kwade tekenen te tellen. Deze bykomende Geelzucht brengt geen verandering in de Medicynen voort; het is in dit geval alleen genoeg de geneezing naar de Koorts te schikken. Maar by aldien de Geelzucht in Koorts wordt gebooren, om dat de voornaamste beweging van de Koorts op de Lever valt, dezelve ontstekende als of het een Lever-ontste-

Door de Koorts.

ſteking (1) was, dan moet men met Aderlaten en met verkoelende purgeermiddelen (op § 12. voorgeſchreven,) deeze meerder beweging zoeken te bedaren. Als men deeze te boven kan komen door deeze middelen, en het drinken van een verkoelende drank (op § 12 voorgeſchreven) dan zal de Geelzucht van zelfs verdwynen.

Door verharding en verſtopping van de lever.

68. De ſlimſte ſoorten van Geelzucht komen uit een verharding en verſtopping van de Lever, welke te gelyk de doortogt van de Gal na de darmen belet: want deeze kan men niet genezen zonder dat men eerſt deeze verſtopping los gemaakt, en zoo de vrye doortogt bezorgt heeft; het welke niet gemakkelyk kan geſchieden. Men kent deeze ſoort van Geelzucht uit de zwelling en hardheid in den bovenbuik (2) onder de korte ribben, voornamentlyk aan de rechter zyde, alwaar de Lever gelegen is. Men moet evenwel denken, dat niet alle verſtoppingen van de Lever een Geelzucht voortbrengen, maar alleen die, welke te gelyk den Doortogt van de Gal belet. Om dat deeze verharding en verſtopping van langen duur zyn, en daarom ook de Gal lang wordt opgehouden, wordt de Gal allengskens meer bedurven, gelyk alle ſtilſtaande vochten, en maakt allengskens zwaarder geelzucht, welke ten laatſten ook tot zwartheit overgaat. Al wat men hier werkt op het loozen van de Gal is te vergeefs; en hoe meer geverfde Pis men krygt hoe het ſlimmer is, om dat de Nieren geen werktuigen zyn die de Gal van het bloed kun-

(1) *Hepatitis.* (2) *Hypochondrium.*

kunnen ſcheiden, dat alleen het werk van de Lever is. Daarom moet men alle kracht inſpannen om de verſtopping van de Lever los te maaken door de bekwame middelen, die ik hier alle niet kan opgeven om dat 'er verſcheiden ſoorten zyn; maar zal de gemeenſte, uit een taje ſlym meeſt oorſpronkelyk, hier afhandelen, en daar na de middelen ſchikken; de andere middelen moet men by andere ſchryvers zoeken, die afzonderlyk handelen over de verſtopping van de Lever.

℞. *Rad. Bryoniæ Unc.* i.
Abſinthii M. ij.
Flor. Sambuci M. i.
Far. Fœnugræci. Unc. ij.

Ontbindende Stoving.

Laat dit met half water en wyn tot een papjen gekookt, en warm gelegt worden, tweemalen daags, op de plaats van de lever, welke men yder reis dan een weinig moet wryven met wat Terpentyn Oli (1).

℞ *Aloes, Drachm.* ß.
Myrrhæ Drachm. ij.
Sal. Tartari,
Maſticis aa. Scrup. i.
M. F. Pulveres XII.

Ontbindend Poejer.

Laat hier van twee of drie malen daags een ingegeven worden.

℞ *Empl. de Mucilaginibus*
de Sapone aa. Unc. i.

Ontbinbende Pleiſter.

Laat dit te zamen vermengt op leder geſmeert wor-

(1) *Ol. Terebinthinæ.*

worden tot een pleister, en dan daar over ſtryken Balſem Peru (1) zo veel als genoeg is om deeze zalf wat te kunnen dekken. Dit gebruikt men als men niet wel een ſtoving gebruiken kan; en, als men beide zalven niet kan bekomen, neemt men een van beiden.

X. HOOFDSTUK.

VAN DE ZWARTE GALZIEKTE.

Bepaling. 69. Alſchoon ZWARTE GALZIEKTE (2) eigentlyk beduit die ſoort van ziekte, welke voortkomt uit een bedurven gal, hebbende een zwarte kleur aangenomen; zoo wordt evenwel een Droefgeeſtigheit zonder uitwendige oorzaak, en ook eenige dwaling in het verſtandt gepaart met droefgeeſtigheit, zwarte Galziekte genaamt: en in deze dagen wordt deeze Ziekte met een algemeene naam *Hypochonder* gedoopt, welke eigentlyk Bovenbuiks ziekte zou moeten genaamt worden. Het ſchynt my toe dat de bedurve zwarte gal, meeſt voortbrengende een Droefgeeſtigheit, met een lichte afwyking in het verſtandt, zyn naam heeft behouden uit deze veranderde gemoets-geſtalte: en om dat deeze Zwarte Gal haar meeſte toevallen en tekenen geeft ontrent de *Hypochondria* (onder de kraakbeenen der korte ribben) zoo wordt wederom deeze veranderde gemoets-geſtalte *Hypochonder* genaamt. Dit brengt een groote verwarring in de geneezing: want ik heb menigmalen bevonden dat deeze veranderde gemoetsgeſtalte, welke men *Hypochon-*

(1) *Balſ. Peruvianum.* (2) *Melancholia.*

pochonder noemt, geen de minste tekenen van Zwarte Gal by zich had, en daarom door de gewone wys van genezing in de Zwarte Gal, verergerde. Daarom zal ik hier twederlei soort van ziekten, welke zy *Hypochonder* noemen, beschryven. In beiden heerst eenige mymering, meest zonder Koorts, en daarmede is voornamentlyk eenige droefgeestigheit gepaart.

Oorzaken.

70. Tot het wel redeneeren in een mensch, wordt niet alleen vereist, dat de herssenen (1) wel gestelt zyn, maar ook dat de doorvloejende Geesten hunne behoorlyke hoedanigheit hebben: want als die door het gebruik van wyn, alderhande gegiste dranken, of door andere middelen in haar hoedanigheit verandert zyn geworden, ondervindt men wel wat onderscheid 'er is tusschen een dronken en nuchteren mensch. Even eens gaat het ook met de Zwarte Gal (2); want als die mede na de herssenen gevoert wordt, dan heeft men mede die droefgeestige hartstogtelyke beweging, eigen aan deeze vocht. Doch deeze is het niet alleen welke dit doet; ik vind ook een bedurven vocht in zwakke lichamen, zonder het minste teken van zwarte gal, welke deeze ziekte veroorzaakt, en jaaren kan duuren. By aldien deeze twee soorten even eens moesten geneezen worden, zou ik het de moeite niet waardig achten, om ze te onderscheiden. Maar het onderscheid in de geneezing maakt deeze oplettendheit nootzakelyk.

Genezing uit de zwarte gal.

71. De oorzaken, welke de zwarte gal voortbrengen, hier op te geven, zou te langwylig zyn,

(1) *Cerebrum.* (2) *Melancholia.*

zyn, het zal genoeg wezen aan te merken, dat de zwarte gal zich ophoudt ontrent de Bovenbuik (1) in de Poort-ader (2), en daarom hier ontrent zwaarte, benauwtheit, koude, en veel andere toevallen voortbrengt; als dit lang genoeg geduurt heeft, en deeze zwarte gal allengskens begint over te gaan in de Hol-ader (3) en zoo na de Hersenen, dan begint het verstand te waggelen, en de Lyder wordt droefgeestig zoekende eenzaame plaatzen. Veel malen ziet men dan ook een bruiner kleur in de huid dan na gewoonte. Dit zoo zynde, meenen velen dat 'er een Ader gelaten moet worden, om de gemoets beweeging te stillen. Maar ik heb tot myn leetwezen gezien, dat de Lyders daar door altydt erger geworden zyn, om dat daar door de zwarte bedurven gal gelegentheit gegeven wordt, om in meerder hoeveelheit uit de Poortader in de Hol-ader te kunnen overgaan. Het beste middel is, te bezorgen dat deeze zwarte gal geloost werde door den Afgang, om dat de darm-scheil aderen (4) deeze zwarte gal uit de poort-ader in de darmen kunnen loozen. Men moet in dit geval zorg dragen, dat eenige dagen na den anderen meerder dan na gewoonte afgang worde gemaakt, om zoo allengskens deeze zwarte gal te loozen. Wanneer men het kan bekomen, gebruik ik zoet wei met wat Engels purgeer-zout, eenige dagen achter een; by aldien dit niet genoeg afgang maakt, laat ik daar wat zenebladen by trekken; en als wat meer verkoeling teffens noodig is, doe ik daar by wat

(1) *Hypochondria.* (2) *Vena Portarum.* (3) *Vena Cava.* (4) *Venæ Meseraicæ.*

wat Tamarinden. Als de wei ontbreekt, mag men dun garſte water met de zelfde middelen gebruiken.

72. Ik heb meermalen na langdurige ziekten, zwakheden, en groote loozingen van bloed, en na het kraamen in vrouwen, een droefgeeſtigheit gevonden met een verdooling in het verſtand; welke ik op geene andere wyze heb weten te verklaren, dan dat de vochten, in die zwakheden en gebrek van bloed en vochten, door een eigenaartige bederving van den natuurlyken ſtaat waren afgeweken, en de geeſten hier van afgeſcheiden deeze verbyſtering in het verſtand voortbrachten. De uitkomſt in de geneezing heeft my dit ook beveſtigd; want ik heb gezien dat door laten en purgeeren deeze ziekte verergert geworden is: maar als ik aanhield de genezing, voor in de eigenaartige bederving geleert, te onderhouden, dat deeze menſchen dan volkomen geneezen zyn geworden. Om dat deeze eigenaartige bederving niet dan zeer langzaam kan geneezen worden, daarom moet men zich geen ſpoedige genezing in dit ſoort van *Hypochonder* voorſpellen. Geneezing uit bedurven vocht.

XI. HOOFDSTUK.

VAN DE BENAUTHEIT. (*Anxietas.*)

73. De BENAUTHEIT betekent een ziekte van de ziel, waar toe wy hier niet bepaalt zyn; of beduidt een ziekte van het lichaam, welke wy hier zullen verhandelen. Het is bezwaarlyk te beſchryven wat eigentlyk een Bepaling.

zieke gevoelt, wanneer hy zegt *Benaut* te zyn; doch dit is gemeen met pyn, jeukte, en het overige gevoel. Alleen is maar aan te merken, dat een zieke iets onaangenaams gevoelt, waar door hy zyn lichaam als in gedurige beweging omwentelt en beweegt, om zich van dat lastige te ontdoen: waarom ook de ongedurigheit als een vast teken van Benautheit wordt aangenomen.

Waar benautheit gevoelt wordt.

74. Het is met de benautheit anders gelegen dan met de pyn, welke gevoelt wordt in alle leden en delen van het lichaam: want de Benautheit wordt men alleen gewaar in de Ingewanden, nooit in het vleesch of uiterlyke leden. Daarom moet tot het voelen van Benautheit een ander deel beledigt worden dan tot het voelen van pyn. Ik bevind dat deelen, welke behalven de algemene Levens-beweging, noch een andere byzondere beweging hebben, door benautheit worden aangedaan, gelykerwys de Long, de Maag, de Lyf-Moeder. Waarom het te denken is, dat als de byzondere werking van die deelen wederhouden wordt, dan ook in ons een gevoel van Benautheit wordt voortgebragt.

Oorzaken.

75. Alle de oorzaken van Benautheit op te tellen zou te lang vallen. Wy bevinden dat alle oorzaken van Pyn, in onze GEZUIVERDE HEELKONST beschreven, Benautheit voortbrengen, wanneer zy verplaatst worden na de ingewanden.

Genezing.

76. Wanneer dan iemant pyn gehadt heeft in de uitwendige Leden, en die verdwynt; of dat 'er lozing in de huid geweest heeft de welke na binnen geslagen is; dan moet men die

stof

ſtof weder na buiten dryven door een Zweetmiddel (zie § 49). Wordt de Benautheit veroorzaakt uit de overvloedige bedurven ſtof of gal in de maag (zie § 20), dan moet men die loozen door een braakmiddel op de zelfde plaats beſchreven. Komt de Benautheit door een overgroote beweeging in hevige koortſen (zie § 12.), dan moet men wel eens aderlaten, en verkoelende middelen gebruiken.

XII. HOOFDSTUK.

VAN DE LAMMIGHEIT. (*Paralyſis*)

77. Wanneer men in een of meerder Trekkers (1), waarmede men de beweging (2) oefent, de macht verlieſt om de zelve te kunnen bewegen, latende nochtans deeze Trekkers toe dat zy van een uitwendige oorzaak kunnen gerekt en gebogen worden: dan noemt men deeze ziekte een LAMMIGHEIT. Het gebeurt ook wel dat in dat deel te gelyk het gevoel vermindert wordt: maar by aldien in dat deel te gelyk de Levensbeweging (3) ophoudt, dan verſterft dat deel, en wordt alsdan niet tot de Lammigheit gebragt. Bepaling.

78. Nademaal de invloed der geeſten (4), door de Zenuw-draden (5) vloejende in den Trekker, de oorzaak is van het bewegen van zoodanigen Trekker, daarom zyn alle oorzaken, welke tuſſchen de hersſenen en die Trek- Oorzaken.

(1) *Muſculi* (2) *Motus Animalis.* (3) *Motus Vitalis.* (4) *Spiritus.* (5) *Fibræ Nervorum.*

Trekker den invloed van Geeſten kunnen wederhouden, de oorzaak van deeze Lammigheit. Deeze oorzaken kunnen veelvuldig wezen, want die kunnen ſchuilen eerſtelyk in den aart der Geeſten zelf, als wanneer die onbekwaam gemaakt geworden zyn, zoo als miſſchien geſchied door het misbruik van Kwikzilver, en door de ingeademde lucht in de Mynen. Ten anderen in de Zenuw-draden zelve, zoodanig van buiten gedrukt, of door het opgehoopte zenuw-zap (1), of door de toekrimping, of uitwendige uitdrukking van de Zenuwſcheeden (2), dat geen genoegzame geeſten door deeze Zenuw-draden na deeze Trekkers kunnen vloejen. Miſſchien is ook de zwakker Levens-beweging in de zenuw-ſcheeden mede de oorzaak van de Lammigheit, nademaal de aandrang van het bloed in de hersſenen, op het begin der zenuw-draden, niet genoegzaam is, om de Geeſten door zulke nauwe buizen, als de zenuw-draden, tot ver afgelegen deelen te brengen, zonder geholpen te worden door de Levens-beweging in de zenuw-ſcheeden.

Onderſcheid.

79. Dewyl veel ſoorten van Trekkers in ons zyn, zoo heeft men ook veel ſoorten van Lammigheit, welke nochtans alle van de zelfde oorzaaken kunnen voortgebragt worden, en waarin maar alleen het onderſcheid van de plaats-middelen moet in acht genomen worden, dat men die gebruike op die plaats alwaar de zenuw gelegen is, welke na den verlamden Trekker gaat; want deze op den verlamden Trekker of Lid te leggen is vruchteloos, vermits

(1) *Succus Nervorum.* (5) *Involucra Nervorum.*

mits de oorzaak hooger in de zenuw te zoeken is. Het onderſcheid is van meer belang, dat men nagaat of de Lammigheit valt in Trekkers van de willige beweging, of in de Levens-beweging, of in de byzondere Beweging (1). Neem eens dat het hart den invloed van geesten verlieſt en dus Lam wordt, dan ſtaat by gevolg de omloop des bloeds ſtil, en zulk een menſch is ſchielyk dood. Maar als de Lammigheit komt in de byzondere beweging van de Long, dan noemt men het een Engborſtigheit: geſchiedt dit in de maag of darmen, dan blyft alles daar opgehoopt, en deeze delen kunnen zig niet ontlaſten, waarom men meent dat hier een verſtopping zit. Deeze zaak is te wydluftig om alhier afgehandelt te kunnen worden: maar ik geef alleen aan de hand, hoe wy met de zelfde ſoort van middelen tegen de Lammigheit, ook veele andere gebreken kunnen genezen.

80. De kortheit van dit Werkje laat niet toe alle de genezingen, volgens de oorzaken, na te gaan, gelyk door my gedaan is in myn *Compendium Medicinæ*, daarom zal ik maar de meeſt voorkomende beſchryven. Deeze ſchynt my toe, te wezen een zwakker levens-beweging in de zenuw-ſcheeden, dan van noden is om de geeſten voort te dryven tot aan de Trekkers, gepaart met een ophooping van zenuw-vocht, voornamentlyk in de zenuw-knoopen (2), alwaar die door deeze zwakker beweging te zamen ſtolt, en een gedaante van ſlym aanneemt, welke de zenuw-draden in deeze knoop gelegen Genezing.

nog

(1) *Motus particularis.* (2) *Ganglia.*

nog meer drukt. Om nu deeze Lammigheit te genezen, ziet men van zelfs wel dat 'er moeten gebruikt worden eerstelyk zenuw-middelen (1); ten anderen prikkelende (2) welke de natuurwet te hulpe nemen, namentlyk, dat alle levendige deelen door prikkeling zich meer beroeren: eindelyk ontbindende (3) middelen, die het op een gepakte zenuw-zap vloeibaarder maken. Daarom zal men door de volgende te gebruiken veel voordeel behalen:

Smeering tegen de Lammigheit.

℞ *Ol. Laurini Unc.* i ß.
Terebinthinæ Unc. ß.
Balſ. Peruviani,
Sp. Salis Ammoniaci a. Drachm. ij.
M. F. Linimentum.

Hier mede moet men twee of drie malen daags de zenuw-knoop wryven, waar uit men, volgens de kenniſſe der Ontleedkunde, oordeelt dat de Lamme Trekkers haar zenuwen hebben. In 't gemeen, als een Arm lam is, ſtrykt men den ruggegraat tuſſchen de ſchouderbladen; als een Been lam is, dan op den ruggegraat omtrent de Lendenen.

In Ooſtindien is zeer gemeen een ſoort van Lammigheit of liever machteloosheit, welke daar genoemt wordt *Beriberi*, meeſt veroorzaakt door het zenuw-zap, voornamentlyk in de zenuw-knoopen, dat van te vooren door de hitte der lucht, of door het veel drinken van ſterke dranken, zeer vloeibaar gemaakt was, daar na door de koude lucht, gelyk geſchied in het ſlapen onder den blooten

(1) *Nervina.* (2) *Stimulantia.* (3) *Reſolventia.*

ten hemel of op koude ſteenen, is geſtolt geworden, en daar blyft zitten, en zoo eenigzins de zenuw-draden drukt, welke de geeſten moeten doorlaten tot de beweging: waarom deeze menſchen weinig macht en beſtier hebben om hunne leden te bewegen. En om dat die geſtolde vocht daar lang kan blyven zitten zonder bederving, gebeurt het wel, dat zy met deeze ziekte lange jaren, zelfs hier in het Vaderland, beladen blyven. De genezing verſchilt niet van de voorgaande, dan alleen dat men ondervonden heeft, dat men onder de ſmeeringen wel wat meerder Specery-olyen moet mengen, om door derzelver verwarmende en prikkelende kracht het geſtolde en ſtilſtaande zenuw-zap vloeibaar te maken.

XIII. HOOFDSTUK.

VAN DE WATERZUCHT. (*Hydrops*)

81. Wanneer in de natuurlyke holligheden van ons lichaam, in plaatze van damp, of in de vette zak (1) in plaats van vet, een waterachtige of ſlymige vocht wordt vergadert; of by aldien in de kleine watervaten zoo een overvloed van waterige of ſlymige ſtof wordt gevonden, dat daar door dat deel of die deelen zwellen, wordt deeze ziekte WATERZUCHT genaamt. Dit gebeurt over het geheele lichaam of in een byzonder deel, waaruit dan tot bezwaring van het geheugen veel namen Bepaling.

(1) *Membrana Adipoſa.*

namen worden gemaakt, welke veelmalen noch met het deel, noch met de ziekte overeenkomen.

Oorzaken.

82. In myn *Compendium* heb ik veelderlei oorzaken van deeze ziekte opgegeven, te veel om hier te herhalen: ik zal hier de meest voorkomende, met deszelfs genezing, alleen maar voorstellen.

Belette terugvloejing.

83. Alle proeven leeren, dat als een ader of watervoerend vat van buiten gedrukt wordt, dat deel, 't welk zich door deeze vaten moest ontlasten, opzwelt en met water als schynt vervult te worden: dit onderscheid vindt men, dat als een ader gedrukt is, dat dan het deel, onder deeze gedrukte plaats, blauwer van kleur is, en dat de blauwe aderen zich als geborsten aderen vertoonen in dat deel: maar als het watervat geprangt is, dan is dat deel bleek en als alleen met water opgevult. Deeze soort van zwelling vindt men veel in de beenen der zwangere vrouwen, en in menschen, die een verhart ingewand hebben, dat de Aderen of Watervaten drukt. Als men derhalven een verhart ingewand of klier ontdekt, moet men alleen de genezing richten na die wys welke in de verharding gebruikt wordt: om dat hier in alle Waterloozingen vruchteloos worden ondernomen.

Belette opslorping.

84. In alle onze holligheden is natuurlyk eenige damp of dauw, zynde een verdunde waterige vochtigheit, welke daar gedurig gebracht wordt door de uiteinden der slagaderen, en misschien ook der zenuwen. Deze word in de gezonde staat geduurig weder wechgevoert door

door de opſlorpende vaatjes (1) na de water. vaten (2) en bloed - aderen. Wanneer deeze opſlorpende vatjes haar natuurlyke beweging verliezen, of dat de opteſlorpene vocht te dik is, dan blyft de uitwaſemende vocht daar ſtaan, en wordt opgehoopt tot een waterzucht van dat deel. Weinigen denken hier aan de verlooren kracht om op te ſlorpen, menende dat de deelen altyd verſtopt zyn; maar het is zeker, dat de aandrang van het bloed in de ſlagaderen geen macht heeft om de uitgeſtorte dauw of vocht in de mondtjes der opſlorpende vaatjes in te dringen, waarom dit in de gezonde ſtaat verricht moet worden, door de beweging in deze vaatjes zelfs. Deeze beweging verlooren zynde, is het nootzaakelyk, dat de vocht in de holligheden wordt opgehoopt. By aldien alle prikkelende middelen (3), zonder onderſcheid, zoo wel de beweging der Aderen en haarer opſlorpende mondtjes vermeerderden, als wy ondervinden dat diezelve de beweging vermeerderen in de ſlagaderen, zou men tot genezing van de waterzucht by na niet anders noodig hebben dan prikkelende middelen: maar dit gaat niet altyd zeker: daarom moet men zoodanige middelen gebruiken als de ondervinding leert, dat de beweging van de Aderen meerder bevorderen. By aldien het waterzuchtige deel toelaat een papje daar op te leggen, kan men het volgende gebruiken:

℞.

(1) *Vaſa reſorbentia.* (2) *Vaſa Lymphatica.* (3) *Stimulantia.*

Verdryvent papje.

℞. *Herb. Menthæ.*
Abſinthii aa. M. i.
Flor. Roſar. rubr. Pug. ij.
Cinnamomi,
Maſticis aa. Drachm. i.

Maak hier van met kruim van brood en roode wyn een papje, dat men daar warm op moet houden en twemalen daags vernieuwen. Anderzins mag men dit volgende poejer daar op leggen:

Verdryvent poejer.

℞. *Maſticis, Drachm.* ij.
Colophoniæ. Unc. ß.
Cretæ albæ, Unc. ij.
Pulv. Roſarum rubr. Unc. ß.
M. F. Pulvis externus.

Men moet hier van zoo veel nemen als noodig is, en op een warm droog doekjen geſtrooit daar op leggen, en ten minſten tweemalen daags vernieuwen. Moet dit op een groot deel gelegt worden, dan mag men dit onder wat zemelen mengen, en zoo met een zakjen daar op leggen.

By aldien men inwendige middelen moet gebruiken, is het beſt dat die te gelyk waterlozende en verſterkende zyn.

Verſterkende en waterlozende Wyn.

℞. *Rad. Caryophyllatæ. Unc.* i.
Galangæ minoris. Unc. ß.
Bacc. Juniperi. Unc. i.
Sem. Leviſtici. Unc. ß.
Herb. Menthæ. M. ij.

Laat dit getrokken worden in anderhalf bottel-

telje roode wyn, en dan daar van gebruikt een klein roemertjen vol, vier malen daags.

85. Nademaal het Hart niet alleen de oorzaak is dat het bloed door alle deelen van het lichaam gevoert wordt, maar deeze voorstuwing mede wordt geholpen door de Levensbeweging in de slagaderen, zoo is ook de wederkeering van 't bloed en overige vochten niet alleen toe te schryven aan de beweging van 't hart, en de slagaderen, maar ook ten deele aan de aderen. Wanneer dan deeze wederomvoerende kracht in de Aderen te zwak is, worden de vochten voornamentlyk op gehoopt in de fyne takken der aderen en watervaten, die zich in deeze aderen loozen, op de wyze als of in het voorgezegde de Ader eenigzins gedrukt waar geweest. Door deeze zwakheit van beweging in de aderen kan in een deel, en ook wel over het geheele lichaam, een waterzuchtige zwelling gebooren worden, welke men niet ten regte kan geneezen, zonder aan de Aderen meerder beweging gegeven te hebben. Wanneer niet al te grooten overvloed van waterige stoffe is vergadert, mag men de geneezing beginnen met de voor gezegde medicynen (§ 84.) latende den Lyder veelmalen daags wat Pypkaneel kauwen, het lichaam veel bewegen en wryven, om dat hier door de beweging der Aderen ongemeen bevordert wordt: nademaal zy van binnen met klapvliezen voorzien zyn, die het eens voorby gegane bloed of vocht niet te rug laaten vloejen. En op dat men dit nog meer zou bevorderen, is het goed de wryving te doen met

Verminderde beweging in de Aderen.

met wolle lappen, berookt door de *Maſtix*, *Olibanum*, *Styrax* of iets diergelyks, op een g[e]glommen kooltjen geſtrooit.

Genezing in te grote ſlymerigheit.

86. In al onze gezonde vochten is een aart om t'zamen te runnen, als zy te weinig bewogen worden. Ook heeft men een natuurlyke ſlym die alle wegen bedekt, over welke, en door welke een algemeene beweging of vloed moet geſchieden. Wanneer derhalven de goede vogten te weinig bewogen worden, of dat 'er een overvloed van deeze Natuurlyke ſlym wordt voortgebragt, heeft men een ſlymige waterzucht, welke men niet kan verdryven, ten zy men alvorens verdunnende middelen gebruike, welke deeze ſlym vloeibaar maaken.

℞ *Herb. Abſinthii, M.* ij.
Centaurii min. M. i.
Bacc. Juniperi, Unc. i.
Sal. Tartari, Drachm. ij.

Laat dit getrokken worden in anderhalve bottelje wyn, en dan daar van genomen vier malen daags een wyn roemertjen vol.

In te grooten overvloed van waterſtoffe.

87. Als men op deeze wyze de vochten verdunt heeft, en dan de Waterzucht niet te gelyk verdwynt, is het een teken dat 'er zoo veel waterige vocht in het lichaam is, dat de levens-beweging die niet kan uitdryven. Hier toe vindt men veel middelen (zie § 15.) welke dienſtig zyn als de maag vol ſlym is, of als de lyder gemakkelyk braakt; anders maken zy te veel werking, en laaten ook veel zwakheit na.

Ten

Ten anderen Purgeermiddelen. Als,

℞ *Gum Galbani*, *Drachm.* i.
Scammonei,
Resinæ Jalapæ, *aa. Drachm.* ß.
Sal. Tartari, *Scrup.* i.
Ol Carui. Gtt. v.
M. F. Pilulæ. Gr. iij.

Purgeer-pillen.

Laat hier van drie teffens ingenomen werden, drie malen daags, de gift zoo veel verminderende of vermeerderende, dat de Lyder daar van drie malen daags afgang heeft; waar in men moet volharden tot dat het overtollig water geloost is; ten zy de krachten van den Lyder te zeer vervielen, wanneer men tusschen beide eenige versterkende middelen moet gebruiken: of liever wat versterkende en purgeermiddelen te gelyk voorschryven. Als

℞. *Rad. Angelicæ*,
Caryophyllatæ, *aa. Unc.* j.
Herb. Menthæ, *M.* ij.
Fol. Sennæ, *Unc.* ß.
Sal. Tartari, *Drachm.* ij.

Purgeer drank.

Laat dit in een bottelje wyn getrokken worden, en dan daar van gebruiken drie malen daags een roemertjen vol, of zoo veel dat de Lyder wat meer dan na gewoonte afgang heeft.

Eindelyk Pisdryvende (1) middelen, welke de beste zyn als men daar mede maar overvloediger Waterlozing kan veroorzaken; want deeze verzwakken minder dan de voorgaande. Hier toe

(1) *Diuretica.*

toe kan men de verſterkende Waterlozende Wyn gebruiken (§. 84).

Met deeze en met de voorgeſchreven purgeerdrank, by aldien men de Zenebladen daar maar uit laat, zal men het lichaam trachten te verſterken, als 't water geloost is, op dat de Waterzucht niet wederkeere. Het is ook in dit geval goed onder de Medicyn-wyn of drank wat Kaneel te laten trekken, het welk in deeze ziekte een heerlyk verſterkent middel is.

XIV. HOOFDSTUK.

VAN DE BESMETTING DER POKKEN. (*Lues Venerea*)

Beſchryving. 88. De BESMETTING DER POKKEN wordt genoemt eene Ziekte welke beſmettelyk is door aanraking, hardnekkig en van zelfs niet ophoudt. Zy openbaart zich doorgaans eerſt in het deel welk beſmetting ondergaan heeft: is eerſt in 't Jaar 1463 in het Koningryk Napels ontdekt, en daar na door andere geweſten verſpreid. Zy ontſtaat niet zonder voorgaande beſmetting, en komt te voorſchyn door een puiſt welke verzweert, witachtig en ſnotterig is, en bezwaarlyk heelt; of met Witte vloed of Druipert (1).

Kentekenen. 89, Zy word gekent, uit het verhaal van den Lyder, van met eene beſmette gemeenſchap gehad te hebben; ongewoone gebreken aan de Teeldeelen; vlakken aan de Huid, op plaat-

(1) *Gonorhœa.*

plaatſen welken gedekt zyn; harde, eeltachtige, drooge, korſtige puiſten, kloven, en uitvallen van het hair; pyn in 't gebeente, en andere gebreken in de beenderen van zelfs voortkomende; zweren in den mond, keel, en neuze, welken naar geen gewoone middelen luiſteren.

90. Het Pok-gift beſmet altyd eenen anderen door aanraking, en wordt nimmer uit andere oorzaken voortgebragt; maar gaat over door byſlaapen, zoenen, zuigen, zamenligging, behandeling en overerving. Voortkomſt.

91. Dit gift is eene ſtoffe welke niet vlug is, door de bewerkinge van het leven niet kan t'ondergebragt worden; lang in een lichaam kan verſchuilen, de goede vogten tot gelyke kwaadaartigheid kan doen overgaan, de vetachtige en beſte vogten in een lymige, ſcherpe en knagende verandert, welke zomtyds Ontſteekinge maakt. Natuur van het Pok-gift.

92. Indien het Pok-gift op iemant overgegaan is door byſlaapen, zal het hangen in de Zaad-ſtoffe (1), het ſlym der Huid-kliertjes, het ſnot van het Neusvlies, en de ſlym van de Keel, het vogt der gewrigten, peezen en banden, ook in het Zenuw-vogt (2), in het vet, in het merg der beenderen; en eindelyk in de wei, het bloed en de overige vogten. Nadere beſchryving van de Ziekte.

93. Uit deeze ſtoffe, en de vogten hier door bedorven, op verſcheide plaatſen neervallende, ontſtaan veele toevallen. Wanneer zy de manlyke Roede, de Pis-buis en de Voorhuid aangrypt, maakt zy een Druipert, Vernaauwing Gevolgen.

(1) *Liquor genitalis.* (2) *Succus nervoſus.*

wing van de Voorhuid (1), overstrooping van de Voorhuid (2), Hanekammen (3), Vleeschheuveltjes in de Pisbuis (4), Druppel pis (5), Pynlyke waterlozing (6), opstopping van het Water (7), onbekwaamheid tot de Voortteling, het Koord (8), Kristal-blaasjes, opblazing en kromming der Roede, zweeren en puisten: wanneer zy de Ballen heeft aangegreepen, zwellen deezen en worden hard, en als de Zaadstreng ook hard wordt, komt 'er gelykheid naar een Vleeschbreuk. In de Schaamdeelen der Vrouwen komen insgelyks puisten en zweeren welken slym en andere bedurven stoffe (9) uitgeeven. Maar de Pisbuis en de Voorstanders (10) worden in haar zeldzaamer aangedaan dan in de mannen: en in plaats derzelven meer de Scheede, Baarmoeder, en Eyernesten (11), waar door dan witte vloed veroorzaakt wordt. In beiden komen eindelyk Lieschbuilen (12). Zy toont eindlyk ook wel haare woede in den Mond, aan de Tong, de Lippen, het Tandvleesch, de Amandelen, en de Keel, waar uit dan zwelling en verzweering volgen; de Tanden worden los, het Verhemelte wordt weggeknaagd, de Huig wordt verteerd, en de Lyder wordt heesch. Wanneer het snotvlies wordt aangegreepen, wordt de Neus weggevreeten, zo dat ze wegvalle, en daar ontstaat een stinkende Neuszweer (13).

Op

(1) *Phimosis.* (2) *Paraphimosis.* (3) *Crista.* (4) *Carunculæ.* (5) *Stranguria.* (6) *Dysuria.* (7) *Ischuria.* (8) *Chorda.* (9) *Sanies.* (10) *Prostatæ glandulæ.* (11) *Ovaria.* (12) *Bubones.* (13) *Ozæna.*

Op de Huid maakt deeze Gift-ſtoffe vlekken, puiſten, zweeren, wratten, uitvallen van het hair, Schurft, vleeſchgezwellen, bleeke kleur, klooven, kwaadaartige uitſlag (1) en builen. Op de beenderen vallende doet zy groot kwaad, veroorzaakt broosheid, Beenbederf (2) en maakt dat de beenderen ligt gebroken worden, weekwording, uitgroeijing en aaneengroeijing der beenderen (3), pyn in het gebeente, knobbels en uitbultingen.

Wanneer de ſtoffe door het geheele lichaam woedt, volgt zwakheid, kwaade geſteldheid (4), Nagtpynen, uitteerende koorts, Vermagering, Loomheid, Bloozing (5) en Teering.

94. In kinderen en hoogbejaarden is deeze Ziekte gevaarlyker en moeilyker te geneezen dan in menſchen van middelbaaren ouderdom. Zwakken en die ſleepende of haaſtige Ziekten hebben, kunnen de kwyling door Kwik niet verdragen: en men mag deeze niet te werkſtellen, by zulken die zweeren in de mond, of Kropklieren (6) hebben, of aan Vallende ziekte onderworpen zyn. In bezwangerden veroorzaakt dit gebrek dikwils een miskraam: door zogende vrouwen die beſmet zyn kunnen ook de zuigende kinderen beſmet worden. Zy verwekt in vrouwen minder ongemak dan in de mannen. Voorzegging.

95. Nademaal het Pokgift alleen door aanraking beſmet, beſtaat de Voorhoede allermeeſt in zich voor de aanraking te wagten: en wanneer eenige aanraking geſchied is, is het Voorhoede.

(1) *Impetigo.* (2) *Caries.* (3) *Ancyloſis.* (4) *Cachexia.* (5) *Phlogoſis.* (6) *Strumæ.*

het van nut het deel dikwils en met omzichtigheid af te wasſchen en te zuiveren. Middelen, welken tot Voorhoede aangepreezen worden, zyn van geene uitwerkinge.

Genezing. 96. Een volkomen Beſmetting wordt niet veilig geneezen, zonder kwyling door Kwik. En als 'er dan eenige plaatslyke gebreken, uit de Beſmetting voortkoomende, by zyn, moeten ook hier op Kwikmiddelen gelegd worden. (a)

97. Een

(a) De BARON VAN SWIETEN, geeft dit Middel als veilig en voldoende op, om de geheele beſmetting te genezen.

℞. *Mercur. ſublimat. corroſ. Scrup.* j.
Spirit. Frumenti rectificat. Unc. xxxx.
M.

Hier van moet, 's morgens en 's avonds, gegeven worden een Lepel vol aan volwasſenen; en, ten hoogſte niet meer dan twee Lepelen vol: ondertusſchen moet men ryklyk Gerſte-water, of eenig ander zagt afkookzel laten drinken, dit moet zo lang aangehouden worden, als men eenige overblyfzels van de beſmetting der Pokken ziet; en de Lyders moeten zich onthouden van vette, zoute en gerookte ſpyzen, en vooral van Verkensvlees; luchtig vleeſchnat, geſtoofde groente, en maar weinig vleeſch eten. Zie *Comm. Lipſ.* Vol. v. Schoon nu de Heer VAN SWIETEN op de aangehaalde plaatſe zegt, dat dit middel, zonder kwyling te verwekken, geneeſt, heeft men evenwel ondervonden, dat op deszelfs gebruik kwyling is gevolgd; doch dit gebeurt maar by zommigen en weinigen, gelyk van den Heer A. DE HAAN, in zyne *Ratio medendi*, erkend wordt. Een afkookzel van het Pokhout, met Salſaparil, wordt ook, als een eenvoudiger en beter voldoend middel, van den Heer L. C. FABBRI opgegeven. *Act. Erud.* 1751. pag. 457, En de ondervinding beveſtigt, dat men de genezing met dit, of met een enkel afkookzel van de Salſaparil, kan volbrengen; mits de Patient dit ruim gebruike, en zo lang aanhoude, dat geene tekenen van beſmetting meer overig zyn.

97. Een DRUIPERT (1) wordt genoemd een tegennatuurlyke gestadige en overmatige lozing van Slym- of Zaad-stoffe, goed of bedurven zynde, door de Pisbuis, zonder opspanning der Roede of wellust. Druipert.

98. Zy wordt onderscheiden in een waare, wanneer Zaadstoffe, in de Ballen bereid, wegloopt; een valsche, wanneer eenig ander vogt, uit de Voorstanders, de klieren van Cowper, Littre, of de smeerbeursjes van de Pisbuis, of ook die achter de krans van het hoofd der Roede, wegdruipt; in een kwaadaartige, welke uit Besmetting der Pokken ontstaat; een ziekIyke, welke niet uit de belediging van eenig deel, maar uit ongesteldheid van het geheele lichaam ontstaat; een gekoorde, wanneer het manlyk Lid te gelyk zwelt en omgekromd wordt; een drooge, wanneer na een onzuivere byslaap alle de toevallen vernomen worden, welken een Druipert eigen zyn, zonder aflekking van vogt. Onderscheid.

Wanneer dit gebrek ontstaat na een misbruik van spaansche Vliegen, Pisdryvende middelen, te Paardryden, onmatig byslaapen, of verslappinge der ontlastbuizen, wordt het gezegd goedaartig te weezen: maar uit besmetting der Pokken ontstaande wordt het kwaadaartig genoemd.

99. Een kwaadaartige Druipert volgt, wanneer eenige dagen na een onzuivere vermenging eenige dunne scherpe vogt lekt uit de Pisbuis met eenige niet onaangenaame prikkeling, Druppelpis, en roodheid aan het uiterste einde Nader Beschryving.

(1) *Gonorrhœa.*

de van de Pisbuis, welk vogt langzamerhand taaijer wordende, aan deeze deelen kleeft. Naderhand volgen eenige druppen lymige Zaadſtoffe, daar komt opryzing der Roede met pyn, moeilyk wateren, druppelpis, met een gevoel van knaaging en hitte in de Pisbuis. Het gebrek toenemende, lekt een vogt af, 't welk van verſcheidenerlei koleur is, meer ſtinkt, zwelling maakt en heet is: dan komt 'er pyn omtrent de Bilnaad, en het Lid wordt omgekromd. Eindelyk wordt de knaaging minder, maar dan vloeit een zaadachtige ſtoffe in groote maate af, tot dat dit, na de ontlaſting van eenige vezelachtige lichamen, van zelve ophoudt, ten zy 'er een geheele ongeſteldheid des lichaams oorzaak van zy.

Voorhoede.

100. Een goedaartige Druipert wordt voorgekoomen door een bepaalde levenswyze. Indien 'er aanraking van Pokſtoffe geſchied is, moet het deel wel afgewasſchen en gereinigd worden.

Geneezing.

101. Een kwaadaartige Druipert, verſch ontſtaan zynde, wordt gemaklyk geneezen door een Kwik middel 't welk afgang verwekt, wanneer daar benevens balſemachtige middelen gebruikt worden, en eindelyk gematigde zamentrekkende, waar in de Suiker van Lood (1) gebragt moet worden. Maar wanneer zodanig een Druipert reeds lang geduurt heeft, of tot gewoonte is overgegaan, wykt ze niet ligt dan na een inwendig en uitwendig gebruik van Kwikmiddelen, tot dat eenige beginzelen van Kwylinge gezien worden, wanneer men door

(1) *Saccharum Saturni.*

door Buikopenende middelen, terwyl het gebruik van de Kwikmiddelen verminderd wordt, de werking naar beneden moet zoeken te leiden. Ondertusſchen moet een zagte Kwyling, twee of drie weeken lang, gaande gehouden worden; terwyl ook de voorgemelde balſemachtige en zamentrekkende middelen gebruikt worden.

Een goedaartige, uit een kwaad gebruik van pisdryvende Middelen ontſtaan, eiſcht onthouding van zodanige dingen, en zagte afſpoelende Middelen.

Maar wanneer de monden der ontlaſtbuizen zeer verſlapt zyn, moeten verſterkende dingen opgelegd, of in de Pisbuis ingebragt worden.

102. Een LIESCH-BUIL (1) is een gezwel in de Lieſch, 't welk uit de plaats, en byzondere oorzaken en tekenen, van een Darm, of Netbreuk, in de Lieſch, als ook van een Dybreuk, wel moet onderſcheiden worden. Lieſch-buil.

Wanneer dit gezwel na een onzuivere vermenging terſtont voortkomt, is het gemaklyker te genezen, dan na een Druipert welke opgeſtopt is, Maar als het komt na een verouderde beſmetting der Pokken, wordt het niet dan met uitroojing van de geheele ziekte geneezen. Anders is het genoeg zodanig een gezwel met een kwikpleiſter te dekken.

(1) *Bubo.*

XV. HOOFDSTUK.

VAN DE SLAAPZUCHT. (*Sopor*)

Bepaling. 103. Het is in de gezonde lichamen nootzaakelyk het ſlaapen en waaken by beurten te verwiſſelen: tot beiden vinden wy een natuurlyke neiging; dat is, na een wyl tyds waken heeft het lichaam begeerte tot ſlaapen, en wederom na den gewonen tyd geſlapen te hebben, heeft men het mede niet in zyn macht langer in den ſlaap te volharden: zo dat ſlaapen en waaken nootzakelyke veranderingen zyn in de gezontheid. Maar wanneer men ten tyde als men gewoon is te waaken, en zoo met bewuſtheit zyn zaaken kan verrichten, gewaar wordt grooter geneigtheit tot ſlapen te hebben, of langer tyd met ſlaapen doorbrengt, dan gezonde menſchen gewoon zyn, doch evenwel weder kan ontwaaken en voor eenigen tydt wakker blyven, noemt men deeze lichte ziekte *Slaaperigheid* (1). Maar byaldien deeze Slaaperigheid te veel is, zoo dat zelfs de zieke nauwlyks wakker gemaakt kan worden, of even ontwaakt zynde aanſtonts wederom gedwongen wordt de ſlaapen, mag men deeze ziekte *Slaapzucht* (2) noemen, om dat men dan zeker weet, dat deeze diepe en lange ſlaap uit een kwade oorzaak ſpruit.

Onderſcheid. 104. In de gezonde ſlaap geniet de willige beweging (3) een volkomen ruſt; men wordt niets

(1) *Somnolentia.* (2) *Sopor.* (3) *Motus Animalis.*

niets gewaar door de uitwendige zinnen, en wy hebben geen bewuſtheit van denken. Het Droomen en Woelen behooren niet tot een volkomen en geruſte ſlaap. By gevolg blyft in een levendig geruſt-ſlaapent lichaam noch overig de beweging van 't hart en ſlag-aderen, de byzondere beweging van den adem, maag, darmen, nieren enz. Waar uit men leert dat 'er in ons een werktuig is dat in de ſlaap ruſt, en dat 'er anderen zyn, die in hunne werking volharden zo lang wy leven. Uit minder en meerder belette werking van dit werktuig, en uit de byzondere oorzaken, die deeze werking beletten, maaken de Schryvers veel ziekten op, welke daarom veel verwarringen inbrengen. Want komt deeze Slaapzucht ſchielyk, en zoo diep dat men den Lyder niet kan doen ontwaken, dan noemt men het Slaapziekte (1). Zoo mag men ook die ſlaap noemen, welke voortgebragt wordt door de overmatige dronkenſchap en door het misbruik van ſlaapmiddelen. Komt deeze Slaapzucht allengskens maar zonder Koorts, dan noemen zy het *Coma*; als deeze overmatig is, dan noemen zy ze *Carus*; waken die menſchen tuſſchen beiden eens, of kunnen zy voor een oogenblik wakker gemaakt worden, noemen zy het *Coma vigil.* Maar wordt deeze Slaapzucht veroorzaakt uit of gaat ze met een hevige Koorts verzeld, noemen zy het *Lethargus*. Hier in vind ik dat de Schryvers verſcheiden woordverwiſſelingen maaken, waar uit veel verwarring ſpruit. Ik vind wel tot yder van deeze woor-

(1) *Apoplexia.*

woorden Nederduitſche vertaalingen, maar de betekeniſſen zyn zoo onzeker, dat ik die liever heb willen voorby gaan. Het zal voor den konſtoefenaar beſt zyn de byzondere oorzaken van de Slaapzucht alleen na te gaan, en daar naar de genezing te ſchikken: want welken naam de ziekte heeft zal niets tot de genezing baten; maar zeer veel, uit welk een oorzaak de Slaapzucht gebooren wordt.

Oorzaken. 105. Om wakker te blyven wordt vereiſt een bekwame hoeveelheit van geeſten, en die gematigt door de hersſenen vloejen; daarom kunnen alle oorzaken, die de geeſten berooven, veranderen, of doen ſtilſtaan; of die de hersſenen zoodanig drukken dat zy die geeſten niet doorlaten, de Slaapzucht voortbrengen. Deeze allen kunnen om haar veelheit niet opgetelt worden, daarom zal ik de voornaamſte maar aanhaalen, nevens derzelver tekenen en genezingen.

Uit overvloed van bloed. 106. Als iemant gewoon aan bloedingen, in eenigen tydt geen ontlaſting gehadt heeft, of overvloedige ſpys nuttigt met weinig beweging, zich buiten gewoonte beweegt, of toornig wordt, en dan ſchielyk van al zyn uit-en inwendige zinnen en willige beweging berooft wordt, houdende een rood en opgezet aangezicht, volle harde pols, en diepe ſnorkende ademing, (wanneer men deeze ziekte Beroerte (1) zou noemen) kan men denken dat een overvloed van bloed de hersſenen drukt; en daarom moet men ten eerſten een ader openen, en een goed gedeelte bloed uit laaten, de Aderla-

(1) *Apoplexia.*

lating herhaalen als eenmaal niet genoeg is, ſproejen azyn of koud water op het aangezigt, leggende de lyder wat hoog met het hooft, ſpuiten een Clyſteer in, om afgang te maken.

℞. *Fol. Sennæ*, *Drachm.* vj.
Nitri, *Drachm.* ij.
Mellis, *Unc.* j.

Laat hier van met *Unc.* xvi. water een afkookzel gemaakt, en daar van omtrent *Unc.* xii warm ingeſpuit worden. Dit moet alles ſchielyk geſchieden. Byaldien de Lyder by zich zelven gekomen is, moet men met herhaling van purgeermiddelen (§ 12.) van te vooren al gemelt, en herhaalde aderlaatinge de wederkomſt verhoeden.

107. Als iemant met een gedurige Koorts bezet is, en in het hooft meer hitte en kloppingen van de ſlagaderen bevindt dan in andere plaatzen, veelmalen als ſtarretjes en vuurſtralen uit de oogen ziet ſpringen, en dikwils tuiten in de ooren hoort, met een rood en opgezet aangezicht, moet men denken, dat in de takken der ſlagaderen, welke het bloed na het hoofd voeren, meer beweging is dan in de overige. Wanneer deeze beginnen meer te ſlapen, dan moet men een Slaapzucht vrezen, welke men even eens moet geneezen als de voorige uit overvloed van bloed; maar om dat de Koorts aanhoud, moet men mede in vervolg de middelen gebruiken, welke geleert zyn in de Koorts met grooter beweging (§. 12.) Uit drift van 't bloed na het hooft.

108. Nooit vindt men ſlym of die gaat gepaart met koude en een minder beweging van dat deel, ten zy onder de ſlym eenige ſcherp- Uit Slym;

te

te verborgen ligt. By aldien dan iemant van te vooren zwaarte, koude, dof gevoel, witte zagte zwellinge in het hoofd gevoelt heeft, en dan allengskens ſlaperig begint te worden, is het te vreezen dat zoodanig een zeer ligt in een volkomen Slaapzucht zonder Koorts, of als dit ſchielyk overkwam; in een Beroerte (1) zal vallen. Het is ten hoogſten noodzakelyk dat men dusdanige lyders doet ontwaken, door gedruis, prikkeling, of iets dat vlug is onder de neus te houden, gelyk de geeſt van Ammoniak-zout (2), of een droog vlug zout (3), op deeze wyze bereit:

Sal volatile ſiccum.

℞. *Sal. Ammoniaci,*
Calcis vivæ.
Ocul. cancr. aa. Drachm. ij.

Laten deeze afgezondert tot poejer gemaakt, onder malkanderen gemengt worden in een fleſjen: want dan zal daar uit een ſterke reuk voortkomen, als zy onder malkanderen geſchud worden: na deeze vermenging zal men daar by doen eenige druppen Oly van Rosmaryn, of Lavendel, of van Oranje-ſchellen (4), en dit vervolgens onder den neus houden, op dat het vlugge met den Adem worde opgenomen. Alſchoon de zieke tot zich zelven gekomen is, mag men evenwel deeze opſnuiving wel eens herhaalen, om daar door de deelen der herſſenen meerder te doen beweegen en de ſlym-

(1) *Apoplexia.* (2) *Spir. Salis Ammon.* (3) *Sal volatile ſiccum.* (4) *Ol. Roſmarini, Lavendulæ, Cort. Aurantior.*

ſlym te verdunnen. Het is vervolgens goed tot het zelfde Oogmerk, en om loozing te maken, den lyder eenige reizen te doen niezen door dit niesmiddel:

℞. *Herb. Menthæ.* Niesmiddel.
Majoranæ,
Meliſſæ, aa. Drachm. j.
Euphorbii, Scrup ß.
M. F. Pulvis.

Waar van een weinig in de neus wordt gedaan; en by aldien het niet ſterk genoeg is, dan moet men de *Euphorbium* wat vermeerderen. Men kan ook op den Nek leggen een Spaanſche Vlieg, of blein trekkend middel (1), uit gepoejerde Spaanſche Vliegen met wat lymerige vocht tot een papjen gemaakt, zoo groot als een Gulden. Middelerwyl maakt men door een Purgatie afgang, om de ſlym van het hoofd af te trekken (zie § 87. pag. 79.), en gebruikt veelderlei losmakende Medicynen om deeze ſlym te verdunnen en zoo te loozen, al 't welke wy boven in de Waterzucht (§. 87.) geleert hebben.

XVI. HOOFDSTUK.

VAN DE SLAAPLOOSHEIT. (*Agrypnia*)

109. De tyd van ſlapen en waken is in den gezonden ſtaat zoo nauw niet bepaalt, dat hier van niet iets zou kunnen toe en afge- Bepaling.

(1) *Veſicatorium.*

gedaan worden, zonder verlies van de gezontheit: en daarom noemt men het aanſtonts geen ſlaapeloosheit, wanneer een menſch een weinig minder tydt met ſlapen doorbrengt dan gemenelyk geſchied, of dat hy, door noodzakelyke bezigheden, minder dan na gewoonte ſlaapt: maar als dit verſchil te groot is, en voortkomt uit een inwendige kwade geſteltheit, geeft men het dezen naam.

Uitwendige oorzaken.

110. Allerlei ſoort van gemoets-bewegingen, inſpanningen van de gedachten en zinnen, lichaams-beweging, pyn, drinken van warm water en meer andere oorzaken kunnen de ſlaap verdryven. Doch om dat dan de oorzaken kennelyk zyn, en achtergelaten of weggenomen zynde de ſlaap van zelfs volgt, is men niet gewoon dusdanige verminderde ſlaap een ſlaaploosheit te noemen.

Inwendige oorzaken.

111. Wy leeren evenwel hier uit, dat alle inwendige oorzaken, die aan het bloed een waterachtige dunheit geven, of een prikkeling in de hersſenen maken, waar door niet wordt toegelaten dat zulk een gematigde vloed door de hersſenen geſchiede als tot het ſlaapen vereiſt wordt, dusdanig eene ſlaaploosheit kunnen voortbrengen. Daarom, behalven de genoemde pyn, benautheit, en belette ademing, zyn de oorzaken inwendig te zoeken in de *Dunheit* der vochten, gelyk meermalen gebeurt in kwaadaartige ziekten, en welke uit de gal gezegt worden voort te ſpruiten; of door deszelfs *ſcherpte* de herſenen beroerende, gelykerwys in langdurige ziekten, overgaande in eigenaartige bedurven dunne ſtof, hier vooren (§. 23.) al verhandelt; of eindelyk in

een

een *grooter beweeging* in de vaten der hersſenen, gelykerwys in veele koortzen.

112. Dewyl ten tyde van 't waken meer geesten verſpilt worden dan ons lichaam in ſtaat is op nieuw te kunnen bereiden en voortbrengen, waarom ons ook de ſlaap gegunt is, welke dit gebrek vervult, zoo volgt van zelfs, dat zonder de oorzaken na te gaan ons lichaam door de ſlaaploosheid moet verzwakken. Maar als wy deeze genoemde oorzaken te gelyk gadeſlaan, kan men niet alleen voorzeggingen opmaken van 't gene te gebeuren ſtaat, maar men kan ook de rechte geneeswyze in 't werk ſtellen. Gevolgen.

113. Niet te ſlapen uit eigene wil vereiſt geen genezing. Als die ſlaaploosheit geſchiedt uit *gemoedsbeweeging*, zoo is het goed, behalven het ſtillen van deeze gemoedsdrift, een weinig ſlaapmiddelen te gebruiken; op dat door de te lange ſlaaploosheid de krachten niet al te zeer verſpilt worden. Komt de ſlaaploosheid door de *benaude ademing*, om dat by voorbeeld de borſt zoo vol water is, dat men om te ademen de willige beweging moet gebruiken, dan kan een ſlaapmiddel de dood voortbrengen; nademaal zoodanig een menſch niet kan leven zonder willige ademing (1). Maar komt dit door een *kramptrekkende* beweeging (2), gelyk veelmalen in de Engborſtigen (3), dan doet een ſlaapmiddel veel voordeel, om dat daar door ook de kramptrekking te gelyk los laat. Wanneer menſchen aan zin-

(1) *Reſpiratio animalis.* (2) *Motus ſpasmodicus.* (3) *Aſthmatici.*

zinkingen (1) onderhevig, of waarin men kan denken dat een dunne eigenaartige bederving is, ſlaaploos zyn, dan moet men een kleine mate van een ſlaapmiddel gebruiken, en veelmalen herhalen, op dat den gantſchen tydt niet zonder ſlapen worde doorgebragt: waarom het goed is om de uur of twee een lepel vol Siroop van Slaapbollen (2) te geven met wat Kaneelwater of Wyn; of omtrent drie of vier druppen *Laudani liquidi*, met die zelfde vocht of eenig ander verſterkent middel (zie §. 26). Het is niet noodig dat men veel werk maakt om dit *Laudanum liquidum* te bereiden, want de Saffraan (3) en Castoor (4) doen in zoo weinig quantiteit geen nut, en de Wyn bederft te licht: daarom laat men den gezuiverden *Opium* (5) maar ſmelten of trekken in achtmaal meer Brandewyn, wanneer in acht druppen ontrent de kracht zal zyn van een grein *Opium*. Wanneer men in heevige koortſen een ſlaaploosheit heeft, gepaart met pyn en klopping des hoofds, dan denkt men dat het bloed, met grooten drift na de hersſenen gedreven, deeze ſlaaploosheid voortbrengt; waar uit men vreeſt dat een razerny of ſtuipen zullen voorkomen; ten zy de natuur een neusbloeding verwekt, waar door deeze aanſtaande ziekten worden belet te komen. Hier uit leert men hoe nodig het is een ader te laaten in deeze zoort van ſlaaploosheit, en middelen te gebruiken, welke voorgeſchreven zyn in te groote beweging van de

Laudanum liquidum.

(1) *Catarrhi.* (2) *Syrup. Papav. albi.* (3) *Crocus.* (4) *Caſtoreum.* (5) *Opium depuratum.*

de Koorts (Zie §. 12.) Heel anders is 't gelegen in deeze zelfde ſoort van Koortſen, als ook in de *kinder pokjes* (1), wanneer zy in etter beginnen over te gaan, en dan een ſlaaploosheit verwekken; want dan is het niet meer geoorloft te Laten, maar men moet, als boven aangewezen is, door ſlaapmiddelen de ſlaap verwekken.

XVII. HOOFDSTUK.

VAN DE BEZWYMING (*Syncope*)

114. Wanneer een menſch zeer ſchielyk, niet alleen berooft wordt van zyn willige beweging, uit- en inwendige zinnen, gelykerwys in de Beroerte (2) (§. 106.) maar ook de ademhaling en de pols in hem ſtilſtaat, zoo dat men tuſſchen dusdanige en een pas geſtorvene geen onderſcheid kan maken, noemt men het een BEZWYMING: want *Flaaute* beduit by ons een minder trap, waar in men gewaar wordt eenig gebrek en machteloosheit, maar geen volkomen verlies van alle deeze werkingen. Bepaling.

115. Dit is mede een ziekte, welke zyn naam uit de byeenkomende tekenen bekomt; waarom men de oorzaak eerſt moet onderzoeken, en dan daar op de voorzegging en geneezing veſtigen. Wy bevinden ons leven te volharden, zoo lang als welgeſtelde geeſten door de zenuwen na alle deelen gevoert worden. Of de Oorzaken.

(1) *Variolæ.* (2) *Apoplexia.*

de Almachtige Schepper de levens-beweging gelegt heeft in deeze geesten, of in de zenuwen, welke de geesten voeren, of in beide te gelyk, kan ik niet bepalen: maar dit is zeker, dat die beide tegenwoordig moeten zyn, en dat de geesten door de zenuwen moeten vloejen tot alle deelen; om dat yder deel, dat berooft is van den invloet der geesten tot de Levens-beweging, verderft. By gevolg alle oorzaken die kunnen maken dat de geesten tot haar werk onbekwaam zyn, of ontbreken, of voor een tydt niet kunnen voortvloejen, kunnen een bezwyming geven.

Door gemoets-beweging.

116. Het gebeurt veelmalen dat een mensch door schrik of al te groote ontsteltheit in het gemoet, flaau wordt, of in Bezwyming valt, waar uit hy somtyds niet weder tot zich zelven komt. Hier kan men wel denken, dat geen gebrek of aart-verandering in de geesten kan plaats hebben, maar alleen dat deszelfs beweging ophoudt, of zoo vertraagt, dat de werkingen in het lichaam niet kunnen onderhouden worden. Nademaal in deeze Bezwyming zoo wel de levens-als willige-beweging (1) ophoudt, moet men besluiten, dat de overmatige gemoeds-bewegingen kunnen maaken dat de Levens-beweging verandert worde, of geheel ophoude. Als deeze Levens-beweging in Bezwyming stilstaat, dan blyft noch overig de wet, dat alle levendige deelen, geprikkelt wordende, zich meerder bewegen: en de andere, dat alle vezelen zich trachten in te korten. Deeze twee nog eenige tyd blyvende in ons lichaam, na dat de beweging in 't hart en

(1) *Motus Vitalis & Animalis.*

en ſlagaderen heeft ſtil geſtaan, moeten te hulpe geroepen worden om het ſtilſtaande werktuig weder aan het gaan te helpen. Daarom zal men in dit geval een ader openen, onder den neus houden en aan de ſlaapen van het hoofd ſtryken eenige geeſtige middelen, als Geeſt van Rosmaryn (1), van Limoenkruid (2), van Citroen-ſchellen (3), van Ammoniak-Zout (4) of dergelyke. In deeze ziekte heeft men geen tydt om Blaartrekkende middelen of purgatien te gebruiken; want by aldien de Levens-beweging zoo lang heeft ſtil geſtaan, als 'er tydt vereiſt wordt tot de werking van de middelen, is de gelegenheid van hulpe uit het prikkelen al lang verdwenen; en zulk een menſch zal niet ligt tot zich zelven komen, maar uit de Bezwyming tot den dood overgaan.

117. By aldien men kan denken dat iemant uit te groote bloedlozing, of lozing van andere vochten, in een Bezwyming valt, om dat geen genoegzame quantiteit bloed na het hoofd gevoert wordt; zal men de lyder wat laag met het hoofd leggen, op dat het bloed door zyn zwaarte van zelfs daar na toe kan vloejen: men zal de armen en beenen zoo ſtryken, dat het bloed door de aderen na het hart gevoert word, dat is van de handen en voeten na het lyf toe: men zal den gantſchen buik ſteunen, voornamentlyk na het kramen, en na het uittappen van vocht uit den buik, op dat uit die groote aderen, in den buik liggen- Door gebrek van Bloed.

(1) *Spir. Rosmarini.* (2) *Meliſſæ.* (3) *Cort. Citrior.* (4) *Sal. Ammoniaci.*

gende, het bloed gedreven worde na het hart. Men moet in dit geval zich wel wachten van het aderlaten: het is beter, nevens het voorgezegde iets onder den neus te houden, gelyk in het voorige geval.

Door te groote hitte en koortzen.

118. Brandende koortzen (1) eindelyk in een bederving overgaande, (zie §. 25.) Rotkoortzen (2), en te groote hitte van de lucht, brengen ook wel een Bezwyming voort, welke zeer gevaarlyk is. Deeze menſchen moeten in wat koelder lucht gebragt worden; men moet dezelven met wat koud water, en azyn beſproejen, zich wel wachtende van alle vlugge, geeſtige, en verhittende middelen te gebruiken, zoo als in 't gemeen geſchied. Als zy tot zich zelven gekomen zyn, dan moet men deeze ziekte verder geneezen als boven (§. 25.) geleert is.

Door kramptrekkende beweging.

119. De Bezwyming als van zelfs ſchynende te komen, wordt meeſt geboren door een kramptrekkende beweging (3), welke wel *Opſtyging*, *Moerſpel* (4) enz. genaamt wordt, waar door de levens-beweging wordt wederhouden, en zoo alles in het levendig lichaam doet ſtil ſtaan, uitgenomen dat wel de byzondere beweging van de maag en darmen overblyft, om dat deeze door andere zenuwen geeſten krygen. En om dat deeze beweging mede wat onordentelyk wordt, zoo wordt de lucht, in de darmen zittende, zoodanig bewogen, dat men onderwylen in dat bezweken lichaam veel gedruis hoort, even als of 'er een kwaade geeſt bin-

(1) *Febres Ardentes.* (9) *Febres Putridæ.* (3) *Motus ſpasmodicus.* (4) *Paſſio Hyſterica.*

binnen in was, het welk veelen tot bygeloof vervoert heeft. Deeze menſchen ſterven zelden door de Bezwyming, ten zy die te veelmalen wederkomt: want als de Levens-beweging ophoud, houd de toevloed der geeſten na de plaats der kramptrekking ook op; welke daarom van zelfs loslaat, om dat zy door invloed van geeſten wordt veroorzaakt. Zoo dra deeze kramptrekking het werktuig van de Levensgeeſten niet meer drukt, zoo beginnen die weder voort te vloejen, en dit menſch komt tot zich zelven. Ten tyde van deeze Bezwyminge zal men den lyder door zoodanige vlugge prikkelende middelen tot zich zelf trachten te brengen, welke te gelyk goedgevonden zyn in de kramptrekkingen, als geeſt van Ammoniak zout (1), van Rosmaryn (2), Lavendel (3), Limoenkruid (4), Zout van Hertshoorn (5), Zout van Barnſteen (6) (§. 108.) en Tinctuur van Castoor (7). Deeze kan men onder den neus houden, een weinig aan een neusdoek gedaan, of aan de ſlaapen van 't hoofd en 't voorhoofd ſtrykende, tot dat de lyder weder bekomen is. Ik heb hier wat meerder hulpmiddelen aangehaalt dan op andere plaatzen, om dat men van deze ſlegts moet gebruiken, welke men by de hand heeft, alzoo men geen tyd heeft zich te bedenken, of lang na hulpmiddelen te zoeken. Hoe men wyders deze ziekte zal voorkomen, moet hier na op den titel van kramp en ſtuiptrekking (8) geleert worden.

XVIII.

(1) *Spir. Salis Ammoniaci.* (2) *Rosmarini.* (3) *Lavendulæ.* (4) *Meliſſæ.* (5). *Sal volat. Cornu Cervi.* (6) *Sal. volat. Succini.* (7) *Tinctura Castorei.* (8) *Convulſio.*

XVIII. HOOFDSTUK.

VAN DE DUIZELIGHEIT (*Vertigo.*)

Bepaling. 120. Gelykerwys de Bezwyming zoo is ook de DUIZELIGHEIT een ziekte, welke haar naam uit het verſchynſel bekomen heeft: want als iemant zegt dat alles voor zyne oogen in 't ronde, of wonderlyk ſchynt te bewegen, zonder dat de voorwerpen zelf of de oogappelen bewogen worden, noemt men deeze ziekte heden *Duizeligheit*: welke als zy grooter wordt eerſt een duiſterheit in het gezigt geeft, en vervolgens den Lyder geheel van 't zien berooft, en in Bezwyming doet vallen.

Inwendige oorzaak. 121. Nademaal de Natuurkundige getoont hebben, dat als de Oogappel (1) onbeweeglyk blyft, dan ook de beelteniſſen van de voorwerpen in den grond van het oog getekent onbeweeglyk blyven, en wy dan een gewaarwording krygen van onbeweeglyke voorwerpen te zien, kan men beſluiten dat in den grond van 't Oog van een Duizelig menſch een beweging is, waar door gemaakt wordt, dat de geſchilderde beelteniſſen in den grond van 't oog zich ſchynen te bewegen. Hierom moeten wy navorſchen, door wat oorzaken de deelen in den grond van 't oog zich kunnen op een ongewoone wyze bewegen. Alhier vindt men de papachtige gezichtzenuw (2) geſteunt en uit-

(1) *Pupillæ.* (2) *Nervus pulpoſus.*

uitgebreid door vlies-vezelen (1), en met fyne ſlagadertjes voorzien. Zoo draa als in deeze vlies-vezelen, of in deeze ſlagadertjes een tegennatuurlyke beweging wordt veroorzaakt, wordt ook de Gezichtzenuw (2) bewogen, en de beelteniſſen ſchynen dan ter dier plaatze zich wonderlyk te bewegen, het welke in de menſchen *Duizeligheit* geheten wordt.

122. Alle oorzaken derhalven, welke kunnen maken, dat in deeze ſlagadertjes, of vlies-vezeltjes, of zelfs in den invloed der geeſten in deeze gezichtzenuw, de gewoone beweging wordt verandert in een tegennatuurlyke beweging, kunnen een Duizeling te wege brengen; en als deeze oorzaken zoo groot zyn, dat zy den invloed der geeſten mede doen ſtil ſtaan, komt alhier een verduiſtering in het gezicht, welke veelmalen door een Bezwymeling wordt gevolgt. Deeze onordentelyke beweging wordt door veele oorzaken voortgebragt, welke niet alle de zelfde genezing vereiſchen; waarom men die moet onderſcheiden, op dat men niet miſſe in de voorzegging en genezing: want het is waarlyk niet genoeg, te weeten wat medicament moet gebruikt worden, als men weet dat iemant Duizelig is; men moet ook weeten uit wat oorzaak de Duizeligheit ontſtaat, eer men zeker kan gaan. Alle oorzaken aan te haalen zou te veel zyn, waarom ik alleen maar de voornaamſte zal aanroeren. Uitwendige oorzaken.

123. Wanneer door de ſlagaderen, die na het hoofd gaan, meerder bloed dan gewoonlyk wordt Uit overvloed van bloed.

(1) *Fibræ membranoſæ.* (2) *Nervus Opticus.*

wordt gevoert; of om dat iemant bloedryk is; of om dat de gewoone bloedloozing is opgehouden; of dat iemant met zyn dyen den buik drukkende, meer bloed uit de aderen des buiks na het hart toe dringt, en ook de nederdaling van het bloed door de groote ſlagader belet; of als iemant met zyn hoofd wat laag heeft gelegen: insgelyks door een belette te rug loop van het bloed door de kropaderen (1), gelyk in het ſterk binden van den hals, in de Bruin (2), en veel Longziekten, die de te rug komſt van het bloed uit het hoofd beletten: In meeſt alle deeze gevallen wordt de Duizeligheit genezen door een aderlaating en door verkoelende purgatien (zie §. 12.): want de bloedvaten in het oog te zeer opgezet, maken deeze buiten gewone beweging. Waarom ook in Koortzen, welke meer drift van 't bloed na het hoofd maken, deeze Duizelingen wel een razerny voorſpellen, die mede op de gezegde wys wordt voorgekomen.

Uit gebrek van bloed.

124. Op dat de Lezer begrype, dat het gevaarlyk is zich over te geven in handen van onkundigen, zonder de oorzaak van een ziekte na te gaan; en dat hy begrype, dat het niet genoeg is een medicament te bezitten dat met den naam van middel tegen de Duizeling (3) pronkt, heb ik hier de tegengeſtelde oorzaak aanſtonts laaten volgen. Niets gemeener is 'er, dan Duizelig te worden door veel bloed te loozen. Deeze Duizeligheit moet even eens genezen worden als de Bezwyming (§. 117.)

125.

(1) *Venæ jugulares.* (2) *Angina.* (3) *Antideinicum.*

125. Gelykerwys de Eigenaartige Bederving (§. 21.) tot een dunne ſcherpe vocht overgaande, in de gevoel zenuwen pyn verwekt, en in de zenuwen van byzondere werktuigen een Benautheit, zoo brengt die, in den grond van 't oog komende, een onordentelyke beweging voort, welke wy dan Duizeligheit noemen. Om dat de koude Bederving van een langen duur is, blyft ook deeze Duizeligheit zeer lang aanhouden, en laat zich beſt genezen door de middelen daar toe (§. 26.) voorgeſchreven. Uit eigenaartige bederving.

126. Dat door Stuiptrekkingen (1), vallende in de vliesvezelen van het oog, Duizeligheit kan verwekt worden, is gemakkelyker te begrypen dan die te geneezen; want deeze vezelen door ſtuiptrekking onordentelyk bewogen, maken dat alles voor de oogen zich ſchynt te bewegen. Daarom zyn de menſchen die aan opſtygingen en vallende ziekte, onderhevig zyn, zoo Duizelig, en meeſt altydt als een toeval hunner kwaal zal aanvangen. Nademaal deeze duizeligheit niet kan genezen worden, zonder dat eerſt de ſtuiptrekking genezen wordt, 't welk hier na geleert zal worden, is deszelfs genezing zeer ongemakkelyk. Door ſtuiptrekking.

127. Het is wonderlyk in een Levendig menſch na te gaan, dat als hy Duizelig is, hy dan ook kwalyk wordt en veelmalen moet braken; en als hy kwalyk is, of een bedurven ſtof in de maag heeft, hy dan Duizelig wordt. Waar uit men moet beſluiten, dat tuſſchen de wer- Door kwaade geſteltheit van de maag.

(1) *Convulſiones.*

werking der hersſenen en die der maage veel overeenkomſt is. Als men dan kan nagaan dat de oorzaak van Duizeligheit is een bedurven ſtof in de maag, is 't beſt de maag eerſt te ledigen door een Braakmiddel (zie §. 15) en vervolgens de kooking van de maag te bevorderen door maagmiddelen (zie §. 20.). Zoo ziet men gemakkelyk en zeker, dat men altydt gehouden is, in de ziekten welke haar naam uit een verſchynzel bekomen hebben, de oorzaak eerſt na te moeten gaan, en daar op de genezing te veſtigen.

XIX. HOOFDSTUK.

VAN DE YLHOOFDIGHEIT (*Delirium.*)

Bepaling. 128. Als een menſch, welke van te voren zyn verſtant wel wiſt te gebruiken, deeze bekwaamheit verlieſt, en daarom anders denkt en handelt, als hy, of iemant wel by zyn verſtant zynde, gewoon is te denken en te handelen, zegt men dat zodanig een menſch YLHOOFDIG is. Als deeze afwyking in het verſtant weinig is, en maar in ſommige zaaken, dan noemt men het in deeze tydt *Hypochonder* (zie §. 69.), voornamentlyk als deeze Ylhoofdigheit met droefheit gepaart gaat, kunnende deezen veelmalen in andere zaaken zeer ſcherpzinnig oordeelen. Want als de menſchen met een het vermogen in 't verſtant verliezen, blyvende zonder Koorts, wordt het *Gekheit* of *Zotheit* genaamt. Is hier by gepaart te grooten gemoeds-beweging, veelmalen zeer lang aanhoudende, dan noemt men het *Dolheit*,

heit, *Raſerny*, enz. Maar een lichte uitzinnigheit, uit Koorts ontſtaande of met Koorts gepaart, noemt men veeltyds *Lichthoofdigheit*. Is deeze Koorts heel hevig en de zieke van al zyn verſtandt berooft, razende en tierende, dan mag men het wel *Uitzinnigheit* (1) noemen. Ik vind by de Grieken en Latynen, en in onze Moedertaal zoo veel benamingen op de Ylhoofdigheit toepaſſelyk, en daar in weder zoo veel byzondere betekeniſſen, dat men nauwelyks kan zeggen wat woord beſt de eene of andere ſoort van Ylhoofdigheit betekent, en hoe veel woorden de zelfde ſoort betekenen. Eene en dezelfde oorzaak brengt ook veelderlei ſoort van Ylhoofdigheit voort, dat men genoeg beveſtigt kan zien in de Dronkenſchap. Daarom zal ik maar trachten na te gaan eenige ſoorten, en haare oorzaaken te beſchryven, alſchoon zy in haar uitwendig gelaat zeer ſchynen te verſchillen.

129. Zoo lang als de beweging der herſſenen en de vloed der gezonde geeſten daar op order verricht worden, blyft een menſch by zyn verſtant; maar als het een of het ander van de order wordt afgebragt door een bykomende oorzaak, krygt men ook, na mate deeze verwarring min of meer, zagt of hevig is, verſcheiden ſoorten van Ylhoofdigheit. Zoo dat een en dezelfde oorzaak, maar wat vergrootende, een ander ſoort van ziekten ſchynt voortte brengen. Oorzaken.

130. Als iemant, kort na het gebruik van geeſtige of gegiſte dranken, Ylhoofdig wordt, zal Uit Dronkenſchap.

(1) *Furor.*

zal gemenelyk deeze Dronkenſchap na de bekomene ſlaap verdwynen, om dat de geeſten door giſting gemaakt, door de werking van onze levens beweging konnen ten onderen gebragt en dan uitgedreven worden. Doch als deeze wat groot geweeſt heeft, moet ook wat langer tydt daar toe gebruikt worden. Om deeze te geneezen wordt zelden iemant geroepen. Maar als iemant lang volhardt in het gebruik van deeze giſtige dranken, gebeurt het wel, dat hy lange jaren van 't verſtant berooft blyft; dat ik meer in vrouwen dan in mannen heb bevonden voor te vallen, die zich in de ſterke dranken verliepen. Het ſchynt dat door de aanhoudenheit der ſterke drank te misbruiken, zulk een groote verandering in de doorſtralende geeſten van de zenuwen en hersſenen gemaakt is, dat de Levens-beweging die niet weder verbeteren kan; het geen men ook ziet gebeuren in het gebruik van de Dutter (1) en het Bilzenkruid (2). Deeze vrywillige en ſtrafbaare verſtandeloosheit blyft ſomtydts tot in de dood. De oorzaken hoeft men hier niet na te vorſchen, om dat die van zelfs kenbaar zyn; waarom de genezing alleen maar te verhandelen ſtaat. Het gereedſte en beſte middel hier in is, zich te onthouden van alle ſterke dranken: als evenwel de verſtandeloosheit niet verdwynt, moet men een Ader laaten, voornamentlyk als 'er een te grooten drift in het lichaam blyft. Vervolgens moet men veelmalen met een verkoelende purgatie (§. 12.) afgang maken, en gebruiken een zachte en verkoelende

(1) *Datura*. (2) *Hyoſciamus*.

lende levenswys. Deezen moeten zich wel wachten om in het vervolg ſterken drank te gebruiken: want als deeze ziekte eenmaal is voorgevallen, zal zy zeer licht weder keeren, en dan ongeneeſſelyk worden.

131. Als de Koorts-ſtof meerder is in het een als ander deel van het lichaam, dan worden in dat deel ook meerder toevallen van de Koorts beſpeurt, nademaal aldaar de werking van dat deel beroert wordt. By aldien dit voorvalt in de Hersſenen, dan heeft men niet alleen de Koorts-tekenen, (§. 1. beſchreven) overvloediger en zwaarder in het hoofd, maar daar door worden ook veelmalen de hersſenen zoo zeer beroert, dat daar uit een Ylhoofdigheit wordt gebooren. Deeze wordt dan minder en meerder met de Koortsverheffing. Zy vereiſt de gewone genezing van de Koorts (zie §. 12.) mits dat men te gelyk wat meerder afgang maakt met verkoelende purgatien, om de ſtof van het hooft te leiden na den afgang. Als de Yling gaat en komt is zy niet gevaarlyk; maar als zy blyft volharden, wanneer men het een *Ylende Koorts* noemt, dan is 'er meerder gevaar: want als de Ylhoofdigheit geſchied, en dat de Koorts-ſtof, in plaats van zich te loozen, zich in het hoofd neder zet, 't geen men oordeelt te geſchieden, by aldien men een dunne en doorſchynende pis bekomt in plaats van wit zetzel in dezelve, dan heeft men veel gevaar te wachten, om dat de Koorts-ſtof hier niet ontlaſt kan worden. Het is ook zeer gevaarlyk een Ylhoofdigheit te krygen in de Koorts, als de Koortsſtof tot bederving is overgegaan (zie §. 25.): want dan heeft het aderlaten geen Uit Koorts.

plaats,

plaats, en zweet-middelen maaken noch grooter Yligheit; het beſte middel is een azynige doek om het hoofd te leggen, verkoelende en de verrotting tegenſtaande middelen (zie §. 25.) te gebruiken, en maken dat den afgang wat overvloediger is, door middelen in de te groote beweging van de Koorts (zie §. 12.) voorgeſchreven, met byvoeging van eenige weinige ſlaapmiddelen.

Door een ontſteking der hersſen-vliezen.

132. Om dat alle deelen welke een ontſteking (1) bekomen, zich zeer ſterk bewegen en opzwellen, gelyk wy in onze *Gezuiverde Heelkonſt* geleert hebben, kan men ook lichtelyk begrypen, dat als deeze ontſteking in de vliezen der hersſenen komt, de ingeſloten Hersſenen daar door zeer ſterk moeten bewogen worden, waar door niet een lichte Ylhoofdigheit, maar een Razerny, welke men dan Razende Koorts (2) noemt, ontſtaat, verzelt met een gedurige hevige Koorts, groote brand over het gantſche lichaam, klopping der ſlagaderen in het hooft, met een onverdraaglyke pyn, waar over de zieken niet kunnen klagen om dat zy van hunne zinnen berooft zyn. Deeze nevensgaande tekenen wyzen ook aan, dat deeze Razerny uit een ontſteeking der Hersſen-vliezen voorkomt. Zelden worden deeze zieken genezen: want al gaat deeze ontſteking in etter over, ſterven zy evenwel: om dat men den etter hier van daan niet kan loozen. Hierom zal men ten eerſten Aderlaaten, en dat herhalen zoo het niet genoeg bedaart; men moet purgeeren met verkoelende Middelen (zie §. 12.); men zal azynige doeken om

(1) *Inflammatio.* (2) *Phrenitis.*

om het hoofd leggen, de patient in een luchtige koele, maar geen lichte plaats leggen, en alle geraas afweeren. Men moet evenwel niet denken dat alle Razerny met Koorts verzelt en daarom *Phrenitis* genaamt, uit een onsteking der hersſen-vliezen voorkomt: want als in de Roos, welke wy *Eryſipelas* noemen, de Koorts-ſtof na het hoofd gedreven, en in een heete verderving der vochten dezelve na het hoofd gevoert worden, geven die mede deeze Razerny met Koorts.

133. Als de zwarte gal boven beſchreven (§. 69.) bedurven geworden is, en, met het bloed van de aderen gemengt, vervolgens na de hersſenen gebragt wordt, dan bekomt men een ſoort van Ylhoofdigheit, welke men Droefgeeſtigheid (1) noemt. Maar als deeze vocht gebooren is uit een Eigenaartige bederving dan heeft men een gebrek in 't verſtand 't welke meeſt *Hypochonder* genaamt wordt. Hier over moet nagezien worden dat wy boven verhandelt hebben (§. 71, en 72.) Door de zwarte gal.

XX. HOOFDSTUK.

VAN DE WATERVREES (*Hydrophobia.*)

134. Dit ſoort van Razerny, waar in de Lyder een afſchrik van en vreze voor water heeft, en geen vogt kan doorzwelgen, terwyl hy nog drooge brokken kan ſlikken, wordt de WATERVREES genoemd. Bepaling.

135. Zeldzaam ontſtaat zy van zelfs; maar doorgaans door beſmetting, en meeſt van een dol- Oorzaken.

(1) *Melancholia.*

dolle hond. Zy wordt overgezet, door het byten of likken van zo een dier; ook wel door deszelfs kwyl of ſpeekzel maar aan te raken.

Gevolgen. 136. Somtyds blyft dit vergif lang verholen, en openbaart zich naderhand door vreze voor water. Het kwaad voortgang makende, komen 'er veel andere toevallen by in de zenuwen, en de werktuigen van de Chyl, waar in de Geneeskundigen drie trappen opmerken, waar na een zekere dood volgt.

Genezing. 137. Indien 'er een tegengift bekent was, waarop men ſtaat kon maken, zou men dit aanſtonds moeten op de wond leggen of ingeven (*a*). Maar dit niet zynde, moet men het aangebragte gift zoeken weg te nemen, door het deel af te waſchen met azyn en gemeen zout, of zout water; men moet uittrekkende koppen (1) zetten, en blaarmakende middelen (2) opleggen. Daar na moet men de beledigde plaatſe met een heet yzer branden, of 'er een bytmiddel opleggen, met gedurige afwaſchingen tuſſchen beiden, zo lang eenige giftſtoffe in het deel hangt. Wanneer dit zich reeds met de omlopende vogten vermengd heeft; moet men het zelve door herhaalde aderlatingen, purgatien, en veel dunne drank welke de ontſteeking wederſtaat, tragten uit te werpen. Men moet daarenboven den Lyder doen verſchrikken, door hem, onverwagt, in 't water te dompelen.

XXI.

(1) *Cucurbitulæ.* (2) *Veſicatoria.*

(*a*) Merkuriaale middelen, Opiaaten of ſterke Zweetmiddelen, voor dat de Watervrees zig openbaart, zyn door de Ondervinding der hedendaagſchen aangeprezen.

XXI. HOOFDSTUK.

VAN DE KRAMP EN STUIP-TREKKING. (*Convulsio*)

138. Wanneer in de Trekkers, waar mede wy onze willige beweging oefenen; of in de spiervezelen (1), als van de maag en darmen, waar over wy geen macht hebben om dezelve te bewegen, een sterke inkrimping geschied buiten en tegen onzen wil, wordt dit KRAMP OF STUIPTREKKING genaamt. Als deeze inkrimping volhardende is, dan mag men het in onze taal noemen *Kramptrekking* (2); maar als die verpoost en sterk is, dan mag men die gevoeglyk *Stuiptrekking* (3) noemen. Deeze beide soorten worden gemeenelyk met den zelfden naam genoemt. Bepaling.

139. Om dat deeze tegenwillige beweging tweederlei is, dat zy kan komen in de willige beweging en ook in de inwendige deelen; dat zy in verscheiden deelen kan vallen; en dat zy ook wel te gelyk den mensch van zyne zinnen berooft, is het niet gemakkelyk al de namen op te tellen welke aan deeze ziekte gegeven zyn, dienende meer om verwarring voort te brengen, dan de wetenschap op te bouwen. Nademaal in deeze ziekte veel zichtbaare tekenen worden voortgebragt die zeer van elkanderen verschillen, na de verscheidenheit van plaats en werking van het deel, zyn de Ly- Onderscheid.

(1) *Fibræ Musculares.* (2) *Tetanus.* (3) *Convulsio.*

Lyders gewoon hier van een naukeurige omſchryving te doen, menende dat daar door veel nut zal toegebragt worden aan de genezing. Om dat de genezing hier door byna niet verſchilt, maar verſcheiden is na de oorzaken, waar uit deeze ſtuiptrekkingen voortſpruiten, zal ik my hier op uitleggen om door bykomende of voorgaande tekenen de byzondere oorzaken aan te wyzen, om de genezing daar na te kunnen richten.

Inwendige oorzaaken.

140. Nademaal in een dood lichaam deeze ziekte niet kan veroorzaakt worden, en dat alle levens-bewegingen worden verricht door invloed der geeſten; is men zeker dat deeze ziekte voortkomt door een ſterken invloed van geeſten in die trekkers of vezelen, welke aldus tegen of buiten onzen wil getrokken worden. By aldien het een Kramptrekking is, dan wordt daar door aangewezen, dat 'er een gedurige invloed van geeſten is; maar in de Stuiptrekking moet deeze invloed by beurten herhaalt worden. Welke verder afzynde Oorzaken deeze buitengewone beweging voortbrengen, moet men uit de bykomende of voorgaande tekenen ontdekken. Deeze oorzaken zyn zoo vermogende, dat zy meeſtentyd ſterker beweging maken, dan wy door onzen wil in de willige beweging kunnen verrichten.

Door gebrek van Bloed.

141. By aldien wy niet bevonden, dat na een groote bloedſtorting veelmaalen ſtuipen volgden, zoude men deeze oorzaak kunnen verdacht houden: nademaal men zoude denken, dat hier door zulk een groot gebrek van geeſten wierdt veroorzaakt, dat daar door geen ſtuipen zouden kunnen voortgebragt worden

den. Het is evenwel zeker in een levendig lichaam. Maar als dit gebeurt, ziet men wel hoe kwalyk veele doen, welke zonder onderſcheid Aderlaaten, en andere lozingen verwekken, daar men had behooren de vochten te bewaaren. Deeze Stuipen komen niet om dat in de uitwendige deelen het bloed ontbreekt, maar om dat 'er gebrek van bloed is in de hersſenen. Daarom is het ten hoogſten noodig, dat, als men het kan uitwerken, het bloed gedreven worde na het hoofd; gelykerwys in de vrouwen na het kramen; in te grote lozing van water uit den buik van een waterzuchtige; in te grooten en ſchielyken afgang. Dan moet men den buik ſteunen, op dat het bloed door de holader na het hart gedreven worde, en leggen den Lyder met het hoofd en lyf omtrent even hoog.

142. By aldien in het bloed de kracht was om zich zelf te bewegen, dan zoude ik gemakkelyk kunnen begrypen, dat hier door zoo veel bloed na de hersſenen zoude kunnen gevoert worden, dat hier uit overvloed van geeſten werdt gebooren: maar het bloed moet zich laaten bewegen, en overmeeſtert misſchien de beweging zoo zeer, dat geen bloed genoeg na de hersſenen gevoerd wordt. Het is onverſchillig hoe dit geſchiede, als men maar weet dat in een bloedryke, na de belette loozing van gewone bloeding, ſtuipen ontſtaan; dan moet men ten eerſten Aderlaten, de Lyder met het hoofd wat hoog leggen, alle drukkingen van den buik wegnemen, en verders zoo handelen als wy in de duizeligheit (§. 126.) geleert hebben. Door overvloed van Bloed.

 143.

Door lichter beweeg-lykheit der zenuwdeelen.

143. Wy vinden wel een natuur-wet in de levendige lichamen, dat de geprikkelde deelen zich meerder bewegen; maar deeze beweging is op dezelfde prikkeling niet even sterk in alle lichamen; gelykerwys ook de gemoeds-bewegingen in de menschen verschillen. Wy ondervinden verder, dat deeze beweging gemakkelyker of van een minder oorzaak kan gaande gemaakt worden, in zwakke dan in sterke lichamen. Dusdanig een gesteldheid wordt veelmalen veroorzaakt door langdurige tegenspoeden, verschrikkingen, het loozen van veel vochten, en lang aanhoudende ziekten. In den beginne voelen deeze menschen, voornamentlyk de vrouwelyke Sexe, welke doch van natuur zwakker is, een onordentelyk beweging in de ingewanden van den buik; deeze allengskens toenemende schynt na boven te klimmen, doet in den hals het zwelgen en ook wel het ademen beletten; wanneer het *opstyging van de Moer* of *Moerspel* genaamt wordt. Deeze ziekte grooter wordende, doet ook de zenuwen van de ledematen aan; eindelyk worden deeze menschen mede van hun verstand berooft, wanneer het de *Vallende ziekte* (1) genaamt wordt. Als deeze soort van ziekte in jonge dochters gevonden wordt, en een wonderlyke beweging veroorzaakt in de ledematen, dan noemt men het *St. Vitus Dans* (2). Men zoude hier nog meerder namen kunnen bybrengen, maar ik acht het onnodig, om dat ze alle op dezelfde wyze moeten genezen worden. Het schynt dat deze

(1) *Epilepsia.* (2) *Chorea Sancti Viti.*

deeze menschen, behalven de lichte beweeglykheit der zenuwdeelen, ook in het zenuwzap een scherpe dunheit bekomen hebben, door een eigenaartige bederving, hier boven (§. 26.) beschreven, voortgebragt. Zoo dat deeze menschen niet alleen door een uitwendige kleine oorzaak, maar ook van zelfs door deeze scherpe vocht geprikkelt, in Stuiptrrekkingen vervallen. Daarom is het noodig, dat men niet alleen middelen gebruike, welke het toeval doen bedaren, maar ook deeze dunne scherpte geneeze. Om het Toeval te doen bedaren, gebruikt men een riem of iets anders om den middel sterk toe getrokken, men houdt wat *Sal Volaat*, of Geest van Rosmaryn (1), van Limoenkruid (2), of Oly van Barnsteen (3), of droog vlug Zout (4) (§. 108.), onder den neus. Als de Lyder in het Toeval by zyn verstand blyft, en veelmalen of lang achter malkanderen deeze Stuiptrekkingen onderhevig is, mag men dit volgende gebruiken:

℞. *Aq. Melissæ*, *Unc.* vi.
Sp. Rosmarini, *Drachm.* ij.
Succini, *Scrup.* ij.
Sal. vol. Oleosi. gtt. xxv.
Laud. liquid. gtt. xv.
Syrup. Papav. alb. Unc. ß.
M. F. Mixtura.

Hier van alle half uren een lepel vol te gebruiken, tot dat het toeval bedaart; en dan vervolgens om de uur of twee een lepel vol, nog

(1) *Spir. Rosmarini.* (2) *Melissæ.* (3) *Ol. Succini.* (4) *Sal volat. siccum.*

nog een dag of twee. By aldien men deeze ziekte wil geneezen, dan moet men den band om de middel allengskens los maken, want deeze ſterke knyping zal de werking der ingewanden verhinderen, en veel kwade gevolgen voortbrengen, die ik menigvuldige malen heb ondervonden. Vervolgens laat men dan den Lyder gebruiken die middelen, welke wy in de koude bederving (§. 26.) hebben voorgeſchreven. In deeze ziekte zal uitmunten.

℞. *Gum. Galbani*, *Drachm.* ij.
Maſticis,
Succini, *aa. Drachm.* j.
Balſ. Peruviani, *Drachm.* ß.
Ol. Cort. Citri, *gtt.* vj.
Laudani Opiati, *gr.* iij.
Cort. Peruviani, *q. ſ.*
M. F. Pilulæ gr. iij.

Hier van veel malen op een dag twee te gelyk ingenomen.

In Kinderen. 144. Om dat de ſtuipen in Kinderen gemeenlyk afzonderlyk worden behandelt, en veel geheimen ſchynen in te hebben, heb ik deeze hier mede willen plaats geven Als een jong gebooren kind Stuipen krygt eer dat zyn zwarte vuiligheit geloost is, is het denkelyk, dat deeze opgehoopt en door het verblyven in het lichaam ſcherp geworden, aan het Kind pyn verwekt, en om dat deeze lichaamtjes licht bewogen worden, krygen zy hier door veelmaalen de ſtuipjes, welken men in Gelderland *Vandingen*, en op andere plaatzen *Termynen* noemt. In dit geval moet men met dit volgende afgang maken:

℞.

℞. *Rhabarbari*,
Sal. polychresti, *aa*. *Drach.* ß.
Aq. Menthæ, *Unc.* iij.
Mannæ, *Drachm.* ij.

Laat dit te zamen trekken, en geef van het door gegoten vocht om de uur of drie een paplepeltjen vol, tot dat het kind meerder afgang krygt: vervolgens mag men wel eens of tweemaalen daags een paplepeltje vol laaten gebruiken om wat open lyf te houden, tot dat al de zwarte vuiligheid geloost zal zyn, wanneer de stuipen ook van zelf zullen ophouden. Deeze stuipen vallen het meest voor in kinderen welke aan de minnen worden gegeven, of welke in het begin zonder zoch worden opgevoed; om dat de Biest, welke de Schepper geschikt heeft om in 't begin afgang te maken, deeze kinderen onthouden wordt. Als de kinderen wat ouder geworden zyn, krygen zy veelmalen stuipen uit een scherp zuur in de maag en darmen, om dat haar Gylmakende werktuigen zeer zwak zyn: want het brood en melk dat deeze kinderen nuttigen, in een warme plaats zynde, en niet genoeg door de zwakke Maag en darmen bereit wordende, wordt van zelf zuur. Hier komen nu alle geheime middelen tegen de stuipen te pas, *Pulvis Marchionis, Comitissæ Kent, Perlarum, Lapis de Goa.* Doch men behoeft hier op geen meerder vertrouwen te zetten dan op de Kreeftsoogen (1): want het is hier te doen om het zuur zoo te temperen, dat het door zyn

(1) *Ocul. Cancrorum.*

zyn knaging geen ſtuipjes veroorzaakt. Het beſte en eenvoudigſte in dit geval is dit volgende:

℞. *Ocul. Cancr.*
Cornu Cervi uſti,
Succini, aa. Drachm. i.
Sal. Tartari Drachm. ſs.
Ol. cort. Aurant. gtt. iij.
M. F. Pulvis.

Geef van dit poejer eenige reizen daags aan het Kind zoo veel als op een duit kan liggen met wat pap. By aldien de Kinderen zoo ver gevordert zyn, dat zy tanden beginnen te krygen, dan worden door de pyn der tanden mede veelmalen ſtuipen veroorzaakt; in welken tydt de Kinderen te gelyk door het Tanden en ſcherpte in de maag en darmen, ſtuipen bekomen. In dit geval is het dienſtig het voorgaande poejer te gebruiken, en daar onder te mengen *Laudani opiati* gr. ij. men moet dan wel bezorgen dat het *Laudanum* wel gemengt is, op dat het Kind niet te veel op een reis worde ingegeven.

XXII. HOOFDSTUK.

VAN DEN HIK. (*Singultus*)

Beſchryving. 145. Een ſchielyke en gedurig wederomkoomende Stuiptrekking van het Middenrif (1), gepaard met een toeknyping van het ſtrottenhoofd, waar door de ingang van

(1) *Diaphragma.*

van de lucht in de Longen, op dien tyd, belet wordt, wordt HIK genoemd. Want de deelen omtrent de hertkolk (1) worden schielyk gespannen, door de samentrekking van het middelrift naar beneden, gelyk in een vrywillige schielyke inademing, maar daar gaat geen lucht in het Strottenhoofd, dan zeer weinig en met geluid.

146. Hy wordt veroorzaakt door ingenomen tegennatuurlyke dingen, welken scherp of vergiftig zyn, hoedanige zyn middelen uit Spiesglas bereid (2), 't welk men uit verhaal van den Lyder kan weten; door scherpe stoffen, welken op den Slokdarm of Maag vallen, galachtige, zinking-achtige (3), bedurve, verrotte, etterachtige welke van een kwaaden aart zyn (4): uit onschadelyke, maar door stilstand tot kwaade Chyl overgegaan, of die in overmaat gebruikt zyn; eindelyk ook door wormen. Maar deze wordt genezen door eene braking welke van zelf ontstaat, of een gegeven afvegend en omslingerend braakmiddel.

Oorzaaken, uit tegennatuurlyke stoffen in de Maag of Slokdarm.

Genezing.

147. Wanneer door het inzwelgen van iet 't welk scherp of afslytend is, de natuurlyke slym, welke de wanden van den Slokdarm van binnen bekleedt, is weggenomen, ontstaat eene Hik. Deze word door het slikken van olieachtige, geleiachtige en andere zachte dingen bedwongen.

Uit afschaving van de natuurlyke Slym.

Gevolgen.

148. De Hik uit een schielyk verlies van de natuurlyke vogten ontstaande, als in groote uitlozingen door braking, buikloop, roodeloop, graau-

Uit gebrek van Vogten.

(1) *Præcordia.* (2) *Antimoniata.* (3) *Catarrhosa.* (4) *Ichorosa.*

graauwe loop, ſpysloop, bloeding, een buikzuiverendof braakmiddel, is gevaarlyk. Zodanige uitlozingen moeten geſtuit, de buik moet geſteund worden; en men moet middelen geven welken de Maag verſterken, de kramptrekkingen weeren (1) en ſlaapverwekkende zyn (*a*). Laatkoppen op den Buik te zetten, kan in dit geval geen nut zyn, als van zelve blykt.

Uit bedurve Chyl. Genezing.

149. Somtyds maakt een ſcherpe bedurve Chyl, in het gedarmte hangende, dat 'er Hik onſta; welke dan door een buikopenend middel, met een ſlaapverwekkend middel gepaard, uitgeworpen moet worden.

Uit Ontſteking.

150. Die uit Onſteking of Roos (2) van den Slokdarm, de Maag of Darmen; of in heftige, aanhoudende, heete of rot-koortſen, uit eene verwandeling van ſtoffe (3) ontſtaat; 't welk men afleidt uit de benaauwdheid, pyn voor 't hart, brand en dorſt, is de gevaarlykſte; en moet als een haaſtige ziekte (4) behandeld worden.

Genezing.

Uit afgaande Koortſen.

151. Afgaande Koortſen verwekken in het overval van de Koorts, om dat ze deeze deelen door medelyden aandoen, of door het werpen van eenige

(1) *Antiſpasmodica.* (2) *Eryſipelas.* (3) *Metasthaſis.* (4) *Morbus acutus.*

(*a*) In dit geval, als ook in Hik, welke ontſtaat by menſchen die ten uiterſte verzwakt zyn door afgaande Koortſen, kan deze Lepeldrank van veel dienſt zyn. Men geeft 'er om 't half uur een Lepel vol van.

℞. *Aq. Meliſæ*, ℥vi.
Menthæ, ℥ij.
Aceti Vini ℥j.
Lap. Cancr.
Corall. rubr. à ʒj.
Confect. Alkerm. ʒj.
Syr. Diacod. ʒvi.
M.

eenige Koorts-ſtoffe op dezelven, Hik. Maar deze verdwynt, als de Koorts overwonnen is.

152. Uit Onſteking of Roos in de Lever, en voornaamlyk in deszelfs bultige gedeelte, welke gekend word uit de pyn, zwelling en klopping van den regter bovenbuik, de geele kleur van het lichaam, en andere tekenen, welken de ontſteking van de lever verzellen, Hik ontſtaande, moet dezelve als een waare ontſteeking van de Lever behandeld worden.

Uit ontſteking van de Lever.

Genezing.

153. De Hik, welke ontſtaat na een breuk van de onderſte ribben, of het zwaardwyze kraakbeen, welke te gelyk het middenrif of de Maag beledigd heeft, word door de herſtelling der gebroken deelen met de hand, of door het zetten van koppen (1) genezen.

Uit een breuk der Ribben.

Genezing.

154. Die op kwetzing der Herſenen volgt, het zy kneuzing of breuk van het bekkeneel, is de ergſte Hik van allen. En deze na de herſtelling van de oorzaak overblyvende, moet door middelen, welken tegen de kramp werken, genezen worden.

Uit kwetzing der Herſenen.

Genezing.

XXIII. HOOFDSTUK.

VAN DE HOOFDPYN. (*Cephalalgia*)

155. By aldien het voor een Genees- en Heel-meeſter genoeg was den naam te kennen van eene ziekte, om dan de hulpmiddelen te kunnen voorſchryven, was deeze ziekte zeer gemakkelyk te geneezen: want de ziekezal zelf wel zeggen dat hy PYN IN HET HOOFD lydt; en of dit een nieuwe pyn is, welken zy Ce-

Bepaling.

(1) *Cucurbitulæ.*

Cephalalgia noemen, dan of het een verouderde pyn is, dien zy *Cephalæa* noemen: wyders of het halve hoofd pyn gevoelt dat *Hemicrania* genaamt wordt; en of het maar een klein deel is, die men dan *Clavus* noemt, het is evenveel. Alle deeze namen doen niets tot de genezing; want men moet door bykomende tekenen de Oorzaak ontdekken en daar na de genezing richten.

Inwendige oorzaken.

156. Ons lichaam is zo geschapen, dat als de vloed der geesten door die zenuwen, welke na de werktuigen van het gevoel gaan, belemmert wordt, wy dan Pyn gewaar worden. Daarom zyn alle oorzaaken, die de gevoel-zenuwen drukken, rekken, of te sterk bewegen, oorzaken van pyn. Deeze maken een groot getal, en daarom is het niet wel na te gaan hoe de pyn kan geneezen worden. Uit dit groot getal zal ik de voornaamste kiezen, welke gewoonlyk Hoofdpyn verwekken.

Door sterker drift van 't Bloed na het hoofd.

157. Om dat het bloed in zich zelf geen beweging heeft, maar door de slagaderen moet voort gedreven worden, besluit men zekerlyk, dat in het bloed zelf deeze oorzaak van pyn niet moet gezogt worden, welke pyn in 't hoofd verwekt, als die gezegt wordt, door een grooter drift na het hoofd te geschieden. Zelfs de grooter beweging van bloed alleen na het hoofd, geeft altyd geen Hoofdpyn; om dat in veele Koortzen en in werkende menschen, alschoon het bloed met groote drift na het hoofd gevoert wordt, geen Hoofdpyn wordt gevoeld. Maar als de Koorts-stof (§. 4.) meer na het hoofd gevoert wordt of daar geplaatst is, dan krygt men pyn in het hoofd

hoofd in de vermeerdering van Koorts, verzelt met klopping in het hoofd en de ſlaapen des hoofds, tuiting in de ooren, roode opgezwollen oogen en aangezigt; dikwils zien deeze menſchen roode ſlangetjes, en als vuur uit de oogen ſpringen, zy blyven ſlaaploos, of worden ſlaapzuchtig. Deeze Hoofdpyn voorſpelt Razerny (zie §. 132.) ſtuipen of ſlaapzucht (zie §. 107.) Maar als hier een neusbloeding komt, dan verlicht de hoofdpyn, en men behoeft minder te vreezen voor de genoemde kwade gevolgen. Daarom moet men in deeze Hoofdpyn herhaalde aderlatingen doen, verkoelende purgatien gebruiken (zie §. 12.) en doen alles, dat wy in de ylhoofdigheid (§. 132. en 133.) geleert hebben.

158. Wanneer de Lyder klaagt van Hoofdpyn gepaart met de tekenen van Zinkingen (zie §. 42.) dan is de pyn niet gedurig, maar overvalt, ſchielyk gaande als van boven na beneden, vallende op den neus, oogen, ooren, keel, tanden en andere deelen. De algemene genezing is boven beſchreven (§. 49.). In dit geval zal men 't hoofd reinigen, het hair afſcheeren, en waſſchen met dit volgende: Door zinkingen.

℞. *Sp. Rosmarini Unc.* i.
Sal. Ammon. extemp. Drachm. i.
M. F. Lotio.

Men mag dan een kuſſentjen, gemaakt van Speceryen, op 't hoofd leggen: of berooken een flenellen mutsje met de rook van *Maſtix*, *Styrax*, *Olibanum*.

159. Of ſchoon de ſcherpe vocht der Jigt meeſt valt op de zenuwen en vliezen van de Door Jigt.

ui-

uiterlyke leden, gebeurt het evenwel zeer veelmalen, dat die ook de Hersſen-vliezen aandoet en een onlydelyke pyn veroorzaakt. Deeze leert men uit de algemene tekenen (§. 51.) kennen; voornamentlyk als deeze pyn in de uitwendige leden verdwynt, en dan hooftpyn verwekt wordt. In dit geval moet men de middelen gebruiken in de Jigt (§. 54.) voorgeſchreven, en de vochten van het hoofd trachten afteleiden na de uitwendige leden door het leggen van Spaanſche Vliegen; en, dat ik in dit geval zeer nuttig gevonden heb, het zetten van een of twee Etter-dragten (1).

Door vocht in het hoofd.

160. Het is te verwonderen, dat niet meermalen in de holligheit van 't hoofd vocht blyft zitten, die daar ſtilſtaande bederft en pyn verwekt: om dat aldaar tuſſchen de vliezen der Hersſenen, en in holligheden, veel vocht moet wezen buiten vaten welke daar de deelen moet bevochtigen. Als deeze vocht daar word opgehoopt, brengt zy een doffe pyn voort met het gevoel van zwaarte: als deeze daar ſtaande ſcherp wordt, brengt zy wel een lang aanhoudende pyn voort, welke bezwaarlyk is te genezen. Het beſte hier toe is, te maaken dat deeze vocht wordt gelooſt door de neus, of door den afgang, waarom men dit volgende nieskruid kan gebruiken:

℞. *Majoranæ,*
Menthæ,
Meliſſæ aa Drachm. i.
Euphorbii Scrup. ß.
M. F. Pulvis.

Hier van moet men veelmalen daags wat in den neus opſnuiven, om daar van te niezen.

℞. *Gum-*

(1) *Fonticuli.*

℞. *Gummi Ammoniaci Drachm.* i.
Styracis Drachm. ß.
Scammonei, Scrup. i.
Ol. Rosmarini, gtt. v.
Sal. Tartari, Scrup. ß.
M. F. Pilulæ gr. iij.

Laaten hier van 's morgens en 's avonds zes ingenomen worden, de Gift wat verminderende of vermeerderende, na mate de afgang overvloediger wordt: het is best dat de Lyder twee of driemalen daags afgang heeft.

Door kwade gesteltheid der Maag.

161. Tusschen de maag en het hoofd is zulk een nauwe overeenkomst, dat meest alle ziekten van het hoofd de maag aan doen; zoo dat iemant hoofdpyn lydende gewoonlyk mede van den eetlust berooft wordt: daar en tegen de kwade sappen in de maag voortgebragt, maken gemeenlyk hoofdpyn. Daarom is het nuttig te onderzoeken, of de Hoofdpyn niet komt uit een kwalyk gestelde maag: want in dit geval zou men te vergeefs allerlei hoofdmiddelen (1) gebruiken. Als dan iemant van te vooren geplaagt is geweest met verlooren eetlust, bezwaarlyke verteering van de spys, oprisping van bedurven stof, en dan vervolgens in Hoofdpyn vervalt, moet men eerst de maag zuiveren door een Braakmiddel (zie §. 15.) en dan vervolgens Maagmiddelen (2) gebruiken (zie §. 20.) tot dat de werking van de maag hersteld is. Ondertusschen is het goed door de aanstonts voorgeschreven Pillen open lyf te houden. Men zal in dit geval ondervinden, dat gemeenelyk de Hoofdpyn zal verdwynen, zonder hoofdmiddelen te gebruiken, om dat de oorzaak van deeze pyn wordt weggenomen.

XXIV.

(1) *Cephalica.* (2) *Stomachica.*

XXIV. HOOFDSTUK.

VAN DE BRUIN IN DE KEEL. (*Angina*)

Bepaling. 162. Om dat *Keelontſteking* maar een ſoort is van *Angina*, welke door een *Ontſteking* (1) wordt voortgebragt, en de *Bruin* by de Nederlanders het zelfde betekent als by de Geneesheeren de *Angina*; heb ik van de eigentlyke naam hier myn gebruik willen maaken: want alle die bevangen worden met een belemmerde ademhaling of zwelging, of met beide te gelyk, door een oorzaak in het ſtrotten (2) of ſlokdarms-hoofd (3), of in beide te gelyk, worden gezegt de BRUIN IN DE KEEL te hebben.

Onderſcheid. 163. Nademaal 'er veel oorzaaken zyn die deeze twee werkingen, namentlyk het ademen en zwelgen, kunnen beletten, en in de keel veel deelen zyn, die aangedaan kunnen worden, is het niet te verwonderen dat de jonge konſt-oefenaren verlegen zyn, om de Bruin te kennen, en te weten wat in dezelve moet gedaan worden. Deeze kenniſſe wordt noch meer verduiſtert, om dat een belette ademhaling door een kwaal in de Long, en een belette zwelging door een kwaal in de ſlokdarm, niet gebragt wordt tot de Bruin. Zelfs kwalen in het ſtrotten-hoofd en keel, welke de vrye ademhaling en zwelging beletten, worden niet tot de Bruin gebragt. Gelykerwys een ſlymprop (4) tot in de keel hangende

(1) *Inflammatio*. (2) *Larynx*. (3) *Pharynx*. (4) *Polypus*.

de; een graat of iets anders in de keel zittende; Lammigheit in de trekkers van het ſtrottenhoofd, welke maakt dat de Lyder geen geluit kan geven; kramptrekking in deeze trekkers, waar door de zieken ſchynen te ſtikken, gelykerwys in het Moerſpel; Lammigheit in de trekkers van de ſlokdarm, waar door het zwelgen belet wordt. Deeze en nog meer andere ziekten, welke het zwelgen en ademhalen beletten, worden evenwel niet met den naam van *Bruin* of *Angina* genaamt. De Schryvers maken egter nog dit onderſcheid, dat de Bruin komt met of zonder een zichtbaare zwelling van binnen of van buiten aan de keel, in de ſlokdarm of ſtrottenhoofd alleen, of in beide deelen te gelyk; waar toe zy, tot bezwaring van de konſt, veel namen uitgedacht hebben. Alleen ſtaat dit maar aan te merken, dat alle Bruin zonder uitwendige tekenen van zwelling, ſlimmer is dan met uiterlyke zwelling; eensdeels, om dat men dan vermoedt dat de zwelling inwendig is, en daarom gevaarlyker; anderdeels, om dat wy uit het gezicht dan niet kunnen weten uit welke oorzaak de Bruin ontſtaat, om zoo de rechte geneeswyze aan te leggen.

164. Men vindt tweederlei ſoort van Bruin, uit de ſtof van de Koorts (1) voort gebragt. Eerſtelyk die belemmerde en pynlyke ademhaling en zwelging, waar mede de menſchen ſchielyk worden bevangen, vroeg in de zomer; beginnende met huivering en grilling gelyk andere koortzen: waarop aanſtonts deeze — Uit Koorts-ſtof.

(1) *Materia Febrilis.*

ze Bruin volgt, met of zonder zwelling in de keel of van buiten, aanwyzende dat het meerder deel van de Koortsſtof zich in de vaten van de keel onthoudt. Deeze ſoort zouw men de *waare Bruin* mogen noemen. Nademaal dusdanig ſoort van koortſen in den beginne minder zwelling maakt in de deelen in welke zy vallen, maar de zwelling allenskens wordt vermeerdert, is het te duchten dat eindelyk, eer de Koorts op zyn hoogſte is, de keel zoodanig zal vernauwt worden, dat de Ademhaling en het zwelgen geheel belet zullen zyn. Daarom moet men ten eerſten de drift der Koortſe door aderlaaten verminderen, en niet lang vertoeven om zulks te herhalen, by aldien de eerſte reis geen genoegzame verlichting aanbrengt; want met wat te wachten zal de lyder ſtikken. Vervolgens gebruikt men ook een verkoelende Clyſteer en Purgatie (zie §. 12.) als de lyder die kan doorzwelgen. Men laat een mondſpoeling gebruiken om de keel te bevochtigen, zonder te gorgelen.

℞. *Flor. Roſar. rubr.*
Sambuci. aa. M. ß.
Aq. comm. Unc. x.

Laat dit op wat vuur getrokken worden, doe dan by het doorgegoten nat

Sp. Sulphuris per Camp. q. ſ.
Mellis, Unc. i.

Dit moet vry zuur van ſmaak gemaakt worden; en, als men geen zuure Geeſt van zwa-

zwavel (1) kan bekomen, moet men het ſap van Citroenen of Aalbezien gebruiken; en by gebrek van deezen daar wat azyn by gieten. Uitwendig zal men om den hals leggen een pap gemaakt van zuurdeeg, of van karnemelk en Lynzaad-meel. Of kan men geen karnemelk bekomen, zal men hier toe azyn en water gebruiken. Als de Lyder redelyk gemakkelyk kan zwelgen, zal men hem een drank bereiden van garſt, of van haveren gort met wat water gekookt, met wat Citroen-nat en *Sal prunellæ*. De andere ſoort van Bruin in de keel, uit Koorts voortkomende, ontſtaat wel door een verplaatzing van de Koorts-ſtof na de keel: maar deeze komt veel laater, namentlyk op het einde van de koorts: en hier door ſterven de zieken gemeenlyk, dewyl de keel niet ruim genoeg is om de etterige Koorts-ſtof te bevatten: of, nog in leven blyvende, vervallen zy veelmalen in een Long-verzweering of Etter-borſt.

165. De Roos (2) en de Ontſteking (3) zyn twee ziekten, welke, in het zelfde deel komende, zoo weinig verſchil maaken in haare tekenen, dat veelmalen de eene voor de andere genomen wordt: want in beide is pyn, zwelling, roodheit; en veelmalen volgt de Koorts daarop. Gemeenlyk wordt hier gezegd Ontſteking plaats te hebben; en, als men de geneezing naagaat, zou ik beſluiten, dat hier meermaalen de Roos heerſt; om dat deeze beter na t' zamentrekkende middelen luiſtert dan de ontſteking: welke middelen ook met

Door Roos of ontſteking.

(1) *Spir. Sulphuris.* (2) *Eryſipelas.* (3) *Inflammatio.*

met vrucht in de Bruin gebruikt worden. Als deeze Roos of Ontsteking in de buitenste deelen van den hals, of in het zigtbaar gedeelte van de keel komt, is zy minder gevaarlyk; maar als men de tekens van Roos of Ontsteking niet zien kan, noch van binnen noch van buiten, is het gevaarlyk. Men moet in deeze soort alles doen dat voorgestelt is in de Bruin uit de Koorts-stof gebooren. Als deeze tot een Ettergezwel is overgegaan, dat gemeenlyk den zevenden dag geschiedt, vereischt deeze geene byzondere geneezing van die der andere Ettergezwellen, in onze *Gezuiverde Heelkonst* beschreven.

Door een slymgezwel.

166. Om dat de inwendige deelen van de keel zeer sponsachtig zyn, en veel slym afscheiden, waar door deeze doortocht vochtig gehouden en glad gemaakt wordt, vindt men hier meermaalen een slymgezwel, dat de amandelen, het losse verhemelte (1), het inwendige vlies van den Slokdarm (2) en strottenhoofd (3) zoodanig doet opzetten, dat daar door de ademhaling of zwelging, of beide, belet worden. Men ziet dan van buiten, of ook van binnen in de keel, een koude bleeke zwelling; de Lyder heeft groote benautheid in het ademen en zwelgen, en heeft geen Koorts, maar is in gevaar van te stikken. In dit geval moet geen ader gelaaten worden, maar men zet Spaansche vliegen; men legt een pap om de keel uit een Zwaluwe nest gemaakt met wat Kamillebloemen (4); men laat den lyder koekjes kauwen uit

(1) *Palatum pendulum.* (2) *Oesophagus.* (3) *Larynx.* (4) *Flor. Chamomillæ.*

uit Was gemaakt met wat *Maſtix*, op dat hy veel taje ſlym looze.

167. Gelykerwys alle Trekkers van ons lichaam door een Kramptrekking tegen onzen wil zoo ſterk kunnen inkrimpen, dat de leden zich niet kunnen verroeren, zal deeze ziekte, op de Trekkers van den ſlokdarm of het ſtrottenhoofd vallende, de openingen zoo vernauwen, dat daar door een ſtikking wordt veroorzaakt. Deeze komt ſchielyk, en ook veel malen, gaat ook ſchielyk weder over. Het gebeurt wel, als deeze kramptrekking de krop-aders (1) drukt, dat zulke menſchen geheel blaauw in het aangezicht worden, om dat het bloed uit het hoofd belet wordt weder te keeren. Het is wonderlyk in dit ſoort, dat als de menſchen ſchynen te ſtikken, en zoo aanſtonds te zullen ſterven, zy dan ſchielyk weder herſtelt worden, zonder iets te loozen; daar men meende dat de geheele keel vol ſlym, of met andere ſtof verſtopt was. Maar als men nagaat, dat de Kramptrekking moet ophouden, zoo dra de invloed van geesten ophoudt, gelykerwys in deeze menſchen, wanneer zy in Bezwyming vallen, is het licht te begrypen, dat deeze toeknyping van de keel mede moet los gaan. Ten tyde van deeze Bruin is het beſt een ader te laaten, om daar door deeze Kramptrekking te doen losgaan; maar in 't vervolg is dit gemeenlyk nadeelig: en om dat zy veelmalen wederkomt, is het beſt Middelen voor af te gebruiken, welke wy in de Kramptrekking (§. 143.) hebben voorgeſchreven.

Door Kramptrekking.

(1) *Venæ Jugulares.*

XXV. HOOFDSTUK.

VAN DEN HOEST. (*Tussis*)

Bepaling. 168. Onder de tegenwillige beweging uit prikkeling veroorzaakt, mag de HOEST wel onder de voornaamste gerekent worden; want door prikkeling in het strottenhoofd worden niet alleen de vezelen van de long-pypen (1) aangezet om het prikkelende uit te werpen, maar zelfs ook de trekkers van den Buik en meer anderen, waar in wy een willige beweging oefenen, worden tegen onzen wil bewogen, om deeze uitwerping te bevorderen. Zoo ziet men hoe voorzichtig de natuur werkt, om zich te ontslaan van iets dat haar nadeelig is, dat zy de beweeging welke anders onder onze macht is, te hulpe roept, en noodzaakt tegen onzen wil te werken. Het is niemant onbekent wat Hoesten is, de Lyder weet het zelf wel, en het kan van de Konst-oeffenaar gezien en gehoort worden. Het oogmerk van de natuur is ook genoeg bekent, namentlyk om zich te ontlasten van het prikkelende dat binnen in het strottenhoofd gezeten is.

Oorzaken. 169. Alles dat pyn of prikkeling kan voortbrengen in het inwendige vlies van het strottenhoofd, veroorzaakt Hoest. 1. Alle scherpe deeltjes welke met de lucht ingeademt worden, en aan dit vlies blyven hangen; of als in het zwelgen eenige vocht, al is zy niet scherp, in

(1) *Aspera Arteria.*

in den ademhaalder invalt. 2. Eenige ſcherpe vochten van het lichaam hier na toegebragt, zoo als veelmalen gebeurt in de Koortſen en Verkoutheit. 3. Te groote uitdrooging van dit vlies, gelyk in Heete Koortſen. 4. Etter in de long of borſt vergadert. 5. Vergadering van ſtof in de holligheden van het ſtrottenhoofd. 6. Roos of Ontſteking in dit vlies. 7. Kwade koking van de Maag, die deeze onbereide ſtof eindelyk hier na toe brengen laat. Ik zou nog veel meer oorzaken kunnen optellen, maar denke dat deeze genoeg zullen zyn, om daar uit de overige te kunnen verſtaan.

170. Het is een yder bekent als de Hoeſt komt van ſtof, of ingeademde ſcherpe damp; of als men iets onder het drinken of eten in de verkeerde keel gekreegen heeft; het Hoeſten ook gemeenlyk dit ingevallene weder zal uitwerpen. Maar als dit te lang zou duuren, om dat de fyne ſtof en vocht, hangende in het ſlymige binnen in het ſtrottenhoofd, zich niet licht van de doorgedreven lucht in het hoeſten laat uitwerpen; is het noodzakelyk in dit geval den damp van kokent water in te ademen, op dat door behulp van deeze vocht, die ſtof of ſcherpe vocht kan gelooſt worden. Het is onnoodig in dit geval ſlymige middelen te gebruiken; want deeze laaten zich niet in damp opheffen; en door gezwolgen, komen zy niet in de ademhaalder (1). Ingeademde Scherpte.

171. De Koortſen geven menigmaalen Hoeſt, om dat de Koorts-ſtof onder het vocht van het ſtrotten-hooft vermengt, deszelfs inwen- Koorts-ſtof.

(1) *Aſpera Arteria.*

wendige vlies prikkelt. Als deeze ſtof overvloediger wordt gedreven na dit dan na andere deelen, ontſtaat hier door een moejelyk hoesten, en zonder hulpe of verlichting; ten zy eindelyk door het prikkelen alhier Etter wordt voortgebragt; die deeze Koorts-ſtof omwindt en zoo onder de gedaante van witte rachels looſt. Behalven de algemene middelen in de Koorts (§. 7.) aangewezen, moet men borſtmiddelen gebruiken die verzagtende zyn.

Borſt-drank.

℞ *Herb. Tuſſilaginis,*
Malvæ, aa. M. j.
Rad. Althææ,
Glycyrrhizæ, aa. Unc. j.
Aq. comm. Unc. xxx.

Laat dit koken, en dan doorgegoten worden. De Lyder moet hier van veelmalen daags een bierglaasjen vol, heet gemaakt, drinken. Men zal ondervinden dat de heetgemaakte drank veel meer voordeel zal doen, dan wanneer die koud gebruikt wordt.

Uit verkoutheit.

172. Als de ſtof der Zinkingen (zie §. 39.) zich mengt met de natuurlyke vocht welke den ademhaalder van binnen dekt, wordt hier door een langdurige Hoeſt veroorzaakt, welke in bejaarde menſchen zeer bezwaarlyk kan genezen worden. Men handelt hier in zoo als in de Zinkingen (§. 37.) geleert is: en wel voornamentlyk zal men deeze ſcherpe ſtof trachten afteleiden na de huid, door een zweetmiddel.

℞. *The-*

℞. *Theriacæ*, *Drachm.* j.
Antim. Diaphor. Scrup. j.
Croci, *Scrup.* ß.
Styracis, *gr.* v.
M. F. Bolus. Om des avonds in te geven.

Deeze middelen kan men ook met wat Spaansche wyn mengen en zoo ingeeven. Het is ook niet noodig dat dit op eenmaal worde ingegeven; want met deeze zoete Wyn, of Meede verlengt, mag men het lepelswys laaten gebruiken. Als de menschen meenen dat een likking meerder zou helpen, gebruikt men in plaats van *Theriaca* de Siroop van Slaapbollen (1).

173. De meest voorvallende Hoest in gezonde menschen geschiedt, als zy in de koude natte lugt geweest of in de togt gezeten hebben, waar door de stof van de ongevoelige uitwaassemsing is binnen gebleven. Deeze stof dan na de long gebragt, en onder deszelfs natuurlyk slym vermengt, welke door deeze koude mede meer verstyft is geworden, maakt door haare prikkeling Hoest, zoo lang durende, tot dat deeze stof weder is uitgeworpen, of na de huid gedreven, en zoo geloost. Om dat deeze soort op de zelfde wys moet en kan genezen worden als de voorgaande, zal het niet noodig zyn hier by nieuwe middelen te voegen. Door belette uitwaassemsing.

174. Om dat niet alleen in brandende Koortsen de huid en mond zeer uitdroogen, maar dan ook te gelyk het inwendige vlies van den adem- Droogheit in heete Koortsen.

(1) *Syrup. Papav. albi.*

adem haalder, welke dan als geschrookt, het strottenhoofd van binnen prikkelt, waar door Hoest verwekt wordt, blykt van zelfs, dat deeze Hoest, welke licht te kennen is, de gewone genezing van eene heete Koorts (zie §. 12.) vereist, met bezorging dat het inwendige van de lucht-pyp en longe, door een waterachtige damp (zie §. 170.) en door het drinken van een zagte borstdrank (§. 171.) werde bevochtigt. Hier door zal deeze geduurige drooge hoest gestilt worden, en de slym verdunt zynde, onder de gedaante van rachels, met groote verlichting geloost worden.

Door Etter in de borst of Long.

175. In allen die, na 't Bloedspuwen, met een geduurige Hoest geplaagt blyven, denkt men dat een long-verzweering gekomen is, waar van de Etter daar staande scherp wordt, en prikkelende Hoest verwekt. Deeze bederving van Etter zal men trachten voor te komen, en gemakkelyke loozing bevorderen door het rachelen of door de piswegen.

℞ *Balf. Capayv. ad consistentiam cocti*, *Unc.* ß.
Peruviani, *Drachm.* ß.
Sperm. Ceti, *Scrup.* ij.
Styracis, *Scrup.* j.
Pulv. rad. Glycyrrhizæ, *q. s.*
M. F. Pilulæ, *gr.* iiij.

Laat hier van alle uuren een ingenomen worden. By aldien het een jongeling is, en die eerst eenige tydt na het Bloedspuwen begint te Hoesten; en te gelyk eenige warmte in de borst gevoelt, en een zoete smaak in den mond gewaar wordt; is het best een aderlating te doen, nademaal een nieuwe bloed-

spu-

ſpuwing te wachten ſtaat, als onder geleert zal worden. Als men na een Zydewee (1) of Longontſteking (2), veel Hoeſten gewaar wordt, is het te vreezen dat de gemaakte etter zich heeft neder gezet in de Long of holligheit van de Borſt. Deeze etter moet men trachten te loozen, als boven gezegt is: maar hier moet men wat meer vocht gebruiken; daarom laat men te gelyk ook drinken den Drank boven beſchreven (§. 171.) Maar als de Koorts wat al te groote hitte verwekt, laat men de pilletjes achter, en houdt zich maar alleen by de boven geſchreven drank.

Door vocht in het ſtrottenhoofd.

176. Gelykerwys de Lymige vocht der Amandelen en gantſche keel wel eens ſcherp wordt of verhard, zoo wordt ook wel die vocht, welke gevoelig en natuurlyk binnen in het ſtrottenhoofd word bereid, op dezelfde wyze tegennatuurlyk veranderd. Als deeze dun en ſcherp is, dat men uit het oprachelen van dunne vocht en het gevoel van kitteling in de keel ontdekt, is de genezing als die van verkoutheit (§, 41.) en het is dan mede zeer voordeelig een verzachtende Borſt-drank, (§. 171.) te drinken. Maar is deeze ſcherpte hangende in eene taaje Slym, dat men uit de taaiheit en het bezwaarlyk opwerpen der Rachelen ontdekt, dan is het beſt wat meer ontbindende middelen te gebruiken, gelyk zap van Zoethout, Honig, Borſt-ſuiker, Vygen; welke maken dat deeze ſlym zich beter met een dunne vocht laat mengen, en de longe-

(1) *Pleuritis.* (2) *Peripneumonia.*

gepyp daar zy aankleefde gemakkelyk los laat. Als deeze ſlym al te taai wordt, pakt zy wel te zamen als in vaſte lichaampjes, welke in de holligheden des ſtrottenhoofds zitten blyven, en aldaar prikkelende, door haar verkregen hardigheit doet hoeſten, zonder opgeving van fluimen; en eindelyk na ſterk hoesten lozen die menſchen harde klontertjes, grooter of kleinder, na mate de holligheden groot zyn geweeſt, daar deeze vocht is te zamen gepakt geworden. Als deeze dan gelooſt worden, menen ſommige dat zy klieren van de long (1) loozen. Dit gaat zelfs zoo ver, dat de natuurlyke ſlym van de luchtpypen taai is geworden, en de inwendige gedaante van een longepyp heeft aangenomen, en dan gelooſt wordt; waar uit vele menen heele ſtukken van de long uitgeworpen te hebben. Na het lozen van deeze te zamen gepakte ſlym, blyft dat deel bloot en rauw, en wordt daarom van alle aankomende vocht geprikkelt. Hierom hoeſten deeze menſchen voor en na het lozen van deeze klonteren. Op dat deeze taaje klonters gemakkelyker mogen gelooſt worden, moet men de waasſem van warm water inademen, en een zachte Borſt-drank (§. 171.) gebruiken: maar als de lozing geſchied is, mag men dat deel mede wel vochtig houden op de zelfde wyze, maar ook te gelyk laten gebruiken een genezende rook, opgaande uit *Maſtix* op een gegloммen hout kooltjen gelegt en ingeademt, nevens de pillen hier boven (§. 175.) voor geſchreven.

177. Ik

(1) *Glandulæ Pulmonum.*

177. Ik ondervind veelmalen, en meest in de kinderen, dat door een verlooren of bedurven bereiding der spyzen in de maag, Hoest wordt verwekt, kort na het eten; deeze, alhoewel zy veelmaalen zeer sterk is, werpt geen of weinig fluimen op, waarom zy een Drooge hoest genaamt wordt. Als deeze lang genoeg heeft aangehouden, worden deeze menschen of kinderen genootzaakt te braken. Na dat zy de spys en het overige dat in de maag was, dus hebben geloost, bedaart de Hoest. Alle verzachtende borst-middelen doen den Hoest volharden, en de spys-bereiding in de maag nog meer bederven: maar door 't gebruik van maag-middelen worden zy gemeenlyk herstelt. Door een kwaade Maag.

℞. *Aq. Menthæ*, *Unc.* vj.
Aloës, *Drach.* ʃʃ.
Myrrhæ,
Sal Tartari,
Pulv. rad Galangæ min. aa. Scrup. ij.
M. F. Mixtura.

Hier van moet men vier of meermaalen daags een lepel vol ingeven. Als het kinderen zyn, mag men hier by wel wat suiker mengen voor de smaak, en geven wat minder te gelyk. Als het in bejaarde menschen is, welke pillen kunnen doorzwelgen, kan men dusdanige voorschryven:

℞ *Saponis Veneti*, *Drachm.* jʃʃ.
Balʃ. Peruviani,
Aloës, *aa. Scrup.* j.
Myrrhæ, *Drachm.* j.
Sal Tartari, *Scrup.* i.
Pulv. rad. Galangæ min. q. ʃ.
Ol Menthæ, *gt.* v.
M. F. Pilulæ, *gr.* iiij.

Laat

Laaten deezen omwonden worden met het poejer van Oranje-ſchellen, en daar van twee te gelyk eenige reizen 's daags gebruikt worden.

XXVI. HOOFDSTUK.

VAN HET BLOED-SPUWEN. (*Hæmoptyſis*)

Bepaling. 178. Om dat uit veele plaatzen bloed kan vloejen dat door den mond wordt uitgeworpen, als uit den neus, keel, mond, maag en long, welke bloedvloejingen alle niet even gevaarlyk zyn, en ook op byzondere wyzen genezen moeten worden; is het noodzakelyk, dat de bloed-lozing uit de Long; welke eigentlyk BLOED-SPUWING genaamt wordt, door haare eigen tekenen van de andere worde onderſcheiden. Eerſtelyk wordt het bloed gelooſt met en na voorgaanden hoeſt, om dat, zonder hoeſten, het bloed uit de kraakbenige altydt openſtaande Long-pypen (1), tegen deszelfs natuurlyke zwaarte, niet na boven gedreven kan worden: maar in het hoeſten wordt het bloed eensdeels door de lucht, lager van daan komende dan het uitſtortende bloed-vat open is, na de keel gedreven: andersdeels, om dat de Longpypen in het hoeſten door haare vezelen worden toegetrokken, en zoo het uitgeſtorte bloed voort duwen. Ten anderen, dit Bloed is ſchuimig, zoo als wy uit *Hipp.* geleert hebben in onze *Medicina Hipp. Aph.* 206. Om dat de uit- en ingedreven lucht door taai bloed gaande in het ademen en hoeſten, dit

(2) *Fiſtula Pulmonalis.*

dit bloed in ſchuim doet veranderen. Als 'er bloed uit den mond geſpoogen wordt zonder deeze twee verſchynſelen, behoeft men niet te denken, dat dit bloed uit de long komt. Want zo 'er met rachelen bloed uitgeworpen wordt, dat dan ook niet ſchuimig is, vloeit het uit de keel zelfs, en is minder gevaarlyk: of het komt uit de neus tot achter in de keel, en wordt zoo gelooſt. Wordt het bloed maar gelooſt zonder hoeſten of rachelen, dan denkt men dat een bloedvaatjen achter in den mond open is, of dat het uit het tand-vleeſch voortkomt. Hoe wy weten dat het uit de maag komt, zullen wy hier onder in het Bloedbraken (1) leeren.

179. Al het roode bloed wordt in zulke aderen en ſlagaderen bewaard en rond gevoerd, welker uiteinden zoo nau zyn, dat zy geen roode Bloed-bolletjes doorlaten: daarom is het zeker dat in de longe-pypen, als 'er een Bloedſpuwing geſchied, een of eenige vaatjes moeten verbroken zyn, of aan de enden zoo veel verwyderd dat zy roode bloed-bolletjes door laaten. In dit laatſte geval kan het wel zyn, dat onder de rachelen eenige roode ſtriemen gevonden worden: maar dan zal 'er zulk een overvloed van rood ſchuimig bloed niet gelooſt worden, dat men het Bloed-ſpuwen zoude mogen noemen. Maar als een bloedvaatjen geborſten is, dan wordt dit bloed geſtort in de openſtaande longe-pypen, en wordt in ſchuim verandert door de heen en weder gedreven lucht onder het ademen: als eindelyk

Oorzaken.

(1) *Vomitus cruentus.*

lyk dit ſchuim tot in het ſtrottenhoofd is opgeklommen, en het zelve prikkelt, ontſtaat 'er hoeſt, waar door al het uitgeſtorte bloed allengskens vergadert, in korten tyd wordt uitgeworpen. Alles derhalven, dat in ſtaat is deeze vaatjes te verbreken, kan een Bloedſpuwing veroorzaaken: als hoeſten, ſterk ſpreken, roepen, zingen, ſterker omloop van bloed, aangezet door lichaams-beweging, of het drinken van ſterken drank, Koortſen of te groote lichtheit der lucht. Deeze oorzaken werken zekerder in menſchen welke een kleine holligheit in de borſt hebben, gelyk in gebochelde, of die klein en plat van borſt zyn; of menſchen die een kleine opening hebben om de lucht in het ſtrottenhoofd (1) door te laten; gelyk alle die op de wys der vrouwen een hooge toon ſpreken en zingen. Als hier bykomt gebooren te zyn uit ouderen met de zelfde ziekten bezet, ziet men dat, wanneer zy tot de jaren komen van bloedrykheit en groote beweeging, gelyk in de Jongelingen, of wanneer zy al van te vooren een Bloed ſpuwing gehad hebben, zeer ligt, en ſomtyds zonder kennelyk vooroorzaken, het bloedſpuwen gebeuren; waarom dit ſoort van menſchen zich vooral moet wachten van de oorzaken, welke anders in welgeſtelde lichamen een Bloedſpuwing zouden kunnen maken.

Gevolgen.

180. Het Bloed-ſpuwen wordt in den beginne weinig geacht, om dat men wel tienmaal meer bloed uit den neus of wonden looſt zonder eenig kwaad gevolg, en om dat de menſchen

(1) *Larynx.*

ſchen in het begin gezont en wel leven, zonder eenige pyn of Koorts: maar als dit meermalen gebeurt, om dat zy gezien hebben dat veele daar door in de Teering gevallen en dus jong geſturven zyn, beginnen ſommige nadenken te krygen. Doch hier doet zich dan een groote zwaarigheit op: de Doctor verbied aanſtonts het wyn drinken, nacht-braken, ſchryft allerlei kwalyk-ſmakende middelen voor, en dat in zulk een gezonden ſtaat als zy zich bevoelen, en in die jaaren van leven, waar in men het meeſte vermaak moeſt nemen in drinken, danſſen, ſchermen, zingen, nacht-braken. Deeze ziekte ſchynt aan velen zoo veel oplettenheit en verlies van plaizier niet waardig, en wachten daarom liever zoo lang tot dat zy beginnen Etter op te werpen, over het geheele lichaam te vermageren, Koortſig te worden, na het eten, en nu en dan eens Bloed te ſpuwen. Dan wilden deeze onbezonnenen wel in korten tyd geneezen worden. Maar te laat! want, als na het bloedſpuwen Etter wordt uitgeworpen, (zoo als wy geleert hebben in onze *Medicina Hippocratica* Aph. 340.) dan is het zeldzaam dat een jongeling genezen kan worden. Op dat ik niet alles zonder reden te geven voorbyga, en om dat hier door de genezing wordt opgehelderd, zal ik hier een korte uitlegging byvoegen. Als het bloed drupswyze uit een van de opene bloedvaten valt in de openſtaande longe-pypen, en deeze nevens deszelfs longe-blaasjes(1) vervult, dan worden deeze deelen van de lucht berooft en

(1) *Veſiculæ Pulmonales.*

en met bloed gevult. Dit bloed hier ſtilſtaande ſtolt in den beginne; maar langer blyvende, verrot het en wordt ſcherp: de verrotting voortgaande maakt op die plaats een zweer. Ondertuſſchen gaat deeze bloedſtorting voort, en om dat deze longepyp vol is: moet het uitgeſtorte bloed in de naaſt by zynde takken loopen, welke nog vol lucht zynde een ſchuimig bloed maken. En om dat het voorige bloed al bedurven en ſcherp geworden is, wordt de long geprikkelt en aangezet om hoeſt te verwekken, waar door dit laatſt uitgeſtorte ſchuimige bloed wordt uitgeworpen, latende het voorige gemeenlyk zitten; 't welk ſcherper wordende eindelyk een longzweering maakt, en vervolgens een ongeneeslyke Teering. Laten deeze onachtzamen hier door eens tot zich zelven komen, en overwegen, in hoe gevaarlyken toeſtand van leven zy zyn, welken zy zo weinig achten.

Genezing. 181. Konden wy hier al het bloed dat uitgeſtort is, wegneemen, en konden wy met uitwendige drukking het opene vat ſluiten; of konden wy 'er een bloedſtempent middel op (1) leggen, gelykerwys in andere Bloedſtortingen (2); deeze genezing zoude zoo zwaar niet gerekent worden. Het gaat ook zoo gemakkelyk niet, als veele zich verbeelden, met ſtremmende middelen (3) in te geven, deze Bloedſpuwing te ſtuiten: want als wy al konden uitwerken dat het bloed zoo dik wierd, dat het niet door het opene vaatje konde loopen, zoude het ook niet kunnen gaan door de uitein-

(1) *Stypticum*. (2) *Hæmorrhagiæ*. (3) *Coagulantia*.

einden der slagaderen in de long tot in de aderen, zonder welken doorvloed geen mensch kan leven. Daarom zie ik niet voor de genezing in den beginne anders over te schieten, dan dat wy den aandrang van het bloed na de long zoo veel mooglyk zy verminderen, op dat daar door de toekrimping van het opene vaatje zich zoo veel kan vernauwen, dat 'er verder geen bloed worde uitgelaten. Hierom moet de Lyder vermyden al de voor opgetelde oorzaken; men moet een aderlating doen, op dat door de vermindering van 't bloed de vaten minder opgezet worden: want afleiden kan men hier niet, nademaal al het bloed door de long moet gaan. Deeze lating moet men om de maand of twee herhalen, voornamentlyk in Jongelingen, en in de zomer, op dat wy de nieuwe bloedrykheid (1) voorkomen. Middelerwyl is het goed een verkoelend en t'zamentrekkend middel te gebruiken, 't welk des bloeds beweging vertraagt en de t'zamentrekking der vaten vermeerdert, en dat ook tot aan de vaten der long gebragt kan worden. Daarom vinden wy zoo weinig hulpe van alle middelen uit verscheiden Aarden (2) te zamen gestelt, om dat zy de chylvaten niet kunnen ingaan. En hierom is deeze drank zeer voordeelig:

℞. *Rad. Symphyti maj.* — Drank in Bloed-spuwing.
Hordei mund. aa. Unc. j.
Flor. Rosar. rubr. M. j.
Aq. comm. Unc. xx.

Laat

(1) *Plethora.* (2) *Terrestria.*

Laat dit t'zamen koken in een toegeſloten vat. Van het doorgegotene moet veelmalen daags een koffykop vol laau of koud gedronken worden. Zoo dra als men weder gewaar wordt eenige kitteling tot hoeſten, warmte in de borſt, en een zoete ſmaak in den mond, zonder dat men Bloed-ſpuwing ziet, moet men de lating herhalen, en weder dat middel gebruiken, als of 'er een Bloed-ſpuwing geweeſt was; om dat deeze tekenen wel een voorbeduiding zyn geweeſt van aanſtaande Bloed-ſpuwing.

By aldien deeze Bloed-ſpuwing zich meermalen geopenbaart heeft, en men tekenen van Etter ziet, dan weet men ook dat 'er een verzweering in de Long is. In deeze tyd zal men evenwel onderzoeken, of 'er ook tekenen van aanſtaande Bloed-ſpuwinge komen, op dat men dezelve mag voorkomen op de gezegde wys. Alſchoon het aderlaaten niet voordeelig is in verzweeringen, moet dit hier in nochtans geſchieden, om nog grooter kwaad uit het Bloedſpuwen ſpruitende voor te komen. Ondertuſſchen moet men te gelyk die middelen gebruiken, welke wy in de Etter-bederving §. 27.) hebben opgegeven. Om dat de Etter een vocht is zwaarder dan water, en de rachels lichter zyn dan water, kan men door de rachelen in water te doen wel haaſt ontdekken, of 'er Etter by gemengt is of niet.

XXVII. HOOFDSTUK.

VAN HET ZYDE-WEE. (*Pleuritis*)

182. Alle pyn in de Borſt, welke men met uitwendig aanraken niet vermeerdert, mag men ZYDE-WEE noemen: en, om dat deeze pyn gevoelt wordt in het Ribbe-vlies (1), mag ze te recht *Pleuritis* genaamt worden. Hierom zyn 'er veele oorzaken die dit Zyde-Wee kunnen voortbrengen, namentlyk alle, welke pyn kunnen verwekken in het Ribbe-vlies, als Ontſteking, en Roos (waar van wy gehandelt hebben in onze *Gezuiverde Heelkonſt*) Koortſen (§. 1.) haar ſtof voornamentlyk hebbende of brengende in het Ribbe-vlies; ſcherpe Zinking-ſtof (§. 42.) Jigtige ſcherpte (§. 51.) Scheurbuik (§. 29.) ſcherpe bedurven vocht (§. 21.) Kramp-trekking (§. 138.) in de vezelen van het Ribbe-vlies, en meer andere pyn-verwekkende oorzaken, welke behalven deeze pyn van het Ribbe-vlies ook andere tekenen bybrengen, waar uit men het Zyde-Wee moet onderſcheiden, om daar in de rechte genezing aan te wenden. Daarom is het niet genoeg dat men het Zyde-Wee maar alleen onderſcheidt in waar (2) en valſch (3), of dat men in alle Zyde-Wee Ontſteking in het Ribbe-vlies vooronderſtelt, gelyk gemeenlyk geſchied. Ik zal in 't vervolg trachten door de byzondere bykomende tekenen aan te wyzen, hoe men de ee- Bepaling.

(1) *Pleura.* (2) *Vera.* (3) *Spuria.*

eene ſoort van de andere kan onderſcheiden, en dan daar te gelyk mede een beſchryving van de byzondere genezing geven.

Door ontſteking in het Ribbe-vlies.

183. Het Ribbe-vlies is zeer gevoelig en ſterk geſpannen, het wordt gerekt en krimpt weder in, by elke ademhaling, en wel voornamentlyk tot het Hoeſten. Als in dit vlies een Ontſteking komt, (welker kenmerken zyn groote pyn, klopping, hitte, zwelling, harde en rasſe pols, makende Koorts, die zich in 't vervolg opdoet na voorgaande pyn, en zich allengskens met de pyn verheft,) is die gemakkelyk te kennen: want deeze tekenen, komende in het Ribbe-vlies, beletten derhalven deszelfs uitrekking, waar uit zware ademing ſpruit, en met groote pyn; het Hoeſten is onlydelyk, en van wegens de prikkeling wordt de Lyder evenwel genoodzaakt te Hoeſten. Als de Ontſteking zoo groot is dat zy de genoegzame verwydering der Long, om bloed door te laaten, beneemt, wordt de pols flaau en ras, met groote benauwtheit. Om dat, in een voortgaande ontſteking, voor den vierden dag geen Etter gemaakt wordt, kan men ook voor dien tydt geen etterige fluimen verwachten, ten zy de Ontſteking bedaarde. Hierom is het opgeven van witte fluimen, en het vroege zetzel in de pis, met vermindering van pyn en Koorts, een zeer goed teken in deeze ſoort: maar de pyn, Koorts en Hoeſten allengskens vermeerderende, geven te kennen dat deeze Ontſteking zal overgaan in een Etter-gezwel, ten zy de Etter door het rachelen en onder de gedaante van wit zetzel in de pis geloost worde. Dit niet geſchiedende, gaat het Zyde-Wee gemeenlyk

over

over in een Etterborst. Als de tekenen van ontsteking zwaarder zyn dan dat men een verandering tot Etter zoude mogen hopen, verandert die of in een bederving, of in het vuur (1), waarop gemeenlyk de dood volgt. Hier om zal men ten eersten een ruime aderlating doen, en laaten alle verkoelende middelen gebruiken (§. 12.) om afgang te maken. Laat de zieke drinken dit volgende:

℞. *Hordei mundati*, *Unc.* j.
Tussilaginis, *M* ij.
Flor. Papav. Rhœad. M. j.
Rad. Glycyrrhizæ, *Unc.* j.
Aq. comm. Unc. XL.

Drank in een waar Zyde-Wee.

Laat dit gekookt worden en daar dan by doen.

Sal. Prunellæ, *Drachm.* ij.
F. Apozema.

Hier van, zoo warm als gedronken kan worden, veelmalen daags een bierglaasjen vol gebruikt. Uitwendig moet men op de borst leggen, daar de pyn meest gevoelt wordt, een pap gemaakt van Lynzaad-Meel (2) in water of karnemelk gekookt, en die veelmalen vernieuwen, of door het opleggen van iets warms deeze pap heet houden. Op deeze wyze zal men veelmalen het Zyde-Wee doen verdwynen. Op dat men zeker weete, dat het een Zyde-Wee is uit Ontsteking, moet men het afgetapt bloed beschouwen, het welke een taje korst boven op zal maken; want als het van de

(1) *Gangræna.* (2) *Farina Lini.*

de Roos of Koorts is, dan vindt men niet altydt deeze korst op het bloed. Als op de eerste aderlating geene genoegzame verlichting volgt, moet dit nog wel een reis of twee malen herhaalt worden.

Door de Roos. 184. Als een dunne, scherpe en hitte-verwekkende vocht (1) zich neder zet in het Ribbe-vlies, 't zelve prikkelende, geeft dat mede hitte, maar minder zwelling, Koorts, en Hoest; en vergaat lichter van de eene plaats naar de andere; de pyn is zelden zoo vinnig als die van een Ontsteking; de pols is wel ras, maar niet zoo hard, als in de voorige; de pis wordt rooder en blyft veelmalen zonder zetzel, schoon de zieke geneest; het gelaaten bloed blyft dun, bekomt, boven op, die voorgenoemde korst of vlies niet: deeze gaat zelden tot Etter over. De voorgaande uit Ontsteking, en deeze, worden wegens de overeenkomst van veele verschynzelen wel voor de zelfde gehouden. Doch deeze komt veelmalen door een belette ongevoelige uitwaseming; als de stof, die men moest lozen, nu binnen gehouden, op het Ribbe-vlies wordt vergadert. In deeze is het Aderlaaten van weinig vrucht. De voorgeschrevene Borst-drank (§. 183.) is voordelig; maar in plaatse van de pap buiten opgelegt, zal men meer voordeel vinden van eene Spaansche Vlieg, waar door die dunne scherpe vocht na buiten gelokt en uitgedreven wordt.

Door de Koorts. 185. Deeze beide soorten hebben eerst pyn en dan wordt vervolgens de Koorts ontsteken: maar

(1) *Humor calefaciens.*

maar als de Koorts-ſtof (1), zoo als wy in de Bruin (§. 164.) en in de Hoeſt (171.) beſchreven hebben, zich nederzet in het Ribbe-vlies, zo krygt men eerſt Koorts en dan de pyn; welke vervolgens, met het verheffen en verminderen van de Koorts, af en aanneemt. In deeze ſoort heeft men wel vroeg in den beginne rachels. In deeze moet de zelfde geneeswys gehouden worden, als men gedaan zoude hebben in de Koorts; behalven dat wy hier tevens zoeken het rachelen gemakkelyker te maken door een Borſt-drank (§. 183.)

186. De ſcherpe ſtof der Zinkingen (§. 47.) valt menigmalen op het Ribbe-vlies, en maakt daar wel een hevige pyn, belette ademhaling, en Hoeſt, doch met weinig of geen Koorts; de pols en pis wyken dan weinig van den gezonden ſtaat, waar door men deeze ſoort van de andere onderſcheit. In deeze zal men uitwendig verwarmende middelen op de borſt leggen, als een pleiſter gemaakt van *Empl. de Mucilaginibus* of *Oxycroceum*, en daar over geſtreken wat geperſte Oly van Foely (2) en Balſem Peru. In deeze ſoort is het dat veele veel voordeel genooten hebben van de *Empl. de Cumino*, *Gumm. Elemni*, de Kamfer, en geen nut van het Aderlaaten; en daarom deeze geneeswyze geprezen, en de gewone (§. 183.) veracht hebben. De inwendige middelen zyn hier boven (§. 49.) beſchreven: doch als men een likking wil geven moet die aldus bereit worden:

Door Zinkingen.

(1) *Materia febrilis.* (2) *Ol. Macis per expreſſ.*

Likking in het Zyde-Wee uit Zinkingen.

℞. *Syrup. Papav. alb. Unc.* ij.
Spermat. Ceti,
Masticis, *aa. Drachm.* ß.
Ol. Cort. Aurant, *gtt.* iij.
M. F. Linctus.

Hier van moet veelmalen een eierlepeltje vol ingenomen worden.

Hoedanig de overige ſoorten van Zyde-Wee (§. 182.) gekent en geneezen kunnen worden, kan men uit de aangehaalde plaatzen, met vergelyking van deeze beſchryving wel afleiden.

XXVIII. HOOFDSTUK.

VAN HET LONGE-WEE. (*Peripneumonia*)

Bepaling. 187. Om dat het woord LONG-ONTSTEKING maar betekent een ſoort behoorende tot de *Peripneumonia*, en dat LONGE-WEE, in navolging van Zyde-Wee, alle ziekten kan beduiden, welke tot de *Peripneumonia* gebragt worden, daarom heb ik my alhier van dit woord willen bedienen, ſchoon ik het niet by andere Nederduitſche Schryvers gevonden heb. Het is evenwel noodzaakelyk dat het Longe-Wee verzelt is van een gedurige en ſterke Koorts, want zonder die zoude men deeze ziekte brengen tot de *Aamborſtigheit* (1). Om dan te weten dat iemant het Longe-Wee heeft, is het noodzaakelyk dat 'er een gedurige en ſterke *Koorts* zy; maar de *Pols* is gemenelyk zachter, raſſer en zwakker dan in het Zyde-

(1) *Aſthma.*

de-wee, om dat het bloed niet vry door de Long kunnende gevoert worden, de groote ſlag-ader te weinig bloed ontfangt, om een harde pols te kunnen voortbrengen. Binnen in de borſt wordt een groote *Hitte* en *Benautheit* gevoelt, zynde de *Ademhaling* ſchielyk en klein, als of die maar alleen in het bovendeel van de borſt gehaalt wierd, en de zieken worden gedwongen overeinde te zitten, en zelfs door trekkers van de borſt, die op en na onze wil werken, te ademen, om dat de Long niet genoeg lucht kan inlaaten. De *pyn* is veelmalen van weinig belang, maar de Benautheit zeer groot; om dat de Long geen gevoel-zenuwen heeft. (zie §. 73.) Maar by aldien het Middelſchot (1) van de Borſt, of het Ribbevlies mede is aangedaan, dan wordt ook pyn gevoelt, die dan de ruggegraat en het borſtbeen ſchynt tot malkanderen te trekken; ook wordt deeze pyn wel onder de ſchouderbladen gevoelt.

188. Alle ziekten, met Koorts verzelt, kunnen een Longe-Wee voortbrengen; als Ontſteking, Roos en Koorts, wanneer die haar zitplaats meeſt in de Long hebben, of haar ſtof daar nederſtorten; heete bederving (§. 25.) Alle deze oorzaken kunnen in de Long zoo wel een Long-wee veroorzaken, als die in het Ribbe-vlies vallende een Zyde-wee voortbrachten. Maar om dat de Long weinig of geen gevoel heeft; om dat het een byzonder werktuig is, hebbende behalven de algemene levens-beweging, noch een andere alleen aan de

Oorzaken.

(1) *Mediaſtinum*.

de Long eigen; om dat daar in zyn tweederhande bloedvaten, namentlyk de Longvaten(1), en de Longepyps-vaten (2); en eindelyk om dat de Long een byzonder gebruik heeft, worden in het Longe-wee verscheiden toevallen gezien, welke in het Zyde-wee niet gevonden worden, alschoon beide deeze deelen van de zelfde ziekte getroffen worden.

Gevolgen. 189. De eigen tekenen van de zoo aanstonds aangehaalde Ziekten, gepaart met de veranderde werking van de Long, kunnen de kenmerken opgeven, waar uit wy de verscheiden soorten van Longe-Wee kunnen opmaken. In 't algemeen heeft men hier meerder fluimen dan in het Zyde-wee, om dat de Longe-pypen natuurlyk veel slym geven; en dan zeer overvloedig, als zy door een scherpe stof geprikkelt worden: maar als die niet wordt uitgeworpen, zullen zy in de Longe-pypen in zoo groote menigte vergadert worden, dat de Lyder daar door zal stikken. Het Hoesten is veelvuldiger en benauder, maar minder pynlyk, dat uit het gezegde gemakkelyk kan afgeleid worden. Het aangezicht en oogen zyn meer gezwollen, en rooder dan in het Zyde-wee. De Zieke wordt veelmalen lichthoofdig (3), en valt dikwyls in een Etterborst en Teering: ook groeit, na de geneezing, gemeenlyk de Long vast aan het Ribbe-vlies; makende vervolgens een benauwde ademhaling; het welke ook wel veroorzaakt wordt, om dat een gedeelte van de Long door dit Longe-wee bedurven is geworden.

190.

(1) *Vasa Pulmonalia.* (2) *Vasa asperæ Arteriæ.* (3) *Paraphreniticus.*

190. Als men uit de algemeene tekenen van de Koorts, Roos, Ontſteking, en heete bederving, vergeleken met de beledigde werking en plaatze van de Long, ontdekt heeſt wat het is, zal men dat ſoort van genezing gebruiken, welke wy hebben voorgeſtelt in den Hoeſt (§. 168.) en het Zyde-wee (§. 182.) uit dusdanigen oorzaak voortkomende. Alleen ſtaat in deezen aan te merken, dat middelen, van buiten op de borſt gelegt, weinig kunnen uitvoeren; maar dat wy veel kunnen doen met middelen, welke onder de lucht vermengt ingeademt kunnen worden. Geneezing.

XXIX. HOOFDSTUK.

VAN DE AAMBORSTIGHEID. (*Aſthma*)

191. De AAMBORSTIGHEID komt met het Longe-wee overeen, dat in beide een bezwaarder Ademhaling geſchiedt; maar de Aamborſtigheid gaat met geen Koorts noodzaaklyk gepaart. Ondertuſſchen moet men het benauwd en haaſtig ademen, dat door te ſterken omloop van het bloed veroorzaakt wordt, gelykerwys in groote lichaams-beweging of Koorts, niet tot de Aamborſtigheid brengen. Om dat de Aamborſtigheid niet is allerlei ſoort van benauwde Ademhaling, maar een zekere ſoort; daarom mogen ook niet alle oorzaken, die een benauwde Ademhaling voortbrengen, tot de Aamborſtigheid gebragt worden: maar alleen die, welke nevensgaande tekenen van de Aamborſtigheid mede brengen: Bepaling

waar

waar van wy de voornaamſte zullen op geven.

Slym in de Longepypen.

192. Alhoewel gedurig in den gezonden ſtaat veel ſlym in de Longpypen wordt afgeſcheiden, om die te bevochtigen, op dat zy door de lucht niet te zeer zouden uitdroogen, gelyk men bevindt in den mond als men met een open mond lang ademt; wordt evenwel in gezonde menſchen byna niets door het rachelen gelooſt, tot een bewys dat deeze ſlym, weder verdunt en met de andere vochten op genomen, wordt rond gevoerd. By aldien deeze afſcheiding van ſlym, gelykerwys in de verkoudtheit en oude menſchen, overvloedig veel is; of dat zy te taai is dan dat zy weder verdunt kan worden; of de werking der Longe te zwak is om deeze verdunning en wegvoering uit te werken, dat de gemeenſte oorzaak is in oude menſchen; dan wordt deeze ſlym allengskens niet alleen vermeerdert, maar vervult ook zo de Longe-pypen met deszelfs blaasjes, dat 'er geen plaats genoeg voor den ingang van de lucht wordt overgelaten; hier toe helpt mede veel, een koude en vochtige lucht. Deeze ſlym hier blyvende, afgezondert van den gemeenen omloop en ſtilſtaande, bederft. Als dan deeze ſlym het binnenſte vlies van het ſtrottenhoofd raakt, maaktze door haar prikkeling een hoeſt gepaart met Aamborſtigheit, waar in de Lyder, veel fluimen opgevende, verlicht wordt. Deeze wordt dan een vochtige Aamborstigheit (1) genaamt. Om dat de Zieken veel verlicht worden door het loozen van fluimen, is de ge-

(1) *Aſthma humidum.*

geheele genezing wys van veelen maar gericht om te maken dat veel fluimen geloost worden, door suiker, honing, zoethout, en allerlei Siropen; niet denkende, dat 'er geen eind zal zyn van loozingen, om dat gedurig weder nieuwe slym wordt gemaakt en vergadert, zonder dat de oorzaak wordt weggenomen: of liever te gelyk de oorzaak vermeerderende; om dat deeze middelen de werking van de Long in het verdunnen van deeze slym nog meer verzwakken. Hier van daan de lange onnutte genezing in deeze Aamborstigen, met loozing van fluimen, door *Syrupus Capillorum Veneris*, *Althææ* en *Violarum*, *Papaveris Rhœados*, *Balsamum Lucatellæ*, Drop en andere borst-koekjes en dranken. By aldien men versterkende middelen gebruikte, zoude de slym verdunt worden; en de zwakheit van de Long geneezen zynde, zoude de nieuwe aangroei beletten, dat in de oude menschen voornamentlyk plaats heeft. Daarom laat ik in dat geval dit volgende gebruiken:

℞. *Gum. Ammoniaci*, *Drachm.* ij.
Balſ. Peruviani.
Styracis, *aa. Drachm.* ß.
Pulv. Cort. Aurant. q. ſ.
M. F. Pilulæ, *gr.* iiij.

Borst-pillen.

Laat hier van alle uuren een ingenomen worden met Spaansche Wyn. Ook heb ik hierin uitmuntende gevonden, de opgaande rook van Mastik, op een geglommen houtskooltjen gelegt, om in te Ademen. Als de fluimen wat al te taai worden om te loozen, dan laat ik de

roo-

rooking achter, en meng onder de pilletjes wat zout van Wynſteen (1).

Water of Slym in de holligheit der Borſt en Longe.

193. Gelykerwys de ſlym, alszė de Longe-pypen vervult, den ingang der Lucht verhindert; doet ook de ſlym, of waterdeelen, zittende in de zelfſtandigheid van de Long, buiten de Longe-pypen, of in de holligheit van de borſt, of de Long-klieren, het zelfde door uitwendige drukking op de Longe-pypen, waar door die niet genoeg verwydert kunnen worden. In dit geval worden geen fluimen gelooſt; de Zieke voelt een zware en volle borſt zonder Koorts; moet overeinde zitten om te ademen, met of zonder hoeſt, na mate deeze vocht zagt of ſcherp is; hy kan geen natte lucht of miſtig weêr verdragen; als hy zich in de koude lucht begeeſt, waar door deeze ſlym verſtyft, en dan meent hy te ſtikken. Om dat men deeze ſtof niet kan zien, zoo maakt men die op uit de beſchreven tekenen, gevoegt by een bleeke gezwollenheit in het aangezigt, hals en borſt, en uit verſchynſelen over het gantſche lichaam van ſlym-gezwellen. De Zieken kunnen hier lang mede gaan kwynen, en komen eindelyk zoo ver, dat zy zonder willige beweging (2) niet kunnen ademen; waarom zy genootzaakt worden gedurig te waken, of als zy door ſlaap overweldigt worden, meenen zy te ſtikken. In dit geval eiſchen de Zieken altyd ſlaapmiddelen, en als men zoo onvoorzichtig is die te geven, ſlaapen zy gemeenlyk den eeuwigen ſlaap. Het beſt, dat ik gevonden heb, is matig open lyf te

(1) *Sal. Tartari.* (2) *Motus Animalis.*

te houden door dit volgende; want veel afgang maakt meerder benautheid, om dat de vochten van de borst zich niet gemakkelyk door den afgang laten uitwerpen, maar wel door de Pis;

℞. *Gum. Ammoniaci Drachm.* ij. — Laxerende Borstpillen.
Masticis,
Scammonei, aa. Drachm. ß.
Ol. Fœniculi, *gt.* vj.
M. F. Pilulæ, *gr.* iij.

Hier van moet men twee te gelyk laaten gebruiken zoo veel maalen daags, tot dat 'er bekwame afgang blyft. Daarenboven moet men trachten de slym te verdunnen en door de Pis uit te leiden.

℞. *Succini*, — Borstpoejer.
Ocul. Cancr. aa. Drachm. jß.
Sal. Tartari, *Drachm.* ß.
Ol. Fœniculi, *gt.* vj.
M. F. Pulveres. x.

Hier van driemalen daags een te gebruiken.

194. Het is niet alleen de kracht van 't hart, welke het bloed door de longe dryft, en de beweging in de vezelen van de borst en't middelrift, welke genoeg is om te ademen; want de Long zelf heeft mede zyn eigen vezelen, die zich bewegende het ademen en den bloedloop door de Long bevorderen. Als deeze byzondere beweging zwakker is, komt daar door een belemmerde Ademhaling en doortocht van 't bloed; in welk geval de menschen — Zwakker beweging in de Longvezelen.

een onverdraaglyke benautheit (zie §. 74.) gewaar wordende, gedwongen worden met hunne willige beweging de ademhaling te hulpe te komen. Dan geschiedt hier een aanhoudende Aamborstigheit zonder eenige pyn, op die wyze als de machteloosheit in de uitwendige leden. Wanneer dit komt in hoogen ouderdom, heeft men weinig hope van geneezing; maar in zwakke menschen komende, moet men, behalven de middelen welke men in die zwakheit zoude gebruiken, ook in geven en op de borst leggen zulke middelen, als in de slym (§. 192.) zyn voorgeschreven.

Door Kramptrekking. 195. Om dat de Long hare byzondere beweging heeft, kan in die vezelen ook wel afzonderlyk een Kramptrekking (§. 138.) vallen, welke de beweging van de Long belet, en zoo een schielyke Aamborstigheit maakt zonder het loozen van eenige fluimen: deeze verdwynt ook weder zoo schielyk als ze gekomen is: waar over de Lyder zeer verwondert wordt, menende dat zyn Longe vol fluimen was, en hy bevindt zich zeer schielyk wederom vry, als voorheen, te kunnen ademen. In deeze soort wordt twederhande genezing vereist, eerstelyk het toeval zelf te doen bedaren, en vervolgens het wederkomen te beletten. Dit toeval bedaart zeel wel door het gebruik van dit volgende.

℞. *Aq. Fœniculi, Unc.* v.
Sp. Sal. Ammon. extemp.
Succini, aa. Drachm. j.
Syrup. Papav. alb. Unc. j.
M. F. Mixtura.

Hier

Hier van alle halfuuren een lepel vol gebruikt, tot dat de Lyder weder vry kan ademen. Het is niet noodig dat hy fluimen uitwerpe, het is genoeg als deeze Kramp-trekking maar los laat. By gebrek van Venkel-water (1) zal men Gerſten-Water (2) nemen, en doen dan een drup of vier Venkel-oly (3) daar by. Ik heb wel ondervonden, dat door het Aderlaaten aanſtonds verlichting wierdt toegebragt, en dat de menſchen, zoo menigmaal als zy maar overvallen wierden van Aamborſtigheid, zich weder deden Aderlaaten: maar ik heb te gelyk ondervonden, dat dit overval allengskens ſchielyker weder kwam, en dat zy dan met 'er tyd vervielen in een ſlymige Aamborſtigheid, (§. 193.) door gebrek van beweging in de Long-vezelen. Daarom doe ik in dit geval geen Aderlaating, dan in den hoogſten nood, en dan ook maar eenmaal; maar tracht liever door Zenuwmiddelen (4) deeze toevallen voor te komen.

℞. *Balſ. Copayv. ad Conſiſtentiam cocti, Drachm.* iij.
Peruvian. Drachm. ß.
Styracis, Drachm. j.
Flor. Benzoin.
Sal. vol. Succini, aa. Scrup. ß.
M. F. Pilulæ, gr. iij.

Hier van veelmalen daags een ingenomen.

196. Om dat dunne en weinig aan malkanderen hangende vochten, zich gemakkelyker door kleine vaatjes laten dryven, dan die beſtaan uit grooter of wanſchiklyker deelen, en die

Rauwheit en Slymerigheit van 't bloed.

(1) *Aqua Fœniculi.* (2) *Aqua Hordei.* (3) *Ol. Fœniculi.* (4) *Nervina.*

die zeer met malkanderen verknogt zyn, daarom worden de Ongedaantige (§. 17.), of met slym opgevulde Lichamen, zoo dra zy zich maar een weinig meer bewegen, door een benauwde Ademhaling gekwelt, welke van veelen mede tot de Aamborstigheit gebragt wordt. By aldien men dan bevindt, dat 'er uitwendige tekenen van ongedaantheit, of overvloed van slym in het lichaam zy, en dat deeze menschen niet dan na het eten, of als zy zich wat sterker bewegen, een benauwden Adem krygen, moet men denken dat deeze soort van Aamborstigheit niet door borstmiddelen (1) genezen zal worden, maar door middelen die de koking van de Maag bevorderen, of de Ongedaantheit genezen, of de slym verdunnen en uitwerpen. Hier uit kan men wel zien, waarom dat Braak-, Purgeer- en Maagmiddelen, veelmaalen de Aamborstigheid genezen, en dat men met deezen niet in alle soorten van Aamborstigheid te recht kan komen.

Overvloed en grooter beweging van 't bloed.

197. Om dat het bloed in zich zelfs geen vermogen heeft om zig te bewegen, maar voortgestuwt moet worden door de beweging in de werktuigen en vaten, zo volgt dat, als het bloed te overvloedig geworden is, dan de kracht van beweging in de werktuigen niet genoeg is om dit bloed met behoorlyke snelheit voort te stuwen. Als dit mede in de Longe voorvalt, of om dat in het gantsche lichaam zulk een overvloed is, of dat het in te grooten overvloed na het Hart en de Long gedreven is; dan vindt men in beide gevallen, dat de

(1) *Pectoralia.*

de Long niet in ſtaat is, zonder bykoming van de willige beweging, al dit bloed door te laten, zonder vermeerderde en benaude ademhaling, Als men uit het zwellen der aderen, een ledig leven, en overvloed van ſpys; of na het ophouden van een gewoone bloeding, oordeelt dat deeze Aamborſtigheid voortkomt uit overvloed van Bloed, is het beſte middel een Ader te laaten, waar door deeze Lyders ſchielyk en op eenmaal genezen worden. Maar als men uit de vermeerderde hitte in het lichaam, en meerder klopping van de pols kan opmaken, dat deeze Aamborſtigheid meer uit een drift dan overvloed van bloed voortkomt, dan doet men mede een ader laten; maar men gebruikt ook verkoelende middelen (zie §. 12.) alſchoon het geen borſtmiddelen zyn, om deeze overmatige drift te temmen.

XXX. HOOFDSTUK.

VAN DE BLOED-BRAKING. (*Vomitus cruentus*)

198. Het BLOED-BRAKEN laat zich zeer gemakkelyk onderſcheiden van de Bloedſpuwing (§. 178.): want in het Bloedbraken gaat gemeenlyk vooraf een walging en poging tot braken, daar na volgt het braken zelf, waar door gemeenlyk veel bloed te gelyk geloost wordt, dat bruin van kleur is, minder of meerder geſtolt, by zig hebbende de ſlym of andere vochten en ſpys uit de Maag, waardoor het dikwyls veelerlei kleur en reuk bekomt, en zelden ſchuimig is, gelyk het bloed uit de Long was. Bepaling.

 199. Als

Door breken van een Bloed-vat.

199. Als iemant, na het gebruik van ſterke middelen, braakdranken, of iets dergelyks, ſterk braakende, eindelyk bloed Braakt, dan denkt men dat een vaatje geborſten is 't welk het bloed in de Maag uitſtort en zoo doet lozen. In dit geval zal men ten eerſten geen ſtollende middelen gebruiken, zoo als gemeenlyk geſchied; om dat dan de prikkelende oorzaak blyft, en de ſtollende middelen met het uitgeſtorte bloed vermengt worden, 't welk ſtyf geworden zynde bezwaarlyk te lozen is, en een oorzaak wordt van volgende Bloed-braking; en om dat deeze Middelen dan het vat niet kunnen raken dat geborſten is. Maar men moet de Maag uitſpoelen met eenige zagte vocht, als water en melk, dat gedronken wordt en door het braaken gelooſt, tot dat de pyn over is. Vervolgens geeft men een weinig van een ligt Slaapmiddel (1) te gelyk, om de gaande gemaakte beweging te ſtillen; als wat Siroop van Slaapbollen (2) met wat water gemengt. Hier ſtaat te letten dat de Lyder zich moet wachten van alle ſpys te eeten, en zich maar met vocht geneeren, weinig te gelyk, op dat de maag zich mag toetrekken. Deeze toetrekking zal van zelfs het vat doen ſluiten, op de wys als de Lyfmoeder in de kraam-zuivering (3). By aldien men omtrent de Maag klopping of hitte gewaar wordt, beduidende dat aldaar te veel aandrang is, dan moet men in garſte-water wat roode roozen laaten trekken, en mengen daar by een weinig *Sal prunellæ* en

(1) *Anodynum.* (2) *Syrup. Papav. albi.* (3) *Lochiorum fluxus.*

de *Syrup. Papav. albi.* Het is dan ook noodig een ader te laten, waar door deeze aandrang zal vermindert worden.

200. Als deeze Bloekbraking geſchied zonder een voorafgaande gebruik van ſcherpe middelen, en zonder pyn, maar na voorgaande benaautheit en walging, voornamentlyk als de gewoone vloed der Aambeyen opgehouden is, ook wel na het ophouden der ſtonden: dan denkt men dat eenige takken van de Poortader, door de Maag verſpreid, dit bloed uitwerpen; het geen gemakkelyk geſchieden kan, om dat deeze aderen geen klapvliezen hebben; en de vocht, in een van deeze aderen ingeſpoten, gemakkelyk doorgaat tot in de holligheit van de Maag. Het bloed, dat dan gelooſt wordt, is gemeenlyk bruinder, maar zeer zelden geſtolt, om dat het bloed van de Poortader zoo ligt niet ſtolt, als dat van de ſlagaderen en van de hol ader; en bruinder van kleur is. In deeze ſoort zal men aanſtonds een weinig t'zamen trekkende vocht laaten gebruiken, weinig te gelyk, zoo als wy in de Bloedſpuwing (§. 181.) voorgeſchreeven hebben; de Maag zoo veel doenlyk is ledig houden, en te bevelen zich te wachten van alle harde Spys en ſcherpe middelen, zelfs van poejers en conſerven, op dat 'er geen de minſte prikkeling in de Maag veroorzaakt worde. Het aderlaaten is in dit geval van minder nut dan in het voorige, om dat wy met aderlaaten het bloed van de Poortader niet wel kunnen verminderen.

Door verwyding der Bloedvaten.

XXXI. HOOFDSTUK.

VAN DE WALGINGE. (*Nausea*)

Bepaling. 201. In gezonde menschen heeft men een gedurige wormswyze beweging in de maag, tot bereiding en voortstuwinge van de genomene spyze, beginnende van de slokdarm en voortgaande na de portier van de maag, alwaar het begin der darmen is: van deeze beweging worden wy niets gewaar; wy kunnen die ook niet verhaasten of vertragen. Maar als deeze beweging een verkeerde koers maakt van beneden na boven, dan gevoelen wy in ons een onaangenaame aandoening, welke wy WALGINGE noemen. Als ons daar door alle lust tot eten benomen wordt, dan noemt men het *Fastidium*, met of zonder begeerte, om het geen in de maag is door Braken uit te werpen.

Oorzaaken. 202. Deeze verkeerde beweging in de maag wordt door veel oorzaken voortgebragt, welke, als zy inwendig zyn, bezwaarlyk ontdekt kunnen worden; en evenwel moet men volgens deeze de genezing richten, wil men zeker gaan. Hierom worden zoo menigmaalen vruchteloos middelen aangewend; en het middel, dat zekerlyk genas in den eenen, wordt van geen vrucht in den anderen. Daarom is het onmogelyk eene algemeene genezing of middelen voor te schryven. Ik zal dan eenige van de voornaamste oorzaken aanhalen, op dat de geneezing daar uit geleert mag worden,

den, een begin makende van de meest bekende.

203. In het gemeen zal al het doorgezwolgen, waar van ons lichaam nadeel te wachten heeft, of dat meerder is dan wy kunnen verdragen, een walginge geven. Hier zien wy aanstonds de voorzichtigheit der natuure, welke ik uit een dood werktuig, volgens de wetten van beweging, niet kan afleiden; maar in ons levendig lichaam al redelyk bestendig is. Hier van daan is het dat alle vergiften, braakmiddelen, te veel purgeerende middelen ingenomen, walginge maaken. Spys en drank, in zich zelven nut, in te groote menigte ingenomen, brengen mede walgingen aan. Deeze oorzaaken, om dat zy van buiten aankomen, laaten zich gemakkelyk kennen, en vereischen eene uitwerping door braking, als zy van zelf niet verwekt wordt. Als te veel genomen is, zal het genoeg zyn door kitteling in de keel het braken te bevorderen, hoe wel het beter was deeze misslag niet te begaan: maar als het van vergift of bedurven doorgezwolgen stof voortkomt, en men door het inzwelgen van zachte en vetachtige vocht niet genoegzaam kan Braken, om dit verdorvene en schadelyke uit te werpen, dan moet men een Braakmiddel (§. 15.) gebruiken, en veel drinken, om weder uit te braken.

Doorgezwolgen spys of drank.

204. Het is zeldzaam, als iemant niet gewoon is ter zee te varen, dat als hy voor de eerstemaal van de baren wordt geslingert, hy niet alleen walgende maar zelfs brakende wordt. Insgelyks als het lichaam maar veelmaalen wordt in 't ronde gedraait, of geschommelt: veele kunnen

Lichaams beweging.

nen zelfs het ryden achterwaards niet verdragen. Waar uit blykt dat de beweeginge van de maag zeer medelydende is; en dat het genoeg kan zyn op een ongewoone wys beweegingen te maaken, om daar door walginge voort te brengen. In dit geval is 'er geen ſtof om geloost te worden; het is maar alleen noodig de oorzaken te vermyden. Het gebeurt evenwel, dat als de beweging van de maag zoo gaande gemaakt geworden is, dat of ſchoon de oorzaak is weg genomen, dezelve aanſtonds niet bedaart. In dit geval is het goed wat Rhynſche-wyn met water verlengt, en daar by gedaan wat nat uit een Citroen: en eenige druppen *Laudani liquidi*, of wat *Syrupus Papaveris albi* te gebruiken, weinig te gelyk, op dat de maag door de veelheit niet gaande gemaakt worde.

Gemoeds beweging. 205. Niet alleen wordt de beweging van de maag beroert door ongewoone lichaams beweging, maar zelfs door het zien van iets dat in 't ronde draait, of door ſpys of drank waar van men een afkeer heeft, of waar van men te vooren gebraakt heeft; waar uit men leert dat de beweging van de maag door zeer kleine oorzaaken kan ontruſt worden. Zelden worden tegen deeze walginge middelen gebruikt; doch, als men die begeerde, zoude men de voorige (§. 204.) kunnen gebruiken.

Bedurven ſtof in de Maag. 206. Gelykerwys bedurven ſtof doorgezwolgen (§. 203.) Walging verwekt, geſchiedt dit ook als voor ons onzichtbaare bedurven ſtof na de maag van elders anders gevoert wordt, of, daar ſtaande, bederving aanneemt.

neemt. Dusdanig is het Maag-ſap (1), Alvlees-ſap (2), en de Gal; als ook wanneer door de Zenuwen, Slagaderen, of Poortaderen (3) eenige bedurven ſtof in de Maag wordt uitgeſtort; of als deeze ſtoffen, goed zynde, daar ſtilſtaande bederven, en alzoo in de Maag een ongewoone beweging verwekken, die wy Walging noemen. Alle deeze oorzaken zyn aan het gemeen onbekent, en geven aan de Heelmeeſters veelmalen werks genoeg, om te onderzoeken of het deeze of een andere oorzaak is, welke de Walging voortbrengt. By aldien deeze Walginge verlicht is geworden door het braaken van ſlym, gal of andere ſtof, en dan weder op nieuw komt met een verloren eetluſt, benautheit en opzetting omtrent de Maag, en oprisping van veel winden, of een bittere bedurven ſmaak in den mond, dan denkt men dat deeze Walging voortkomt door bedurven ſtof in de Maag. Hier om is het zeer goed ten eerſten deeze ſtof te loozen door de naaſte weg, met een Braakmiddel (zie §. 15). Na dien tydt is het goed Maagmiddelen te gebruiken (§. 20.); en als de afgang niet volgt, moet men hier zoo weinig purgeermiddelen by mengen, dat matig open lyf gehouden worde. Als men uit de bykomende brandigheit, benauwtheit en Koorts gewaar wordt, dat het een ſcherpe gal is, welke de Walginge veroorzaakt, dan moet men voor al zorg dragen, dat deeze gal gelooſt worde; want blyvende, en door de darmen ne-

(1) *Succus Ventriculi.* (1) *Succus Pancreaticus.* (3) *Venæ Portarum.*

nederwaarts gaande, veroorzaakt ze wel een buikloop met pyn; of, onder het bloed gemengt, een heete Koorts; welke ziekten dan zoo gemakkelyk niet te genezen zyn (zie §. 25). Het gebeurt ook menigmaalen, dat de Koorts-ſtof zich na de Maag begeeft, en zich daar zoekt te ontlaſten; het welke wy gewaar worden, als na de Walging Braking volgt van een ſlymige of galachtige ſtof. Deeze braking moet men dan bevorderen door het drinken van eenige zachte vocht, op dat de Maag ontlaſt worde. Maar als na het loozen de Walging blyft, of dat deeze Walging maar alleen ontſtaat door ontroering van de Koorts, dan is het beſt deeze onordentelyke beweging te ſtillen door dit volgende:

Drank in de Walging.

℞. *Hordei mundati,*
Rad. Acetoſæ, aa. Unc. j.
Flor. Roſar. rubr. M. ß.
Aq. comm. Unc. xxv.

Laat dit zagtjes in een beſloten vat gekookt worden, tot dat de Garſt gaar is; doe dan by de doorgegoten vocht,

Succi Citri, Unc. j.
Vini Rhenani, Unc. ij.
Syrup. Papav. albi, Unc. j.

Laat hier van veelmaalen, maar weinig te gelyk, genomen worden. By aldien het ſlym geweeſt is, die vooraf gelooſt wierd, en meer een zwakheit dan Koorts beſpeurd wordt, is dit volgende beter:

℞. *Suc-*

℞ *Succi Citri*, *Unc.* j.
Sal. Tartari, *Drachm.* j.

Drankjen in de Walginge.

Meng dit onder malkanderen, en als het opbruissen gedaan is, doe daar dan by

Aquæ Menthæ, *Unc.* vj.

Hier van moet men veelmaalen een lepel vol ingeven. Als men geen Kruizemunt-Water (1) heeft, moet men Gersten-Water gebruiken met een drup of drie Oly van Kruizemunt (2), eerst met wat suiker gemengt.

Door de Roos of Ontsteking.

207. Zoo noodzakelyk als het is door Braakmiddelen de Maag te ontlasten van het geen in de Maag de Walginge voortbragt, zoo doodelyk is het, als door een Ontsteking (3) of Roos (4) in de Maag of omleggende deelen eene Walging wordt voortgebragt: want deeze deelen door een Braakmiddel gaande gemaakt, zullen een poginge van Braken maken, zonder iets te loozen, tot den dood toe. Wees daarom niet al te onvoorzichtig, in het geven van Braakmiddelen in de Walginge met Koorts gepaart. Want als de Walging aan komt met groote benautheit, hitte, pyn, klopping omtrent de Maag, en als iets, dat door gezwolgen wordt, een groote pyn maakt, als of het in de Maag brand verwekte, met een gedurige Koorts; dan is het denkelyk dat deeze Walginge uit de Roos of Ontsteking in of omtrent de Maag ontstaat, waar in men alles moet doen dat

(1) *Aq. Menthæ.* (2) *Ol. Menthæ.* (3) *Inflammatio.* (4) *Erysipelas.*

dat wy in deeze twee hoofdſtukken geleert hebben (zie onze *Gezuiverde Heelkonſt*). Men moet hier trachten de Walginge te doen bedaren, door de boven voorſchreven Drank (§. 206.) leggende op de Maag een papje gemaakt van Roozen en Vlier-bloemen met azyn gemengt.

XXXII. HOOFDSTUK.

VAN DE BRAAKING. (*Vomitus*)

Bepaling. 208. Wanneer door een verkeerde beweging van de Maag-vezelen, het geen in de Maag is na den Slokdarm wordt gedreven, gelykerwys in de Walginge, en dan vervolgens door het trekken van de Buikſpieren, dat geen dat in de Maag is, door den Slokdarm en Mond wordt uitgeworpen, wordt deeze loozing BRAAKING genoemt. Als de Maag geen ſtof in zich heeft, dan geſchiedt alles gelyk in het braken, maar daar volgt geen uitwerping van ſtof, dan na herhaalde pooging tot braken wat gal, met de natuurlyke ſlym van de Maag. Het gebeurt ook wel dat, ten tyde van alle deeze bewegingen, de bovenſte opening van de Maag zoodanig geſloten blyft, dat 'er niets uitgeworpen kan worden, het welk de Lyder meer benauwt dan het Braken zelf.

Oorzaaken. 209. De oorzaaken van Braaking en Walging zyn byna de zelfde; behalven dat de oorzaaken hier wat grooter zyn: waarom men in de Brakinge alles moet in acht nemen dat in de Walginge gezegt is.

210. De zwakke beweging van de Maag is veelmaalen een oorzaak van Braking; want daar door worden de invloejende vochten en de genomene ſpys en drank niet voortgeſtuwt. Deeze in de Maag blyvende worden allengskens zoo veel opgehoopt, dat zy door haar veelheit laſtig vallen: of ſtilſtaande, veranderen zy in ſlym of verrotte ſtof, welke eerſt een Walging en daar na een Braaking voortbrengt. Om dat na het lozen van deeze ſtof de zwakheit der Maage blyft, loozen deeze Menſchen veel ſlym en bedurven ſtof, niet wetende waar die van daan kan komen, om dat hun onbekent is, dat de ſtilſtaande vochten in de Maag van zelf deeze verdervinge aannemen. Uit een zwakke Maag.

211. By aldien 'er veel ſtof in de Maag is, dan is het beſt die eerſt te loozen door een Braakmiddel (§. 15.): doch als de braking voorafgegaan is, is het onnoodig. Vervolgens mag men wel eens Purgeeren (§. 16.) om het verdurvene, dat in de darmen is overgegaan, uit te dryven. Dan is het noodig dat de Lyder zich onthoudt van veel te eten of te drinken, op dat de kracht van de Maag niet overmeeſtert worde; wachtende zig voor vette ſpyze, en dat zwaar is te verteeren. Als onderwylen verſterkende Maagmiddelen (§. 20.) gebruikt worden, zal allengskens deeze gedurige brakinge geneezen worden. By aldien deeze zwakheit van de Maag gekomen is door het gebruik van veel wyn en ſterke drank; is het heel bezwaarlyk deeze zoogenaamde verkoude en verſlymde Maag te herſtellen: want laaten wy het gebruik achter van deeze geeſtige dranken, dan blyft 'er zoo weinig beweging Geneezing.

in

in de Maag overig, dat byna alles daar in blyft ſtaan en bederft, en in een bedurven ſlym over gaat: gebruikt men tot verſterkinge geeſtige en verhittende middelen, zo maakt men met 'er tyd dat deeze vezelen, welke haar kracht byna verlooren hebben, dezelve geheel kwyt raaken: daarom is het beſt allengskens deeze geeſtige Middelen achter te laaten, en middelerwyl door Maagmiddelen (§. 20.) de kracht van de Maag te verſterken, en zoo de oorzaak van de ophouding der vochten te overwinnen.

XXXIII. HOOFDSTUK.

VAN DE VERLOREN EETLUST. (*Anorexia*)

Bepaling.

212. Ons lichaam is zoo geſchapen, dat het door zyne werkingen de vaſte deelen verſlyt, en de vloeibaare onnut maakt, en vervolgens uitwerpt; en daarom ook noodig heeft voedzel te gebruiken, om daar uit wederom nieuwe vaſte en vloeibaare deelen te maaken. Tot het gebruiken van dit voedzel worden wy aangezet door een byzonder gevoel, dat wy *Honger* of *Eetluſt* noemen, zynde daarom noodzaakelyk, op dat wy zouden weten wanneer ons lichaam gebrek aan ſpys heeft. By aldien dan dit gebrek 'er is, dat wy zekerlyk weten dat 'er moet komen als wy in eenigen tyd geen voedzel genomen hebben, en wy deeze aandoening van honger niet gewaar worden, noemt men dit gebrek van aandoening VERLOREN EETLUST.

Oorzaken.

213. De natuurlyke oorzaak van het gevoel der

der Eetluſt is gebrek van ſpys in de Maag, en verteert voedzel in het gantſche lichaam. Doch hier wordt nog vereiſt een behoorlyke aandoening van dit gebrek; en een werktuig, dat deeze aandoening gewaar wordt. Hierom kunnen 'er verſcheiden oorzaaken zyn, die de aandoening van dit gebrek beletten, welker voornaamſten wy zullen aanhaalen, nevens haare genezingen.

214. Ten tyde van den natuurlyken Honger, is niet alleen het voedzel byna verteerd door het gantſche lichaam, maar de Maag is ook ledig, en de Galblaas is vol Gal: deeze, om dat zy niet verder gevult kan worden, moet toelaaten dat de Gal, door de Lever middelerwyl bereid, in het twaalf vingerig gedarmte wordt uitgeſtort, en dus gebragt in de Maag, om in ons het gevoel van honger te verwekken. Als de Maag vol ſlym is, wordt deeze Gal en het Alvlees-ſap belet de Maag te kunnen raaken, en zoo honger te verwekken. Deeze oorzaak leert men uit de opvulling omtrent de Maag, het gevoel van zwaarte, en verzadiging zonder genomen voedzel, het oprispen van Winden, gevoel van koude en zwaarte, en voornamentlyk als de Lyder door te braaken veel ſlym looſt met verlichting. Een Braakmiddel (§. 15.) is hier dienſtig, om de Maag van ſlym te ontlaſten: maar om dat hier door de nieuwe aangroei van ſlym niet benomen wordt, moet men dit volgend ſlym-ontbindend Maagmiddel gebruiken.

Slym in de Maag.

Ontbindende Maagwyn.

℞. *Cardui bened.*
Absinthii, aa. M. ij.
Aloës,
Sal. Tartari, aa. Drachm. ij.

Laat dit in *Unc.* xxx. witte wyn getrokken worden, en dan van deeze Medicyn-wyn, als de Maag ledig is, driemalen daags omtrent een theekopje vol gebruiken. Als de afgang hier door wat te veel wordt, moet men de *Aloë* wat verminderen. Anderzins mag men van dit Tinctuurtje laaten gebruiken, twintig of meer druppen, met wat wyn of ander vocht:

Ontbindend Maagtinctuur.

℞. *Elix. Propr. Parac. Unc.* ß.
Liquoris Tartari, Drachm. j.
Ol. Menthæ, gtt. v.
M. F. Guttulæ.

Bedorven Gal.

215. Alschoon de Gal niet belet wordt om de rokken der Maag te raaken, zal zy evenwel geen Eetlust geven, als zy van haar eigen aart verandert is, en haar zeep-achtigen aart verlooren heeft: want dan wordt de natuurlyke slym van de Maag niet ontbonden; en dit maakt een verlooren Eetlust, gelyk de voorgaande. Maar by aldien de Gal bedurven is geworden, gelyk in een Verrotting, dat men ontdekt uit een brandigheit omtrent de Maag, oprisping van een scherpe, heete, bittere, en veelmaalen stinkende stof, gepaard met een spys-walginge, dan zal men met zuure middelen, als Citroen-nat met water gemengd, den Eetlust opwekken. Doch, als men oordeelt dat deeze bedorven Gal te overvloedig is, moet men die met zoet Wey en *Cremor tartari* ver-

verdunnen, en zoeken door den afgang te loozen. Ondervindt men dat deeze Gal wat al te dun en ſcherp is, en men het niet raadzaam oordeelt, die eerſt door een Braak- of Purgeermiddel te loozen; dan zal men laaten gebruiken den Drank in de Walginge (§. 206.) voorgeſchreven, daar af laatende de Siroop van Slaapbollen (1).

216. Daar zyn zeer veel ziekten door het lichaam verſpreit, welker vochten na de Maag gevoert al den Eetluſt benemen. Onder deezen munten uit alle ziekten uit een Verrotting voortkomende, of die een Verrotte ſtof maaken, gelykerwys de Rot-Koortſen (2), de Teering (3), inwendige Verzweeringen (4): om dat zoo menigmaal als de Maag maar een verrotte ſtof in zich ontfangen heeft, de Eetluſt aanſtonds benomen wordt. In deeze ziekten is het ondoenlyk den Eetluſt alleen te herſtellen, dat van veelen te vergeefs gepoogd is: want men moet deeze ziekten zelve geneezen, en dan zal de Eetluſt ook van zelf wel weder komen, of door gewone Maagmiddelen verwekt kunnen worden. Bedorven vochten na de Maag gebragt.

XXXIV. HOOFDSTUK.

VERKEERDE EETLUST. (*Appetitus alienus*)

217. Om dat de Eetluſt een ſoort van gevoel is, 't welk door een gewone oorzaak wordt verwekt, gelyk door de lichtſtraalen Bepaling.

(1) *Syrup. Papav. albi.* (2) *Febres putridæ.* (3) *Phthiſis.* (4) *Suppurationes internæ.*

len het gezicht, en door de klank het gehoor, zoo kan het ook wel gebeuren, dat het gevoelwerktuig door een buitengewone oorzaak van den Honger aangedaan, en alzoo misleid wordt; het geen wy ook in de andere Zintuigen gewaar worden. Deeze verkeerde aandoening verwekt dan in ons wel eens Honger, zonder gebrek van ſpys, zelfs als de Maag vol is, gelykerwys de *Oſſen-honger* (1) genomen wordt. Ontledigt zich de Maag weder, en brengt zy aanſtonds honger voort na het braken, dan noemt men het *Hondshonger* (2). Maar verwekt deeze ongewone aandoening in de Maag, een begeerte tot ongewone ſpyzen, en tot iets dat geen ſpys is te willen eeten, dan is het in de zwangere vrouwen een verkeerde Eetluſt, en in de bleekkleurige Maagden *Maagdenhonger* (3).

Zuure ſtof in de Maag.

218. Het is voor de geneezing veel dienſtiger de oorzaaken na te gaan van deeze verkeerde Eetluſten, om volgens die de geneezing te richten, dan zich te vergaapen in de navorſchinge van alle deeze wonderlyke luſten. Dit is in het algemeen zeker, dat 'er een ongewone oorzaak is, welke het werktuig, dat in ons het denkbeeld van Honger verwekt, aandoet, waar door onze wil wordt geneigt, om ſpys te nemen als het niet noodig is, of ons tot verkeerde voorwerpen doet overhellen.

Oorzaken.

219. Men ondervindt in de kinderen veelmaalen zulk een grote Eetluſt, dat zy niet te verzadigen zyn; en, daar men zich over ver-won-

(1) *Bulimus.* (2) *Fames Canina.* (3) *Malacia.*

wondert, dat zy, in plaats van daar door te groejen, vermageren. Zy lyden dan ook veel maalen pyn voor 't hart, en in den buik; zy hebben gemeenlyk ook veel afgang van onbereide ſtof, die gemeenlyk zuur ruikt. Als zy te gelyk ook braken, dan is die ſtof ook zuur; en hebben zy melk genomen, die is te gelyk geſtremd. Alle deeze tekenen bewyzen genoeg dat hier een overvloed van zuur is, 't welke door deszelfs prikkeling deezen verkeerden en te grooten Eetluſt verwekt. Het is in de Levenswyze niet wel mogelyk, aan zoodanige kinderen alle ſpys te onthouden, welke van zelfs in een warme plaats in zuur overgaat: indien dit al geſchiedde, en men liet niet anders gebruiken, als dat uit vlees gemaakt wordt, dan was het nog niet beter; want dit zuur wordt voortgebragt door de zwakheit der Maage en Darmen in haare werkingen, en door de onbekwaamheit der vochten, welke tot de ſpysbereiding in de Maag en Darmen geſchikt zyn. Alsdan andere ſpyzen genomen werden, zoud 'er maar een ander ſoort van bedervinge voortgebragt worden, die niet beter zoude wezen dan de voorgaande. Daarom is het noodzakelyk, by aldien wy uit de dikte van den buik kunnen oordeelen, dat 'er een overvloed van ſtof in de Darmen wordt opgehouden, wy dezelve door een gewoon purgeermiddel afdryven (§. 16). Om dat men in de kinderen niet wel de Gift kan bepalen, zal het veiligſt wezen; om de uur of twee een lepel vol in te geven, tot dat 'er afgang volgt. Vervolgens moet men middelen gebruiken, welken de Maag en

Darmen verſterken, het zuur wederſtaan, en een open lyf houden.

℞. *Elix. Prop. Parac. Drachm.* ij.
Sal. Tartari, Drachm. j.
Myrrhæ,
Galangæ, minor. aa. Scrup.
Aq. Menthæ, Unc. iv.
M. F. Mixtura.

Laat hier van vier of vyfmaalen daags een lepel vol ingenomen worden. Als de afgang niet genoeg volgt, kan men daar bydoen Syroop van Rhabarber (1). Maar maakt het wat te veel afgang, moet men de *Elixir* verminderen. Als de kinderen liever poejer gebruiken, mag men dit volgende voorſchryven:

℞. *Myrrhæ, Drachm.* j.
Scammonei, Scrup. ß.
Sal. Tartari, Drachm. ß.
Corn. Cerv. uſti,
Galangæ min. aa. Drachm. ß.
Ol. Menthæ, gtt. iij.
M. F. Pulvis.

Laat hier van, drie of viermaalen daags, zoo veel gebruikt worden in de Kinderen, als op een duit kan liggen. Als deeze ziekte in bejaarden is, moet men wat meer te gelyk gebruiken.

Door eigenaartige bederving.

220. In de Vrouwen, als zy vryſter zullen worden, eer dat de ſtonden in haar order gaan, ontſtaat veelmaalen een bleekkleurigheid, welke men *Chloroſis* of Vryſter-ziekte noemt:

(1) *Syrup. Cichor. cum Rheo.*

noemt: waar in veelmalen een onbeſchryfelyke verkeerde Eetluſt tot ongehoorde dingen, als tot zand, turf, kryt, enz. ontſtaat: om dat deeze lichaamen, hunne behoorlyke loozinge niet hebbende, eerſt een Ongedaantheit (1) verwekken, welke voortgaande overgaat in een eigenaartige bederving (2). Deeze bedurven vocht na de Maag gebragt, geeft zulk eene verwonderlyke aandoening aan het werktuig, waar in wy den honger gewaar worden, dat het onbeſchryfelyk is, tot welk ſoort van zaaken deeze Lydereſſen zullen overhellen. Het is ook onnoodig dit na te gaan; want by aldien men deeze Lydereſſen laat gebruiken de Maagmiddelen, in de Ongedaantheit (§. 20.) voorgeſchreven, zoo zal men zonder onderſcheid allerlei ſoort van verkeerde Eetluſt geneezen. Ondervindt men dat het zuur de overhand heeft, kan men de aanſtonds voorgeſchreven middelen (§. 219.) laaten gebruiken. Vervolgens zal het dienſtig wezen, door bekwame middelen de ſtonden op zyn order te doen vloeijen.

Door medelyden der deelen.

221. Heel anders is het gelegen met de zwangere vrouwen, waar in veele Luſten worden verwekt, met een groote gezetheit: want in deeze, alhoewel zy volkomen gezond zyn, zyn die verkeerde Eetluſt, Walging en Braking, als vaſte kenmerken van het zwanger zyn. Het ſchynt my toe, dat als in de zwangere de Lyfmoeder begint uit te zetten en zich meer te bewegen, welke beweging anderzins niet geſchiedt, dat dan deeze beweging aan de Maag

(1) *Cachexia.* (2) *Corruptio.*

Maag wordt mede gedeelt, op die wyze als wy in de Walginge van Lichaams- (§. 204.) en Gemoeds-bewegingen (§. 205.) geleert hebben. Daarom is het dienſtig deeze verkeerde Eetluſt mede op dezelfde wyze te geneezen.

XXXV. HOOFDSTUK.

VAN DE ZODE. (*Soda* ſeu *Ardor Ventriculi.*)

Bepaling. 222. De ziekte, welke wy ZODE noemen, wordt men op tweederlei wyze gewaar: eerſtelyk als omtrent de hart-kolk, of bovenſte opening van de Maag, een brandigheit gevoelt wordt, verzelt met eenige Walginge, en pooging van oprispinge: ten anderen als deeze oprispinge geſchiedt, en men dan in de keel een hitte gewaar wordt, als van een ſcherpe, brandende en bittere ſtof, welke in 't vuur uitgeſpogen vlam vat, op de wyze als oly of vet.

Oorzaaken. 223. Welke ſtof het is, die de Zode voortbrengt, daar over behoeft men niet veel te zintwiſten, want de brandende hitte in het gevoel omtrent des Maags bovenſte opening, het bovendryven op de vochten welke in de Maag zyn, het gewaar worden van een heete bittere ſmaak in den mond, en het branden in het vuur, zyn genoegzaame bewyzen, dat het een bedurven en ſcherp geworden vet is, dat alle deeze kenmerken opgeeft. Verders kan men dit zelfde ook genoeg opmaken uit de levenswyze: want die onmatig konnen leven, en zich met vette ſpyzen verzaadigen, zyn hier

aan

aan onderhevig; maar arme menschen, die gebrek aan spyze lyden, en zich met schrale spyzen moeten behelpen, heb ik nooit over de Zode hooren klagen. Maar hoe die hier kan ontstaan, als de menschen niet afzonderlyk eenig vet eeten, komt die menschen wonderlyk voor, welke onkundig zyn, dat alle lekkere en voedende spyzen veel vet in zich hebben: maar die dit verstaan, kunnen gemakkelyk begrypen, dat als dit vetachtige, door gebrek der zeepachtigheit van onze Gal en andere vochten, niet wordt onder het Waterige gemengt, het zelve zich licht laat afscheiden, en, om dat het lichter is dan water, in de Maag boven opdryft. Daar onvermengt zynde in een warme plaats, wordt het als alle vet garstig, heet en scherp; en als het dan gelegen is aan de bovenste opening van de Maag, geeft het aldaar de beschrevene kenmerken. Als door deeze onaangename prikkeling de beweging van de Maag in wanorder gebragt wordt, voelt men Walginge (§. 202). Hier door, en door de bederving, die onderwylen in de vochten van de Maag verwekt wordt, wordt lucht gebooren: deeze door haar lichtheit na boven gaande, moet door deeze vette room, voor de opening van den Slokdarm liggende, doorgaan, neemt een deel van dezelve mede tot in de keel en mond, alwaar zy de keel schynt te doen branden, en een bittere lelyke smaak in den mond verwekt. Deeze stof in het vuur gespogen, kan, om dat het vet is, zeer wel branden. Niet alleen dit ingenomen vet, maar ook de bedurven en te vette Gal, geeft mede deeze verschynselen.

Om deeze bedurven vettigheit voort te brengen, is geen een oorzaak bekwamer, dan dat iemant veel vette ſpys gebruikende gebrek aan Gal heeft; dat dezelve niet zeepachtig genoeg is; of dat in de Maag een ſcherp zuur gemaakt wordt, dat de zeepachtigheit van de Gal beneemt, en te gelyk de menging van de vettigheit met de waterdeelen van de Maag belet: hierom klagen ook deeze menſchen over het Zuur in de Maag.

Gevolgen.

224. Nademaal het genomen vet, waar door wy moeten gevoed worden, bederft en niet wel bereid wordt, is het licht op te maken, dat zoodanige menſchen niet gevoed worden, na mate van het voedzel dat genomen wordt: dat ook deeze, door aanhoudenheid, bedurven vochten door het gantſche lichaam krygen, en alzoo in een Ongedaantheit vervallen.

Geneezing.

225. Daarom is het beſt hoe eerder hoe beter de genezing te bevorderen. Veelen gebruiken hier een braakmiddel, om deeze kwade ſtof te loozen; dat ik ook aanraaden zoude in te groote vergadering in de maag, en by aldien deeze menſchen in 't vervolg zich onthielden van veel en vette ſpyze te eeten: maar hier in voortgaande, zoude men wel byna alle dagen moeten doen braken. Hierom is 't in dit geval goed, een ſobere levenswyze te houden; alle vet zoo veel doenlyk is te vermyden; en eenigen tydt achter malkanderen deeze volgende middelen te gebruiken:

℞. *Cornu Cervi usti*, *Drachm.* ij. Poejer tegen de Zode.
Myrrhæ,
Sal. Tartari, *aa. Drachm.* i.
M. F. Pulv. N. xvi.

Hier van viermaalen daags een ingenomen. By aldien de brandigheit van deeze stof wat groot is, mag men het volgende gebruiken:

℞. *Myrrhæ*, *Drachm.* i.
Cremoris Tartari, *Drachm.* iij.
M. F. Pulveres, xvi.

Het gebruik als boven. Het is mede zeer goed dit volgende drankje lepelswys te gebruiken:

℞. *Aq. Hordei*, *Unc.* vi. Drankje tegen de Zode.
Succi Citri, *Unc.* i.
Sal. Tartari, *Drachm.* i.
M. F. Mixtura.

Het is my niet onbekent, dat Kryt en Kreeftsoogen tegen de Zode gebruikt worden, om het zuur van de Maag ten onderen te brengen: maar ik weet ook wel dat dit veelmalen vruchteloos gebruikt wordt; om dat daar onder geen zeepagtigheit is, die de vettigheit helpt mengen, dat in deeze ziekte zeer voordelig is.

XXXVI. HOOFDSTUK.

VAN DE PYN VOOR 'T HART. (*Cardialgia*)

226. De bovenste opening van de maag, alwaar de Slokdarm eindigt, is met veele zenuwen voorzien, en kan daarom een zwaa- Bepaling.

zwaare pyn verwekken, welke dan gevoelt wordt even onder het borſtbeen, in het midden- en bovendeel van de buik. Deeze pyn wordt nu van allen, PYN VOOR 'T HART genoemt, alſchoon zy in de Maag haar zitplaats heeft.

Oorzaaken.

227. Zy is wel gemakkelyk te kennen, maar veelmaalen bezwaarlyk te geneezen; nademaal men niet altydt zeker kan weten, welke de oorzaak is van deeze pyn; en om dat de eene ſoort van pyn geheel anders is dan een andere, en veeltyds door tegenſtrydige middelen moet genezen worden. Zoo dat het beſte middel dat gevonden is in de genezing van de eene ſoort, de andere ſoort doet vermeerderen, ja zelfs den lyder in gevaar van 't leven brengt. Daarom zal ik eenige der voornaamſte aanhalen.

Door inzwelginge.

228. Allerlei ſoort van vergiften en ſcherpe middelen, doorgezwolgen, geven klaar te kennen, als daar op een zwaare pyn voor 't Hart komt, dat dezelven moeten uitgeworpen worden, door het drinken van veel zachte vocht, met vettigheit gemengt, op dat daar door de ſcherpte worde omwonden, en zoo gemakkelyk door 't braken gelooſt. Als de braking niet volgt, welke hier in evenwel noodzaakelyk is, dan moet men die bevorderen door een Braakmiddel (§. 15). Is deeze pyn veroorzaakt door te veel ingenomen ſpy of drank; dan is het beter, als het braken van zelf niet komt, dat te bevorderen door kittelinge in de keel. Men moet hier wel onderſcheiden, of deeze pyn, aanſtonds volgende op het doorzwelgen, voortkomt door het doorgezwolgene, zoo als gezegt is, dan of die ontſtaat door ſchuld van de maag zelve: want dan kon het braaken

en

en 't braakmiddel wel nadeel toebrengen. Het is zeker, dat als de doorgezwolgen ſpys of drank zacht is, en als zulk een menſch van al het doorgezwolgene pyn bekomt, dan de Oorzaak in de maag zelve te zoeken is, en die pyn niet licht met braken of een braakmiddel zal geneezen worden.

229. Het is veelmaalen zeer bezwaarlyk te ontdekken, als iemant pyn voor 't Hart bekomt, zonder iets doorgezwolgen te hebben, of deeze pyn veroorzaakt wordt door vocht of wurmen in de maag, die gelooſt kunnen en moeten worden, dan of het ſcheelt in de maag zelve of in vochten of deelen daar ontrent, welke niet geloost kunnen worden, en door het braken en braakmiddelen verergeren. Hoe naaukeurig men hier ook te werk gaat, daar zal altyd eenige zwaarigheit overblyven, welke ons belet met zekerheit middelen te gebruiken. Wanneer een ongeregelde levenswyze is voorgegaan, en zulk een menſch veel met bedurven oprispingen geplaagt wordt, pyn krygt als de maag begint ledig te worden, en als hy door het braken van ſcherpe bedurven ſtof, uit de maag, niet alleen verlichting gevoelt, maar dan ook eenigen tyd vry blyft van deeze pyn; dan oordeel ik dat het een ſtof in de maag is, welke deeze pyn verwekt. In welk geval het beſt is door een braakmiddel deeze kwaade ſtof uit te werpen, en dan door maagmiddelen (§. 20.) den nieuwen aangroei te beletten; wachtende zich voor te veel ſpys en die zwaar om te verteeren is, te eeten, of de maag met overmatig drinken op te vullen.

Scherpe vocht in de Maag.

230. Zoo

In de vliezen van de Maag.

230. Zoo draa als de vliezen van de maag door een Ontſteking, Roos, Zweering of andere ziekten zyn aangedaan, welke pyn verwekken, moeten alle braakmiddelen, en die beweging maaken, achter gelaaten worden: want daar door zouden deeze ziekten, en gevolgelyk ook de pyn vermeerderen, en doodelyk kunnen worden. In deeze ſoort heeft men een gedurige pyn, zoo wel als de maag vol, dan als zy ledig is, doch ze wordt met de opvulling vermeerdert. Als deeze menſchen tot braaken worden gedwongen, wordt de pyn gemeenlyk zoo groot dat zy bezwymen, het welke meer eigen is aan de pyn in de maag dan in andere deelen. Hier kan ik geen tekenen verder opgeven, en ook geen genezing voorſtellen, maar deeze moeten genomen worden uit tekenen en geneezingen, van ons in de *Gezuiverde Heelkonſt* opgegeven, die dan toegepaſt moeten worden op de maag. Alleen kan men hier uit zien, hoe voorzichtig een Geneesheer moet weezen, in hulpmiddelen aan te wenden in deeze ziekte, en hoe verſcheiden die moeten wezen; en dat men zoo lichtvaardig niet moet in het werk ſtellen alles dat men zegt goed bevonden te zyn in de Pyn voor 't Hart.

Door elders van daan komende oorzaaken.

Uit Koorts.

231. Het gebeurt veelmaalen dat in geen van alle de opgetelde ſoorten van oorzaaken, de oorzaak van de pyn voor 't Hart te zoeken is, waar van ik een en ander ſtaaltjen zal opgeeven. De tegennatuurlyke beweging en ook wel de ſtof van de *Koorts*, hier na de krop van de maag gevoert, maken veelmaalen een onverdraaglyke Pyn voor 't Hart, die dan met de

de Koorts verheft en vermindert, en na geenerlei middelen wil luifteren, en ook met braakmiddelen zich niet laat geneezen, maar door middelen in de Koorts voorgefchreeven (§. 7. tot 13.) Om dat in dit toeval, by de Koorts komende, niet wel Medicynen kunnen gebruikt worden zonder vermeerdering van pyn, en veelmaalen met gedwongen Braakingen, moet men weinig te gelyk laaten gebruiken, en by de middelen tegen de Koorts voorgefchreven wat *Laudanum liquidum* of wat Siroop van Slaapbollen mengen, om de oproerige beweging van de maag te doen bedaaren. De ongemeenfte Pyn voor 't Hart wordt verwekt door een *Stuip* (1) of *Kramptrekkinge* (2) (§. 138.) vallende in de vezelen van de krop der maage, waar door de vrouwen en die van eene zwakke gefteldheid zyn, lange tyden kunnen geplaagt worden, 't welk wel zoo verre gaat, dat zy de minfte fpys of drank in de maag niet kunnen verdragen, zelfs geen lepel vol van eenig zacht medicament, veel minder eenige heete middelen. Deeze foort ontdekt men uit de algemeene tekenen van deeze ziekte (§. 138.) waarin meeften tyd de lichter beweeglykheit der zenu-vezelen (§. 143.) de oorzaak is. De geneezing wordt met de gewoone middelen in die ziekte volvoerd: maar ftaat te letten, dat men hier in naulyks een vierde gedeelte van de gewoone Gift te gelyk moet geven, en veelmaalen zelfs om het vierendeel uurs herhaalen, tot dat de pyn bedaart: dan vervolgens middelen gebruiken, welke de ftuip en kramp-

(1) *Convulfio.* (2) *Spasmus.*

kramptrekking geneezen. Op deeze wyze moet men ook handelen als 'er Pyn voor 't Hart wordt veroorzaakt door zinkingen (§. 42.) Jigt (§. 51.) Winden (§. 55.) en meer andere algemeene pyn-verwekkende ziekten, welke te veel zouden zyn om hier op te haalen.

XXXVII. HOOFDSTUK.

VAN DE VERKEERDE DORST.

Bepaling. 232. Gelykerwys de Eetlust een gevoel is, dat ons natuurlyk doet neigen om spys te gebruiken tot voeding, zoo is ook de Dorst een gevoel om ons aan te zetten tot het nemen van drank. Deeze beiden zyn verzelt met een smaak, waar door wy onder het nemen van die beide een groote aangenaamheit gewaar worden; op dat wy niet alleen uit noodzakelykheit onze lichaamen zouden voeden, maar dat wy dat zelve zouden kunnen doen met vermaak en genoegen. Tusschen de ziekten of afwykingen van den Honger en Dorst vinden wy dit onderscheid; dat 'er veelmalen gebrek is van Eetlust, maar zelden van Dorst: daar en tegen veelmaalen te groote Dorst, maar zelden te groote Eetlust. Om dat te weinig Dorst zelden voorvalt, zal ik hier maar alleen de ziekten tot den AL TE GROOTEN DORST behoorende opgeven.

Gebrek van waterige vocht door loozing. 233. Om dat de Dorst natuurlyk aanwyst, het gebrek van de waterige vochten in ons lichaam; daarom volgt het ook, dat menschen die veel doorwaassemen, zweeten, wateren, veel dunnen afgang hebben, veel werken, of met

met heete drooge koortſen bezet zyn, dorſtig moet wezen. Zelfs is het een kwaad teken, in zulke koortſen Dorſteloos te zyn, om dat dit aanwyſt, dat die menſchen dan geen gevoel hebben van hun gebrek. Al dit ſoort van dorſt moet geſtilt worden door het geven van vocht; waar in deeze voorzichtigheid moet gebruikt worden, eerſtelyk dat het niet koud gegeven worde, om dat deeze ſchielyke koude in zoodanige heete lichaamen ſtollingen zoude kunnen te weeg brengen, die men niet weder kan ontbinden: ten anderen moet men weinig te gelyk geven, maar het veelmaalen herhaalen: op dat de maag niet te zeer vervult worde, zonder nut en tot bezwaaring. Of men van te vooren dan wel gedaan heeft, toen men het drinken zoo ſtreng verbood, laat ik een ander oordeelen.

234. Het gebeurt veelmaalen in de Waterzuchtigen, dat zy boven maaten Dorſtig zyn. Eensdeels, wanneer de waterige vochten zoo zeer in de holligheden van 't lichaam of vette rok (1) worden opgehouden, dat 'er gebrek aan is in het rond gevoerde bloed, en alzoo uit gebrek van waterige vochten Dorſt gebooren wordt; welke wy niet mogen geneezen zoo als in de voorige droogte geleert is, met het geven van vocht, om dat daar door de vocht van de Waterzucht te zeer zoude toenemen: maar men moet in dit geval veelmaalen den mond laaten ſpoelen, met water en een weinig Rhynſe wyn, of het nat van een Citroen. Anderdeels, als de vocht van de Wa-

Zonder Loozing.

(1) *Membrana Adipoſa.*

Waterzucht begint te bederven; het welk wy uit de bykomende brandigheit, Koorts, afkeerigheit van 't eeten, en ongemakkelykheit van de Zieken afnemen. In dit geval zoude ook wel ſchynen vereiſcht te worden, meer drinken te geven; maar wy worden wederhouden door het vermeerderen van de Waterzucht. Daarom zal men mede op de voorige wyze veelmaalen den Mond laaten ſpoelen, en in den mond laten houden wat Gelei van Aalbeziën, Moerbeijen of Kersſen, of een ſchyfje Citroen in Suiker gelegt, en heel ſpaarzaam gebruiken de middelen in de bederving (§. 25. en 26.) voorgeſchreven.

Door gebrek van Spys.

235. Drooge ſpyzen maaken als ze gegeten zyn, een gewone en natuurlyke oorzaak van Dorſt: maar het gebruik van Zee-zout, en van verbrande of bedurven Vettigheit, verwekt een verkeerde Dorſt: waarom deeze ſpyzen, voornamentlyk in heete Koortſen (1) en in Waterzuchtigen, moeten vermyd worden; nademaal de verbrande en bedurven vettigheden de Koorts zeer vermeerderen; en deeze en het Zee-zout in de Waterzuchtige te grooten en nadeeligen dorſt verwekken.

Door bederving.

236. Gelykerwys bedurven vettigheit, gebruikt zynde, Dorſt verwekt, wordt die ook verwekt van een inwendige oorzaak van bederving, zoo wel in de Rotkoortſen (2) als Teering, en aanhoudende ſlepende ziekten (3): by welken dit ongemakkelyke nog komt, dat de Zieken dorſtig zyn en wel mogen drinken, maar

(1) *Febres Ardentes.* (2) *Febres Putridæ.* (3) *Morbi Chronici.*

maar dat zy geen drank na hun ſmaak kunnen krygen, om dat het Bedurvene te gelyk een afkeerigheit en Walginge verwekt. Als deeze Dorſt wordt voortgebragt door een Heete bedervinge (§. 25.) zal men de Zieken laaten drinken van de daar voorgeſchreven drank, of maaken deeze Amandel-melk. Kook wat Gerſte-water en wryf met hetzelve eenige gepelde Amandelen in een Mortier, tot dat het een witte vocht wordt, doe daar dan by een weinig Citroen-ſap, met een weinig Suiker. Anders mag men een beſchuit of drie koken in gemeen water, en by het doorgegoten vocht mengen wat Conſerf van Aalbezien, of wat zuivere Tamarinden, of een weinig Rhynſche wyn. Hier geef ik veele middelen aan de hand, welke weder op verſcheidene wyzen kunnen gemengt worden; om dat het bezwaarlyk te vinden is, welke drank na de ſmaak van de Zieke zal zyn, die dorſtig en byna van alles afkeerig is. Men vindt ook geen minder moeite om drank te vinden, in de koude bedervinge (§. 26.) alwaar het zoo voordeelig niet is, door overvloed van drinken den Dorſt te ſtillen: daarom zullen deeze meermaalen hun mond ſpoelen dan drinken; en ondertuſſchen de middelen gebruiken welke in de koude en Etterbedervinge voorgeſchreven zyn (§. 27.) na dat men zal bevonden hebben welke ziekte het is die deeze Dorſt verwekt.

XXXVIII. HOOFDSTUK.

BEZWAARLYKE SPYS-VERTEERING. (1)
(*Dyſpepſia*)

Bepaling. 237. Eer dat de ingenomene ſpys aan de melkvaten wordt overgegeven, om met het bloed gemengt te worden, tot voedinge van ons lichaam, is het noodig dat zy in onze maag en darmen bereit worde, door eigen beweging dier ingewanden, en door het by mengen van genoegzaame en goede vochten. Zoo dra als maar de werking dier ingewanden te zwak is, of de bykomende vochten, als het Maag (2) en Alvlees-ſap (3), en de Gal ontbreeken, of te veel of ontaard zyn, kan deeze ſpyze-bereiding niet, of bezwaarlyk geſchieden; en dan blyft de genomene ſpys onbereit in de Maag, of ze wordt weder uitgebraakt, of brengt een rauwe afgang voort. Deeze ziekte noemt men dan BEZWAARLYKE of GEBREKLYKE SPYSVERTEERING, verſcheelende maar in meerder of minder gebrek.

Door de Spys zelve. 238. Deeze bezwaarlyke ſpys-verteering kan men zoeken in de ſpys zelve; of in het overgeblevene in de Maag of Darmen; of in de bykomende vochten; of eindelyk in de werking van de ingewanden, tot de ſpys-bereiding behoorende. Onze ſpys-bereidende ingewanden, en bykomende vochten, hebben een bepaalde macht om zeekere ſoort van ſpys, in een be-

(1) Bezwaarlyke Verteering, *Dyſpepſia*, gebrek van Verteering, *Apepſia*. (2) *Humor Gaſtricus*. (3) *Succus Pancreaticus*.

bepaalde mate behoorlyk te kunnen bereiden. Daarom kan geen genoegzame bereiding geschieden, als 'er te veel spys of drank genomen wordt, dat men in de gulzige al te veel ziet gebeuren, zoo wel in spys als in drank, welke wel wenschten, om aan hun lust en gulzigheid te voldoen, dat de Maag alles konde verteeren. Deeze kunnen dit gebrek zelve wel geneezen, door maatig spys en drank te gebruiken, by aldien zy niet door lange aanhoudenheid alles verdorven hebben. Wanneer men evenwel om raad gevraagt wordt, is het best, zo men oordeelt dat de Maag te vol is gebleven, een Braakmiddel te gebruiken (§. 15.): maar als de ophooping meerder in de Darmen is, moet het achtergelaaten onverteerde door Purgeermiddelen (§. 16.) uitgedreven worden. Na de loozing van deeze stof zal de spys-verteering wel hersteld worden. By aldien voorafgegaan is het gebruik van bezwaarlyke spys, gelyk al het geen dat vet is, met zout ingemaakt of gerookt, al te pappige meel-spyzen; dan moet men denken, dat het overgeblevene onverteerde, en daar staande bedurvene, het verteeren en bereiden van 't geen dat na dien tyd genomen wordt zal beletten. Hierom zal men soberlyk licht te verteerene spys gebruiken, waar door de spys-verteering van zelve wel zal wederkomen; en by aldien die niet volgt, om dat 'er wat bedurven in de Maag en darmen overblyft, of dat deeze werktuigen en vochten door de zwaar te verteerene spys zyn bedurven geworden; dan moet men eerst het overschot wegnemen door een Braak- of Purgeer-middel, en vervolgens het gebrek-

kige geneezen als onder geleert zal worden.

Door 't overgeblevene in de Maag en darmen.

239. Op dat de op nieuws ingenomene ſpys wel verteert worde, is het beſt, dat niet alleen de Maag zich ontlaſt heeft van het voorige, maar dat 'er ook tyd geweeſt heeft, in de ledige Maag, tot het te rug vloejen van de Gal en het Alvleeſch-ſap, welke dan een Zeep-achtige vocht uitleveren, bekwaam tot het ontbinden van de ſpyze: voornamentlyk als 'er te grooten gulzigheid, of het eeten van ſpyze die zwaar om te verteeren is, voorafgegaan zy. By aldien in plaats van deeze goede geſteltheid, de voorige ſpys in de Maag is gebleven, en voornamentlyk als die ondertuſſchen bedurven is geworden, dan zal de nieuwe genomene ſpys zeer bezwaarlyk verteert worden, en zeer gaauw veranderen in een bederving. In dit geval is het noodzakelyk, het overgeblevene in de Maag en darmen door een Braak- of Purgeer-middel te loozen, eenige uuren zich van ſpyze te onthouden, en vervolgens weinig te gelyk licht verteerende ſpys te gebruiken.

Door bykomende vochten.

240. Als iemant, zonder deeze kenbaare voorgaande oorzaaken, vervalt in een bezwaarlyke ſpys-verteering, moet men de oorzaak zoeken; eerſtelyk, in de byvloejende vochten, welke geſchikt zyn tot de ſpys-verteering. Als de kwylachtige vochten (1), gelyk het Speekzel, Maag- en Alvleeſch-ſap, hunne Zeep-achtigheid verlooren hebben, of te weinig afgeſcheiden worden, om de vettigheden van de ſpyzen te konnen ontbinden, blyven de genomene ſpyzen onverteert. Deeze oorzaak

(1) *Humores Salivales.*

zaak ontdekt men uit de beslagene, drooge en als met slym bezette tong, de opgeblazenheid van de Maag, en het overgeven van veel slym; nademaal dan door gebrek van deeze zeep-achtige vochten de natuurlyke slym van deeze deelen niet verdunt wordt, en zelfs deeze vochten, in plaats van vloeibaar te zyn, in slym veranderen. Als dan spys genomen wordt, kan die, door deeze voorige slym omzwagteld, niet ontbonden en verteert worden. Als deeze slym wat overvloedig in de Maag is vergadert geworden, is het goed die eerst eenmaal door een Braakmiddel te ontlasten; en vervolgens met een Purgeermiddel (§. 16.) door den afgang uit te dryven. Maar vervolgens moet men zeep-achtige Maagmiddelen (§. 20. en 214.) die een weinig afgang maaken, gebruiken, om deezen aangroei van slym te beletten, zich wachtende om slymerige spyzen te eten. Zoo de Gal zyn aart verlooren heeft, dan heeft men gemeenlyk te gelyk een geelachtige beslagen tong, een bittere smaak in den mond, en de afgang is ook veelmaalen veranderd van kleur. Wanneer deeze bezwaarlyke spys-verteering gepaard gaat met het gevoel van koude en zwaarte omtrent de Maag, dan moeten verwarmende Maagmiddelen (§. 30. en §. 219.) voorgeschreven worden. Maar heeft men te gelyk een hitte omtrent de Maag en Keel, dan gebruikt men verkoelende Maagmiddelen, als de *Cremor Tartari*, *Sal Tartari vitriolatus*, en het drankje in de Zode (§. 225.)

241. Tot yder byzondere bereiding der vochten hebben wy niet alleen byzondere werk- Zwakker beweging.

werktuigen in ons lichaam, maar ook yder van die moet zyn byzondere beweging hebben; als blykt in de Vrouwen borſten, welke niet op alle tyden zoch bereiden. Daarom is ook in de Maag en darmen een byzondere beweging, welke tot de Spys-bereiding noodzakelyk is. By aldien deeze alleen te zwak is, alſchoon het overige lichaam ſterk is in alle zyne werkingen, kunnen wy evenwel geen ſpys verteeren. Deeze zwakkere beweging ontdekken wy uit de zwaarte omtrent de Maag of darmen: dat als 'er ſpys of drank genomen wordt, het ſchynt of 'er een ſteen in de Maag viel. Ten andere, uit het gevoel van koude omtrent die deelen. De oorzaaken, welke deeze zwakheid kunnen voortbrengen, zyn ontelbaar. Natuurlyk is zy in kinderen en zwakke vrouwen. Men bekomt die door aanhoudende moejelyke gedachten, veel letter-blokken, overmatigheid in ſpys en drank; waarom de Dronkaarts gemeenlyk over een koude en zwakke Maag klagen. Alle lang aanhoudende ziekten laaten gemeenlyk een zwakke beweging na in het werktuig van de ſpys-bereiding. Het is gemakkelyk na te gaan, dat alle oorzaaken, die deeze zwakke beweging maakten, moeten nagelaaten worden; en als 'er een ziekte is, die dit veroorzaakt, die eerſt of ondertuſſchen geneezen moet worden. Dan moet men, als 'er geen ſtof in de Maag of darmen is gebleven, aanſtondts trachten de beweging van de Maag te ſterken.

℞ *Empl. Oxycroc. Unc.* ij.

Laat

Laat dit op zeemleder geſtreken worden, zoo groot dat het de bovenbuik kan dekken, doet hier dan over

Balſ. Peruvian. Maag-
Ol. Macis expr. aa. Scrup. j. pleiſter.
Caryophyllorum, gt. vj.

Laat deeze om de dag of vier vernieuwt worden. Of.

℞. *Herb. Menthæ,* Maag-
Majoranæ, aa. M. ij. kuſſent-
Caryophyll. arom. jen.
Cinamomi, aa. Unc. ß.

Laat hier van een grof poejer gemaakt worden, dat men onder wat boomwol mengt, en daar mede een kuſſentje vult om op de Maag te leggen.

Ondertuſſchen laat men inwendig een Maagpoejer of Maagwyn gebruiken (§. 20.); de Purgeer-middeleu daar uit latende, ten zy men ondervond dat de Lyder wat hardlyvig was. In dit geval is het ook goed te gebruiken de geconfyte Gember en Oranje-ſchillen, of in wat Roode wyn getrokken Kaneel, Oranjeſchillen, Foely en andere Speceryen. Die geenen, welke ſterken drank gewoon zyn, kunnen deeze Speceryen laaten trekken op Brandewyn; of die doen deſtilleeren, en gebruiken dan de gedeſtilleerde geeſt in wat wyn. Men zal ondervinden dat de Medicynen, in poejer of conſerf gebruikt, het meeſte nut zullen aanbrengen; in uittrekzel met vocht wat minder, en in het deſtilleeren of overhaalen het

allerminst; om dat het vlugge en prikkelende wel zal overkomen, maar het versterkende wordt achter gelaaten.

XXXIX. HOOFDSTUK.

VAN HET KOLYK. (*Colica passio*)

Bepaling.

242. Alle pyn in den buik, omtrent de plaats daar de Karteldarm (1) gelegen is, wordt met recht KOLYK genoemt. Maar heden wordt alle pyn in de buik daar de dunne darmen gelegen zyn, en omtrent de Navel, hie toe gebragt; dat zelfs zoo ver gaat, dat de pyn voor 't hart (§. 226.) met den naam van kolyk in de maag (2) gedoopt wordt.

Oorzaaken.

243. Het is met deeze Pyn even eens gelegen, als met de Pyn voor 't hart; namentlyk dat de oorzaaken onbeschryflyk veele zyn, en dat de geneezing daarom ook veelvuldig is; zoo dat ik my niet genoeg kan verwonderen, hoe 'er noch menschen gevonden worden, welke met één soort van middelen en geneezing, zonder onderscheid, alle Kolyk-pyn trachten te geneezen. Om in de geneezing zeekerder te gaan, zal ik eenige soorten opgeven met haare tekenen en geneezingen, laatende de overige aan het oordeel van den konst-oefenaar.

Verharde vuiligheid.

244. Als iemant in eenigen tyd geen afgang gehad heeft, of te weinig en niet dan harde vuiligheid heeft geloost; voornamentlyk wanneer

(1) *Colon.* (2) *Colica Stomachica.*

neer een dikte, als een kring, in den omtrek van den buik gevonden wordt, welke zeer gemeen is in kinderen, en hy dan in een buikpyn of kolyk vervalt, mag men denken, dat het verharde en te gelyk ſcherp geworden vuiligheid is, welke zich in den karteldarm ophoudt, en daar pyn verwekt. Dit zal ook wel haaſt blyken; want zoo dra deeze vuiligheid gelooſt is, zal de pyn ook bedaren. Daarom is het beſt met een zachte Clyſteer deeze vuiligheid week te maken en te loozen.

℞. *Hordei mundati*, *Unc.* j. Zagte Clyſteer.
Herb. Althææ, *M.* j.
Fol. Sennæ, *Unc.* ʃʃ.
Aq. comm. Unc. xvj.

Laat dit gekookt worden. Neemt *Unc.* x. van deeze vocht en doe daar by

Salis Marini, *Drachm.* ij.
Mellis, *Unc.* j.
M. F. Clyſma.

Deeze warm ingeſpuit mag wel een uur binnen gehouden worden, om de vuiligheid van den karteldarm te weiken, en dan te loozen. Als het kinderen zyn, moet men maar een derde of vierde deel gebruiken. Veelen is het te veel omſlag een Clyſteer, dat men heden een Lavement noemt, te laaten zetten, en willen daarom liever een Zetpil (1) gebruiken: maar deeze zal de harde vuiligheid niet verdunnen, en daarom den afgang meer pynlyk maaken.

℞.

(1) *Suppoſitorium.*

Zetpil. ℞. *Melis comm. Unc.* j.
Sal. Marin. Drachm. j.

Kook dit te zamen tot dat het hard genoeg is, om daar van een Zetpil, zoo groot als een kleine vinger te maaken; omſtrykt deeze met wat Oly, en doet dan daar wat fyn poeder van *Scammonium* om, brengende hem in 't lyf, alwaar hy na een uur of anderhalf gebleven te hebben gemeenlyk afgang zal maaken. In kleine kinderen moet deeze ook kleinder gemaakt worden; of men kan van een ſtukje Spaanſche Zeep een pilletjen ſnyden en gebruiken. Als op deeze wyze door het loozen van de vuiligheid de buikpyn bedaart is, zal men in 't vervolg matig open lyf houden, zoo als wy in de Hardlyvigheid zullen leeren, op dat de verharde vuiligheid niet weder een nieuw kolyk verwekke.

Scherpe Gal. 245. Onder al de vochten van ons lichaam, vindt men geen een die ſcherper wordt door bederving dan de Gal en die vochten welke Gal genoemt worden; als is, de Heete bederving (§. 25.), Bedurven vettigheid van ons lichaam, die ſtof welke de Roos voortbrengt, en het bedurven vet van de genomene ſpys. Als men uit de ongeregelde levenswys in gebruik van vette ſpyzen, het drinken van heete dranken, het gebruiken van veel Speceryen, bittere ſmaak in den mond, walginge, verlooren eetluſt, oprisping van heete en bittere ſtof, heete ſtekende pyn in de Maag, in ſterke en heete lichamen, en in het Zomer zaizoen, kan oordelen, dat iemant gelegentheid gegeven heeft om een overvloed van bedur-

durven Gal of Vet te vergaderen in de darmen; en dan vervalt in het Kolyk, 't welk dan veeltyds met Koorts verzelt gaat, is het noodig dat men voor alle dingen deeze Gal of vette ſtof tracht te loozen door een verkoelende Purgatie (§. 12.), en de overmatige brand in het lichaam, door een bekwame drank (§. 12.) vermindere. In dit geval is het goed een Slaapbol of twee by dien drank te kooken, of daar by te doen *Laudani liquidi* gtt. xx. Wanneer deeze ſtof niet gaauw genoeg geloost wordt, gaat zy lichtelyk in het bloed over, en maakt een Geelzucht met Koorts verzelt, die men dan zoo gemakkelyk niet kan geneezen. Wanneer deeze Gal-ſtof geloost is, bedaart het Kolyk van zelve.

246. Om dat byna alle ſpyzen die genuttigt worden, in een warme plaats ſtilſtaande, in zuur over gaan; is het zoo gemeen in allen, welke een zwakke maag en darmen hebben, pyn te krygen door een eigen verandering der genomene ſpys in wrang zuur, gelyk men vindt in onrype Tuin-vruchten. Deeze ſtof doet eensdeels door haare zuure ſcherpte pyn verwekken in de darmen, anderdeels door haare wrangheid de vezelen der darmen zoo zeer te zamen trekken, dat de doortogt gesloten wordt. Hier komt by dat alle eigen bederving lucht voortbrengt, gelykerwys ook de darmen doen als zy onordentelyk bewogen worden. In deeze ſoort lyden de menſchen zwaare en veelmaalen koude pynen, de buik ſchynt als in malkanderen te trekken, en zy zyn met veel winden bezet, welke zy niet kunnen loozen; zelden krygen zy Koorts, maar wor- Door een Wrang-zuur.

worden bleek en het koude zweet breekt uit: als zy wat vocht oprispen, dat geeft eene aandoening in de keel en aan de tanden als van onrype vruchten; als zy afgang krygen, die is dan wel groen van kleur. Deeze soort is het welke luistert na het gebruik van Brandewyn met Speceryen gemengt, waar in de verwarmende Zaden als Cumyn, Anys, Karwe enz. met vrucht worden gebruikt. In deeze soort kan men niet wel door een purgatie de stof uitdryven, eensdeels om dat de kracht der Purgeermiddelen door dit zuur vermindert wordt, anderdeels om dat de toegetrokken vezelen de stof niet ligt doorlaaten: waarom men in deeze soort door een purgatie meerder benaautheid, winden en pyn verwekt, zonder afgang te maaken. Doch als men bevondt dat deeze stof was in den Karteldarm (1), dan zoude men wel dienen een zachte Clysteer (§. 244.) te gebruiken. Ondertusschen moet men trachten deeze wrange zuure stof te vermeesteren, en zachtelyk uit te dryven.

Drankjen in het Kolyk.

℞. *Aq. Menthæ,*
Fœniculi, aa. Unc. iij.
Elix. prop. Parac.
Myrrhæ,
Liquoris Tartari, aa. Drachm. j.
Ol. Carui, gtt. v.
Syrup. Papav. albi, Unc. j.
M. F. Mixtura.

Om alle uuren een lepel vol te gebruiken. By aldien de pyn zeer vinnig is, mag men hier by

(1) *Intestinum Colon.*

by nog wel een drup of twintig *Laudani liquidi* doen: en als de Lyder gewoon is aan sterke drank, mag men daar wel by mengen Unc. ß *Sp. Citri*, of *Cort. Aurant. Anisi*, *Carminativi*, enz. Als de pyn bedaart is, en de afgang van zelfs niet volgt, is het goed een pynstillend purgeer-middel te gebruiken, 't welk met veel gemak deeze wrange zuure stof zal uitwerpen, dat niet wel zonder het bydoen van een pynstillend middel kan geschieden:

℞. *Fol. Sennæ*, *Drachm.* iij. Pynstillend purgeermiddel.
Sal. Tartari, *Scrup.* ij.
Sem. Anisi, *Drachm.* ij.
Aq. Menthæ, *Unc.* viij.

Laat dit t' zamen getrokken worden en een weinig opgekookt, doe dan by het doorgegoten vocht

Syrup. Papav. albi, *Unc.* j.

Hier van gebruikt men alle uuren een theekopjen vol, warm gemaakt, tot dat de afgang volgt; vorders moet men nog eenigen tydt volharden in het gebruik van het voorgeschreven drankje, om den nieuwen aangroei van die zelfde stof voor te komen.

247. Zoo dra als in de rokken der Darmen, of in het Darmscheil, een pynelyke ziekte valt, gelyk Ontsteking, Roos, Zinking (1), Jigt of andere, moet men zig van alle purgeermiddelen onthouden, om dat de beweging der darmen door het purgeermiddel aangezet, de Ontsteking in de darmen en darmscheil.

(1) *Rheumatismus.*

de pyn zal vermeerderen, en de ſtof niet gelooſt kan worden: maar men moet zich ſchikken na de oorſpronkelyke ziekten. Uit deeze alle zal ik maar alleen die voorſtellen, welke uit een Ontſteking oorſpronkelyk is. Deeze heeft een zwaare en onveranderlyke pyn, groote hitte en droogte, gedurige Koorts en dorſt, met een harde ſnelle pols, en veelmalen polskloppingen omtrent den Navel. Aanſtonds zal men Aderlaaten, Pappen leggen op den buik, gelyk men gewoon is in Ontſtekinge te handelen, een Clyſteer gebruiken van garſtewater met wat Salpeter en Honing of Tamarinden; zich wel wachten voor alle heete en alle purgeermiddelen, welke men gewoon is in het Kolyk te gebruiken.

Door Stuip- en Kramp-trekking.

248. Veelmaalen wordt het Kolyk voortgebragt door een Kramptrekking in de darmen en 't Darmſcheil, op de zelfde wys als in de pyn voor 't hart (§. 231.): men ontdekt deeze door het ſchielyk komen en gaan, de verplaatzing van de pyn, of als die door een ſchrik of andere gemoeds-beweging wordt veroorzaakt, voornamentlyk in menſchen aan de Kramptrekking (§. 138.) onderhevig. Behalven de gewoone middelen daar (§. 143.) voorgeſchreven, zal men met vrucht dit volgende gebruiken:

℞. *Aq. Menthæ,*
Fœniculi, aa. Unc. iij.
Sp. Sal. Amm. extemp. Drachm. ij. (zie §. 50.)
Cort. Aurant. Unc. ß.
Laudani liquidi, gtt. xv.
Myrrhæ, Drachm j.
Syrup. Papav. albi, Unc. j.
M. F. Mixtura.

Om

Om alle half uuren een lepel vol te gebruiken tot dat de pyn bedaart. Als men dan afgang moet maken, moet het pynſtillend purgeermiddel (§. 246.) gebruikt worden.

249. In 't gemeen wordt het Kolyk aan Winden (§. 55.) toegeſchreven; om dat het veel veroorzaakt word, als iemand in de wind of koude geweeſt heeft, om dat men veel winden in de darmen gewaar wordt, en om dat veelmalen door 't loozen van winden het Kolyk bedaart. 't Geen hier van te zeggen is, kan uit onze beſchryving (§. 55. tot 61.) wel afgeleid worden. Alleen is het aanmerkelyk, dat het loozen van Winden zoo grooten verlichting kan aanbrengen: het welk daarom geſchied, nademaal dan de Darmen, minder geſpannen, ook minder pyn verwekken, en dat het een teken is, dat de Kramptrekking begint los te gaan. Het gebeurt ook wel, dat veel winden gelooſt worden zonder veel verlichting, wanneer een ſcherpe vocht daar is, welke pyn en onordentelyke beweging te gelyk voortbrengt. De geneezing verſcheelt niet van de algemene in de Winden voorgeſteld, zy zal gemeenlyk bedaaren door de middelen, zoo aanſtonds voorgeſchreven. Hier toe helpt mede zeer veel het opleggen van een heete ſteen of pan op den buik; om dat daardoor de Kramptrekking der darmen beter los laat. Waar uit blykt, dat het de Spanning van de lucht niet is, welke de pyn geeft, om dat de lucht zich door de hitte meer uitzet, en daarom meer pyn moeſt verwekken, waar van wy het tegendeel vernemen. Door Winden.

250. Het is onbeſchryflyk, wat al pyn en Door Koorts.

 an-

andere toevallen uit de Koorts-ſtof kunnen voortgebragt worden. Zoo hebben wy gezien dat daar uit voortgebragt wierd Ylhoofdigheid (§. 131.) Hoofdpyn (§. 157.) de Bruyn (§. 164.) Hoeſt (§. 171.) het Zyde-wee (§. 182.) en meer andere byzondere ziekten. Daarom is het, dat in een Volk-ziekte zich zoo veelerhande ziekten ſchynen op te doen, welke alle byna op dezelfde wyze geneezen moeten worden. Deeze genezing moet men afleiden uit de te groote beweging in de Koorts (§. 12.) en Heete bederving (§. 25.): om dat dit ſoort van Kolyk zich niet ſchikt na de gewone Kolyk-middelen, maar zich voegt na de genezing van dat ſoort van Koorts, welke in dien tyd de overhand heeft. Deeze pyn verheft en vermindert met het afgaan en aankomen van de Koorts, dat in andere ſoorten zoo zeer niet gevonden word.

Door Graveel. 251. Om dat de pyn in de Lenden veelmalen door een ſteentje in de Nieren veroorzaakt wordt, 't welk daar pyn verwekt, en dan vervolgens ook het Kolyk, is yder wakker bezig in 't geneezen en uitdryven van den ſteen by aldien zich pyn in de lenden en buik te gelyk opdoet, welke ziekte men dan Graveel-Kolyk (1) noemt. Ik heb dit ſoort wel gevonden, en dan geoordeelt, dat dit Kolyk veroorzaakt wierd door het medelyden der zenuwen van de Nieren en het Darmſcheil (2), en genas dit op de wyze als men het Graveel geneezen moet, dat onder verhandelt ſtaat te worden. Ik heb ook deeze twee deelen wel te

(1) *Colica Nephritica.* (2) *Meſenterium.*

te gelyk pynlyk gevonden, zonder eenig teken van de steen in de Nieren, wanneer ik het afleide van een scherpe stof in het Zenuw-sap (1) (§. 47.), De uitkomst heeft my dit ook bevestigt: want door het gebruik der middelen in de koude bederving (§. 26.) Jigt (§. 53) en Winden (§. 58.) welke de scherpte in het Zenuw-sap verbeteren, heb ik dan gelukkig beide pynen te gelyk geneezen.

252. Zoo ziet men dat 'er verscheide soorten van Kolyk zyn, die een byzondere geneezing vereischen, en evenwel heb ik nog alle soorten niet opgeteld. Ik zal met die byzondere soort van Kolyk sluiten, welke heden veel oplettendheid gemaakt heeft, en genaamt wordt *Colica Pictonum*, 't welk zich van de anderen onderscheid door het volgen van Lammigheid, of liever machteloosheid in het bewegen van de Armen, en by geval ook van de Beenen. Ik vind hier wel een ander verschynzel, 't welk ik ook eenige reizen gezien en genezen heb, maar dat gaf my anders niet te kennen, dan dat het een pyn moest wezen, veroorzaakt door de vocht welke zich in de knoopen der zenuwen (2) ophoudt. Want als deeze haar scherpte wat verlooren heeft, en dan minder pyn maakt, en vervolgens in een taje slymige stof overgaat, welke de zenuw-draaden, die tot de dierlyke beweging van de spieren der Armen of Beenen dienen, drukt, laat het zich gemakkelyk begrypen, hoe na deeze pyn een Lammigheid kan voorgebragt worden. Die menschen, welke ik behandelt heb, hadden een ge-

Colica Pictonum.

(1) *Succus Nervorum.* (2) *Ganglia Nervorum.*

geſtadige en zwaare pyn, niet wykende voor alle windbrekende middelen, en niet veel luiſterende na ſlaapmiddelen; de Koorts daar by komende ſcheen my meer voort te komen uit de pyn, dan wel uit een Koorts-ſtof. Eindelyk vervielen zy tot een groote machteloosheid in de leden. Deeze heb ik door de volgende middelen, welke zeer veel overeenkomſt hebben met die welke de zenu-ziekten geneezen, en die de ſlym verdunnen, te regt gebragt.

℞. *Gum. Ammoniaci Drachm.* ij.
Balſ. Peruviani,
Sal. Tartari, *aa. Drachm.* ß.
Ol. Roſmarini, *gt.* vj.
Pulv. rad. Zedoariæ, *q. ſ.*
M. F. Pilulæ gr. iiij.

Hier van viermalen daags vier te gelyk ingenomen, eenige weken na malkanderen. Ik heb hier ook wel bygedaan de *Succinum* en *Maſtix*. Uitwendig liet ik de ruggegraat, tuſſchen de ſchouderen en omtrent de Lenden en het Heilig been, ſtryken met de ſmeering in de Lammigheid (§. 80.) voorgeſchreven, om te maken dat het verſtyfde en ſtilſtaande zenuſap vloeibaar wierd gemaakt en verdreven; het welke by veelen een goede uitkomſt gehad heeft.

XL. HOOFDSTUK.

DREKBRAAKING. (*Volvulus*)

253. Als nevens een hevig Kolyk (§. 242.) een zoodanige aanhoudende Braking verwekt wordt, dat de vochten uit de dunne Darmen, ſomtyds ook uit den Karteldarm (1) na de Maag gedreven, en dus uitgebraakt worden, noemt men het met recht DREKBRAAKING (2), welke zich door de bykomende Braaking van het Kolyk onderſcheidt. Bepaling.

254. Nademaal 'er maar een doorgaande opening is van de mond tot aan den aars, is het in het Drekbraken zeeker, dat 'er geen Darm verſtopt kan wezen, of een knoop in dezelve kan zyn, want dan was de weg geſloten: dit kan ook niet wezen in de breuken daar de dunne Darmen uitkomen en geprangt worden, nademaal de drek in den Karteldarm eerſt wordt gemaakt, welke daar van daan dan niet naar de Maag zoude kunnen gebragt worden. Daarom moet men tweederlei Drekbraaking voorſtellen. De eene wanneer in alle Darmen en in de Maag een ſterke verkeerde beweging is, waar door het klapvlies, of de vernaaude opening tuſſchen de dunne en dikke Darmen, mede word open gehouden, en zoo de Drek uit den karteldarm, en, gelyk zommige zeggen gezien te hebben, uit den endeldarm door de dunne Darmen na de Maag gevoert, en zoo ge- Oorzaaken.

(1) *Colon.* (2) *Miſerere mei.*

gelooft wordt. De andere foort, gelyk een Ontfteking, Knoeftgezwel of dunne Darmbreuk (1), die de doortogt door de Darmen belet, brengt wel een braking voort van 't geene in de dunne Darmen geweeft heeft, maar kan geen Drekbraaking geven, om dat de weg gefloten is.

Tegennatuurlyke beweging der Darmen.

255. Het is een zeer zwaare en gevaarlyke ziekte, als de Drek uit de dikke Darmen door de dunne Darmen na de Maag gevoerd en zoo gelooft wordt; om dat het een groote oorzaak moet zyn, die niet alleen zulk een zware pyn verwekt, maar zelve kan maken dat alle Darmen, en de Maag, tegen haare gewoonte een verkeerde beweging aannemen; waar door ook de geeften, door de zenuwen vloejende om deeze deelen te doen bewegen, niet weinig verfpild worden, en waar door goede en kwade vochten in grooten overvloed worden uitgeworpen. Daarom komt 'er, als dit maar weinig tyds duurt, zulk een groot gebrek in alles, dat de Lyder, van krachten berooft, fterft: wanneer men veelmalen de Darmen en 't Darmfcheil door het Koudvuur (2) ziet aangetaft. Als deeze tegennatuurlyke en overmatige beweging veroorzaakt wordt door de ftof van de Koorts (§. 250.), is het een teken van overvloed en groote fcherpte, welke door den Lyder niet wel overwonnen zal kunnen worden. Hier in zyn alle Braak- en Purgeermiddelen doodelyk, om dat ze deeze beweging nog meer aanzetten. Slaapmiddelen alleen worden weder uitgeworpen; en, by aldien zy blyven, houden zy deeze fcherpe Koorts-ftof in de

(1) *Enterocele.* (2) *Gangræna.*

de Darmen, die daar niet zal ruſten. Daarom, dewyl men niets door den mond kan ingeven, dat tot in de Darmen kan komen, is het beſt Clyſteeren te gebruiken zonder Purgeermiddelen.

℞. *Rad. Acetoſæ*,
Hordei, *aa. Unc.* j.
Cap. Papav. albi, *No.* ij.
Aq. comm. Unc. xvj.

Laat dit gekookt worden, en by het doorgegoten vocht gemengt worden,

Mellis, *Unc.* j.
Sal. Prunellæ, *Drachm.* jß.
M. F. Clyſma.

Het is genoeg als men hier van de helft op een reis warm gemaakt inſpuit, en dit dan om het uur of drie herhaalt. Voor 't overige kan men hier handelen, zoo als wy in 't Kolyk uit de Koorts-ſtof komende (§. 250.), geleert hebben. De andere oorzaaken van 't Kolyk zyn zelden zoo zwaar, dat zy een Drekbraaking voortbrengen.

Verſtopping der Darmen.

256. In de dunne Darmbreuken en Ontſteking der Darmen (1) gebeurt het meermalen, dat na het lyden van zware pyn en benauwtheit een braking veroorzaakt wordt. Maar dan kan geen drek gelooſt worden, gelyk gezegt is, om dat de weg tuſſchen beiden geſloten is. Als het van een Breuk komt, kan die niet geneezen wor-

(1) *Inflammatio Inteſtinorum.*

worden, zonder dat de uitkomende Darm herſteld zy, dat wy in onze *Gezuiverde Heelkonſt* geleert hebben. Wordt deeze Braaking veroorzaakt door een ontſteking in de Darmen of Darmſcheil, dan moet die behandeld worden als in het Kolyk (§. 247). Maar wordt die veroorzaakt door Ontſteking van het Darmſcheil, waar in wel een Drekbraaking kan komen, om dat dan juiſt de Darm niet is toegeſloten, zal men de voorgeſtelde Clyſteer gebruiken, nevens de middelen in het Kolyk (§. 247.) opgegeven.

XLI. HOOFDSTUK.

VAN DE HARDLYVIGHEID. (*Alvus conſtipata*)

Bepaling. 257. Het is natuurlyk en noodzaaklyk, dat het overſchot der ſpyzen, welke niet kunnen verteerd worden, en der vochten, die tot de Chyl-bereiding gediend hebben, onnut geworden, door den ſtoelgang gelooſt worden. Het is middelmatig, als het vergaderde in den Kartel- en Endeldarm eenmaal in het Etmaal wordt uitgeworpen, zynde dan zagt van zelfſtandigheid, en in veelheid overeenkomende met de genomene ſpys. Maar als deeze loozing maar eenmaal om de twee, drie of meer dagen geſchiedt, of deeze Drek te zeer verhard is en als in harde brokken gevormd, noemt men deeze beide ſoorten HARDLYVIGHEID.

Oorzaaken. 258. Op dat deeze Drek voortgeſtuuwt worde,

de, is voor alle dingen noodig, dat de vezelen der Darmen zich zoo bewegen op de wyze van een worm, dat daar door allengskens de Drek worde voortgedreven, waar toe zeer veel helpt het drukken en ſteunen van de buikſpieren. Het andere vereiſte in de Darmen is, dat zy van binnen met een lymige gladde ſtof beſmeerd zyn, waar door de Drek gemakkelyker kan voortſchuiven. In de Drek wordt vereiſt, dat zy niet overmatig hard zy, en daar door onbekwaam om zig te voegen na de inwendige opening der darmen, dat veroorzaakt wordt door het te veel wegnemen van de dunne vocht. Alle oorzaken en ziekten bygevolg, welke een of meerder vereiſten wegnemen, maaken eene Hardlyvigheid, waarvan ik de voornaamſte zal opgeven.

259. Als iemant langen tyd met Hardlyvigheid bezet is geweeſt, wordt voornamentlyk de karteldarm met der tyd zo zeer verwyderd, dat zy buiten ſtaat geraakt, de ontfangen vuiligheid, uit de dunne darmen gekomen, voort te duwen. Geeft men in dit geval een purgatie, die de darmen ontlaſt, zoo is evenwel de ziekte niet geneezen; want daar geſchiedt wederom de zelfde ophooping: waarom deeze menſchen zeer klagen; neem ik een purgatie, ik blyf evenwel verſtopt. In dit geval mag men wel eenmaal een purgatie gebruiken om het opgehoopte uit te dryven; maar men moet verder den aangroey beletten door een middel dat zoo veel afgang maakt, dat daar door eenmaal 's daags ontlaſting verwekt worde, een maand of langer; op dat in die tuſſchentyd de uitgezette darm kan inkrimpen. Het

Te grootte verwydering der Darmen.

is niet noodig dat ik hier middelen voorschryf, om dat alle zachte purgeermiddelen kunnen gebruikt worden, als men de Gift maar zoo veel vermindert, dat men deeze vereiste uitwerking heeft. Tot een voorbeeld kan het volgende strekken.

℞. *Gum. Galbani*, *Drach.* j.
Myrrhæ,
Scammonii,
Sal. Tartari, *a. Scrup.* j.
M. F. Pilulæ, *Gr.* iij.

Laaten deeze met poeijer van oranjen schellen omwonden, en daar van alle dagen, acht gebruikt worden; als deeze niet genoeg zyn, moet men het getal vermeerderen: men zal ondervinden, dat in 't vervolg drie of vier pillen genoeg zullen zyn. Deeze zelfde ziekte zyn ook onderhevig de menschen die gebroken zyn, wanneer de darm boven de breuk de vuiligheid heeft opgehouden, en zoo verwydert is geworden: behalven het inhouden van de breuk is de geneezing de zelfde. Maar in Kraamvrouwen na de baring, of waterzuchtigen na het loozen van veel water uit den buik, worden de Buikspieren veelmalen zoo slap, dat de darmen, van binnen te weinig gesteund, de Drek niet kunnen voortstuwen. In dit geval moet men, behalven het gezegde, de gantsche buik met een servet, tafellaken, of andere bekwaame band zoo steunen, dat de darmen haar behoorlyk steunzel hebben, om den drek voort te schuiven.

Gebrek in de be- 260. Alle beweging der darmen is niet de zelfde. Want daar is een beweging dienende tot het

be-

bereiden van de genomene spys, en voortstuwing der Chyl in de Chyl-vaten: als deeze ontbreekt, krygt men een spys-loop. Daar is een andere, welke het geen in de darmen is, allengskens moet voortschuiven, als deeze ontbreekt krygt men Hardlyvigheid. Wy zyn gelukkig dat 'er middelen gevonden worden, die mede afzonderlyk deeze beweging kunnen vermeerderen, als daar zyn by na alle purgeermiddelen. Wanneer wy dan uit de koude der ingewanden, de rauwe drek en zwaarte in den buik, kunnen oordeelen, dat door deeze zwakker beweging hardlyvigheid veroorzaakt wordt; mengt men onder de purgeer-middelen wat versterkende en verwarmende maagmiddelen (§. 20.), en laat daar van zoo veel gebruiken dat 'er eenmaal daags afgang volgt.

weging der darmen.

261. In heete en dorre lichaamen, en in brandende Koortsen, wordt zoo veel van de dunne vocht veel malen opgeslorpt, dat als de drek in den karteldarm is, zy daar overmatig hard geworden, en op malkanderen gepakt zynde, niet kan voortgedreeven worden. In dit geval is het best een Clysteer te gebruiken, en verkoelende Purgatien (§. 12.). Als de Koorts over is, is het zelden noodig in 't vervolg Purgeermiddelen te gebruiken: maar in drooge en dorre lichaamen moet men eenigen tyd open lyf houden door verkoelende en losmakende middelen (§. 35.).

Gebrek in de dunne darmen.

XLII. HOOFDSTUK.

VAN DE SPYSLOOP. (*Lienteria*)

Bepaling. 262. Door de werking van de maag en darmen, en door het bykomen van bekwame vochten, wordt onze genomene spys bereid, en het bereide wordt door zekere beweging der darmen in de melkvaten gedreven; het overige, in Drek verandert, wordt uit geworpen. By aldien het een en ander door den afgang wordt uitgeworpen, wat minder of meer bereid, zyn witte kleur eenigzins behoudende, noemt men het SPYS- of CHYLLOOP (1), en uit de kleur ook wel *Graauwe loop*. Het is niet noodig in deeze ziekte den naam te veranderen, als 'er wat minder of meerder verteering of koking is voorafgegaan.

Oorzaaken. 263. Uit de bereide Chyl, die geloost wordt, blykt genoeg, dat het niet hapert aan de kracht en bewerking, noch aan den aart der bykomende vochten: maar dat deeze bereide Chyl niet wordt opgenomen door de melkvaten, en daarom, in de darmen opgehoopt zynde, in overvloed moet geloost worden.

Door Slym. 264. Als de mondjes der melkvaten met een taaje slym bezet zyn, kunnen zy de Chyl niet genoegzaam inlaten; dit ontdekt men uit het beschouwen van den mond, als die met een taje slym bezet is, en als dan de buik wat meer is opgevuld, dat veel voorvalt in de kinde-

(1) *Coeliaca passio.*

deren. Deeze Chyl-loop kan men beſt met ontbindende purgeer-middelen geneezen, op dat, door het verdunnen en wegnemen van de Slym, deeze mondtjes worden geopend.

℞. *Elix. propr. Parac. Drachm.* iij.
Sal. Tartari,
Myrrhæ, *a. Drachm.* i.
Vini albi. Unc. v.
M. F. Mixtura.

Laat de kinderen, die dit ongemak hebben, hier van veelmaalen daags een lepeltje vol innemen: hier door zal allengskens de Graauwe loop vermindert, en de buik verdunt worden. Door zwakker beweging der darmen.

265. Hier boven (§. 260.) heb ik aangetekend, dat een zwakker beweging der darmen onder de oorzaaken van een Spysloop mag geſtelt worden; om dat door deeze beweging de Chyl in de melkvaten wordt ingedreven. Als deeze dan te zwak is, moet noodzakelyk een vergadering van Chyl, en naderhand deszelfs loozing volgen. Men ontdekt dit uit de zwaarte, benautheid en koude omtrent den Navel. In dit geval is het noodig de werking van de maag en darmen te vermeerderen door bekwame maagmiddelen (20.)

266. Tot dus verre gaat het nog redelyk met de geneezing der Spys-loop; maar als de weg, door de melkvaten gaande, geſloten is, gelykerwys geſchiedt, als de klieren in het darmſcheil verhard zyn geworden, en den doortogt van de Chyl tot in het bloed beletten, dan wordt een Chyl-loop voortgebragt, die zeer ongemakkelyk te geneezen, en gemeenlyk Verſtopping der Chyl-wegen.

lyk ten laatſten doodelyk is. Want als de klieren van 't Darmſcheil, verhard zynde, den doortocht van de Chyl door de melkvaten beletten, zullen de volle melkvaten geen Medicynen, welke ingenomen zyn, doorlaaten, om te komen tot aan deeze verharde klieren. Daarom zal men met de uitwendige ſmeering en wryving op den Buik (§. 252. en 80.) deeze verſtopte klieren trachten te openen. Dat het in deeze klieren hapert, leidt men af uit de aanhoudentheid, het afzyn van de andere tekenen, en uit de verhardingen van kwyl- en andere klieren, zoo zy gevonden worden.

XLIII. HOOFDSTUK.

VAN HET BORT. (*Cholera*)

Bepaling. 267. Het werktuig van de Chyl-bereiding heeft in zyn byzondere beweging deeze eigenſchap, dat als de deelen door iets ſchadelyks worden aangeraakt, zy dan ook een meerder beweging maaken, om zich daar door te ontlaſten van dit nadeelige: zoo heeft men het gezien in de Braaking (§. 208), en in de Drekbraaking (§. 253), waar in de darmen en maag te zamen ſpanden, om alles door het braken uit te werpen. Hier vindt men een braking en afgang te gelyk, makende de Maag haare beweging na boven, en de Darmen na beneden, welke twee loozingen van een inwendige oorzaak voortgebragt, te gelyk komende, het BORT genaamt worden: waar in veelmaalen een geele Scherpe en bedurven ſtof geloosſt wordt; ook wordt by geval geen ſtof geloosſt, maar veel winden door bei-

beide wegen uit geworpen. Om dat deeze groote beweging in de maag en darmen veel ontroering in het lichaam maakt, komen hier by gemeenlyk Benautheden, Dorſt, Koorts, opkrimping van de Leden, Bezwyming enz. welke voortkomen uit het medelyden met deeze beweging, of uit de groote loozing die geſchiedt, of uit de oorzaak die het Bort verwekt. Daarom, hoe meerder en zwaarder toevallen hier by komen, hoe het gevaarlyker is.

268. De waare oorzaak van het Bort is de ontroerde beweging van de maag en darmen: maar om dat deeze ontroering van verſcheiden oorzaaken komt, is niet alle Bort even gevaarlyk. Ik zal hier eenige van de meeſt voorkomende optellen. Oorzaaken.

269. Als iemand eenigen tyd na malkander meer ſpys of drank gebruikt, dan door de maag en darmen kan bewerkt worden; voornamentlyk als daar bykomt een overvloed van vet, dan wordt dit ingenomene, in eene warme plaats zynde en niet bereid wordende, bedurven en ſcherp. Deeze bereiding eindelyk tot den hoogſten trap gekomen zynde, doet de maag en darmen aan; welke gaande gemaakt zynde dit bedurvene onder en boven uitwerpen, veelmaalen met groot geweld, maar na deeze loozing is gemeenlyk de geheele ziekte geneezen, behalven dat het lichaam door deeze beroering wat ontſtelt is. Als men kan nagaan dat dit veroorzaakt is geworden door genomen Spys of drank; dan is het goed, door het drinken van zachte vocht deeze loozing te bevorderen, op dat al het be- Door eten of drinken.

bedurven worde uit geworpen. By aldien alles uit geworpen is, en de pooging tot braken en afgaan nog overblyft, dan moet men een verdoovend middel gebruiken, zoo als wy in de Braaking (§. 211.) geleerd hebben.

Door ſtuiptrekking.

270. Ik heb meermaalen in menſchen, die een lichter beweeglykheid in de vezelen hebben (§. 143.) gevonden een overvloedige loozing van winden, van boven en van onderen, verzelt met zwaare buik-pyn, welke ziekte men met recht een *Droog Bort* mag noemen. De meeſte verwonderen zich, niet kunnende begrypen waar alle deeze winden van daan komen, om dat zy niet denken, dat de onnatuurlyke beweeging der maag en darmen (§. 58.) veel lucht voortbrengt. Deeze ſoort van Bort moet volgens de wyze der winden (§. 55 tot 61.) geneezen worden.

Door bedurven ſtof.

271. By aldien in de heete tyd van 't jaar, als in Auguſtus, het bloed in de poortader is opgehouden geworden, en zoo tot een verrotting is overgegaan, en daar uit een ſcherpe bedurven gal is voortgekomen; zal die daar zynde pyn en benautheid maken, en de omliggende deelen door haare prikkeling in beweging brengen; hier door wordt een deel over gebragt in de Holle Ader (1) in de Lever, en maakt zoo een heete Rot-koorts (2): het ander deel, gedreven door de Galleider, en de einden van de poort-aderen, in de darmen, doet de maag en darmen in een verwoede beweging geraken. Hier door ontſtaat zwaare pyn en

(1) *Vena Cava.* (2) *Febris putrida.*

en benautheid in den buik, een hevige Koorts, braking en afgang van gal en andere bedurven ſtof. En als het lichaam, onder zyne goede vochten, zoodanige bedurven ſtof krygt, die mede alles verderft; en dusdanigen overvloed looſt; kan het niet lang dit geweld wederſtaan; waarom in dit geval veelmaalen de dood binnen vierentwintig uuren volgt. Al wat hier te doen is beſtaat in het drinken van verkoelende dranken (§. 12. en 25.) met wat pynſtillende middelen gemengt. Uit dit gemaakte onderſcheid ziet men, dat men in alle ſoorten van Bort niet even groot gevaar moet ſtellen; en dat het Bort ſpruitende uit het eeten van vruchten, en vergadering van ſtof in de holligheid van de maag en darmen, moet gehouden worden als een redding van de Natuur.

XLIV. HOOFDSTUK.

Van de Buikloop. (*Diarrhoea*)

272. Een overvloedige en aanhoudende loozing van een inwendige oorzaak voortgebragt, waar door men allerlei ſoort van dunne vuiligheid door den ſtoelgang looſt, wordt met den naam van Buikloop benoemt. Want als dit ontſtaat door het nemen van een buikzuiverend middel, dan behoort dit tot het overvloedig purgeeren (1). Als deze afgang zoo overmatig niet is, noemt men het maar weeklyvigheid (2). Wordt hier gelooſt

Bepaling.

(1) *Hypercatharſis.* (2) *Alvus laxa.*

looſt een Chyl-ſtof, dan is het Spysloop. Gaat de buikloop gepaart met braaking, dan is 't het Bort. Is dit verzelt met groote pyn in den buik, dan zoude men het *Dyſenteria* noemen. Wordt hier nevens veel bloed gelooſt, dan is het Roodeloop zonder pyn. Looſt de zieke een bruine dunne ſtof, als of het van verrotte Lever was, dan heet het een Levervloed. Dus ziet men dat 'er veele ſoorten zyn van Buikloop, verſcheide naamen bekomende uit de ſtof, die gelooſt wordt, en uit de bykomende toevallen. Ik zal alhier maar volgen de algemeenſte betekenis.

Oorzaaken.

273. De vochten worden door twee byzondere wegen in de darmen gebragt: eerſtelyk die, welke doorgezwolgen worden: ten anderen die, welke uit het overige lichaam, door byzondere vaten, na de maag en darmen gebragt worden. De eerſte oorzaak kan hier geen plaats hebben, om dat de Buikloop zyn gang gaat, offchoon niets wordt doorgezwolgen. Op dat de buikloop volharde, wordt eerſtelyk vereiſt grooter beweging in de darmvezelen, welke het ontfangene na beneden dringen, maar niet in de melkvaten. Ten anderen, een meerder toevloed van vochten na de darmen; of om dat de geprikkelde darmen meer aanlokken; of om dat de vaten, die vochten na de darmen voeren, haare vocht meer na de darmen dryven; dat veelmaalen in de Koortzen voorvalt.

Aanhoudende Buikloop.

274. Wy ondervinden in zwakke geſtellen veelmaalen een lang aanhoudende Buikloop, die maar weinig van de Spysloop (261.) verſchilt, als alleen dat in plaats van Chyl een andere bedorven ſtof gelooſt wordt, misſchien om dat de Chyl, eer zy gelooſt wordt, door een by-

bykomende verrotting verandert is geworden. Deeze Buikloop komt voort uit alle oorzaaken van de Spysloop, en moet ook eveneens geneezen worden; behalven dat men te gelyk middelen moet gebruiken, die deeze eigenaartige bedervingen (§. 25 en 26.) teffens geneezen. Deeze aanhoudende Buikloop, zonder Koorts, wordt ook wel voortgebragt door een al te groote dunheid der vochten, waar door de menſchen zoo zeer vermageren, dat men deeze ſtaat met recht de Teering mag noemen. Als deeze Buikloop uit een heete (§. 25.) of koude bederving (§. 26.), waar door de vochten al te zeer verdunt zyn geworden, voortkomt, dan is zy zeer gevaarlyk, en zwaar om te geneezen: want laat men die zyn gang gaan, of bevordert men die door purgeermiddelen, dan houden zy deezen Buikloop tot aan het einde van hun leven; ſtopt men die, dan blyft het bedorvene in het lichaam en wordt, opgehouden, allengskens meer bedorven en kwaadaartig. Daarom ſchiet 'er niets anders tot geneezing over, dan door het geneezen van de eigenaartige bederving, deeze Buikloop te trachten zagtjes te doen bedaaren. Als deeze Buikloop voorvalt in de Ongedaantheid (§. 17.) dan is zy gemeenlyk voordeelig; want als de ſtof geloost is houdt zy van zelfs op. Maar wordt zy verwekt door de belette uitwaaſſeming, of door ſtof van een ziekte, die zich in de huid gewoon is te loozen, is zy zelden voordeelig, en kan dan beſt verwonnen worden door Zweetmiddelen (§. 49.) welke de verdwaalde ſtof weder na haar eigen loozend werktuig brengen.

Koortzige Buikloop.

275. Tot heden toe heb ik geen waare gedurige, of gaande en komende Koorts gevonden, welke haar ſtof na de darmen brengende, dezelve met voordeel geloost heeft: maar in Koortzen uit kwaadzappigheid, en door een bedorven Gal voortgebragt, is het van groot nut deeze ſtof door den afgang te loozen. Daarom moet men zeer oplettend wezen in de Buikloop door Koorts; of deeze Koorts gemaakt word door Gal, of andere bedorven ſtof, in of omtrent de Maag zittende, en die door de darmen geloost kan worden; dan of de Loop veroorzaakt word als een toeval van de Koorts. Want als de Koorts komt van de kwade ſtof, omtrent de Maag zich ophoudende, zal de Buikloop verlichting aanbrengen, de Koorts zal naar mate verminderen, en het loozen zal allengskens ook minder worden: Maar als die door de Koorts komt, zal de loozing maar meerder benauwtheid aanbrengen, de Koorts niet verminderen, en de toevallen vermeerderen. In deeze laatſte ſoort zal men al zyn vermogen inſpannen om de Koorts te geneezen (§. 10.)

XLV. HOOFDSTUK.

VAN DE LEVERVLOED. (*Fluxus Hepaticus*)

Bepaling.

276. De gemene beſchryving van LEVERVLOED beſtaat alleen in dit verſchil met de Buikloop, dat de vocht, die geloost wordt, gelykt na een weiachtig bedorven bloed, zonder of met weinig pyn. Ik meen dat het niet ongerymd zoude zyn dat men een Levervloed

vloed noemde, wanneer een ſtof door den afgang gelooſt wierd als of het uit een verrotte lever was voortgekomen, bruin van kleur, en dikachtig als Chokolade, zoo als wy beſchreven hebben (§. 25.) veel voor te vallen in de heete landen.

277. Alle oude Schryvers hebben gemeent, dat deeze bleeke Lever-vloed zyn oorſprong had uit de zwakheit van de bloedmaking in de Lever, dat van andere genoeg is wederlegd. Maar als door zwakker bewegings-krachten het bloed niet genoeg bereid wordt, dun blyft, en een weinig verandert door de eigenaartige bederving, zal dit bloed zich gemakkelyk door de uit-einden der darmſcheils ſlagaderen in de holligheit der darmen loozen. Want men kan zelfs in doode lichaamen het Wasch, in deeze ſlagaderen ingeſpuit, gemakkelyk doen doorgaan tot in de holligheid der darmen. Om dat het bloed dan dun is, en minder rood van kleur; en om dat deeze uit-einden der ſlagaderen gemakkelyker de wei als de roode bloedbollen door laaten, gelykt deeze vocht wel vleeſchnat. By aldien het bloed, dat in de Poortader gebleven is, verrot is geworden, en dan zich begint te loozen door de uiteindtjes van deeze ader, welke mede het ingeſpuite Wasch door laten, dan krygt men wel een ſtof, die ſchynt uit een verrotte Lever voort te komen.

Oorzaken.

278. Hoe men deeze laatſte ſoort moet geneezen, hebben wy al geleert (§. 25.) Maar hoe deeze al van ouds genaamde Lever-vloed moet geneezen worden, zal zeer gemakkelyk zyn om na te gaan. De oude, alhoewel zy

Geneezing.

de Lever ten onrechte beſchuldigen, gebruikten evenwel *Rhabarber* met de Conſerf van roode Roozen, met veel vrucht; om te maken dat de uitgeſtorte vocht in de darmen niet werd opgehouden, en dat evenwel te gelyk de mondjes der ſlagaderen in de darmen wat zouden geſloten worden. By aldien men by deeze middelen voegt, die, welke wy in de koude bederving (§. 26.) hebben voorgeſchreven, zal men een goede uitkomſt te wachten hebben. Als men bevindt dat dezelve wat te veel verhitten, is het beſt, de middelen te laaten gebruiken, welke wy in de Etter-bederving (§. 26.) hebben opgegeven.

XLVI. HOOFDSTUK.

VAN DE ROODE-LOOP. (*Alvi fluxus cruentus*)

Bepaling.

279. Om dat men veelmaalen in de Pynelyke buikloop groot gevaar ziet volgen, is yder verlegen, zoo dra hy maar bloed door den afgang looſt, het geene in onze taale ROODE-LOOP beduidt.

Onderſcheid.

280. In 't gemeen kan de Roode-loop gehouden worden voor een ſoort van Bloeding, maar welke geſchiedt in de darmen. Hier van kan de eerſte ſoort zyn, de inwendige bloedende Aambeijen. Dan komt eerſt het Bloed en dan de Drek, of de Drek is met Bloed omwonden: als wy in de Gezuiverde Heelkonſt geleert hebben. Anderzins kan op de zelfde wyze, in de dikke of dunne darmen, een Bloedvat open zyn, welks uitgeſtorte Bloed gelooſt wordende, een ware Roode-loop moet genoemt wor-

worden, alhoewel het bloed gelooſt wordt zonder pyn. Eindelyk, als by deeze bloedloozing zwaare pyn en Koortzen komen, is het een pynelyke Roode-loop, welker geneezing wy onder de pynelyke Buikloop (1) zullen opgeven.

281. De geneezing van deeze Roode-loop verſchilt weinig van de Bloed-braaking (§. 199. en 200.) want men moet de darmen, zoo veel als mogelyk is, in ruſte laaten, en daarom zich onthouden van veel eten en van harde ſpys, voor al van Purgeer-middelen. Als men uit de klopping, beweging, of pyn in den buik, kan ontdekken, dat 'er een vaatje in den karteldarm open is, het welke wy nagaan uit de natuurlyke plaats van die darm, in den omkring van den buik, en om dat de Drek niet door en door met het bloed gemengt is, is het goed een wat te zamentrekkende en pynſtillende Clyſteer te gebruiken, maar tot een once of vier vocht, om den darm niet op te zetten of te prikkelen. Geneezing.

℞. *Roſar. rubrar. M.* j. Clyſteer om te ſtoppen.
Rad. Symphyti,
Acetoſæ, aa. Unc. j.
Cap. Papav. alb. No. ij.
Aq. comm. Unc. xx.

Laat dit gekookt worden, en daar van een reis of drie maalen daags omtrent *Unc.* iiij. laau ingeſpuit worden,

(1) *Dyſenteria.*

XLVII. HOOFDSTUK.

PYNLYKE BUIKLOOP. (*Dysenteria*)

Bepaling. 282. Die overvloedige en aanhoudende stoelgang, waar in allerlei soort van stof wordt geloost, gelykerwys in de Buikloop, (§. 271.) verzelt met buikpyn, en veeltyds ook met pyn in het loozen van den Drek, mag met recht PYNLYKE BUIKLOOP genaamt worden. Als deeze aanstonds verzelt gaat met braaking, dan zoude men deeze ziekte het *Bort* (§. 266.) noemen.

Onderscheid. 283. Allerlei soort van stof door den stoelgang geloost, als slym, zwarte gal, etter, vliezen, korrelen, veranderen den gemeenen naam niet van *Dysenteria*, als daar nevens maar gepaard gaat pyn in den buik. Maar als 'er Bloed geloost wordt, dan is het best deeze ziekte *Dysenteria cruenta* te noemen. Byaldien men, in plaats van vochtige stof, veel winden met pyn looft, wordt zy genaamt *Dysenteria sicca.*

Oorzaaken. 284. Het is van veel aangelegenheid de oorzaaken na te gaan, waar door deeze pyn in de darmen verwekt wordt, gepaard gaande met een overvloedige en aanhoudende afgang. Uit de pyn leert men, dat deeze stof scherp is; en, na mate dat de pyn groot is, moet men ook de scherpte oordeelen. De aanhoudende afgang bewyst, dat deeze scherpe stof niet alleen te zoeken is in de holligheit der darmen, want dan zouden deeze, binnen weinig tyds ontlast zynde, den afgang niet kunnen doen

aan

aanhouden, maar men weet daar uit dat het ſcherpe vochten zyn, welke uit andere deelen van het lichaam komen, en daar na toe gevoert worden. De grootheid en 't gevaar in deeze Ziekte kan men in het gemeen afleiden uit de geloosde ſtof. Want als 'er bloed, ſlym, vliezen, ſtinkende en leelyk gekleurde ſtof geloosſt wordt, kan men daaruit de kwaadaartigheid gemakkelyk opmaaken. Ten anderen, uit de toevallen door het geheele lichaam, als Koorts, groote dorſt, walging, benauwtheid, Stuipen, enz.. Deeze toonen dat de ſtof, door het lichaam verſpreid, en na de darmen gevoerd zullende worden, zeer kwaadaartig is. Om dat deeze bedorven ſtof niet altyd de zelfde is, zal ik eenige ſoorten daar van aanwyzen.

285. Het gebeurd veelmaalen, dat in een algemeene Volkziekte (1) een Koorts wordt voortgebragt, gemeenlyk in den Nazomer of Herfſt, welker ſtof na het gedarmte wordt gevoert, makende aldaar groote lozing met pyn, zonder verligting; op de wyze als in de Buikloop (§. 274.) geleerd is. Maar als deeze ſtof een pynlyke buikloop maakt, is het gevaarlyker; want als deeze ſcherpe vocht gedurig na de darmen gevoerd wordt, zullen daar door niet alleen de darmen in een gedurige beweging gebragt worden, maar ook, geknaagt zynde, bloed uitgeeven, ontſteeken en verzweeren. Zoo dat, alſchoon de Koorts geneezen was, zou deeze groote voorgaande loozing, en het verzwooren gedarmte, genoegzaam in ſtaat zyn

Door de Koorts.

(1) *Morbus Epidemicus.*

zyn om den dood te kunnen aanbrengen. By aldien in dusdanigen tyd en Volkziekte iemand door de Koorts wordt getroffen, en dan vervalt in een pynlyke Buikloop, die zich telkens met de Koorts verheft, blykt het genoeg van zelf, dat alle aangewende middelen te vergeefs zyn, zo wy deeze Koorts niet kunnen geneezen, en maken dat zy onderwyl haar ſtof brengt na de huid of nieren, alwaar die gelooſt kan worden; en de darmen ondertuſſchen bezorgende, dat die niet al te zeer gaande gemaakt of geknaagt worden. Om dat deeze ſoorten van Koortſen zelden tuſſchenpoozen, maar gedurig of verpoozende zyn (§. 3.), is men genoodzaakt met deeze Koorts te handelen gelykerwys wy in de natuurlyke genezing van de Koorts (§. 11.) geleerd hebben. Om dat deeze Koorts-ſtof zeer veel overeenkomſt heeft met de heete Bederving (§. 25.), is men gemeenlyk genoodzaakt daar na de genezing te ſchikken.

Ondertuſſchen moet men bezorgen, dat de darmen door deeze ſtof niet te zeer gaande gemaakt en geknaagt worden, gebruikende dusdanig Purgeermiddel:

Purgeer-middel in de pynlyke buikloop.

℞. *Aq. Menthæ*, *Unc.* viij.
Rhabarbari, *Drachm.* ij.
Sal. Tartari Vitriolati, *Scrup.* ij.

Laat dit getrokken worden op wat vuur, en dan by de vocht gedaan worden.

Laud. liquidi, *gtt.* xv.

Dit laat men gebruiken in drie of vier reizen,

zen, zoo dat alles binnen vierentwintig uuren opgebruikt is, waar door het ſcherpe uitgeſtorte vocht uit de darmen word uitgedreven, en de oproerige beweging der darmen geſtilt. Als de Koorts nog niet bedaard is, komt deeze pynlyke Buikloop wederom als voorheen, en moet ook wederom op de zelfde wyze behandeld worden. Als dit eenige reizen herhaald is, volgt eindelyk een openknaging der bloedvaatjes, en maakt zoo een *Dyſenteria cruenta.* Of de *Cortex Simaruba* tot *Scrup.* j. in ſubſtantie, of *Drachm.* ij. getrokken in eenig vocht, machtig is deeze Koorts weg te nemen, heb ik tot nog toe niet kunnen ontdekken. Ik heb ook veel nut en voordeel gevonden door de ſtoppende Clyſteer (§. 280.). Wanneer ik dan ondervond, dat de afgang en pyn minderde zonder benauwtheid, heb ik gemeenlyk een Zweetmiddel gebruikt (§. 49.) om deeze Koortsſtof na de huid te dryven, dat veelmalen van een goede uitkomſt gevolgt werdt. Als de Loop en pyn zich weder verheften, vond ik goed wederom op de zelfde wyze de ſtof door den afgang uit te dryven, de darmen met de gezegde Clyſteer te verſterken, en dan als vooren de ſtof te trachten na de huid te leiden. Maar als dit niet wilde luiſteren, en ik ondervond door het loozen van bloed, vellen en groote ſtank, dat de darmen begonnen te zweeren en te rotten, heb ik weinigen gezien, die het ontworſtelden.

286. Gelykerwys het Bort (§. 270.) voortkomt uit een ſcherpe en bedorven Gal, zoo komt uit deeze zelfde ſtof ook wel de pynlyke Buikloop. Zy is in den beginne brandig, hevig Bedorven Gal.

vig en pynlyk, maar wordt veelmalen gelukkig genezen, als men zorge draagt dat de ſtof wordt uitgeworpen. Daarom zal men de Zieke zeer veel laten drinken van dit volgende, wat warm gemaakt:

℞. *Rad. Acetoſæ*,
Hordei,
Panis biſcocti,
Tamarindorum, *aa. Unc.* j.
Sal. Tartari Vitriol. Drachm. j.
Aq. com. Unc. xxxvj.

Kook dit en laat het doorgegoten vocht gebruiken. Zoo dra als uit den Drek blykt, dat de Gal is uitgedreven, en alleen de pyn en afgang blyft, door de ontroering, die in de darmen is nagelaaten, moet men deeze beweging ſtillen door het volgende:

℞ *Aq. Menthæ*, *Unc.* iij.
Succi Citri, *Unc.* ß.
Syrup. Papav. alb. Unc. j.
Vini Rhenani, *Unc.* ij.
M.

Laat hier van kort na malkanderen een lepel vol gebruikt worden.

Zwarte Gal. 287. Het is niet zonder grond, dat onze Oudvader *Hippocrates* al ondervonden heeft, dat alle pynlyke buikloop, uit de zwarte Gal voortkomende, doodelyk is: want dan is het een teken dat de zwarte Gal in overvloed vergadert in de poortader, ſcherp en dun geworden zynde, de takjes van de darmſcheil-ader heeft doorgeknaagt, en dus deezen pynelyken afgang verwekt. Als de ſtof niet te overvloedig

dig is, gebeurt het nog wel, dat na het loozen derzelve de menschen in 't leeven blyven; maar als deeze loop volhardende blyft, moeten zy sterven. Het is best in dit geval den afgang niet te stuiten, welke men kan kennen uit de zwarte Drek (zie §. 71.); en door verdoovende middelen maken dat zy niet al te overvloedig wordt.

288. Hoe men die soort, welke men noemt *Dysenteria Sicca*, kan kennen en geneezen, hebben wy op zyn plaats (§. 58.) verhandelt, en kan ook vervolgens uit de beschryving van het Bort (§. 269.) afgeleid worden. Door Winden.

XLVIII. HOOFDSTUK.

VAN DE PERSING. (*Tenesmus*)

289. Gelykerwys de prikkeling in den neus niezen, en in de keel hoesten verwekt, zoo maakt ook alle prikkeling in den Endeldarm eene begeerte om af te gaan; maar zo 'er geen drek in den Endel-of Karteldarm is, dan is het een vergeefsche poging, welke wy PERSING noemen, als deeze begeerte veelvuldig is. Nademaal in den Endeldarm veel slym wordt gemaakt, om het binnenste van deeze darm glad te houden, wordt dan ook veel van deeze slym geloost; en als een vaatje gebroken of verwydert is, komen eenige roode striemen te voorschyn; of als daar een verzweering is, wordt ook wel Etter geloost. Bepaling.

290. Al wat den Endeldarm kan prikkelen, Oorzaaken.

zon-

zonder dat de oorzaak van de prikkeling kan gelooſt worden, 't zy de oorzaak van binnen in deezen Darm, of in de rokken, of in de omliggende deelen zitte, kan deeze Perſing voortbrengen. Om dat dit ongemak uit veellerlei oorzaaken, en in verſcheiden daar omtrent liggende deelen kan voortgebragt worden, maakt men ook verſcheidenerlei voorzeggingen, en eenig verſchil in de geneezing.

In de holligheit des Endeldarms.

291. Het gebeurt veelmaalen, dat na een te veelvuldigen afgang, voornamentlyk als de drek door de bederving wat te zeer afvegende geworden is, gelyk in de pynlyke Buikloop, de natuurlyke ſlym van den Endeldarm is weg geraakt; waar door deeze bloote darm, op dezelfde wyze als de huid van de opperhuid berooft, van alle vochten, die daar na toe vloejen, pyn gevoelt en men daar in eene gloejing ſchynt gewaar te worden. Als men dit ondervindt, en na kan gaan dat dit niet voorkomt door de vochten die daar gedurig na toe vloejen, zal men eerſt inſpuiten een kookzel, gemaakt uit de *Agrimonia* en *rad. Althææ*, en daar by gedaan een weinig honig: hier toe gebruikt men maar *Unc.* iiij. Na dat dit weder gelooſt en de ſcherpe ſtof daar omtrent leggende daar door weggenomen is, moet men een pilletje maaken op de wyze van een zetpil, uit Oly, Wasch, en een weinig Terpentyn te zamen geſtelt, zo dik als een ſchaft van een pen, en dat daar laaten blyven. Byaldien dit weder is uit geworpen door de Perſing, moet men deeze geneezing zoo menigmaalen herhaalen, tot dat de Perſing bedaart. Zyn het Wormen, die wy *Aſcarides* noemen, dan is het nood-

noodzakelyk, dat men die eerst door een purgatie en Clysteer zoekt te loozen, en dan onder deeze gezegde zetpil wat poejer van Alsem menge; of men kookt een zetpil uit Terpentyn en Honig te zamen, en mengt daar onder wat poejer van Alsem.

In de darmen zelve.

292. Door een aanhoudende pynlyke Buikloop wordt veelmalen ten laatsten de Endeldarm zoo zeer aangedaan, dat die een verzweering krygt. Als deeze Buikloop geëindigt is, en de Persing byblyft, zal men die zweering zoeken te geneezen, makende een inspuiting uit het kooksel van *Agrimonia* en *rad. Symphyti majoris*, doende daar by wat *Terebinthina* onder een Dooijer van een Ey eerst gemengt. Als hier door de darm van binnen gezuiverd is, zal men kleine zetpillen maaken van de *Terebinthina*, hard gekookt, en met wat poejer van de *rad. Symphyti* vermengt, en die daar inbrengen en laaten blyven. Zoo menigmaal als 'er weder afgang geweest heeft, moet men deeze inspuiting en inbrenging van dit pilletje herhaalen, op dat geen vuiligheid of bedorven vocht in deeze verzweering blyve. Hoe men de Persing, uit Aambeijen en een Pypzweer voortkomende, moet behandelen, heb ik in de *Gezuiverde Heelkonst* beschreven.

In de omleggende deelen.

293. Als mansperfoonen door een heete of koude pis (1) geplaagt zyn, of een steen in de Blaas, of een zweering in de Voorstanders (2) hebben, krygen zy veelmaalen de Persing, welke op zich zelve niet geneezen kan

(1) *Stranguria.* (2) *Prostatæ.*

kan worden, maar verdwynt door de geneezing van die genoemde ziekten. In de Vrouwen is dit zeldzamer, om dat de blaas en pisleider van den Endeldarm gescheiden zyn: maar in plaats van deeze, worden de gebreken der lyfmoeder en scheede veelmaalen met een Persing verzeld. Deeze Persing voorspelt meermaalen in de zwangere vrouwen een miskraam, om dat zy dikwils veroorzaakt wordt als de Vrucht gestorven is, en om dat deeze pooging gelegenheid geeft om de Vrucht mede uit te werpen. In alle deeze gevallen is het vruchteloot middelen aan te wenden tot het geneezen van de Persing, by aldien men niet bemerkt, dat de gebreken, welke door het medelyden dier deelen zyn voortgebragt, genezen worden.

Door vochten hier na toe gebragt.

294. Als in eenige ziekten de stof wordt gebragt na den Endeldarm, en daar een Persing verwekt, is men zeker dat deeze zieke niet bevrydt kan worden van deeze bedorven stof, en dat de natuur dan maar een vruchtelooze poginge doet. Daarom zal men bevinden, dat, als op het einde der ziekte een Persing wordt verwekt, de dood gemeenlyk op handen is.

(1) *Lumbrici.* (2) *Ascarides.* (3) *Tæniæ.*

XLIX. HOOFDSTUK.

VAN DE WORMEN. (*Vermes*)

295. Wat WORMEN zyn is ieder zoo wel bekend, dat het nutteloos zoude zyn die te beſchryven. Alleen ſtaat aan te merken, eerſtelyk, dat byna in alle deelen van ons lichaam Wormen gevonden zyn, waar over wy ons hier niet kunnen uitlaaten; maar alleen wegens die, welke in de Chyl-wegen, dat is de maag en darmen, gevonden worden. Ten anderen, dat men hier drie ſoorten vindt, als eerſtelyk de Ronde en lange Wormen (1), welke in de holligheid der maage en der dunne en dikke darmen gevonden worden. Ten tweeden, Aars-Wormen (2), die zeer klein zyn, en zich gemeenlyk omtrent den Aars ophouden. Ten derden, Breede of Lint-Wormen (3), welke door de dunne en dikke darmen verſpreid leggen. Bepaling.

296. De hedendaagſche nauwkeurige navorſching, door behulp der Vergrootglaazen, heeft zoo klaar getoond, dat zoo wel de Bloedelooze diertjes als de Volmaakte, uit hun eigen zaad en eyertjes gebooren worden, dat het onnodig is de Ouden hier te wederleggen. Alleen moet ik hier aandringen, dat tot voortbrenging noodig gevonden wordt een bekwame ſtof, waar in zy gevoed kunnen worden en leven, een behoorlyke warmte, en eindelyk een bykomende verandering in de ſtof, welke wy niet anders dan met den naam van Verrotting kunnen noemen, ſchoon daar in levendige Diertjes Oorzaaken.

jes te voorſchyn worden gebragt. Alle onze vochten zyn bekwaam om ſtof tot hun voedzel te verſchaffen; de warmte van ons Lichaam is zeer overeenkomende met deeze voortbrenging; waarom ook overal in onze ſtilſtaande vochten, en wel voornamentlyk als die eerſt uit ingenomen ſpys gemaakt zyn, Wormen zyn gevonden. Wanneer door onze Levenskrachten de vochten in taamelyke beweeging worden gehouden, geſchiedt deeze voortteeling of voortbrenging niet. Daarom kan men verzekert wezen, dat, alwaar deeze Wormen worden voortgebragt, daar eene vocht is, die ſtil ſtaat, of minder dan na behooren door de levens-krachten wordt bereid; het welk veel licht aanbrengt in de geneezing.

Tekenen. 297. Het is zeer bezwaarlyk tekenen op te geven, waar uit men zeker kan weeten, of 'er verborgene Wormen zyn: alles is maar giſſing, indien men geene Wormen ziet loozen. Men maakt uit overweging der zwakke ingewanden, voornamentlyk in Kinderen, de opzetting van den buik, de miskleurigheit van den afgang, de ſchielyk opkomende en weggaande pyn, eenige gedachten dat 'er Wormen zyn; waar in men nader beveſtigt wordt, als 'er Wormen gelooſt worden.

Geneezing. 298. Het gemeen zoekt altyd middelen om de Wormen te dooden, waarom door veele de Kwik wordt voorgeſchreeven: andere zoeken die uit te dryven, door purgeer- en braakmiddelen; maar ſchoon ze op deeze wyze al werden uitgeworpen, zouden binnen korten tyd wederom anderen der zelver plaats vervullen. Daarom is het beſt de Levens-krachten

zoo

zoo ver te herstellen, dat 'er geene gelegenheid wordt gegeven, tot het uitbroejen van Wormen, en daar door al het geen, dat aan het lichaam schaadelyk is, wordt uitgeworpen. Hierom heb ik in de Kinderen dit volgende met veel voordeel gebruikt.

℞. *Aloës,*
Myrrhæ,
Sal. Absinthii a. Drachm. j.
Sem Zedoariæ, Drachm. ij.
Ol. Menthæ. gt. iiij.
M. F. Pulvis.

Laat hier van, een Kind van vier jaaren, viermaalen daags zoo veel gebruiken, als op een duit kan leggen; bejaarden wat meer, en jonge kinderen minder. Het is best hier van zoo veel te gebruiken, dat twee malen daags afgang volgt. Hoe men met de Aars-Wormen verder moet leven, heb ik boven (§. 291.) aangewezen.

L. HOOFDSTUK.

VAN DE TROMMELZUCHT. (*Tympanites*)

299. Een overal gelyke en lang aanhoudende zwelling van den Buik, welke op het aanraaken een blaas verbeeldt te zyn die met lucht gevult is, en niet met overhelling van het lichaam na beneden zakt, wordt TROMMELZUCHT genaamt. Bepaling.

300. De tekenen geven genoeg te kennen, dat deeze zwelling wordt voortgebragt door Oorzaaken.

 ver-

vergaderde lucht, in de holligheid van den buik; want als het in de Darmen was, zoude deeze zwelling niet zoo gelyk weezen en door het loozen van winden verminderen, het welke in de Trommelzucht niet ondervonden wordt. Sommige hebben gemeend, dat deeze lucht uitgegaan was door een geborsten of open Darm, nademaal zy niet konden na gaan, hoe de lucht anders in de holligheit van den Buik zoude kunnen komen. Maar deeze denken niet, dat dan niet alleen lucht, maar alles dat door de Darmen moet gevoerd worden, in de holligheid van den Buik zoude uitgestort worden, het geen wy ondervinden in de wonden der Darmen: welke stof daar niet gevonden wordt. Daarom wordt de lucht hier gebragt door de uitgestorte of opgehouden vocht in de holligheid van den Buik, die daar staande verrot, en zoo lucht uitgeeft. Deeze soort is zelden geneeslyk, ten zy de rottende stof by geluk wierd weggenomen. Het gebeurt ook wel, dat door onordentlyke beweging der Darmen, binnen in de Darmen veel lucht wordt voortgebragt, die den Buik dus doet zwellen: deeze laat zich gemeenlyk wel geneezen.

Geneezing. 301. Om dat wy een beschryving van de Winden (§. 55.) met derzelver geneezing, de voortbrenging derzelve uit bederving (§. 21.) en stuiptrekking (§. 143.) hebben gegeeven; en deze ziekte een soort is der winderige gezwellen, is het niet noodig de geneezing te herhaalen. Alleen moet ik hier maar by voegen, dat de Wind-brekende middelen (§. 58.) dan alleen de geneezing hebben aangebragt, wanneer door Kramptrekkende beweging veel lucht

lucht in de Darmen was vergaderd geworden. Maar deeze zyn van geen nut, als 'er een verrottende vocht in de holligheit van den Buik is; in welk geval de geneezing moet gericht worden volgens de befchryving der Bederving (§. 21.)

LI. HOOFDSTUK.

VAN HET GRAVEEL. (*Nephritis*)

302. Het is nauwlyks te bepalen, welke ziekte men moet verftaan door het GRAVEEL: want niet alle pyn in de Lenden wordt Graveel genaamt, om dat Lende-pyn in zwangere vrouwen, of door ziekten in het Darmfcheil veroorzaakt, niet tot het Graveel gebragt wordt: maar wederom, fcherpe flym of zinking-ftof (1) pyn ontrent of in de nieren voortbrengende, noemt men het zo wel Graveel als die pyn, welke door een fteentje in de Nieren wordt veroorzaakt. Hier van zondert men wederom uit de Koorts-ftof, als zy pyn in de Nieren maakt; en men brengt wederom de Ontfteking der Nieren, die pyn verwekt, tot de *Nephritis*. Daarom zal het beft wezen eenige byzondere oorzaken op te geeven, welke den naam van Graveel behouden, nevens der zelver geneezing. Bepaling.

303. Het wyde beginfel der Pisleiders in de Nieren is zeer gevoelig; waarom als daar een hard fteentje gebooren is, de menfchen veel pyn in de Nieren gewaar worden. Hier doen zich aanftonds twee zwarigheden op. Eerftelyk Door fteentjes.

(1) *Materies Rheumatica.*

lyk, hoe dit ſteentje hier gevormt wordt? Ten anderen, hoe men zal weten, dat de pyn in de Nieren door een ſteentje wordt voortgebragt? Het eerſte is meer dienende tot nieuwsgierigheid dan tot nut, daarom zal ik my daar over niet uitbreiden.

Hoe die gevormt worden.

304. Men vindt deeze eigenſchap in de pis, dat als men veelmalen in een zelfde vat watert, en het water, na dat het eenige tyd geſtaan heeft, uitgiet, het vat rondom een ſteenige korſt zal krygen, in den eenen menſch meer dan in den anderen. By aldien derhalven de natuur niet had bezorgt een ſlym in al de piswegen, waar door deeze aanhechting van ſteen-deelen belet wordt, zouden alle menſchen een ſteenachtige zamen groejing krygen, gelyk men ziet dat, byna in alle menſchen, de tanden bezet worden met een kalkachtige of ſteenachtige ſtof, daar het overige van den mond, met ſlym en andere vochten bezet, vry van blyft. Als derhalven in menſchen, welker pis meer geſchikt is om kriſtallen van ſteen voort te brengen, de een of andere plaats in het begin van de pisleiders, zelfs ook in de blaas, niet genoeg beſchermt is door deeze natuurlyke ſlym, kan op die plaats de pis, voor een tyd ſtilſtaande, ſteentjes voortbrengen, rondom de welke zich nieuwe ſteendeeltjes aanplakken, en zoo allengskens grooter ſteentjes maken. Daarom zyn ſtilzittende menſchen meer aan het Graveel onderhevig, dan die zich bewegen: en onder deeze munten uit die het Voeteuvel hebben (1), die Jigtig (2) en Scheurbuikig (3) zyn,

(1) *Podagrici.* (2) *Arthritici.* (3) *Scorbutici.*

zyn. Deeze loozen een ſoort van Pis, welke veel meer aan de potten aanzet dan van anderen, welke die ongeſteldheden niet onderworpen zyn.

305. Het is zeer bezwaarlyk uit de pyn der lendenen, en alleen uit de toevallen welke door deeze pyn verwekt worden, te oordeelen, of'er een ſteentje in de Nieren is; om dat veele andere oorzaken mede die zelfde toevallen geven, en daarom maar een loſſe giſſing opleveren. Het zekerſte van allen is, als menſchen pyn in de lenden krygen, welker pis de eigenſchap heeft, dat zy zeer gaau den pot met een ſteenkorſt bedekt; als deeze menſchen zich weinig beweegen; voornamentlyk, als zy gevoelen, dat de pyn uit de Nieren ſchuin na beneden gaat na de blaas, en dan, in plaats van in de lendenen, pyn gevoelen omtrent de blaas, te gelyk met een opſtopping van de pis of moejelykheid in 't wateren. Alle deeze tekenen worden beveſtigt, als zoodanige van te vooren meermaalen zulken pyn gehad hebben, en vervolgens door het loozen van ſteentjes of gruis van die pyn verloſt zyn geworden. Men kan ook eenigzins beſluiten, of het ſteentje groot is, uit de langdurigheit van de pyn; want een klein ſteentje, zig in de piswegen ophoudende, wordt met 'er tyd grooter. Hoe die gekend wordt.

306. In de geneezing zyn verſcheiden oogmerken. Eerſtelyk een middel te laaten gebruiken, dat deeze te zamen gebakken ſteentjes ontbindt, zoo dat zy met de pis kunnen gelooſt worden. Het is my niet onbekend, dat de *Spiritus Nitri dulcis*, en voornamentlyk het Geneezing.

middel van *Juffr. Stephens*, omtrent het jaar 1739. in Engeland bekent gemaakt, deeze kracht wordt toegeſchreven. Wat aangaat de *Spiritus Nitri dulcis*, deeze verſchilt in krachten weinig van den Azyn; en van het andere heb ik nog zoo veel goede bewyzen niet kunnen bekomen, dat ik het voor zeeker aan een ander zoude willen mêedeelen. Het andere oogmerk is, om de gemaakte ſteentjes met gemak te loozen: hier toe heb ik dit volgend eenvoudig middel het beſt bevonden:

Drankje in het Graveel.

℞. *Succi Citri Unc.* j.
Ol. Amygd. dulc. Unc. iß.
Pulv. Nuc. Moſchat. Drachm. ij.
Vini albi Unc. vj.

Laat alles eerſt onder malkander gemengt worden, eer de wyn daar by gedaan wordt, en laat dit dan in drie of vier reizen ingegeven worden. Ondertuſſchen is het nuttig, veel water en melk te drinken, op dat, door de veelvuldigheit van vocht, het ſteentje gemakkelyker kan voort geduwt worden. Wanneer het ſteentje grooter is, dan dat het door de pisleiders, of pis-buis, kan gevoerd worden; weet ik geen ander middel, dan hetzelve door het handwerk weg te nemen, dat wy in onze *Gezuiverde Heelkonſt* geleert hebben. Eindelyk zou het wenſchelyk wezen, als men den nieuwen aangroei kon voorkomen: hier toe moet men alles in het werk ſtellen. Nademaal de beweging, en het gebruik van veel zachte waterige vocht, den aangroei van den ſteen veel belet, is het dienſtig, dat de Lyder, geen

vrees

vrees hebbende voor een groote verborgen ſteen, zich zeer veel beweege met wandelen, en ryden; veel water en melk drinke; zich onthoude van zwaar-verteerbare ſpyzen, en die met zout en rook zyn ingemaakt; en alle morgen by de Coffy of Thee vier van de volgende pilletjes gebruike:

℞. *Saponis Veneti Drachm.* iij.
Myrrhæ,
Succini aa. Drachm. ß.
Balſ. Copayvæ Drachm. j.
Pulv. Glycyrrhizæ q. ſ.
M. F. Pilulæ gr. iiij.

Pillen in 't Graveel.

Als het ſteentje wat veel pyn verwekt, zal men den volgenden drank warm laaten drinken:

℞. *Hordei mundati*,
Rad. Althææ,
Glycyrhizæ aa. Unc. j.
Cap. Papav. alb. No. ij.
Aq. comm. Unc. xxxvj.

Drank in het Graveel.

Laat dit gekookt, en, als het gebruikt zal worden, met even zoo veel melk gemengt worden. Hier door zal men niet alleen de pyn verzagten, maar ook het wateren bevorderen, en het bloed-wateren voorkomen.

307. Gelykerwys de ſcherpe ſlym in de Longe-pypen hoeſt verwekt, en veel rachels doet opgeven, is ook de natuurlyke ſlym, welke de piswegen van binnen bedekt, ſcherp geworden zynde, oorzaak van graveel-pyn, gevende

Door ſcherpe ſlym.

 in

in de pis veel rau zetzel, veelmalen zonder eenige tekenen van ſteentjes of zand, welke pyn dan den naam mag hebben van SLYM-GRAVEEL. In deeze vindt men alle tekenen, welke men in 't Graveel van een ſteentje plagt te vinden: maar hier geſchied minder aanzetting aan de pot; de Lyder looſt ook geen zand of ſteentjes, maar veel ſlym; is huiveriger dan in de andere ſoort. In dit geval moet men ſlym-verdunnende waterdryvende middelen gebruiken:

Poejer in het Graveel.

℞. *Succini*,
Maſticis aa. Drachm. j.
Corn. Cervi uſti Drachm. ij.
Sal Abſinthii Scrup. ij.
Ol. Fœniculi gt. vi.
M. F. Pulveres xx.

Laaten hier van drie of vier op een dag ingenomen worden; en als de pyn wat hevig is kan men onder deeze poejers mengen *Laudani Opiati* gr. iij. (*a*)

308. Om

(*a*) Het Slym-graveel ontſtaat ook uit een tegennatuurlyke lozing van die ſlym, welke geſchikt is, om de Piswegen tegen de ſcherpte van de pis te beſchermen. Hier door worden deze wegen, en ook de Blaas, waar uit deze ſlym wel meeſt voortkomt, onmidlyk door de pis aangeraakt; en, nu raauw geworden zynde, ontſtaat 'er pyn, moeilyk wateren, en ſomtyds wel een geheele opſtopping, wanneer een gedeelte van deze ſlym, den hals der blaaze of de pis-buis bezettende ſtopt, en niet uit kan ſchieten. Als dit ongemak aanhoudt, wordt ook dikwils bloed met de pis geloosd. Hoe meer ſlym zodanige Lyders loozen, hoe meer de pyn en het ongemak verergert. Men moet ter genezinge aanwenden, verſterkende, ſamentrek-

308. Om dat de Nieren veel zenuwen kry- gen, gebeurt het veelmalen, dat wanneer een fcherpe zinking-ftof (§. 37.) in het zenuzap zich ophoudt, de Nieren door deeze fcherpte worden aangetaft. Deeze pyn is zelden be- ftendig, gaande lichtelyk van de eene plaats na de andere: men leert die kennen en genee- zen uit de algemene befchryving van de Zin- kingen. Aldus is het ook gelegen met de Len- den-pyn, welke fpruit uit Podagra, en Jigt- ftof, die op de Nieren is gevallen. Door zinkingen.

LII. HOOFDSTUK.

VAN 'T BLOED-WATEREN.
(*Mictus Cruentus*)

309. Alle loozing van bloed door de pisbuis wordt met den naam van BLOEDWA- TEREN benoemd. Hier in moet men onder- fcheid maaken tuffchen hoog-roode pis, en tus- Bepaling.

trekkende en ftoppende middelen, om deeze flym, zo veel mooglyk, op zyn plaatze te houden, waar door dit ongemak alleen kan genezen worden. Een aftrek- zel van *Catechu* in water, ryklyk gedronken, kan van groot nut zyn. Of dit volgende;

℞. *Tinct. Cort. Peruv.*
Catechu, *a.* ℥j.
Anod. Sydenh. ʒi ß
M.

Hier van moet men 35 of 40 druppen alle twee uuren laten gebruiken; en de *Tinct. Anod. Sydenh.* al- lengs verminderen of 'er geheel uitlaten.

tusſchen Bloedwateren: want als het bloed deeze roodigheit voortbrengt, om dat het bloed zwaarder is dan de pis, zakt het bloed na den grond, als het ſtilſtaat, en laat boven aan een natuurlyke kleur in 't water, dat zoo niet geſchied in de hoog-roode pis. Ten anderen kan men zulke hoog-roode Pis niet hebben, zonder een hevige ziekte en harde pols; maar het bloed kan wel gelooſt worden zonder deeze tekens. Men moet verder onderſcheiden, uit wat deel van de Piswegen dit bloed komt: want uit de Pisbuis (1) komende, buiten de ſluitſpier, geeft het een gedurige lekking, ſchoon geen water gemaakt wordt: uit de blaas komende, is het veelmalen geſtolt, en belet het loozen van de pis: uit de Piſleiders (2) vloejende, gebeurt het wel, dat het in de gedaante van een worm gelooſt wordt te gelyk met de pis: uit de Nieren komende, is het bloed veelmalen zoo zeer met de Pis gemengt, dat het zich niet afſcheidt als de pis ſtil ſtaat. Om datter plaatſe, waar het bloedvat open is, gemeenlyk pyn gevoelt wordt, is deeze pyn een van de voornaamſte tekenen, om te weten waar zoodanig bloedvaatje open is.

Oorzaaken. 310. Het bloed wordt zoo wel in zyn eigen vaten omgevoerd by de Piswegen, als in de Long (178.), Maag (§. 198) en Darmen (§. 279.) Dat het buiten zyne vaaten komt, kan veroorzaakt worden, behalven door wonden in die deelen, door een ſteen, verzweering, verſlap-

(1) *Meatus Urinarius.* (2) *Ureteres.*

ſlapping der uitloos-vaatjes, en te grooten drift van bloed na de Nieren, enz.

311. Het gebeurt dikwils, dat de Graveelige (§. 303.) door kwetzing van een ſteen tot 't Bloedwateren vervallen; 't welk men afleit uit de voorgaande tekenen van 't Graveel. Dan moet men zich wachten voor veel lichaams-beweging, en ſterkdryvende middelen; maar zeer veel drinken van een zagte drank (§. 306.) op dat het ſteentje geloosſt worde. Door de Steen.

312. Om dat alle verzweeringen Etter uitgeven, is het in dit geval het zekerſt teken, dat eerſt, of ook wel te gelyk met het bloed, in de Pis Etter geloosſt wordt. Men kan uit de plaats daar de pyn gevoelt wordt wel oordeelen, waar deeze Verzweering zit. In 't gemeen mag men den Drank, in het bloedſpuwen (§. 181.) voorgeſchreven, wel laaten drinken. Als de zweering is in de Blaas of Pis-buis, kan men te gelyk een vocht in de Pis-buis inſpuiten tot geneezing van deeze zweering dienſtig: Verzweering.

℞. *Rad. Symphyti Unc.* j. Inſpuiting.
Roſar. rubr. M. ß.
Agrimoniæ M. j.
Aq. comm. Unc. x.

Laat dit gekookt worden, en doe daar dan by

Terebinthinæ Drachm. ij.
Vitell. Ovi q. ſ.

Dit moet eerſt onder malkanderen, en dan met de voorige vocht gemengt worden. Als men

men hier van, zoo veel als noodig is, zal gebruiken, moet het maar even warm gemaakt worden, om dat het heet geworden zynde zoude ſtollen. Zo deeze zweering veroorzaakt is door een ſteentje, of door de Venus-ziekte, of het gebruik van Spaanſche vliegen enz. dan moeten eerſt deeze oorzaaken weggenomen worden, zo dat mogelyk is.

Verſlapping der vaatjes.

313. De verſlapping der uitloos-vaatjes (1) kan maar alleen plaats hebben in de Nieren, alwaar de Pis van het bloed wordt afgeſcheiden. Om dat dan de Pis en het bloed door dezelve Pis-buisjes gaat in de Nieren, is de Pis en het bloed meeſtentyds zoo onder malkander vermengt, dat zy ſtilſtaande zich niet van een ſcheiden. Om dat in deeze verwydering geen rekking of knaging geſchied, wordt dan ook geen pyn gevoelt; maar in plaats van pyn gevoelen zy een koudigheit in de lendenen. Men moet in dit geval een verſterkende drank laaten gebruiken:

Verſterkende drank.

℞. *Rad. Symphyti.*
Tormentillæ aa. Unc. j.
Roſar rubr M. ß.
Cinamomi Unc. ß.
Aq comm. Unc. xxx.

Laat dit in een geſloten vat gekookt worden, en dan daar van gebruiken alle uren een thee kopje vol. Op de Lenden mag men dit kuſſentje leggen:

(1) *Vaſa excretoria.*

℞.

℞ *Herb. Majoranæ,* Verſterkend kuſſentje.
Roſmarini,
Flor. Roſar rubr. aa. M. j.
Cinamomi, Drachm. ij
Caryophyll. arom. Drach. j.

Dit tot een grof poejer gemaakt, en tusſchen twee doekjes genaait zynde, op de lendenen gelegt.

314. Wanneer men, na het gebruik van ſterke Pisdryvende middelen, Bloedwatering krygt, is het beſt, eerſt veel melk en water te laaten drinken, of *Rad. Althææ* met wat water gekookt, en dan daar wat melk bygedaan; op dat, door deeze overvloedige zagte vocht, de ſcherpe Pisdryvende Middelen worden uitgeſpoelt en gelooſt. Of men mag de drank (§. 306.) voorgeſchreven, laaten drinken. Maar als men uit de hitte en klopping omtrent de lendenen, uit de harde pols en brandigheit door het geheele lichaam, kan oordeelen, dat 'er een te grooten aandrang van bloed is na de Nieren, zal men eerſt een Ader laaten, en vervolgens een verkoelende en ſamentrekkende drank (§. 25.) laaten drinken. Te groote drift na de Nieren.

LIII.

LIII. HOOFDSTUK.

VAN DE PISVLOED. (*Urinæ Profluvium, Diabetes*)

Bepaling. 315. Gelykerwys wy een onderfcheid maken tuffchen weeklyvigheit, buikloop, en fpysloop, zoo moet men ook in het loozen van de Pis onderfcheid maaken tuffchen *veel-wateren*, dat veelmaalen gezont is, en tuffchen de PISVLOED (1), welke veroorzaakt wordt door het overvloedig loozen van allerlei bedurven dunne ftof, en een ander foort die men CHYLPIS (2) zoude mogen noemen, om dat de gemaakte Chyl, op de wyze als in de Spysloop (§. 262.) geloofst wordt. In alle deeze foorten wordt meer vocht door de Nieren afgefcheiden dan behoort te gefchieden. De voorzegging en geneezing zal men beft uit de volgende oorzaaken kunnen opmaken.

Door overvloed van Waterige vocht. 316. Het gebruiken van veel Water, en de verminderde uitwaaffeming maken, dat in het bloed meer dunne vocht is dan het van nooden heeft, in dit geval is het overvloedig Wateren voordeelig. Maar als men aanhoudt met zoo veel water te gebruiken, zullen niet alleen de water-wegen, maar ook het geheele lichaam te veel verflappen; daarom is het beter in 't vervolg wat minder water te gebruiken. Wordt dit veroorzaakt door belette uitwaaffeming, dan moet men het lichaam in

wat

(1) *Urinæ Profluvium.* (2) *Diabetes.*

wat warmer plaats houden, wat meer beweging maken, en middelen laaten gebruiken die de ongevoelige uitwaassеming bevorderen (§. 49). Als dit veel wateren voorvalt in Waterzuchtigen, is het goed, om datzy daar door dikwils gered worden, en daarom zal men deeze loop niet stuiten.

317. Alle onze gezonde vochten hebben een aaneenklevende kracht; deeze, in de Nieren gekomen zynde, laten zig niet gemakkelyk door de piswegen afscheiden, maar gaan weder te rug door de Nier-ader; maar het vocht dat deeze aaneenklevende kracht niet heeft, wordt voor het meerderdeel door de piswegen afgeleid. Wanneer door een eigenaartige bederving (§. 21.), of door het gebruik van te veel ontbindende middelen, deeze klevende kracht in het bloed byna weggenomen is, wordt uit de zelfde veelheit van bloed, die na de Nieren gevoerd is, veel meer vocht afgescheiden, met verlies van krachten en goede vochten, dan behoorde te geschieden. Deeze al te groote vloed is gemakkelyk te kennen, om dat die menschen te gelyk vermageren en verzwakken. Als dit veroorzaakt wordt door spys, of genomen Medicynen, zal ze door het nalaaten derzelve van zelf wel ophouden: of als dit niet volgt, kan men door het veel gebruik van Kaneel, Notemuschaat en Oranjenschellen, deeze al te sterke vloed wel doen bedaren. Wanneer men kan ontdekken dat het komt van een heete (§. 25.) of koude (§. 26.) Bederving, moet men die ziekten geneezen, en de Pisvloed zal van zelf ophouden. Door eigen bederving.

318. Daar worden niet alleen middelen ge- Pisdryving.

R von-

vonden, die de beweging der Nieren zoo veel vermeerderen, dat daar door, ſchoon het bloed in zyn aart niet verandert, eene overmatige afſcheiding te wege gebragt wordt; maar dit gaat zoo ver, dat deeze Middelen, te veel gebruikt, Bloed, in plaats van Pis, doen loozen. Gelykerwys deeze Bloedwatering (§. 314.) geneezen moeſt worden, zoo moet men ook met deeze Pis-vloed handelen.

Slapheid der Nieren.

319. In jonge Kinderen, zwakke Vrouwen, en na langdurige ziekten, vindt men by geval zulk eene machteloosheit in de Nieren, dat zelfs de Chyl in de Maag en Darmen bereid, en in het bloed gebragt, hier komende uitgelaaten wordt; zoo dat dan een witte melkachtige pis wordt gevonden, zonder eenige ſcherpte. Deeze zwakke lichamen, naulyks in ſtaat zynde het voedſel te kunnen bereiden, en berooft wordende van dit bereide voedſel, worden hoe langer hoe zwakker, en vervallen daar door in een eigenaartige bederving, die dan een Koorts voortbrengt, welke wy *febris hectica* noemen. Men kan uit deeze beſchryving klaar zien, dat de geheele geneezing beſtaat in het gebruik van verſterkende Middelen, die te gelyk de eigenaartige bederving (§ 26.) wederſtaan. Door het lange gebruik van deeze, en weinig te gelyk, het lichaam verſterkt zynde, zal deeze Chyl-pis van zelve overgaan.

LIV. HOOFDSTUK.

OPSTOPPING VAN DE PIS. (*Ischuria*)

320. Om dat door de levens-beweging gedurig eenige vocht wordt onnut gemaakt, welke door het byzondere maakzel en werking der Nieren van de algemene vochten wordt afgescheiden, en vervolgens uitgeworpen; is het noodig, dat deeze afscheiding blyft volharden, en de uitloos-wegen bekwaam en open blyven, op dat dit onnutte niet in ons lichaam worde opgehouden. Wanneer deeze loozing, of ten opzigte van de afscheiding der Pis, of van het uitloozen, geheel ontbreekt, wordt zulks een OPSTOPPING VAN PIS genoemt. Want als de Opstopping geschiedt uit gebrek van dunne vocht in het lichaam, brengt men het liever tot het minder Wateren. Bepaling.

321. Dewyl de afscheiding der Pis in de Nieren niet alleen afhangt van het maakzel der nieren, en van den loop van het Bloed door derzelver vaten; maar in de Nieren daar beneffens nog een byzondere werking is, die deeze afscheiding bevordert; kan een kramptrekking, en machteloosheit of lammigheit in de Vezelen, deeze afscheiding doen ophouden, gelyk men ziet gebeuren in zoogende Vrouwen, wanneer de bereiding van 't Zog verdwynt. Ook wordt de afgescheiden Pis belet te loozen door verstopping der Piswe- Oorzaken.

 gen,

gen, (1) die van binnen vervuilt en verſtopt, of in derzelver wanden gezwollen zyn, of van buiten gedrukt worden. Eindelyk, de Piswegen binnen het lichaam geborſten zynde, beletten ook de uitloozing van de Pis.

Belette afſcheiding.

322. Wanneer men in ſlaapzuchtige, met ſlym opgevulde koude lichaamen, een Opſtopping van Pis bekomt, zonder eenige pynlykheid of aandrang tot Wateren, omtrent de Nieren of Blaas, en de Blaas ook ledig gevonden wordt, is het denkelyk dat door gebrek van beweging in de vezelen der Nieren, de Pis niet wordt afgeſcheiden. In dit geval zal men een verwarmend Pisdryvend middel gebruiken:

Pisdryvend Medicyn wyn.

℞. *Rad. Angelicæ*,
Sem. Leviſtici,
Fœniculi,
Bacc. Juniperi aa. Unc. j.
Vini albi Unc. xxv.

Laat dit in een beſloten fles, op een warme plaats gezet, getrokken worden. Gebruik hier van viermaalen daags een wyn-roemertje vol, en doe daar dan yder reis by eenige druppelen *Ol. Succini* of *Ol. Juniperi*. Onderwylen mag men een verwarmende ſtoving op de Lendenen leggen.

(1) *Viæ Urinariæ*.

℞. *Rad. Bryoniæ Unc.* j. — Pisdryvende ſtoving.
Fol. Rutæ,
Abſinthii,
Sabinæ aa. M. ß.
Flor. Chamæmeli M. j.
Baccar. Juniperi Unc. j.
Aq. comm. Unc. xxx.

Kook dit in een beſloten pot. Dit doorgegoten vocht kan met dubbelde doeken, of met een ſpons, warm gemaakt, op de lenden gelegt, en met een wollen lap gedekt worden. Anderzins mogen de kruiden zelve gebruikt worden op de wyze van een pap.

By aldien men geen aandrang van Pis gewaar kan worden, maar de zieke bevangen is met een heete gedurige Koorts, zwaare aanhoudende, heete en kloppende Pyn in de Lendenen, is het waarſchynlyk, dat door een ontſteking in de Nieren de afſcheiding der Pis belet is geworden. In dit geval doet men laaten, purgeeren, en legt zulke ſtovingen op de Lendenen, als men in de Ontſteking gewoon is te handelen, waar over onze *Gezuiverde Heelkonſt* gezien kan worden.

Menſchen aan Kramptrekking (§. 143.) Opſtyging, en dergelyke ziekten onderhevig, vervallen veelmalen in een Opſtopping van Pis; in deeze geſchiedt een toekrimping in de vezelen van de Nieren, welke geneezen wordt door middelen (§. 143) in die ziekte voorgeſchreven.

323. Alſchoon de Pis in de Nieren van het bloed is afgeſcheiden, gebeurt het evenwel dikwils, om dat zy door zulk een langen weg — Verſtopping.

buiten het lichaam moet gebragt worden, dat zy onderweg door de eene of andere oorzaak wordt opgehouden, in de Pisleiders (1), in de Blaas (2) of in de Pisbuis (3), door oorzaaken binnen in deeze holligheden, of in derzelver rokken zittende, of deeze wegen toe drukkende. In alle deeze gevallen heeft men een aandrang om te wateren, voornamentlyk, als deeze verstopping geschiedt in den uitgang van de Blaas.

In de Piswegen.

324. Als een Steentje (§. 303.) taaje slym, of geronnen Bloed (§. 309.) of 't samengestelde Etter (§. 312.) de piswegen opvult, wordt een opstopping van Pis gemaakt, welke niet wel zonder het wegnemen van deeze oorzaken kan geneezen worden. Men leert uit de beschryvinge van deeze genoemde ziekten, welke de oorzaak is; en dan moet de geneezing daar na geschikt worden; en men leert uit de plaats van de pyn, waar de oorzaak zit, in de Nieren, in de Blaas of Pisleiders; en door het inbrengen van een Blaaspeilder (4), of deeze verstopping in de Pisbuis en Blaas, of hoger zit: want als deeze pyp zonder tegenstreving kan ingebragt worden, door de Pisbuis tot in de Blaas, en dan evenwel geen pis gelooft kan worden, weet men zeker dat de verstopping hooger zit. Als men uit de voorgaande en bykomende tekenen geleert heeft, dat het een Steentje is (§. 303.), zoude het onvoorzichtig zyn, sterke watermakende en afdryvende middelen te gebruiken, maar

(1) *Ureteres.* (2) *Vesica.* (3) *Meatus urinarius.* (4) *Catheter.*

maar zachte en waterige (§. 306.) zyn hier dienſtig; of als het ſteentje in de Blaas of Pisbuis zit, moet het door het handwerk weggenomen worden. Als de opſtopping volgt na het Bloedwateren (§. 309.), zonder ſteentje, is het mede niet veilig, afdryvende middelen te gebruiken; om dat die het Bloedwateren zouden vermeerderen. Het inbrengen van den Blaaspeilder zoude hier van nut wezen, wanneer de uitgang van de Blaas door het geronnen bloed geſtopt wierdt: het welk ook plaats heeft in de verſtoppende ſlym, maar dan is het beſt te gelyk Pisdryvende middelen (§. 322) te gebruiken.

Drukkende oorzaaken.

325. Allerlei ſoorten van gezwellen, en zwellingen, die de Piswegen van buiten drukken, als uitwaſſing in de Pisbuis (1), zwelling der Voorſtanders, of van den Endeldarm, in de mannen, en in de Scheede, in de vrouwen, zwangerheit enz. kunnen den uitgang van de Pis beletten. Alle welke oorzaaken eerſt moeten onderzocht, en dan op hun eigen wyze geneezen worden.

Door 't breken van de Piswegen.

326. Gelykerwys andere buizen, zoo kunnen ook deeze Piswegen breken, het zy door het ſterk opvullen in de opſtopping van Pis, of door Verzweering enz. Als zulk eene opening voorvalt in de holligheit van den buik, maakt het een ongeneeslyke pis-opſtopping; maar wordt deeze Pis gelooſt, gelyk na het ſteenſnyden buiten het lichaam, dan blyft 'er een onmacht om de Pis op te houden.

LV.

(2) *Caruncula in Urethra.*

LV. HOOFDSTUK.

VAN DE DROPPEL-PIS. (*Stranguria*)

Bepaling. 327. De Blaas is ons gegeven, op dat wy niet alle ogenblikken, en als gedurig de pis zouden behoeven te loozen, zoo draa die door de Pisleiders daar wordt in gebragt: maar indien 'er een Ziekte by komt, welke maakt, dat zoo dra maar eenige pis in de blaas gebragt is, de mensch gedwongen wordt, op de wyze als in de Persing (§. 289.), deeze pis drups-wyze te loozen; of als 'er veel pis in de blaas is, en maar alleen eenige druppelen te gelyk kunnen uitgelaaten worden, is men zulk een ziekte gewoon te noemen DROPPEL-PIS; by aldien daar nevens een hitte gevoelt wordt, noemt men het *Heete Pis* (1).

Door een steentje. 328. Meest alle die een steen of graveel in de Blaas hebben, worden met een Droppel-pis geplaagt (§. 305.), om dat het steentje door zyne hardigheit de krop van de Blaas prikkelt, en dus aanzet om de weinige ontfangen druppelen pis uit te loozen: ten anderen, om dat de slym van de blaas afgeveegt en dezelve, nu bloot zynde, aanstonds door de pis geprikkelt wordt. In dit geval moet men de verzachtende en olyachtige middelen laaten gebruiken, welke in het Graveel (§. 306.) zyn voorgeschreven, op dat de blaas van het steentje verlost worde.

329.

(1) *Ardor Urinæ.*

329. Om dat de pis ſcherp is, en die de blaas en Pis-buizen niet zoude prikkelen, zyn alle de Piswegen met een natuurlyke zagte ſlym bezet: al het geen derhalven deeze ſlym kan wegnemen, zoo als aanſtonds van het ſteentje gezegt is; dat ook door te veel afzettende en pisdryvende middelen gebruikt, of verſch ſcherp bier gedronken te hebben, waar door deeze ſlym wordt weggenomen, geſchieden kan: doet de lyders vervallen in een Droppelpis, welke geneezen wordt door het nalaaten van deeze ſchadelyke oorzaaken; het drinken van water en melk, en het gebruiken van zoete Amandel-oly met wat Noote muſchaat. Gebrek van de natuurlykeſlym.

330. Maar gebeurt dit in hevige ziekten, wanneer die in een verrotting zyn overgegaan, is het een gevaarlyk teken. Deeze Droppelpis moet men dan geneezen, zoo als in de Heete bederving (§. 25.) geleert is. Op deeze wyze gaat het ook in de Galziekte en in de Roos; wanneer de afgeſcheidén pis zoo zeepachtig en afvegende is, dat de Piswegen van haare ſlym berooft worden. In dit geval wordt door de ſcherpte van de pis een heftige pyn en hitte te gelyk veroorzaakt. Dit zelfde geval gebeurt ook wel in Waterzuchtigen; het welk om verſcheiden redenen een kwaad teken is: want zy loozen dan weinig, en dit betekent dat het water, of *Lympha*, ſcherp en bedurven is; en men mag, uit hoofde van deeze ziekte, geen ſlymerige en waterige middelen gebruiken: de beſte middelen zyn dan die, welke in de Koude bederving (§. 26.) zyn voorgeſchreven. In ziekten.

331. Tuſſchen de ſlym van de Long en Piswegen Scherp-

te van de natuurlyke flym. gen is zeer veel overeenkomſt, waarom de Hoeſt (§. 168.) en Aamborſtigheid (§ 191.) veelmalen met de Droppel-pis verwiſſelen. Want als een Zinking-ſtof (§. 42.), of andere dunne ſcherpe vochten, zich vermengen met deeze natuurlyke ſlym, dan zal, zoo dra als de Pis, in de Pisbuis komende, deeze ſcherpe ſlym meer tegen de wanden van deeze Pisbuis dringt, dezelve door dit prikkelen toegetrokken worden, en maar eenige druppelen doorlaaten, en zulks met een gevoel van pynlykheit, dat men dan *heete* of *koude Pis* noemt. Om dat hoog-bejaarde menſchen zeer veel onderhevig zyn aan deeze ſcherpte, zo wel in de vocht van de Long als van de Piswegen, zyn beide deeze ziekten, in oude Menſchen, zoo ongemakkelyk te geneezen. Om deeze ſcherpe ſlym te geneezen, mag men Pilletjes (§. 192.) in de Aamborſtigheit voorgeſchreven, of dit volgende gebruiken:

℞. *Maſticis*,
Styracis aa. Scrup. ij.
Corn. Cervi. uſti Drachm. jß.
Sal. Tartari Drachm. ß.
Ol. Cort. Aurant. gt. ijj.
M. F. Pulveres x.

Om alle dagen drie in te nemen met wat Spaanſche wyn, op verſcheiden tyden daags.

Gebreken in de deelen. 332. Byna alle gebreken in de Piswegen (§. 324.) en omliggende deelen (§. 325.) welke een Opſtopping van de Pis veroorzaaken, brengen ook wel een Droppel-pis voort, die dan ook op de aangewezen wyze geneezen moet worden.

LVI.

LVI. HOOFDSTUK.

VAN 'T MOEILYK WATEREN.
(*Dysuria*)

333. Het MOEILYK WATEREN kan op twederlei wyze verſtaan worden. Eerſtelyk, als men de Pis niet wel kan loozen, zynde dan een minder ſoort van opſtopping van Pis (§. 320.) welkers oorzaaken en geneezingen aldaar beſchreven zyn, De andere ſoort is, als men de Pis looſt met pyn, ſnyding of brandigheit, welker beſchryving en geneezing uit de Droppel-Pis (§. 327.) kan afgeleid worden. Waarom men in al het moejelyk wateren eerſt moet nagaan, tot welken ſoort het behoort, en dan vervolgens de Oorzaaken navorſchen, om dus de voorgeſchrevene geneezing met vrucht aan te wenden. Beſchryving.

LVII. HOOFDSTUK.

ONMACHT OM DE PIS OP TE HOUDEN.
(*Incontinentia Urinæ.*)

334. Den menſchen is niet alleen een Blaas gegeven waar in, voor zekeren tyd, de Pis kan vergadert worden, om die dan na genoegen te kunnen uitwerpen; maar wy worden ook een aandoening gewaar, als de blaas genoegzaam is opgevuld, welke ons aanzet, en zomtyds dwingt deeze Pis te loozen. Als dit gevoel maar alleen geſchiedt na een behoor- Beſchryving.

lyke

lyke opvulling, is het een gezonde ſtaat; maar als dit gevoel verwekt wordt, wanneer maar weinig Pis in de blaas is, mag men het *koude Pis* noemen. Als deeze loozing geſchiedt zonder weten, of tegen de wil van den Lyder, mag men het ONMAGT OM DE PIS OP TE HOUDEN, noemen. Menſchen die van de ſteen geſneden zyn, of Vrouwen die, in zwaare baringen, de kragt der Sluit-ſpier hebben verlooren, kunnen het water niet ophouden, en worden gezegt *Lek* te gaan. De zwangere Vrouwen zyn veel met deeze kwaal beladen, als de vrucht op de blaas drukt, doch dit geneeſt na de verloſſing van zelf. Gezonde menſchen, welke onder het ſlaapen hun water laaten loopen, ſchynen minder gevoel te hebben van de opzetting der Blaaze, of wateren, door droomen hier toe aangezet. De middelen hier toe voorgeſchreven, zyn te zeer met bygeloof gepaart, dan dat ik die hier zou aanhaalen: het beſt is, zig eenigen tyd van vocht te onthouden, voor dat men te ſlaapen gaat. Maar als deeze onmagt in zieken beſpeurt wordt, is het een kwaad teken: om dat dit dan word veroorzaakt, of door een overkomende Lammigheit in de ſluit-ſpier van de blaas, of dat deeze deelen haar gevoel verlooren hebben, of om dat de deelen al verſturven zyn, of dat de zieke buiten verſtand is, welke betekende oorzaaken in zware ziekten doodelyk zyn; maar in gaande en komende Koortzen is dit zulk een kwaad teken niet. Zo dat wy het gevaar minder of meer afleiden uit de ziekte, waar in dit toeval komt, dan wel uit het toeval zelve. Ook moet men de

de geneezing dan na de heerſchende ziekte ſchikken; om dat dit toeval byna geene byzondere genezing vereiſt.

LVIII. HOOFDSTUK.

OPSTOPPING DER MAANDSTONDEN. (*Menſtrua ſuppreſſa*)

335. Wanneer de natuurlyke ontlaſting van bloed uit de ſchaamdeelen van eene vrouwsperſoon, van rype jaaren, en niet zwanger of zoogende, achterblyft, te weinig geſchiedt, of na een al te lange tuſſchentyd weeromkoomt, wordt dit tot de OPSTOPPINGE DER MAANDSTONDEN gebragt. Bepaling.

De Maandſtonden worden regelmatig niet gezien voor het veertiende, of na het neegen en veertigſte jaar, ook niet in zwangere of zoogende vrouwen. Alsze in de zodanige vloeijen, wordt deze anderzins natuurlyke ontlaſting tot de ziekten gebragt.

Datze van wegen bejaardheid en in zoogenden ontbreeken, wordt gemakkelyk gekend; maar niet zo gemaklyk is het te ontdekken, datze achterblyven van wegen zwangerheid. Dezen komen de toevallen, welken wy hierna zullen optellen, gemeenlyk niet over, of zo ze haar overkoomen, verdwynen ze allengs wederom, niet tegenſtaande de opſtopping blyve duren; de borſten en buik zwellen, en eindelyk voelt de bezwangerde de vrucht in de Baarmoeder.

336. Gelyk alle natuurlyke ontlaſtingen, be- Oorzaken.

ſtaan ook de Maandſtonden uit aanwezenheid van verſcheiden oorzaaken, welke, met betrekking tot de voorzegging of genezing, onderzogt moeten worden.

In vrouwsperſonen van rype jaaren, blyven de Maandſtonden een of tweemaalen achter, na de verloſſing van een kind, na groote bloedſtortingen, eene aderlating, zwaare ziekten, en dit geſchiedt zonder nadeel. Wanneer in zulk eene omſtandigheid middelen gegeven worden, om de Maandſtonden af te dryven, brengt men nadeel toe, om dat gezond bloed wordt uitgedreven, 't welk bewaard moeſt worden.

Ook kan een gebrek van vogten, door andere overmatige ontlaſtingen, uit het gedarmte, de blaaze, de huid, den mond, zweeren, ettergezwellen, pypzweeren, en verzameling van Water, in Waterzugtigen, ontſtaan, de Maandſtonden verminderen, tegenhouden of vertragen. Ook blyven de Maandſtonden achter by de zulken, die van een ziekte bekoomen, of aan een ſlepende ziekte kwynen, zonder dat het veel kwaad doe.

Uit verdikking der vogten.

337. De gemeenſte oorzaak van de vertraging of opſtopping is, verdikking en taayheid der vogten, door waterige, ſlymerige en verdikkende voedſels, weinige beweging, en een zittend leven veroorzaakt. Deze wordt gekend uit de trage en zwakke pols, ſlaaperigheid, loomheid, ontlaſting van Slym-ſtoffen, bleeke kleur, koudheid van het lichaam, en dergelyke tekenen. Deze opſtopping moet genezen worden door ontbindende en prikkelende (1) mid-

(1) *Stimulantia.*

middelen, wryvingen, en beweging van het lichaam: waar na de Maandſtonden door afzettende middelen moeten voortgedreven worden. Ontbindende buikopenende middelen zyn hier van veel dienſt: maar de aderlating kan in dit geval geen nut doen; ten ware om de geneesmiddelen te gemaklyker te doen werken.

338. Voedſels in de eerſte wegen (1) niet verteerd, en voor de omlopende vogten niet genoeg bereid, of door een bykomende eigenaartige bederving, in raauwe en bedurve ſtoffe veranderd, gelyk in ongedaantige (2), kwaadſappige (3) en ſcheurbuike lichaamen, vertragen ook deze Maandelykſche vloeijing; welke ſchielyk herſteld word als deze ziekten genezen zyn. In deze ſoort van opſtopping moet men den buik open houden; en, wanneer ze hier door gered worden, afdryvende middelen gebruiken. Uit onverteerde voedſels.

339. De opſtopping ontſtaat ook, als de vaſte deelen heel ſlap zyn, en door een traage beweging des levens, het bloed met minder kragt naar de vaten van de Baarmoeder voortdryven, dan tot opening van dezelven vereiſcht wordt, en te gelyk eene taayheid in de vogten veroorzaken; inzonderheid als hier by koomt gebrek van genoegzaame byzondere voortdryvende werking in de vaten van de Baarmoeder; het zy deze dingen uit gemoedsbewegingen, en bekommering, of uit misbruik van verkoelende en verſlappende dingen, en een kwaade levenswyze, of uit haasti- Uit ſlapheid der vaſte deelen.

(1) *Primæ Viæ.* (2) *Cachectica,* (3) *Cacochymica.*

tige of ſlepende ziekten ontſtaan zyn. Deze moet door verſterkende, prikkelende, en middelen welken op de Baarmoeder werken (4), genezen worden.

Uit hardheid der vaſte deelen.

340. Wakkere en ſterke vrouwen, die van een drooge geſteldheid en door zwaaren arbeid hard van vleeſch zyn, hebben de maandelykſche ontlaſtingen niet alleen in minder maate, maar kunnen ook de opſtopping gemaklyker verdragen. Wanneer dezen aan eene opſtopping kwynen, moet men haar geen verhittende afzettende middelen geeven; maar Salpeterachtige, verſlappende en verkoelende.

Uit tedere geſteldheid.

341. Jonge tedere Vrouwtjes, en die nooit gekraamd hebben, hebben de Maandſtonden weinig, of wel geheel niet, en verdragen eene opſtopping lang, zonder ongemak: behalve dat ze wat zwak en bleek van kleur zyn. In dezen moet men wagten, tot dat het lichaam meer gegroeid zy: want de Maandſtonden, te vroeg voortgedreven, voldoen niet aan het gene men verwagt hadt.

Uit ligtgeraaktheid.

342. Vrouwen die de Opſtyging hebben (5), die van een ligt aandoenlyk geſtel zyn, zonder kenlyke oorzaak, met kramptrekkingen, rommelingen in de Ingewanden, winden en pyn in de lendenen bevangen worden; en op den tyd van de Maandelykſche vloeijingen van verſcheiden toevallen aangegrepen worden, zullen ligt of door een ontſteltenisse, of van zelfs, in eene opſtopping der Maandſton-

(4) *Uterina.* (5) *Hyſtericæ.*

ſtonden vallen, en by welken dezelven of in 't begin of op het einde van de vloeijing opgeſtopt worden, zulke opſtopping ontſtaat door kramptrekking. By dezen worden ze voortgezet door zodanige middelen, als men in een overval van ligte aandoenlykheid gebruikt.

343. Onder de uitwendige oorzaaken is de gemeenſte, geſtremd bloed in de vaten van de Baarmoeder, door ſchielyke verkouding, of een ſterke gemoedsbeweging, welke de doorvloeijing van het bloed, door de vaten van de Baarmoeder, geſtuit heeft. In dit geval moeten aderlating, ſtovingen, rookingen, badingen, bevogtigende en weekmakende dingen, gebruikt worden. Deze lyden, om dat 'er bloed in de vaten, omtrent de Baarmoeder, opgehoopt is, Lenden-pyn, zwaarte, hitte, opſpanninge van den buik, huiveringen van koude en dan wederom warmte, kloppingen in de Lendenen en door het geheele lichaam, en bloedingen uit ongewoone plaatſen.

Uitwendige oorzaken.

344. Oneindig byna zyn de toevallen, welken de Vrouwen krygen uit eene opſtopping der Maandſtonden. Dezen ontſtaan 1. uit de verſchillende oorzaaken, welken de opſtopping te wege gebragt hebben. 2. Uit enkele overmaat, in het geheele lichaam, of omtrent de Baarmoeder. 3. Uit de veranderde natuur der vogten, welke hier by gekoomen is. 4. Uit kwade geſteldheid van de Baarmoeder zelve. Om dat uit dezen, of elk op zich zelve, of ſamengevoegd, veele toevallen ontſtaan, zullen wy, in de optelling hier-

Gevolgen.

van, de verdeeling van het menſchlyk lichaam volgen.

Het hoofd word zeer, voornaamlyk het opperhoofd en het achterhoofd, 't welk tegen den avond verergert, met zeker gevoel van zwaarte en ſpanning. Als de pyn in het opperhoofd is, zwellen de oogen ook doorgaans; maar in het achterhoofd zynde, ſtrekt ze zich uit naar de nek, rug, ſchouderbladen en lendenen, met zwelling van de beenen.

In de inwendige deelen van het hoofd verwektze beroerte, flaauwte, ylhoofdigheid, ſlaapzugt, ſtuiptrekking, duizeling en ſlaaploosheid; in de oogen bezwaardheid, uitpuiling, ſtompheid van gezicht; en onder het ſlaapen knerſing op de tanden.

In de keel ontſtaat dikwils keelontſteeking, pyn, toewringing; in de borſt kortademigheid, benaauwdheid, pyn, klopping en hoeſt.

Hier koomen by; opſpanningen van den buik, kolykpynen, winden, rommelingen, opzwelling omtrent de hertkolk, verloren eetluſt, bedurve koking, een geſtadige afkeer van Spyze, welke in zwangere Vrouwen op de derde of vierde Maand doorgaans ophoudt; walging, braking en ſomtyds bloedbraking, verkeerde honger, zwaarte van de Lendenen en ruggraat, pyn en meer andere ongemaklykheden.

De afgang is doorgaans weinig; de Pis dik, raauw, en wordt met ſnyding geloosd, ook wel opgeſtopt; ſomtyds zwart en dik, of bloedig met verligting: maar zy is gezond by eene

eene opſtopping der Maandſtonden in zwangere Vrouwen.

In de Schaamdeelen en Liesſchen koomt dikwils pyn, zwelling, zwaarte en ſpanning; de Baarmoeder krygt ſomtyds eene verharding, knoeſt- (1) en kreeftgezwel (2); en de Vrouwen raken aan een Witte vloed van ſnotterige en rottige ſtoffe.

De Beenen en Voeten zwellen dikwils, krygen kwaade zweeren en aderſpatten; en in de gewrigten ontſtaan pynen.

Zy worden bol van kwaade geſteldheid en zugtige zwelling; of vermageren; zien bleek als in de Vryſter-ziekte (3); krygen opvlammingen, ſchrikken; lyden opſtyging (4); waar by koomen, zwakheid en loomheid, kortademigheid op de minſte beweging: een zwaar koud en vadzig lichaam, een ſlepende uitdrogende koorts, bederving der vogten, raauwigheid; zuure ſcherpte, waar door roode koraalen, om den hals gedragen, ſomtyds wit worden: taye tegennatuurlyke en bedorven afgang, kloppingen en trillingen in verſcheiden deelen van het lichaam, voornaamlyk, omtrent het hert en den hals; waterzugt, ſlymzugt. Somtyds worden zodanige ruighairig en krygen een baard, en een heeſche Manne-ſtem.

Het bloed welk uitgeworpen hadt moeten worden, en nu te rug gehouden word, maakt zich ſomtyds eenen weg door ongewoone plaat-

(1) *Scirrhus.* (2) *Cancer.* (3) *Chloroſis.* (4) *Hyſterica paſſio.*

plaatſen. Een bloedſpuwing, hieruit ontſtaan, is minder gevaarlyk dan anderen. Zo'er zweeren zyn, die geeven dan bloed uit, en tegennatuurlyke ſtoffe; of 'er ontſtaat witte vloed. Doch alle deze in plaats komende ontlaſtingen laten de gezondheid onherſteld. Maar als de Maandſtonden in verzwakte Vrouwen opgeſtopt blyven, en zy hier uit vet worden, komt 'er zelden eenig kwaad van.

Genezing. 345. Voor dat de geneezing ondernomen worde moet men overweegen. 1. Of de Maandſtonden verwekt moeten worden. 2. Uit wat oorzaak zy opgeſtopt zyn, op dat de geneezing daar naar gerigt worde. 3. Wat de gemeene middelen, welken in eene opſtoppinge der Maandſtonden doorgaans gegeven worden, vermogen.

Eene Aderlating op den voet, om de overmaat van bloed, uit eene uitwendige oorzaak, te verminderen, is van nut; maar als ze herhaald wordt, of als de Maandſtonden reeds lang opgeſtopt zyn geweeſt, is ze kwaad. In oude Vrouwen moet men haar op den arm doen, op dat de Stonden opgeſtopt blyven zonder nadeel.

Doch buikopenende middelen zyn beeter, om dat ze de kwaade Chyl der eerſte wegen te gelyk wegvoeren, en de beweging meer naar de Baarmoeder bepalen: maar in zwangere Vrouwen, en wanneer de opſtopping uit gebrek van vogten is ontſtaan, moet men zich hier van onthouden.

De opgeſtopte Stonden worden dikwils, zeer gemaklyk, verwekt door Slaapmiddelen, als

de

de opſtopping uit ſtuipen, opſtyging of ligtgeraaktheid (1) ontſtaan is.

Zagte, weekmakende en bevogtigende dingen, by wyze van pap, ſtoving, of bading van damp aangelegd, doen de Maandſtonden wel voortkomen, wanneer ze door een uiterlyke oorzaak, of te ſterke ſamentrekking der deelen opgeſtopt zyn.

De Geneesmiddelen, welken de opgeſtopte Stonden wederom doen voortkomen, zyn verſcheidenerlei. 1. Die, welken de oorzaken wegnemen, komen ten allen tyde te pas, behalve in oude en zwangere Vrouwen. 2. Algemeene beweging en ontlaſting makende moeten met voorzichtigheid gegeven worden.

Die met een eigenaartige kracht (2) de werking van de Baarmoeder, tot ontlaſting van bloed, vermeerderen, gelyk purgeermiddelen in het gedarmte doen; moeten noit gegeven worden in zwangere vrouwen, of wanneer de Stonden uit gebrek van bloed opgeſtopt zyn. Anders moet men ze geeven, en wel op dien tyd wanneer de Maandſtonden gewoon waren te vloeijen; of eenige voortekenen hier van gemerkt worden; na dat men openende, maag- en Baarmoeders middelen (3) heeft vooraf laten gaan. En men moet beginnen van de zagtſte, hoedanige men in den lyſt der Stondenverwekkende middelen (4) kan zoeken.

Terwyl door inwendige middelen een meerdere toevloed naar de Baarmoeder gemaakt wordt, is het nuttig, in de zulken, by welken de

(1) *Mobilitas.* (2) *Specifice.* (3) *Uterina.* (4) *Emmenagoga.*

de Stonden moeten voortgezet worden, en niet komen, de deelen door rookingen, ſtoovingen, zetpillen in beweging te brengen, mids men zorg drage, dat zulks niet geſchiede met dingen, welken al te ſcherp zyn, op dat 'er geene ontſteeking volge. De zodanigen mag ook een wettig huwelyk aangeraden worden.

LIX. HOOFDSTUK.

ONMATIGE VLOED DER MAANDSTONDEN. (*Menſium Profluvium*)

Beſchryving. 346. Wanneer in een Vrouwsperſoon van rype jaaren, en niet zwanger zynde, een te groote maate van Bloed ontlaſt wordt; het zy de Vloeijing te lang dure, of binnen den behoorlyken tyd wederkome, of niet ophoude, of op den behoorlyken tyd meer uitwerpe, dan de vrouw verdragen kan, wordt dit ONMATIGE VLOED DER MAANDSTONDEN genoemd: gelyk ook een aanhoudende vloed in verzwakte Vrouwen. Maar de Stonden, welken voor de gewoone jaaren vloeijen, worden al te vroegtydige genoemd. In zwangere Vrouwen, of in eene kwetzing van de Baarmoeder, wordt deze tegennatuurlyke ontlaſting van bloed tot de bloeding der Baarmoeder gebragt.

Heilzaam. 347. Als deeze ontlaſting geſchiedt uit eene overmaat van bloed, of een vermeerderden omloop, gelyk in heftige Ziekten, heete Koortzen, ontſteeking der Herſen-Vliezen (1), en an-

(1) *Phrenitis.*

andere Ziekten met ontfteeking, en wel in het begin derzelven, is ze heilzaam; om dat ze het bloed tot zyn behoorlyke maate wederbrengt, en de al te groote beweging vermindert; mids deze vloeijing niet te lang dure.

348. Maar in veele in zwang gaande, roozige, rottige en andere ziekten met fmeltinge der vogten, op het einde van de Kinderpokjes, Mazelen, Scharlaken-Koorts, Bluts-Koorts, Sprouw, Gal-ziekten, vermagering, vermeerderde hitte, Scheurbuik, en dergelyken, verzwaart zy de ziekte; en dan moet de vloeijing met verkoelende en ligte famentrekkende middelen bedwongen worden (*a*). Schadelyk.

349. Maar, indien de onmatige Vloed der Maandftonden veroorzaakt is door fcherpe, pisdryvende, ftonden verwekkende, vrucht afdryvende, verhittende, fpeceryachtige, prikkelende, geeftryke dingen, misbruik van byflapen, of gezette Moeder-Pillen (1); moeten zoodanige oorzaken uit den weg geruimd en de Schaamdeelen afgewaffchen worden, als ze uitwendig zyn aangelegd. Maar indien inwendig Verfcheiden oorzaaken.

(*a*) In zulk eene gelegenheid kunnen deze Poeijers met veel vrucht gebruikt worden,

℞. *Corall. rubr.*
Lap. Hæmatit.
Bol. Armen. a. ℥ß.
Alumin. crud. ℥ß.
Laud. Opiat. gr. IV.
M. F. Pulv. N. VI. Alle avonden een van te geeven.

(1) *Peffaria.*

dig ſcherpe dingen gebruikt zyn, moet het ſcherpe door verkoelende en ſamentrekkende dingen gematigd worden. De Vloed, welke uit gemoedsdriften of Opſtyging ontſtaat, gaat wederom van zelfs over, of wordt door ſlaapmiddelen beteugeld.

In een Vrouw, die dikwils en moeilyk kraamt of miskraamt, worden deze deelen zo ſlap, dat het bloed, in de vaten omtrent de Baarmoeder vergaderd, door zyne zwaarte en drukking de mondjes der vaten, welke in de holte der Baarmoeder uitkoomen, gedurig openhoudt. En dit wordt nog verergerd door het lichaam hoog omtrent den middel te ſluiten, waar door de wederkering van het bloed, uit de onderſte deelen, bezwaarlyk wordt gemaakt. In zodanige gevallen moet men zich onthouden van ſamentrekkende verkoelende middelen: maar men moet uitwendig en inwendig verſterkende dingen laten gebruiken; en den buik, van het Schaambeen af tot aan den Navel, door een bekwaamen band laten ſteunen, en den bovenſten band wegdoen.

Al wat in de Baarmoeder overblyft, als, een gedeelte van de moederkoek, een zuiger, geronnen bloed, en andere dingen, welken de volkome ſamentrekking van de Baarmoeder beletten; maken dat 'er een geſtadige zypering van bloed blyve, tot dat die dingen weggenomen zyn.

Gevolgen. 350. Gelyk uit alle bloedingen, zo volgen ook uit een onmatige vloed der Stonden, van wegen de verminderde maate van het bloed; zwakheid, koude, beeving, ſtuiptrekking, bleekheid, kwaade geſteldheid, raauwigheid, ver-

vermagering, kortademigheid, flaauwte, waterzugt, dikke beenen, eigenaartig bederf, overmaat van zuur, benaauwdheid, ligtgeraaktheid (1), flymzugt, teering, duizeling, uitdroogende koorts, gemoeds driften en zomtyds raaskalling. Nog byzonderder gevolgen zyn, ziekten van de Baarmoeder en Schede, onvruchtbaarheid en witte Vloed; en door medelydendheid koomen 'er ziekten van de borften en maag, walging, afkeer van fpyze, moeilyke verteering, pyn in den rug en lendenen, opftyging en moeilyke afgang.

351. Men moet niet aanftonds alle onmatige Vloed, uit welk eene oorzaak dezelve ook ontftaan zy, volgens de gevonde oorzaak ftuiten, maar langzamerhand matigen. En men moet het uitvloeijende bloed niet tegenhouden door de Schaamdeelen te fluiten. Na dat men de vermindering te weeg gebragt hebbe, moet de Vloed aan zyne gezette tyden overgelaten worden, in Vrouwen van rype jaaren, niet zwanger zynde, of niet zogende. Maar als de jaaren hier tegen ftryden, of een Vrouw bevrucht is, moet de overmaat van bloed, hier in ontftaande, door eene aderlating weggenomen worden. Genezing.

(1) *Mobilitas.*

LX. HOOFDSTUK.

WITTE VLOED. (*Leucorhoea*)

Befchryving.

352. Een geftadige of beurtlingfche afzypering van witachtige, taye en zagte vogt, welke naderhand dikwils fcherp, ftinkende, vergiftig en van verfcheidenerlei kleur wordt, uit de Vrouwlyke deelen, zonder aandoening van wellust, in Vrouwen van allerleien ouderdom, ook in zwangere en zogende, wordt WITTE VLOED genoemd.

Onderfcheiding.

353. Dit gebrek verfchilt van anderen welken hier mede eenige gemeenfchap hebben. 1. Van een goedaartige Druipert (1), welke, ook zelfs als de Maandftonden vloeijen, een onderfcheiden vogt doet lozen, alleen uit de Pis-weg lekkende. 2. Van natuurlyke bevlekking (2), welke eene afloping maakt, die maar kort duurt, en met aandoening en gedagten van wellust verzeld is. 3. Van kwaalyk gekleurde Maandftonden, welken op zekeren tyd weerom koomen, 4. Van ontlafting van etter, welke altyd van pyn of verzweering der Schaamdeelen verzeld is; en de etter loopt met de Pis uit.

Waar van daan dit Vogt koomt.

354. Dit vogt kan afzyperen. 1. Uit de Schede, en dan houdt het aan in bezwangerden; de mond van de Baarmoeder gefloten zynde. 2. Of uit de Pis-weg, en dan wordt dit eigenlyker een Druipert genoemd. 3. Uit de holte van

(1) *Gonorhoea.* (2) *Pollutio.*

van de Baarmoeder lekkende, komt het Vogt uit den hals van de Baarmoeder, uit haare zyden, uit de Trompetten van Fallopius, en misschien uit het Eijernest (1) langs de Trompetten in de holte van de Baarmoeder. Maar de afzypering, uit deze deelen geschiedende, houdt op in bezwangerden, om dat de mond van de Baarmoeder gesloten is.

Drieërleie soorten van vaten kunnen dit vogt uitgeven. 1. Beurs-Kliertjes, welken veel natuurlyke slym afscheiden. 2. Verwyderde uiteinden van water-slagaderen. 3. De uiteinden der Zenuwen een vogt ontlastende. Misschien wordt ook uit het Eijernest een vogt, 't welk tot vorming van eitjes geschikt was, en nu ontaard is, geloosd. Op gelyke wyze wordt ook uit de Baarmoeder, Trompetten en Eijernesten, een goed voedzaam sap door de zaadvaten uitgestort, tot nadeel van het lichaam.

Alle de natuurlyke vogten, welken in deze deelen afgescheiden worden, zyn zagt, wit en eenigzints lymagtig. Het gene uit de Beurs-Kliertjes voortkomt, is als een slym: maar, het welk uit de uiteinden der water-slagaderen en zenuwen lekt, is dunner en wateragtiger. En de slym, als ze in te groote maate wordt afgescheiden, kan in een scherpe wateragtige stoffe veranderen en afzyperen, gelyk men in de verkoudheid ondervindt.

Deze vogten, worden of door stilstand ontaard, of van elders aangebragt, of zyn zo, om dat de werktuigen van derzelver afscheiding bedurven zyn; en nemen somtyds een geheel

(1) *Ovarium.*

heel tegennatuurlyke eigenſchap aan, zo dat ze ſtinkende, vergiftig, etterachtig, geel, blaauw, zwart en ſcherp worden.

Oorzaken. 355. De Oorzaken, welken dezen vloed verwekken, kunnen tot deze verdeeling gebragt worden. 1 Een natuurlyke, aangeboorne, of aangeërfde geſteldheid van de Schede of Baarmoeder, tot het ſtorten van zodanig een vogt. 2. Een aangekome ſlapheid, verlies van veerkragt, te groote vogtigheid van deeze deelen, in ſcheurbuik, opſtopping en onmatige vloeijing der Stonden, Miskraam, zwaare Kraam, onmatig byſlapen, uitwendig gebruik van koude of verkoudende dingen, misbruik van baden, te veel drinken van warm water. 3. Aanleiding tot vloeijing, door buik openende, pisdryvende en Stonden voortzettende middelen. 4. Een zinking-ſtoffe (1) hier neervallende, of uit een andere plaatze hier naar toe verwandeld Misſchien behoort hier toe ook het Pok-gift (2), het welk, gelyk op het ſnotvlies geſchiedt, hier op de Beurs-Kliertjes van de Schede en Baarmoeder geplaatſt wordt.

Gevolgen. 356. Uit deze Vloeijing, alsze aanhoudt, ontſtaan de volgende toevallen. 1. Om dat zy geen natuurlyke ontlaſting is, wordt het goede voedzame ſap hier door verminderd, waar uit zwakheid, traagheid, vermagering, uitteering en Engelſche Ziekte in Kinderen van zulk eene Moeder gebooren. 2. Deze vloed aanhoudende, waar door de vogten minder bereid worden, komt 'er kwaade geſteldheid, kwaadſappigheid, bleekheid, leely-

(1) *Materia catarrhoſa.* (2) *Virulentum Venereum.*

lyke kleur, een blaauwe kring onder de oogen, en opſtyging. 3. Of de vogten ſmelten in het lichaam, en de vaſte deelen worden krachteloos; en hier uit volgen, zugt in de beenen, ſlymzugt, waterblazen onder de oogen en dikwils Waterzugt van de Baarmoeder en het Eyerneſt. 4. Uitzakking van de Schede en Baarmoeder, om dat deze deelen, door de aanhoudende vloed, verſlapt worden. 5. Als de vloed voornaamlyk uit de Zenuwen voortkomt, ontſtaat 'er pyn en koude in de lendenen; om dat de Zenuwen daar hunnen oorſprong hebben. 6. Als ze uit het Eyerneſt, de holte van de Baarmoeder en de Trompetten komt, veroorzaakt zy onvruchtbaarheid en miskraming; om dat dan de Mond van de Baarmoeder niet geſloten, en het vogt, welk de Vrucht moeſt voeden, bedurven is. 7. Als het uitvloeijend vogt ſcherp wordt, komt 'er ontvelling, een zweer, en ſtank der Schaamdeelen: en als deze ſtoffe opgeſlurpt wordt, kan hier uit een teering-koorts ontſtaan.

357. De genezing moet geſchikt worden naar de oorzaken en het aangedaane deel. 1. De vloed welke aangeërfd is, en zelfs de vroege jaaren aangrypt, is bykans ongeneeslyk. 2. Uit verlies van veerkracht ontſtaan zynde, wordt hy genezen door verſterkende, gomachtige, harsachtige, verdrogende en verwarmende dingen, inwendig gegeeven en ook uitwendig aangelegd (*a*). 3. Uit te veel aandrift

Genezing.

(*a*) In dit geval kan het volgende met nut gebruikt worden,

drift naar deze plaatsen, wordt hy bedwongen, als de beweging gestuit wordt door slaapmiddelen en afleidinge naar de huid, [door middelen welken de doorwaassemingbevorderen] 4. Als een zinking de oorzaak is, moet 'er afleiding naar de huid gemaakt worden door zweetmiddelen uit de Houten, of ontlasting, door etterdragten te zetten. 5. De vloeijing, welke uit de Pokken ontstaat, kan nog moet niet genezen worden, zonder dat de algemeene genezing van de Pokken voorafgegaan zy. 6. De t'onderhoudende genezing, van de ontvelling, jeukte, stank en pyn, kan uit de algemeene genezing van zodanige gebreken afgeleid worden.

LXI. HOOFDSTUK.

ZIEKTEN DER ZWANGERE VROUWEN. (*Gravidarum Morbi*)

Braking. 358. Niets valt de zwangere Vrouwen moeilyker en is gevaarlyker dan BRAKING; want het natuurlyk voedsel wordt uitgeworpen, het gene 'er in blyft, wordt niet behoorlyk bereid; en

℞. *Cort. Peruvian.* ℥ ß.
Winteran.
Fraxin. aa. ʒj.
Spir. Sulphur. gtt. L.
M. F. Pulv.

Men geeft 'er drie of viermaal op een dag een vingerhoed vol van met een weinig gemeen water.

en niet zelden wordt de vrucht door deze geweldige beweging afgedreven. Meest plaagt zy de Vrouwen de drie eerste Maanden van de Zwangerheid, om dat het Maandstondelyk bloed, het welk dan opgehouden wordt, door de vrucht nog niet kan verteerd worden en de nieuwe beweging van deBaarmoeder de Maag nu meer in medelydenheid trekt, dan op andere tyden. Maar somtyds duurt de Braking wel tot het einde van de dragt, 't welk erger is. Wanneer ze alleen begint als de baaring aanstaande is, voorspeltze een moeilyke verlossing. Zy moet ten allen tyde bedwongen worden, met maag- en slaapmidmiddelen; en wanneer 'er in het begin volbloedigheid is, moet eene aderlating gedaan worden. Maar die al den tyd van de dragt duurt, of kort voor de Verlossing begint, wil geene aderlating verdragen, voornaamlyk, als de Verlossing naby is, om dat de vrucht nu grooter geworden, de overvloed van het bloed in staat is te verteeren, en Kraamzuiveringen, welken volgen moeten, het bloed genoeg verminderen.

359. Alhoewel de WALGING en bedurve Eetlust een gemeen toeval is in zwangere Vrouwen, uit medelydendheid met de Baarmoeder nu in beweging geraakt, en haar niet zoo veel geweld doet als de Braking, moet ze echter, om dat ze de bereiding des voedsels belet, en maakt dat 'er minder gebruikt wordt, dan tot voeding en aanwas van de vrucht nodig is, met dezelfde middelen, welken in de Braking zyn voorgesteld, tegengegaan worden. Walging.

360.

Tegennatuurlyke Eetluſt.

360. Gedurende de drie eerſte maanden krygen ſommige zwangere vrouwen een TEGENNATUURLYKE EETLUST. Indien ze alleen tot zodanige dingen luſt hebben, welken eetbaar zyn, ſchoon zy 'er, te voren, afkeerig van waren, moet men haar dezelven maar toeſtaan; alleen zorgdragende, dat zy niet te veel gebruiken. Maar zo zy dingen begeeren die niet eetbaar zyn; moet men deze verkeerde luſt door zulke middelen, als het Braken bedwingen en op de Maag werken, tragten te verbeteren. Het is beter zodanige zwangere Vrouwen iets toe te geeven, om dat de drift, welke dan ſterk is, dikwils kwaad doet, dan haar ten ſtrengſte tegen te ſtaan. Na de derde of vierde maand gaat zulk een verkeerde luſt doorgaans van zelfs over.

Hardlyvigheid.

361. Om dat de regte darm door de Baarmoeder of de vrucht gedrukt wordt, voornaamlyk omtrent het einde van de dragt, wordt de zwangere vrouw HARDLYVIG. Dit baart haar wel moeilykheid, doch is zelden gevaarlyk. Maar, om dat het bovenſte gedeelte van den regten darm, zo lang opgevuld zynde, ſomtyds zyn natuurlyke kracht van wederintrekking verlieſt, is het goed den buik week te houden door een zagt openend middel, om dat een ſterk purgeermiddel in zwangere vrouwen niet te pas komt.

Lendenpyn.

362. Om dat de aanwas van de Baarmoeder, voornaamlyk in vrouwen, die voor de eerſtemaal zwanger zyn, het Darmſcheil (1), het welk aan de lendenen vaſt is, neerdrukt; of,

(1) *Meſenterium.*

of, om dat het Maandſtondlyk bloed opgehouden wordt, ontſtaat niet zelden LENDENPYN; dewelke, maar matig zynde, geen kwaad aanbrengt; maar, heftiger wordende, beneemt zy den ſlaap, en veroorzaakt, andere deelen door medelydendheid ook aandoende, veele ongemakken. Zo zy komt in de eerſte maanden, in eene Vrouw die de maandſtonden gewoon is in groote mate te hebben, brengt eene aderlating groote verligting aan: maar indien ze ontſtaat uit de drukking van de Baarmoeder, moet men zenuw- en pynſtillende middelen (1) geven. Het helpt ook veel als men den buik met een omvangende band ſteunt; hier door wordt de zwaarte van den buik, omtrent het einde van de dragt, opgehouden.

LXII. HOOFDSTUK.

ZIEKTEN DER KRAAMVROUWEN. (*Morbi Puerperarum*)

363. DE vaten van de Baarmoeder [na de verloſſing] van ſteunzel beroofd, en zeer uitgezet, voornaamlyk, als men een band om de bovenbuik gelegd heeft, maken dikwils zwaare Buikwëen, welken door het ſteunen van den geheelen buik kunnen voorgekoomen worden (*a*). Geronnen bloed, in de vaten opge- Buikwee.

(*a*) Hoe de Buik geſteund moet worden, in eerſt verloſte Kraamvrouwen, heeft de Heer DE GORTER getoond

(1) *Nervina & Anodyna.*

gehoopt, en de Baarmoeder lastig zynde, veroorzaakt ook Pyn, welke door ontlastinge van bedurve bloed, door middel van de Kraamzuiveringen (1), gemeenlyk verligt wordt. Het Buikwee uit kneuzing, scheuring, en zwaaren arbeid, of afrukking van de Moederkoek veroorzaakt, moet door een zagte stoving te hulp gekoomen worden. Maar het welk uit medelydendheid (2) der deelen of krampachtige samentrekking ontstaan

toond in een byzondere Verhandeling over het leggen van den Sluitband in Kraamvrouwen. Hy neemt een toegevouwen Servet, of klein Tafellaken, zo breed dat het den ganschen buik kan bevatten; dezen legt hy om het naakte lyf, en laatze van voren toespelden, zo dat dit een bekwaam steunzel verschaffe. Als na verloop van een uur of twee de buik wat geslonken, en hier door de band wat ruim geworden is, laat hy hem wat naauwer aanspelden, en zo vervolgens naar maate de buik dunner wordt. In geval van een onmatige Vloed der Maandstonden, waar in de Professor dezen Steunband ook aanpryst, beschryft hy den zelven nog wat op een andere wyze, welke ook voor Kraamvrouwen beeter is, dan een gemeen Servet of Tafellaken. Hy laat dan den Steunband maken van Bombazyn, met een rygveter, om hem minder en meer te kunnen toehalen, op de wyze als voor de mannen een steunzel wordt gemaakt, 't welk men een *Gezondheid* noemt. Deze moet niet boven de heupen gelegd worden, gelyk met banden voor Kraamvrouwen, gemeenlyk, geschiedt, maar over de heupe beenderen henen, geheel tot aan de Schaamdeelen. En om dat deze Band ligt naar boven glydt, in Vrouwen die zich bewegen, moet men aan ieder zyde een bandje hegten, 't welk onder de billen doorgaat, om dit te beletten.

(1) *Lochia.* (2) *Consensus.*

ſtaan is, moet door ſlaap- en zenuwmiddelen geſtild worden.

364. Wanneer eene Vrouw, na de verloſſing, geen behoorlyke maate bloeds, of geheel niets, uit de Schaamdeelen ontlaſt, wordt zy gezegt een OPSTOPPING VAN DE KRAAMZUIVERINGEN te hebben. Opſtopping der zuiveringen.

365. Indien dit veroorzaakt wordt. 1. Door eene krampachtige ſamentrekking, gelyk in zulken die de opſtyging hebben, en ligt geraakt zyn, en door pyn na de verloſſing, of een ſchrik of andere gemoedsdrift, moeten aanſtonds middelen tegen de kramp (1) en ſlaapmiddelen gegeeven worden. 2. Maar indien uit gelede koude, of een klonter bloeds in de Baarmoeder of in derzelver vaten geronnen, moeten de buik en Schaamdeelen met een warme losmakende ſtoving geſtoofd worden. 3. Wanneer de opſtopping ontſtaat uit gebrek van krachten, ſlapheid, of gebrek van ſteunzel om den buik, moet de buik aanſtonds, door een bekwaame band, geſteund worden, en men moet verſterkende bettingen (2) op den buik leggen: inwendig moet men Stonden verwekkende middelen geeven, ten ware 'er een zwaare bloedſtorting mogt voorafgegaan zyn. 4. Van een moeilyken arbeid, wanneer de mond van de Baarmoeder, de Schede en Schaamdeelen gekneusd, geſcheurd en ontſtoken zyn, ontſtaande, moeten de delen met verzagtende middelen geſmeerd en geſtoofd worden. 5. Maar zo de Kraamzuiveringen niet vloeijen, en eenige andere bloedinge, buik- Oorzaken.

(1) *Anti-Spasmodica.* (2) *Epithemata.*

buikloop, of andere overmatige ontlaftinge hebben; moet die overmatige ontlafting geftuit, en de buik met een behoorlyken band gefteund worden.

Gevolgen. 366. Als de Kraamzuiveringen opgeftopt blyven, ftolt het bloed, het welk in de holte van de Baarmoeder of derzelver vaten opgehouden wordt, het wordt opgehoopt, de Baarmoeder en de buik zwellen en worden pynlyk, daar ontftaat benaauwdheid, de afgang en het water worden opgeftopt, de maag en bovenbuik worden door medelydendheid aangedaan. Het ftilftaande bloed, bedurven zynde, doet fomtyds ftinkende Kraamzuiveringen geloosd worden, welken de Baarmoeder, Schede en Schaamdeelen ontvellen; ook ontlaft zich deze ftoffe wel met den afgang, of door Ambeijen, of, doch zelden, door eenige andere bloedlozinge. Wanneer ze in dezen ftaat met den omloop van het bloed vermengd word, maakt ze allerhande kwaalen, als uitteerende koortfen, trilling, huivering, zwakheid, raaskalling, hoofdpyn, walging, afkeer van fpyze, keel-ontfteeking, kwaade gefteldheid (1) hitte, ftuiptrekking, opftyging, flaauwte, uitmergelend zweet (2), pyn in de lendenen, moeilyke ademhaling, ftinkend water, duizeling.

Genezing. 367. Wanneer het bloed op de voorgemelde handelwyze, volgens de aangehaalde oorzaaken, niet kan ontlaft worden, maar tot bederving overgaat en onder al het bloed gemengd

(1) *Cachexia.* (2) *Sudor colliquativus.*

mengd wordt, moet men evenwel aanhouden, om de ontlasting door de natuurlyke wegen te bevorderen; en de toevallen behandelen als uit een rot-ziekte (1) voortkoomende.

368. Een overmatige ontlasting van bloed uit de Schaamdeelen van eene Vrouw, na eene bevallinge of miskraam, wordt TE STERKE VLOED DER KRAAMZUIVERINGEN genoemd. Te sterke Vloed der Kraamzuiveringen.

369. De oorzaken hier van zyn verschillende, en vereisschen een onderscheide genezing. Oorzaaken. De opene vaten van de Baarmoeder, na eene verlossing en miskraam, kunnen zich niet sluiten, zo lang 'er eenige groote brok geronnen bloed, of een gedeelte van de moederkoek, of een zuiger, in de Baarmoeder is gebleven. In zulk een geval moet men de uithaling door konst te werk stellen, en te gelyk den buik uitwendig steunen.

Maar indien 'er een sterke bloedvloeijing geschiedt, om dat de Baarmoeder gescheurd is door de vingers van de Vroedvrouw, of door het aftrekken van de moederkoek, moet de buik ook ondervangen en met verzagtende middelen gestoofd worden, op dat het uitlopende bloed niet in de Baarmoeder klontere. Wanneer de sterke vloed veroorzaakt is door een vermeerderden omloop van bloed, uit zekere inwendige oorzaak, door het gebruik van verwarmende, speceryachtige, geestryke en dergelyke dingen, een misbruik van pisdryvende of Stonden verwekkende middelen, moeten de gezegde dingen nagelaten worden, en men moet dingen geeven tegen de ontsteeking

(1.) *Morbus putridus.*

king en ſlaapmiddelen. Als men uit zekere tekenen van dunheid van bloed, en ſlapheid der vaſte deelen beſpeurt, dat de vloeijing hier uit haren oorſprong hebbe, moeten verſterkende middelen gegeeven worden. Indien het bloed uit gebrek van behoorlyke ſteuning van den buik, of al te ſterke ſluiting tegen de korte ribben, door de aders niet kan wederkeeren, moet zo'n band aanſtonds losgemaakt worden, en men moet verſterkende dingen op den buik leggen.

Voorzegging. 370. De Kraamzuiveringen, ſterk vloeijende, veroorzaken gebrek van bloed, zwakheid, bleekheid, koude, flaauwte, duizeling, een kleine, zwakke en ſnelle pols, ſtuiptrekking, opſtyging, ligtgeraaktheid (1): en als 'er dan een eigenaartige bederving bykoomt, ontſtaat 'er kwaade geſteldheid, waterzugt, ſlymzugt, beeving, uitdrogende koorts, teering, raaskalling, en andere gemoeds-aandoeningen.

Genezing. 371. Deze vloeijing moet van zelfs ophouden als de oorzaak weggenomen is, door de ſamentrekking van de Baarmoeder. Verkeerdelyk wil men de Schaamdeelen ſluiten, om den vloed te weeren.

Pyn der Borſten. 372. De PYN DER BORSTEN, met zwelling en hardheid, wanneer de eerſte melk begint gemaakt te worden, moet genezen worden, door zagte wryvingen, herhaalde zuigingen, of ook wel door het aanleggen van een zagte ſtoving.

Razerny. 373. Gelyk na een langdurige koorts, zwakheid

(1) *Mobilitas.*

heid en andere ſlepende ziekten een ſoort van Raaskalling ontſtaat, welke door verſterkende middelen moet genezen worden; zo ontſtaat ook [by Kraamvrouwen] een diergelyke RAZERNY, op een zwaare bloedſtorting, of ſterke vloed van Kraamzuiveringen, welke door opbeurende en verſterkende middelen geholpen moet worden (*a*).

374. [Wanneer in Kraamvrouwen voor de zesde of zevende dag BUIKLOOP ontſtaat, is deze om de groote verzwakking welke hier door veroorzaakt wordt, zeer gevaarlyk; en, om dat ze moeilyk geſtuit kan worden, veel al doodlyk. Het volgende is my dikwils van nut geweeſt, en heeft de volkome herſtelling van dit moeilyk toeval te weeg gebragt. Buikloop.

℞. *Cort. Peruvian.*
Catechu opt. a. ℥iij.
Syr. Roſar. ſicc. q. ſ.
M. F. Electuar.

Hier van moet de Patiente alle uuren een brok-

(*a*)Deze Razerny, welke men dikwils by verzwakte Kraamvrouwen ziet voorvallen, is van gevaarlyke gevolgen; zy duurt of zeer lang, of eindigt, na verloop van eenige dagen, in den dood. Gemeenlyk heb ik ze met dit middel konnen te regt brengen.

℞. *Sal. C. C.* ℈ß *vel gr.* XV.
Cort. Peruvian. ℈ß.
Conſerv. Menthæ parum.
M. F. Bolus. 's morgens en 's avonds te geeven, agt dagen lang.

Men moet zorg dragen dit middel niet gereed te maken voor dat men het geeve, op dat de kracht van het zout van Hartshoorn niet verloren ga.

Tuſſchen beiden laat ik de Koortsbaſt ryklyk gebruiken, op zulk eene wyze als het de Lyderεſſe beſt gevalt.

brokje, als een Kaſtanje, gebruiken. Ingevalle de Lyderes geene brokken kan ſlikken, kan men het tot een Mixtuur maken; maar dan moeten 'er alle uuren, drie of vier lepelen vol, of alle kwartier uurs een lepel vol van gegeven worden: want het is hier zeer noodzaaklyk, veel te geeven in korten tyd.]

LXIII. HOOFDSTUK.

VAN DE KINDER-POKJES. (*Variolæ*)

Bepaling. 375. Een ziekte welke begint, gelyk andere gedurige Koortzen, met huivering, grilling, koude, en vervolgens hitte, drie of vier dagen durende; vervolgens eerſt in het aangezicht, en daar na over het geheele lichaam, roode vlakjes voortbrengt, welke zich allengskens meer boven de huid verheffen: op den zevenden dag gemeenlyk in Etter-gezwelletjes of puisjes veranderende, in de zelfde order, en op den elfden dag tot verdooving of uitdrooging overgaan, zoo dat zy doorgaans den veertienden dag zich als gedroogd vertoonen, wordt KINDER-POKJES genaamd.

Ontdekking. 376. Het is bezwaarlyk deeze Koorts van andere te onderſcheiden, zoo lang men geen vlakken of puiſten ziet voor den dag komen. Men maakt nogtans in dien tyd giſſing, dat het pokjes zullen wezen, 1. Uit de Volkziekte die dan heerſcht. 2. Uit de overeenkomſt met de jaaren. 3. Uit de kenniſſe dat zulk een perzoon geweeſt heeft by een ander die pokt: 4. Uit de tyd van 't jaar. 5. Eindelyk uit eenige byzondere toevallen, welke den aanvang gewoon zyn te verzellen.

377. Als de Pokjes beginnen in het voorjaar, en de Koorts bedaart met het uitkomen der Pokjes, maar zich na dien tyd weder wat verheft, en niet veel zwaare of ongewone toevallen bybrengt, haare veranderinge op de gezette tyden (§. 375.) volgt, noemt men deeze *Regelmatige Pokjes* (1). Maar als zy vroeger in den Winter beginnen; haare tyden verkorten of verlangen; zwaare of veelerlei toevallen voortbrengen, zyn het *Onregelmatige Pokjes* (2). Regelmatige en onregelmatige.

378. Als yder puist der Pokjes zoo ver van den anderen blyft, dat twee of meer malkanderen niet raaken, zyn zy *afzonderlyke Pokjes* (3): maar wanneer ze zoo overvloedig zyn, dat veele malkanderen raaken, of dat zy, t'zamen komende, zich als een groote vlak of blein vertoonen, zyn ze *zamenvloejende Pokjes* (4). Afzonderlyke en t'zamen vloejende.

379. Op driederlei wyze vindt men de Pokjes voortgebragt. 1. Door gesteltheit van de lucht in zoodanig eene Volkziekte. 2. Door besmetting van iemant die de pokjes heeft. 3. Door in-enting. Want het is zeldzaam dat iemant zonder een van deeze voorgaande oorzaaken in de Pokjes vervalt. Oorzaken.

380. Gemeenlyk nemen zy haar aanvang met het voorjaar, als dag en nagt even lang is, vermeerderen met de aankomst van de Zomer, en verminderen met den herfst, des Winters houden zy gemeenlyk op, of beginnen wederom met het voorjaar. De onregelmatige, die ook kwaadaartiger zyn, beginnen Tyd van 't jaar.

(1) *Variolæ regulares.* (2) *Variolæ irregulares.* (3) *Variolæ discretæ.* (4) *Variolæ confluentes.*

Bepaling. nen gemeenlyk al met het uitgaan van den Winter.

Wie meest onderhevig. 381. In 't algemeen zyn het kinderen, en wel voornamentlyk die nooit te vooren gepokt hebben, welke in de Pokjes vervallen: zelden bejaarde menschen, (waarin zy ook gevaarlyker zyn) of die meermaalen gepokt hebben.

Aart en eigenschap van de stof der Pokjes. 382. Ons levendig lichaam heeft deeze wet in zich, dat 'er, zoo meenigmaalen het iets schadelyks en prikkelends in zich heeft, al zyn het maar splinters, een meerder beweging in ontstaat, om daar door het schadelyke uit te werpen, of ten onderen te brengen. Dan wordt ook te gelyk uit de vochten voortgebragt een stof, welke wy Etter noemen, welke dit schadelyke omwindt, en onder en door wier behulp het schadelyke wordt uitgeworpen, als het niet ten onderen kan gebragt worden. Is dit beledigende van dien aart, dat het vlug gemaakt kan worden door onze levens-krachten, wordt 'er in den beginne meer beweging verwekt; maar als de stof vlug geworden zynde wegvliegt, bedaart de beweging allengskens, gelyk zy aangegroeit is, en het beledigde verdwynt zonder Etter-making. Is het beledigende tajer, niet kunnende vlug gemaakt worden, dan vermeerdert eerst de levens-beweging, daarna wordt uit de vochten Etter voortgebragt, en vervolgens wordt door behulp van die beiden de beledigende stof uitgedreven, onder de gedaante van Etter. Als dus alle beledigende stof wordt uitgeworpen, ziet men vaste en bestendige veranderingen op gezette tyden.

Maar

Maar is deeze beledigende ſtof te veel, of kwaadaartig, of de levensbeweging meer aanzettende dan vereiſt wordt om het voorgaande goede einde te bereiken; of is de levens-beweging te zwak, dan komen daar door allerlei toevallen voor den dag, gevaar, langwyligheit, overgang in eene andere ziekte, de dood, dat alles te lang zoude zyn om op te halen; waarom ik maar de voornaamſte toevallen in de Pokjes zal beſchryven, om dus van de overige te kunnen oordeelen.

383. In de *Regelmatige* pokjes beginnen de puiſtjes afzonderlyk eerſt in het aangezicht, met roode vlakjes, den vierden dag van de Koorts, voor den dag te komen, en vervolgens over het gantſche lichaam. Den zevenden dag ziet men, hier en daar, een in het aangezicht Etter maken, eerſt wit en dan wat geelachtig. Den elfden dag beginnen die eerſt weder te droogen, en korstjes te maken, welke den veertienden dag beginnen af te vallen; eer de overige, over het lichaam verſpreid, alle gedroogt en afgevallen zyn, duurt het nog wel een dag of drie. Dit gaat anders in de *Onregelmatige*; deeze beginnen gemeenlyk veel vroeger, den tweeden of derden dag, en vertoonen zich onder de gedaante van roode vlakken, of waterbleinen. Als zy tot Etter veranderen, is de Etter geel, of bruin, of zwart van kleur; de puiſten zyn platter, en hebben ook wel in haar midden of toppunten zwarte vlakjes; de overige veranderingen zyn ook onregelmatig. Waar uit men leert, dat men zoo haaſtig niet moet wezen om de pokjes uit te dryven. Puiſten.

De huid tusschen de puisten.

384. In de regelmatige en goede pokjes is de huid tusschen de Pokjes wat gezwollen, en roodachtig als de kleur van Roozen. Maar als de krachten in den beginne wat te veel verspilt zyn, of door de sterke Koorts, of door verhittende middelen, dan blyven de puisten zomtyds wel eens verheven, en als met Etter vervult, maar de huid tusschen de puisten wordt slap en bleek, en de zieke sterft met verheven pokjes.

Koorts.

385. De schadelyke stof der pokjes verwekt door haare prikkeling Koorts, zoo als gezegt is (§. 382.), welke geduurig is, meesten tyd met pyn in 't hoofd en lenden, welke alle verminderen, zo het regelmatige Pokjes zyn, als de puisten uitkomen, om dat dan de stof boven op de huid gebragt wordt. Vervolgens, als de Etter begint ryp te worden, begint weder een ander Koortsje, 't welk door de Ettermaking veroorzaakt wordt, of liever dient om den Etter ryp te maken. Als deeze Koorts hevig is, is het een teken van veel of kwaadaartige stof; en blyft die volharden, zoo is 't een teken dat de vermeerderde levensbeweging al deeze stof niet kan overwinnen en uitdryven: daarom is dit gevaarlyk, niet alleen als een teken, maar ook als een oorzaak, om dat deeze overmatige aanhoudende beweging alles zal vernielen; en de krachten zoo uitputten, dat, ten tyde van de Ettermaking, alles verandert wordt in een bedurven vocht, en 'er geen genoegsaame krachten overblyven om het schadelyke uit te dryven.

Stuipen.

386. Om dat de lichaamen der kinderen zeer licht tot stuipen worden bewogen, gelyk men

ziet

ziet in het krygen der tanden, is het niet gevaarlyk in de kinderen, by aldien de ſtuipen komen eer de pokjes uitbreken: maar, als na dien tyd ſtuipjes komen, is het gemeenlyk een teken van het inſlaan der pokjes: blyven zy met het uitbreken der pokjes, is het een teken dat de ſtof binnen in het lichaam blyft. In bejaarde menſchen is het gevaarlyk, om dat die niet dan door een grooter oorzaak in ſtuipen vervallen.

387. Jongelingen en ſterke menſchen krygen wel in den beginne, eer de pokjes uitbreken, en als zy al begonnen zyn zich te openbaaren, een Razerny, welke voortkomt van te hevige Levens-beweging, welke de herzenen beroert. Deeze moet men temmen met aderlaaten en purgeeren, of men zoude door deeze overmatige drift den dood te verwachten hebben. Maar als deeze Razerny eerſt komt omtrent de rypwording van de Pokjes, is het een teken, dat de ſtof na de herzenen gaat, waar van zy gemeenlyk ſterven. In deezen tyd is het niet oorbaar, te laaten of te purgeeren. Razerny.

388. Naardien in de Pokjes de vochten meer na de huid gedreven worden, is het natuurlyk dat 'er geen afgang geſchied. Als die evenwel voorvalt in kinderen, is het minder gevaarlyk dan in bejaarden, voornamentlyk, als de buikloop veroorzaakt wordt door uitwendige koude, of dat de pokjes na binnen geſlagen zyn. Als dit geſchied ten tyde van de Ettermaking is het nog gevaarlyker; om dat het dan te gelyk een teken is van verandering der ſtof in een bedurven vocht. In dit Buikloop.

ge-

geval moet men met zweet middelen (§. 49.) de ſtof trachten te brengen na de huid.

Bloe-ding. 389. De Bloeding in Jongelingen, als de pokjes eerſt begonnen zyn, en voornamentlyk als daar by is groote hitte, ſterke pols, klopping en pyn in 't hoofd, of ylhoofdigheit, is van veel voordeel: maar als die komt ten tyde van de Etterwording of laater, is die nadeelig, zelfs de ſtonden, den elfden dag komende, heb ik ondervonden dat de dood aanbrachten, om dat deeze bloeding dan beduidt dat het bloed in verrotting is overgegaan: waarom wy de zieken evenwel niet kunnen bewaaren, alſchoon de bloeding geſtuit worde.

Geneezing. 390. De genezing van de Pokjes is even eens, als van de koorts (§ 7.); maar ons ontbreekt een tegengift. Daarom moeten wy de natuurlyke geneezing (§. 11.) volgen, welke door wat ſterker beweging de ſtof der pokjes na de huid dryft, en dan daar Etter voortbrengt, onder wier geleide de ſtof van de Pokjes wordt uitgeworpen; dit alles geſchiedt op gezette tyden. Hierom zal men letten in den beginne, of de beweging zo groot is, dat men daar door nadeel te wachten heeft; dan zal men aderlaaten, en verkoelende middelen (§. 12.) laaten gebruiken; het purgeeren laat men achter, om de vocht niet te lokken na de darmen, ten zy de Lyder van te vooren een verſtopt lyf gehad had, of dat men tekenen vondt van ophooping der bedurven ſtof omtrent de maag of darmen, welke men dan eerſt moet loozen. Vindt men tekenen van te weinig beweging (§. 13.), en dat alles te langzaam voortkomt, moet men verwarmende middelen (§. 13.) ge-

gebruiken, op dat alles op zyn gezette tyden voor den dag kome. De nieuwe aankomende koorts, ten tyde van de Ettermaking, moet men niet temmen door laaten of purgeeren, maar men moet met zachte ſlaap-middelen, zoo als geleert is (§. 113), de overmatige beweging en ſlaaploosheit bedaren. Het veiligſte is, omtrent vier druppen *Laudani liquidi* of een half loot *Syrupus Papaverls albi* teffens in te geven met wat garſte water of ander vocht, alle twee uren, als de Lyder niet kan ruſten. Maar als het kinderen zyn, moet men hier van een derde of vierde gedeelte laten inneemen. Onderwylen let men, of de Levens-beweging te groot of te klein is, waar na men dan de overige middelen moet richten.

391. Daar is geen ziekte waar in de Medicyn-Meeſters meer verſchillen dan in het behandelen der Pokjes. Sommige broejen overmatig, andere roepen om verkoeling. Om dat het broejen de verrotting bevordert, dat het grootſte nadeel toebrengt in de pokjes. daarom wordt deeze wys afgekeurt. Te groote toelating van koude is voornamentlyk nadeelig ten tyde van de Ettermaking, om dat zy belet de loozing van de ſtof na de huid, en in dien tyd de pokjes doet inſlaan; maar eer de pokjes zyn uitgekomen, of als zy beginnen voor den dag te komen, is de koude minder nadeelig. Hierom is het beſt een getemperde warmte te bezorgen. Daar is ook een groot verſchil wegens de vernieuwing van lucht en dekſel. Het is zeker, dat de beſmette lucht en dekſel de bederving bevordert; waarom men zuivere lucht en dekſel moet bezorgen, Levens-wys.

ma-

makende evenwel, voornamentlyk ten tyde van de rypheit en drooging, dat door deeze verandering van lucht en dekſel, geen koude op het bloote lichaam worde toe gelaaten, welke de uitwaaſſeming kan beletten, of de ſtof na binnen dryven. Om dat het meeſte gevaar ſpruit uit de verrotting, moet men zich wachten van ſpyzen uit vleeſch gemaakt, maar geven ſpyzen uit meel en tuinvruchten toebereit, met vocht om te drinken.

Geneezing in te zamenvloejende. 392. Om dat de t'zamen vloeijende pokjes bewyzen een overvloed van ſtof, en ook meerder en eerder overgaan in verrotting, zoo moet men hier in zeer naukeurig wezen. In den beginne is de genezing dezelfde, maar den zevenden of achſten dag begint het aangezicht, en de keel, veelmale overmatig te zwellen. Het ſpeekzel begint met het uitkomen der pokjes te vloejen, en duurt gemeenlyk tot den elfden dag, wanneer het ſpeekſel zoo taai is, dat het naaulyks gelooſt kan worden. Deeze tekenen moeten niet verdwynen voor den gezegden tyd, of, als dat geſchied, moet men, als boven geleerd is, een ſlaapmiddel gebruiken, waar door deeze zwelling en kwyling weder verwekt zal worden. Als 'er blauwe vlakken komen tuſſchen de pokken, of als de pokken in waterbleinen veranderen, is het een teken van verrotting, en dat is zeer kwaad. Men moet dan deeze menſchen heel voorzichtig handelen, en als het ſpeekzel wat dik is, en de keel ſchynt digt te gaan, moet de mond met knollen-nat, een weinig honing, en *Sal prunellæ* geſpoelt worden.

LXIV.

LXIV. HOOFDSTUK.

VAN DE MAZELEN. (*Morbilli*)

393. De tyd van 't jaar, perſoonen en toevallen of tekenen in de Mazelen, zyn zoo overeenkomende met de pokjes (§ 375) dat men naaulyks in den beginne kan weten, of het pokjes zullen zyn of Mazelen; alleen vindt men, dat de puiſten wat harder en verhevener zyn in de Pokjes, dan in de Mazelen. Maar als de tyd van zweeringe in de Pokjes aanſtaande is, omtrent den Achtſten dag, dan verdwynen de Mazelen, nevens de Koorts, laatende eene zemelachtigheit op de huid: waar door veele bedrogen zyn geworden, menende dat de Pokjes ingeſlagen waren. Bepaling.

394. De ſtof der Mazelen is mede een beledigende ſtof onder het bloed gemengt, gelyk de ſtof van de Pokjes (§. 382.); maar door de levensbeweeging tot in de huid gedreven, kan die vlug gemaakt worden, en alzoo vervliegende, behoeft de natuur geen Etter voort te brengen; maar gelyk deeze beweging is aangezet geworden door deeze ſtof, begint die ook allengskens weder te bedaren, nu het lichaam van deze ſtof bevryd is. Oorzaaken.

395. In de genezing heeft men weinig oplettenheid van nooden: het is genoeg dat men maar bezorgt dat 'er geen te groote of te zwakke beweging is; vervolgens zich wacht van ſpys en levenswyze welke de verrotting bevorderen, dat in de Pokjes geleert is. Geneezing.

E I N D E.

Verklaring van eenige Merktekens, welke de Geneesheeren gewoon zyn te gebruiken, nevens de vergelykinge van 't Gewicht tegen het gemeen Burger Gewicht.

℞. *Recipe*, is te zeggen neem van deeze volgende Medicynen.

M. F. *Misce fiat*, laat het gemengt worden, om te zyn een drankje, poejer, pillen, &c.

a. aa. *Ana.* van yder der bovenstaande middelen, zoo lang als 'er geen ander gewicht staat uitgedrukt, zoo veel als het bystaande gewicht of mate betekent.

℥. *Unc. Uncia.* Twee lood, zoo veel streepjes als 'er achter staan, beduidt zoo veelmalen twee lood, 't welk in de volgende gewichten mede moet waargenomen worden.

ʒ *Drachm. Drachma*, een vierendeel loods.

℈. *Scrup. Scrupulus*, is een derde deel van een vierendeel loods, zoo dat twaalf van deeze gewichtjes een lood uitmaken.

Gr. *Granum*, een grein, dat is een twintigste deel van een *Scrupulus*. Dusdanige zestig gaan in een vierendeel loods.

ß. *Semis* half. dat is, als men schryft ijß, beduidt dit twee een half.

q. s. quantum sufficit, Zoo veel als genoeg is.

gt. *Guttulæ*, Druppen.

Om dat over al de pinten niet even groot zyn, heb ik my in het voorschryven der vochten bedient met aanwyzinge van 't gewicht. In 't gemeen mag men een pint op anderhalf pond schatten.

AAN-

A A N W Y Z I N G

V A N E E N I G E

KONST-WOORDEN.

A.

Aaneengroeijing der Beenderen, *Ancyloſis.*

Aanhoudende koorts, *Febris continua.*

Aarswormen, *Aſcarides.*

Ademing, *Reſpiratio.*

Ader, *Vena.*

Afleiden, *Derivare.*

Afſcheiding, *Secretio.*

Afzonderlyke pokjes, *Variolæ diſcretæ.*

Alvlees-zap, *Succus Pancreaticus.*

Amandelen, *Tonſillæ.*

B.

Baarmoeder-middelen, *Uterina.*

Bederf wederſtaande middelen, *Antiſeptica.*

Bederving, *Corruptio.*

Bedurven vocht, *Corruptus humor.*

Beenbederf, *Caries.*

Benautheit, *Anxietas.*

Beſmettelykheit van de lucht, *Infectio Aëris.*

Beſmetting der Pokken, *Lues Venerea.*

Bettingen, *Epithemata.*

Bezwaarlyke ſpysverteering, *Dyſpepſia.*

Bezwyming, *Syncope* ook *Animi deliquium.*

Bieſt, *Coloſtrum.*

Blaartrekkende middelen, *Veſicatoria.*

Blaas, *Veſica.*

Blaas peilder, *Catheter.*

Bloed-braken, *Vomitus cruentus.*

Bloedryk, *Plethoricus.*

Bloed-ſpuwen, *Hæmoptyſis.*

Bloed-ſtempend middel, *Stypticum.*

Bloed wateren, *Mictus cruentus.*

Bloozing, *Phlogoſis.*

Borſtbeen, *Sternum.*

Bort, *Cholera.*

Borſtmiddelen, *Pectoralia.*

Braken, *Vomitus.*

Braak-middelen, *Vomitoria.*

Brandende koorts, *Febris ardens.*

Bruin in de keel, *Angina.*

Buik-loop, *Diarhœa.*

Buik-pyn, *Colica paſſio.*

Buikſpieren, *Muſculi abdominales.*

Buik zuiverende middelen, *Purgantia.*

Byzondere beweging, *Motus particularis.*

C.

Chyl-pis, *Diabetes.*

Chylvaten, *Vaſa lactea.*

D.

Damp, *Ros* of *Vapor.*

Darmbreuk, *Enterocele.*

Darmſcheil, *Meſenterium.*

Dauw, *Ros.*

Dolheit, *Mania.*

Dorſt, *Sitis.*

Dorſteloosheit, *Adipſia.*

Draaijing zie Duizeligheit.

Strottenhoofd, *Larynx.*
Stuipen, *Convulsiones.*
Stuiptrekking, *Convulsio.*
Stuiptrekkende beweging, *Convulsio tonica.*

T.

Teering, *Phthisis.*
Tegengift, *Antidotum.*
Tekenen, *Signa.*
Toevallen, *Symptomata.*
Trekker, *Musculus.*
Tusschenpoozende Koorts, *Febris Intermittens.*

U.

Uitloos-wegen, *Emunctoria.*
Uitmergelend zweet, *Sudor colliquativus.*
Uittrekkende koppen, *Cucurbitulæ.*
Uitwaassemіng, *Perspiratio.*
Uitzinnigheit, *Phrenitis.*

V.

Vallende ziekte, *Epilepsia.*
Valsche Koorts, *Febris Symptomatica.*
Veërende Kracht, *Elasticitas.*
——— Lucht, *Aër elasticus.*
Verheffing, *Paroxysmus.*
Verkeerde keel, *Larynx.*
Verkoelende middelen, *Refrigerantia.*
Verkoutheit, *Gravedo*, *Coryza.*
Verloren Eetlust, *Inappetentia*, ook *Anorexia.*
Vernaauwing van de Voorhuid, *Phimosis.*
Verrotting, *Putredo.*
Verschynzelen, *Phænomena.*
Verplaatzing, *Metastasis.*
Verposende Koorts, *Febris remittens.*
Verstandeloosheit, *Delirium.*
Verwandeling van stoffe, *Metastasis.*
Verwarmende Middelen, *Calefacientia.*
Verzweering, *Exulceratio.*
Vette rok, *Tunica Adiposa*, ook wel *Tunica Cellulosa.*
Vezelen van de Maag, *Fibræ Ventriculi.*
Vleesch heuveltjes in de Pisbuis, *Carunculæ.*
Vliegende Winden, *Flatus erratici.*
Vlies Vezelen, *Fibræ Membranaceæ.*
Vliezen, *Membranæ.*
Volkziekte, *Morbus Epidemicus.*
Voorstanders, *Prostatæ.*
Voorzegging, *Prognosis.*
Vryster-ziekte, *Chlorosis.*

W.

Walginge, *Nausea* ook *Fastidium.*
Ware Koorts, *Febris Idiopathica.*
Watervrees, *Hydrophobia.*
Waterzucht, *Hydrops.*
Waterzuchtigen, *Hydropici.*
Watervaten, *Vasa Lymphatica.*
Weeklyvigheit, *Alvus laxa.*
Werktuig, *Organum.*
Willige beweging, *Motus Animalis*, of *Motus Voluntarius.*
Winderige pyn, *Dolor Flatulentus.*
Witte Vloed, *Leucorhœa.*
Wormwyze beweging, *Motus Vermicularis*, ook *Peristalticus.*
Wrang zuur, *Austerum.*
Wormen, *Vermes.*

Y.

Ylhoofdigheit, *Delirium.*

Z.

Zaadstoffe, *Liquor Genitalis.*
Zamentrekkende middelen, *Adstringentia.*
Zamenvloejende pokjes, *Variolæ confluentes.*
Zeepachtig, *Saponacitas.*
Zenuw, *Nervus.*
Zenuwdraden, *Fibræ Nervosæ.*
Zenuwknoopen, *Ganglia Nervi.*
Zenuwmiddelen, *Nervina.*
Zenuwschede, *Vagina* of *Capsula Nervi.*
Zenuwvocht, *Succus Nervosus.*
Zetpil, *Suppositorium.*
Zetzel in de pis, *Sedimentum.*
Ziekten verwekkende vocht, *Humor Morbosus.*
Zinkingen, *Catarrhi.*
Zinking-stoffe, *Materies Catharrhosa.*
Zode, *Soda, seu Ardor Ventriculi.*
Zotheit, *Stultitia.*
Zwaare verteering van spys, *Dyspepsia.*
Zwangere Vrouwen-Ziekten, *Gravidarum Morbi.*
Zwarte Gal Ziekte, *Melancholia.*
Zwarte vuiligheit, *Meconium.*
Zweer, *Ulcus.*
Zweet, *Sudor.*
Zweetdryvende middelen, *Sudorifera.*
Zwelging, *Deglutitio.*
Zydewee, *Pleuritis.*

BLADWYZER
VAN
ZAKEN.

K.

BLADWYZER.

